XII GLOBAL SCIENCE

AND INNOVATIONS 2021: CENTRAL ASIA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Nur-Sultan, Kazakhstan

ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ
В ФОРМЕ АССОЦИАЦИИ
«ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК»
КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА

ISSN 2664-2271

«ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2021: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»

№ 1(12). Декабрь 2021
СЕРИЯ «ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
Журнал основан в 2018 г.

VII ТОМ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Ж.Малибек, профессор;
Ж.Н.Калиев к.п.н.;
Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)
Заместители главного редактора: Е. Ешім, Е. Абиев (Казахстан)

НУР-СУЛТАН – 2021

© ОЮЛ в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек», 2021

CONSOLIDATION OF LEGAL ENTITIES IN THE FORM OF AN ASSOCIATION «NATIONAL MOVEMENT «BOBEK» CONGRESS OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN

ISSN 2664-2271

«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2021: CENTRAL ASIA»

No. 1(12). December 2021
SERIES "PEDAGOGICAL SCIENCES"
The journal was founded in 2018.

VII VOLUME

CHIEF EDITOR:
J. Malibek, professor;
Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences;
Liu Deming (China),
E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)
Deputy chief editors: E. Yeshim, E. Abiev (Kazakhstan)

NUR-SULTAN – 2021

Consolidation of legal entities in the form of an association «National Movement «Bobek», 2021

«ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖАЗБАША ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ЖАЗЫЛЫМ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ»

Кабылкаева Сабина Ерлановна
Абай атындағы ҚазҰПУ
Филология және көптілді білім беру институтының
шет тілі:екі шетел тілі мамандығының 2-курс
магистранты
Ғылыми жетекші:ф.ғ.к.доцент Алтайбаева Дана Юсуповна
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа

Мақалада оқушылардың жазбаша тілін жақсартудың тиімді жолдары қарастырылған. Онда сонымен қатар білім беруді дамытудың қазіргі кезеңіндегі жазуды оқытудың мазмұнына байланысты мәселелер қарастырылады. Жазу дағдыларын дамыту және оқушылардың шет тілін үйренуге деген қызығушылығы мен ынтасын арттыру үшін жағдай жасау процесіне ынталандырушы әсер ететін шығармашылық тапсырмалардың мысалдары ұсынылады. Қарым-қатынасқа негізделген оқытуда мотивацияны арттырудың негізгі факторы ретінде қарастырған жөн деп санаймын. Оқушылар сөйлемдерді дұрыс құрастырып, оларды бір-бірімен байланыстыра алу дағдысы өмірде пайдалану үшін де, академиялық жетістіктерге жету үшін ең қажетті дағды болмақ. Кеңінен қолданылатын тәсілдерді қолдана отырып, бұл мақала ағылшын тілін үйрену мен оқытудың процесіне жазбаша тілді біріктірудің тиімді тәсілдерін зерттеуге тырысады. Алынған нәтижелер бұл мақсатқа технологияларды қолдану, алдын-ала дайындалған лексика, әртүрлі педагогикалық әсерлер және сауаттылықтың әр түрлі тәжірибелерін енгізу арқылы қол жеткізуге болатындығын көрсетеді.

Кілт сөздер: *жазбаша құзыреттілік; дағды; мектеп оқушылары; шет тілі, оқыту, сабақ.*

Соңғы жылдары жазу мен жазуды оқытудың өзектілігі сөзсіз артып келеді, бұл ағылшын тілін оқытудағы жазудың рөлі, кез-келген шет тілі сияқты, артып келе жатқандығына байланысты. Электрондық пошта, интернет, атап айтқанда оның көмегімен жазбаша байланыс сияқты заманауи байланыс құралдары саласындағы жазбаша ауызша қарым-қатынастың практикалық маңызы зор. Біздің міндетіміз, ағылшын тілінің мұғалімдері ретінде, жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеру үшін барынша қолайлы жағдай жасау. Жазбаша сөйлеуді оқыту процесінде шешуге тиісті міндеттер оқушылардың қалыптасуын қамтиды:

- графикалық дағдылар,
- тапсырмаға, сондай-ақ жазбаша стильге сәйкес ойды тұжырымдай білу,
- жазбаша шығарманың мәдениеті, оның рөлі туралы білім,
- жазбаша шығарманың мазмұнын жасауға интеллектуалдық дайындық;,
- жазбаша жұмыстың мазмұны туралы шынайы идеялар.

Жазбаша сөйлеуді оқытудың міндеттері арасында оқушылардың білімін және олардың көкжиегін кеңейту маңызды.Оқушылар сөйлемдерді дұрыс құрастырып, оларды бір-бірімен байланыстыра алу дағдысы өмірде пайдалану үшін де, академиялық жетістіктерге жету үшін ең қажетті дағды болмақ. Сол себепті де мақаланың басты мақсаты — оқушылардың сөйлемдерді бір-бірімен логикалық түрде байланыстырып, абзац, мәтін жазып, жазылым дағдысын жақсарту жолындағы тиімді болған тәсілдермен бөлісу. [1, 315 б.]

Жазбаша сөйлеу, өз кезегінде, ауызекі сөйлеуді ерекше тәсілмен жөндейді. Демек, ауызша сөйлеу жазбаша сөйлемей өмір сүре алады, бірақ жазбаша сөйлеу ауызша сөйлемей өмір сүре алмайды және ол арқылы ойлаумен де байланысты. Сонымен, ауызекі сөйлеу тілі жазба тілге әсер етіп қана қоймай, жазбаша тіл сөйлеу тіліне де әсер етуі мүмкін. Жазбаша сөйлеу - бұл сөйлеудің ерекше түрі емес, тілдік дағдыларды дамытудың күрделі кезеңі, өйткені ол ауызша сөйлеуді қамтитын анағұрлым күрделі форма. Демек, ол күрделі дағдылармен (олар дағдылар) және күрделі психологиялық құрылымымен ерекшеленеді. [1,333 б.]

Шет тілінде жазбаша сөйлеуді үйренудегі қиындықтар оқытылатын тілдің графикалық және орфографиялық жүйесін меңгеруді де, жазбаша мәлімдеме құруды да қамтамасыз ететін дағдылардың қалыптасуына байланысты туындайды. Зерттеу жұмысын бастауға себеп болған проблемаларды нақты анықтау үшін тілді меңгерудегі А, В және С-деңгейдегі оқушылардың жұмыстары негіз болды, әсіресе жазудан қиналатын С-деңгейдегі оқушылар басты назарда болды. Алдымен жазылым дағдысы бойынша сабақта бірізді абзац жазуды үйреткенде оқушылардың дұрыс сөйлем құрудан қиналатындықтарын анықталды. Сонымен қатар Джон Пек және Мартин Койльдің «Оқушының жазу нұсқаулығы» атты кітабында оқушыларға бағалау кезінде ұпай жоғалтуға итермелейтін қарапайым қателерден қалай арылуға болатындығы айтылған, онда оқушыларға жазылым дағдысын дамытуды үйрену үшін алдымен «дұрыс» сөйлем құрып үйрену керектігі айтылады. [4]. Жазылымды үйретудегі тағы бір мәселе грамматика болып табылады. Джеймс Д. Виллиамстің «Жазылымды үйретуге дайындалу» деген еңбегінде Вайз (2001) интенсивті грамматиканы үйретуде жұмысты орындауды жақсарту туралы дәлелдемелер жоқ екенін жазып өткен [3]. Дегенмен, Джон Фостер ағылшын тілінде сөйлеуде сөздер қалай бір-бірімен байланысатындығы және жазылым тілдің құрылымы ретінде танылатыны туралы айтады. Құрылым мен ережелер грамматика деп аталады. Сонымен қатар онда жазуды алдымен сөйлем құрылымынынан бастауды және біртіндеп күрделі сөйлемдерге т. б. көшуді ұсынады. Грамматиканы білетін ағылшын тілін екінші шет тіл ретінде үйренушілерді бақылай келе, оларға жазуда сенімділік беретінін және сөйлемдерді дұрыс құруда аса маңызды екендігі туралы атап көрсетілген [2]. Оқушыларының жазба жұмыстарын зерттей келе жиі кездесетін қателердің келесі түрлері анықталды:

1.Сөйлем құрылымындағы қателіктер
2. Сөйлемдерді өзара байланыстыра білмеу
3. Абзацтарды дұрыс байланыстыра алмауы.
4. Ағылшын тіліндегі артикльдердің дұрыс қолданылмауы.

Оқушылар оқу мақсаттарына жету жолдарын және жазу сатыларының негізгі ережелерін түсінгенде біз жазу жұмыстарының қалай бағаланатынын талдадық. Өз ойларын жазбаша түрде білдіру қабілеті жаттығулар негізінде қалыптасады. Жаттығулардың бірінші тобына бастауыш сыныптарға тән үлгі негізінде мәтін жазу (хаттар, ашық хаттар, хабарламалар және т.б.) кіреді. Екінші топ-бұл әр түрлі тіректерді қолдана отырып, өз жазбаларын құруға арналған жаттығулар: ауызша (кілт сөздер, сөйлеудің логикалық схемасы, жоспар және т.б.) және ауызша-бейнелеу (сурет, фотосурет және кілт сөздер, фразалар, өрнектер). Жаттығулардың үшінші тобы оқушылардан ауызша элементтерге тікелей қолдау көрсетпей, өз ойларын жазбаша түрде білдіру қабілеті. Жазбаша мәлімдемені (мысалы, проблемалық тезис) немесе көзбен (бейнені қарау, фотосурет және т.б.) жасалуы мүмкін. Сонымен зерттей келе, мұғалімдер алдымен бағалауды үйренуі қажет себебі кейде ағылшын тілінде жазу жұмысына баға беру қиынға соғады, мысалы тілді жеткілікті қолдану мен шамалы жеткілікті, жеткіліксіз немесе

қарапайым, арнайы дескрипторлардың болғанына қарамастан бағалау субъективті болуы мүмкін. Бұл тақырып одан да терең зерттеуді қажет етеді. [3, p 67.]

Психологиялық тұрғыдан алғанда, жазу процесі сөйлеу әрекетінің ең күрделі, саналы түрі болып табылады. Шет тілін меңгеруде оқу іс-әрекетінің сәттілігін анықтайтын қабылдау, есте сақтау, зейін, ойлау үлкен маңызға ие. Жазбаша сөйлеуді үш жазықтықта қарастыру: орындау (графикалық сурет), сөйлеу және мазмұн (ойлау), жазбаша сөйлеуді оқыту орфографияны игеруді және жазбаша түрде жаттығу (тілдік) жаттығуларын орындауды қамтиды, яғни жазуға үйрету, сондай-ақ жазбаша хабарлама жасауға үйрету үшін сөйлеу жаттығулары, жазбаша мәтінмен жұмыс жасауда жазбаша-сөйлеу жаттығулары, оқу, тыңдау және ауызша қарым-қатынас процесіне байланысты жаттығулар.Зерттеу нәтижесінде оқушылардың жазылым дағдысын қолдануы едәуір дамыды, соның ішінде ағылшын тілінде сөйлем құраудағы сөздердің орналасу тәртібін, сол арқылы дұрыс сөйлем құрау, сөйлемдерді мағынасына қарай бір-бірімен байланыстыру, бір идеяны бір абзацта көрсету және сол абзацтарды мәтінге біріктіру секілді дағдыларды қолданды. Соның нәтижесінде оқушылардың формативті және суммативті бағалауында алдыңғы нәтижелерге қарағанда анағұрлым өсу байқалды. [9]

Жазу дағдылары сауаттылықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Біздің сауатты қоғамымызға қатысу үшін студенттер тәжірибелі жазушылар болуы керек. Зерттеулер көрсеткендей, жазу оқуға ықпал етеді және сыни ойлауды жақсартады. Ал бұл дағдылар тек ағылшын тілінен ғана емес, өмірге қажетті дағды болып есептеледі, себебі мемелекетімізді бәсекеге қабілетті елдер қатарына енгізу үшін болашақ азаматтарымыз үш тілді де еркін меңгеріп және сол тілдерді қарым-қатынасқа түсу үшін қолдана алуы керек. Осылайша, жазбаша сөйлеуді оқыту сөйлеу әрекетінің басқа түрлерін оқытумен тығыз байланысты. Жазбаша тіл тілдік және нақты білімді сақтауға мүмкіндік береді, ойлаудың сенімді құралы ретінде қызмет етеді, шет тілінде сөйлеуді, тыңдауды және оқуды ынталандырады. Өз ойын шет тілінде жазбаша түрде білдіру қабілеті дәйекті және тұрақты түрде дамуы керек. Оқу жылында мәтіндермен, үлгілермен үнемі жұмыс жасау арқылы біз оқушылардың сауаттылығына қол жеткізе аламыз және олардың сөйлеу логикасын жақсарта аламыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Carrol, J.A. (1984). Process into product: Graduate school and beyond. New York: Guildford, pp. 315-333

2. «Assessing writing» by Sara Cushing Weigle, The Cambridge Language Assessment Series, 2002

3. «The student’s guide to writing» spelling, punctuation and grammar, John Peck & Martin Coyle, 3rd edition, 2012, published by Palgrave Macmillan.

3. «Let’s write» by John Foster, published in 2014, New York. http://old.kol-ami.org/cgi/viewcontent.php?article=lets.write.english.complete.book&context=libpubs

4.«Preparing to teach writing» research, theory, and practice by James D. Williams, 4th edition, 2014, published in New York.
https://www.researchgate.net/publication/259891995_Preparing_To_Teach_Writing_Research_Theory_and_Practice_4th_edition_2014

5. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. Монография. С.С. Кунанбаева. Алматы, 2014. – 208 с.

6. Кудайкулов М.Технология развития творческого мышления учащихся https://xn--j1ahfl.xn--p1ai/library/tehnologiya_razvitiya_kriticheskogo_mishleniya_tehniki__035726.html
Кудайкулов М., Мырзакулова Н. // Образование. - 2006.-№5. - 72-75

7. B.A.Zhetpisbayeva, B.A.Beiysenbayeva BULLETIN OF THE KARAGAND A UNIVERSITY https://articlekz.com/en/article/14624

8.Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. – М.: АР – КТИ, 2000г.; 215 с.

9. Пассов Е.И. Обучение письму: учебное пособие. – Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002г.;с. 67-70

INTERNATIONAL SCHOLARS' CONCEPT ON ENGLISH TEACHER COMPETENCE

Serzhan Altyngul
first-year postgraduate student of the Academy “Bolashaq”
Scientific advisor -Ibrayeva B.M. c.ph, professor of the Academy “Bolashaq”

Abstract. *The aim of this article is to discuss and clarify the general framework of teachers’ competencies. Teachers’ skills, teachers’ professional growth, teachers’ pedagogical culture and 21st -century teaching competencies are explained.*

Keywords: *teaching competencies, cultural competency, innovation, creativity, critical thinking, problem solving, collaboration and communication*

In Global Era, Education has been changed a lot. Teachers need to improve knowledge and skills to enhance, improve and explore their teaching practices. Teachers’ competencies have been broadening with respect to reform studies in education, development of teacher education, scientific results of educational science and other fields.

Competency is a term used extensively in different contexts; hence, it is defined in different ways. Teacher education and job performance are two contexts in which this term is used. Competencies are the requirements of a “competency-based” teacher education and include the knowledge, skills and values a teacher-trainee must demonstrate for successful completion of a teacher education program

Competencies are defined as“the set of knowledge, skills, and experience necessary for future, which manifests in activities.

The common understanding related to teachers’ competencies is divided into three main areas as field competencies, pedagogical competencies and cultural competencies. Teachers’ professional competencies can be composed of different dimensions other than the three main areas.

The main feature of teachers’ professional competencies can be explained in a way displayed in Figure 1. First of all, these competencies were explained very briefly and only the curriculum competencies were discussed in detail among the other competencies in this paper.

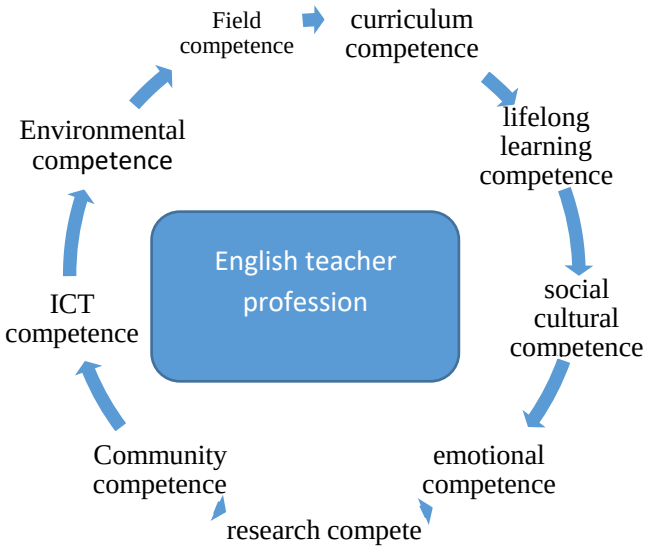

➢ Research Competencies include the competencies of research methods and techniques, designing and carrying out research in teachers' fields. Research competencies are influential for teachers in following the developments in their fields and developing themselves based on these developments. Besides, the research competencies of teachers are of great importance for students in gaining the scientific thinking and scientific process skills.

➢ The curriculum competencies can be divided into two sub-competencies as curriculum development competencies and curriculum implementation competencies. Curriculum competencies contain the knowledge about curriculum philosophies and skills in curriculum development, curriculum design, elements of the curriculum development, models of curriculum development, approaches of designing curriculum development, curriculum development process, selecting and organizing the content, planning the teaching and testing conditions and preparing research for curriculum development

➢ Lifelong learning process requires that learners take responsibility of their learning. As individuals, teachers are acting for their own learning in the lifelong learning process. Lifelong learning competencies include the abilities of learning to learn, and teachers' responsibilities of their own professional development. Lifelong learning competencies are related to the ability of learning and skills of using the means or tools of learning to improve the learning throughout the human life.

➢ Emotional Competencies are composed of teachers' and students' values, morals, beliefs, attitudes, anxieties, motivation, empathy and so on. They are related to the implementation of psychological consultation and curriculum of guidance in school. Teachers' emotional competencies can help students to learn and students' willingness to learn can be increased if teachers know how to improve the emotional dimension of students' learning. Emotional competencies also help teachers become effective teachers while monitoring the students' learning. Learning requires emotional supports that create positive feeling for learning-teaching process. Teachers become a learning consultant and mentor about learning for their students.

➢ Social-cultural competencies include the knowledge about social-cultural background of students and teachers, local, national and international values, democracy and human rights issues, team and collaborative work with others, and social studies. All of them provide freedom to students and teachers in learning-teaching process and also promote the learning. The individuals become social and cultural being in social life.

➢ Communication competencies include communication models, interaction among teachers, students, social environment and learning topics. Teachers also have competencies in using oral, body and professional language in their fields.

➢ Information and Communication Technologies-ICT competencies are based on using tools and technical equipment for the reaching, disturbing and transferring the knowledge. They include any technology that helps to produce, manipulate, store, communicate, and/or disseminate information.

➢ Environmental Competencies can be defined as competencies for ecological and environmental safety. Ecological/environmental aspect is a dimension of the sustainable development of teachers. Knowledge, attitudes and skills about ecological system and environment such as keeping clean and available environment, management of ecological resources, being aware of ecosystem, feasible uses of natural resources, availability of natural resources can be defined as Environmental competencies. (5)

In England, English teacher competence are considered like that;

Professional conduct

- Be prompt and punctual because promptness and punctuality lead to systematic work.
- You are bound by the virtue of your professional growth to change and modify your approach to fit the ever-changing factors in the fields of learning and teaching. Therefore, seek the best ways to improve and brush up your English.
- Evaluate your teaching tactics occasionally through self-criticism, which is highly constructive and leads to perfection.

Classroom management

- Create a relaxed atmosphere in the classroom to achieve full student participation.
- Discipline and firmness are of paramount importance especially when students practice group work. The friendly relationship between you and the class has its vital impact on the students' attitude towards learning the language.

Teacher's approach

- Be creative because much of the teacher's success depends upon his/her imaginative power, originality and creativity. Teaching is more an art than a science.
- Be an example of a good planner and organizer. By doing so, you encourage your students to develop their planning and organizational abilities.
- Preparing the lessons regularly and adequately makes you surefooted in the classroom. It sets your mind at ease and makes you realize the main aim of the lesson. Do not over-plan. Make your lesson plan brief, informative, clear and purposeful. Include various activities to suit the individual differences in the classroom.
- Be active. An active teacher means an active lesson. Avoid being indifferent because this creates a sort of boredom in the classroom.
- Make your lesson enjoyable because the ability to enjoy is the key to effective learning. Remember that what one learns through enjoyment, one never forgets and its effect on the memory never fades. Lack of interest means lack of response.

Language production

- Involve your students in authentic communication situations, which encourage a continuous flow of speech. In fact, the acquisition of the language depends on practicing it naturally.
- Give your students every possible chance to use the language. Talk as little as possible to give the students the opportunity to interact. Do not over teach. Make the lesson student centered, not teacher centered.
- Teach the language in appropriate social contexts. Relate the word to a sentence, the sentence to a situation and the situation to real life.

- Use the teaching media properly to make the lesson more attractive and perceptive. They save time and effort.
- Use effective means to eradicate errors. Always look at what they have achieved rather than at what they have failed to achieve.
- Be accurate in evaluating your students' achievement. The marks given should be in conformity with the real standard of the class.

According to the research of Kazakhstani scientists, “Professional competence of a teacher means knowledge of a person in the field of psychological and pedagogical sciences, ability to carry out socially valuable work in a team, ability to prevent and prevent misbehavior, development of socially valuable human traits and self-development. holiness”. When substantiating the definition, the first component of it is "professional sanctity" - the presence of the qualities of morality, culture, love of profession and the ability to motivate others. In a word, it can be called a psychological component. It includes motivational, cultural and other qualities of the human mind. The second component is called subject knowledge i.e. "subject component". The third component is called practical preparation for a new methodical activity, mastering the types and methods of teaching the subject, new teaching technologies and the ability to apply it in practice. In other words, the teacher's professional methodological competence consists of psychological, subject and technological components.

Analyzing the meaning and function of professional and methodological competence, identified the following specific types of components that make up its structure.

- Psychological (professional pedagogical knowledge, ability to set goals, thinking, ability to make quick decisions, control, confidence in the future, feeling, cultural qualities, motivation);
- Subject (basic theoretical skills such as analytical thinking, predictive design and logical thinking, deep knowledge of the subject);
- Technological (mastery of new technologies of teaching the subject, basic practical skills: organizational (mobilization, information, development, orientation) and communicative (pedagogical communication)) skills. (BR Kaskatayeva.)

Subject competencies of foreign language teachers differ from core competencies. This competence requires the development of a new generation of textbooks, the competent introduction of teaching aids, objective assessment of new teaching materials, their timely transition, the development of missing teaching materials and the organization of project work of students. It is important for a teacher to look at the learning process from an educational perspective and be an expert in the field of "linguistic pedagogy". To do this, taking into account the language skills of students, cognitive styles, it is necessary to be able to determine the causes of difficulties in learning the material, the level of the student's ability to work independently, personality traits.

- The category of special competencies also includes ICT competence. ICT competence is the ability to use Internet resources and information and communication technologies to teach a foreign language and introduce the culture of the language being taught. As for the structure of this competence, it consists of five different interrelated components:

1. The value-motivation component determines the presence of value orientation and motivation of a foreign language teacher to learn and use ICT in education.
2. The cognitive component determines whether a foreign language teacher has the knowledge (theoretical and practical) necessary for the introduction of ICT in the process of teaching a foreign language.
3. The operational component reflects the level of development of the ability to apply ICT in practice in foreign language teaching.
4. The communicative component includes the teacher's ability to persuade colleagues and others by expressing his or her views on the need to use ICT in foreign language teaching.

5. The reflexive component allows the teacher to evaluate the results of the organization of foreign language teaching using ICT, to analyze their professional activities.

In summary, In International level, The Scientist considered that English teacher competence has varied view point and it is connected to the national education system. subject competencies ensure the implementation of selected teaching methods through the use of effective technologies for the formation of language knowledge in students. An experienced teacher develops methodological materials with the help of subject competencies, as well as implements the activities of teaching, education, upbringing, development and management of the pedagogical process of schoolchildren.

REFERENCES

1. Мұғалімнің кәсіби әдістемелік құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық моделі Б.Р.Қасқатаева (37-40)
2. Bulajeva, Tatjana. “Teacher professional development in the context of school reform.” Journal of Teacher Education and Training. 2. (2003): 39-45.
3. Carlgren, Ingrid. “Professionalism and teachers as designers.” J.Curriculum Studies. 31.1, 1999: 43-56.
4. Richards J.C, Lockhart Ch, Reflective Teaching in Second Language Classrooms, Cambridge 1994 (7-11)
5. Hansen, Sevn-Erik. “Preparing student teachers for curriculum making.” J. James, David et. al.“The professional teachers.” Creative professional: Learning to teach 14-19 years old. Ed. D. James. Florence: Taylor & Francis. 1998. 109-131.
6. Salite, Ilga & Anita Pipere. “Aspect of sustainable development from the perspective of teachers.” Journal of Teacher Education and Training. 6. 2006: 15-32.
7. European Commission, Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications, 2005 (30-33)
8. Further Education National Training Organization (FENTO) Standards for teaching and supporting learning in further education in England and Wales, 1999 (10-18)

ПРИМЕНЕНИЕ САМООЦЕНИВАНИЯ И ВЗАИМООЦЕНИВАНИЯ НА УРОКАХ ХИМИИ

Магзумова Гульсара Базарбаевна
Преподаватель химии Многопрофильного колледжа при КУ
им. Ш. Уалиханова
Кокшетау, Казахстан

Аннотация: *Настоящее методическая работа решает актуальную задачу оценивания, так как разработано в рамках обновленного содержания учебной программы химии и может оказать необходимую помощь учителям при планировании своей деятельности. Оценивание является одним из важнейших компонентов практически любой модели обучения, главная цель которой – это ученик способный к самореализации, саморазвитию, самоорганизации, самоконтролю и самосовершенствованию, способный быть субъектом учебной деятельности.*

Ключевые слова: *Оценивание, взаимооценивание, самооценивание, обратная связь, мотивация, ответственность.*

Из многолетнего личного опыта могу утверждать, что большой проблемой при изучении химии является незнание учащимися формул химических веществ при изучении всего курса предмета химии. В связи с этим мне пришла идея провести исследование среди учащихся и попытаться решить данную проблему.

При проведении лабораторных и практических работ учащиеся должны самостоятельно записать уравнения химической реакции, практически правильно определив, что продуктом реакции является основание, в записи уравнения реакции формулу получившегося основания учащиеся пишут неправильно, отсюда следует, что и коэффициенты будут неверными. В итоге ученик не достигнет цели обучения. В основном ошибки допускаются в формулах веществ, в уравнениях реакции, например, вместо серной кислоты могут записать формулу соляной кислоты. Данный факт послужил еще одним движущим фактором, чтобы начать исследование.

В беседе с коллегами – учителями химии, математики и физики, также была выявлена проблема запоминаний формул.

Вопрос исследования был сформулирован следующим образом: «Как самооценивание и взаимооценивание будут способствовать свободному владению химическими формулами?»

Почему именно самооценивание и взаимооценивание могут помочь мне решить проблему в классе?

Согласно идеям модуля «Оценивание для обучения и оценивание обучения”: “категория «**оценивание**» в буквальном переводе с латинского языка означает «*сидеть рядом*», отражая характерный признак ситуации оценивания: один человек тщательно наблюдает за тем, что говорит или делает другой, либо, в случае самооценивания, размышляет о своих собственных знаниях, понимании или поведении.»[2]

Также хотелось выяснить, как отразится применение самооценивания и взаимооценивания на мотивацию, ответственность, самооценку учащихся. Из Руководства «оценивание в классе не является лишь техническим приемом. Учителя оценивают, выставляя оценки в письменной или в устной форме. За любой используемой ими формой значатся не только объективные или недостаточно объективные нормы и стандарты, но и понятия о развитии, обучении и мотивации ученика, а также ценности, касающиеся таких категорий, как самооценка, способности и усилия»
(Александер, 2001). [3]

Оценивание для обучения представляется как работа внутри «черного ящика», в котором самооцениванию и взаимооцениванию придается большое значение. Для чего же их используют? Для того чтобы учащиеся принимали активное участие в своем обучении, для выработки у них навыков совместной работы с одноклассниками над определенной проблемой. Только тогда они смогут оценить реально сложившуюся картину, увидеть свои недоработки и найти способы их устранения. Также считаю, что это работа будет способствовать повышению уровня их мотивации и ответственности за свое обучение. «Учащиеся в полной мере должны нести ответственность за собственное обучение, т.к. никто другой не может сделать это за них. Таким образом, ученики должны быть вовлечены в процесс оценивания обучения» (Группа реформы оценивания, 1999). [4]

Из Руководства: «усовершенствование обучения с помощью оценивания зависит от пяти, простых, на первый взгляд, ключевых факторов, которые определяют основу процесса преподавания:

• Обеспечение эффективной обратной связи с учениками.
• Активное участие учеников в собственном обучении, что, в свою очередь, вовлекает ученика в процесс самооценивания.
• Модификация преподавания с учетом результатов оценивания.

•Признание определяющего влияния оценивания на мотивацию и самооценивание учеников, что, в свою очередь, решающим образом влияет на качество обучения.

• Содействие самооцениванию учеников и формирование у них навыков совместной работы со сверстниками посредством взаимооценивания, с целью понимания способов усовершенствования своего учения.»[5]

Взаимооценивание поможет определить достоинства и недостатки выполненной работы одноклассника и оказать помощь советом, как можно улучшить работу или исправить ошибки.

В практику преподавания химии я решила внести следующее изменение: в начале каждого урока 5 минут посвящали написанию формул, самое важное изменение состояло в том, что выполненные работы оценивали сами учащиеся. Раньше такой вид работы на уроке мною проводился, но оценивание работ проводила сама, и не сразу на уроке. До следующего урока учащиеся не знали, где они допустили ошибки, у них не было возможности проанализировать свою работу, не могли оценить свои достижения. Теперь же оценивание проводили сами учащиеся, то есть, на данном уроке сразу же использовались самооценивание или взаимооценивание выполненных работ. При взаимооценивании учащиеся в работе своего одноклассника должны были подчеркивать ту формулу, где допущена ошибка, давая возможность ее исправить, если возникнет спорный момент, то может обратиться ко мне. Таким образом, учащиеся из урока в урок применяя самооценивание и взамооценивание стали запоминать формулы.

Суть эксперимента заключалась в следующем:учащиеся в начале каждого урока писали 10 формул, на заранее приготовленных листочках или на минидосках маркерами, названия которых я диктовала или же формулы выводила на доску. Заранее мы проговаривали критерии успеха, где каждый определял свою планку. Затем проводилось самооценивание или же взаимооценивание выполненных работ с использованием различных техник. Или же упражнение проводили в виде игры, бросая мягкую игрушку друг другу, один ученик называет вещество, а другой – формулу этого вещества, ученик, который бросал игрушку, тут же оценивает правильность формулы. Если же формула составлена неправильно, то ученик задающий вопрос сам составляет формулу. Особенность данных упражнении заключалось в том, что они были направлены на решение конкретной задачи. Учащиеся знали критерии успеха, старались из 10 формул написать или озвучить как можно больше правильно.

«Оценка одноклассниками является полноценным обучающим приемом оценивания. Кроме того, взаимное оценивание дает учащимся возможность закреплять изученный материал посредством оценивания работ друг у друга.

Преимущество взаимооценивания состоит в том, что учащиеся учатся отмечать сильные и слабые стороны других работ и, таким образом, анализируют собственный прогресс» [7]

Для демонстрации обученности учащихся я собирала следующие доказательства: работы детей, в которых отражены их достижения. По результатам можно судить о продвижении учащихся в решении данной проблемы. Проводила наблюдения за исследуемыми учащимися, писала заметки об их поведении в период исследования, собеседование с учащимися о необходимости данного вида работы, как они оценивают свои достижения, что необходимо делать для дальнейшего продвижения, как они относятся к использованию самооценивания и взаимооценивания работ, собирала фотографии в процессе работы, которые позволяли увидеть их совместную работу.

Насколько использование самооценивания и взаимооценивания помогло им решить проблему. При проведении анкетирования целью было понять, как ученики оценивают свои знания по изучению формул, относятся к самооцениванию и

взаимооцениванию. Учащиеся все до единого признают, что проблема существует и выбранный мною метод с использованием самооценивания и взаимооценивания помогает им самим оценить уровень знании формул, узнать здесь же свои недочеты, сравнить свою работу с работой одноклассника, проверяя работу одноклассника можно определить свои ошибки, сделать вывод о дальнейшем ходе своих действии, ученик А: при самооценивании оценивание происходит честно, так как обманывать некого, ученик В.: можно самому оценить свой уровень подготовленности. Значит, они начали анализировать свою деятельность, давать оценку своего отношения к учебной работе, своему уровню знаний по предмету, поняли, что незнание формул отражается на их достижениях и при изучении других тем по предмету.

Но в данном методе есть свои недостатки, я замечала, что были исправления в формулах, учащиеся при взаимооценивании и самооценивании могли вносить исправления, поэтому я использовала еще и устные ответы и наблюдала за их ответами. Мои наблюдения показали, что ученик, который уверен в своих знаниях без труда произносит их и устно. Через наблюдение можно получить более достоверную информацию, насколько ученик знает формулы. Также можно было наблюдать за их эмоциями, кто-то из учащихся радовался правильно произнесенной формуле, кто- то огорчался тому, что не смог правильно составить. Можно было видеть их отношение друг другу, это было интересно наблюдать, одни учащиеся переживали друг за друга, было видно, что они готовы помочь, подсказать; другие же равнодушно смотрели и ждали,сможет он справиться или нет и даже радовались, когда он неправильно произносил формулу. При наблюдении можно увидеть деятельность всех учащихся, видеть их поведение, то, что невозможно, например, узнать при анкетировании или же беседе. Но и в наблюдении есть свои недостатки, оно может иметь субъективный характер, можно упустить что-то важное, занимает много времени, при наблюдении мы видим только внешние проявления поведения, а чем они обусловлены нельзя определить. Но в данном методе сбора данных я не могла оценить роль самооценивания и взаимооценивания, насколько именно их применение было эффективным, и насколько учащиеся оценивают их роль в своих достижениях в написании формул. Было проведено анкетирование по заранее составленным вопросам

При использовании анкетирования охват учащихся полный, можно узнать конкретно факты о данной ситуации, мнение учащихся о данной проблеме, также можно результаты анкеты выразить в виде диаграмм, таблиц, то есть обработать. Но анкетирование не гарантирует искренности в ответах, могут быть искажения из-за не правильного понимания вопросов составленных учителем, на ответах могут отразиться взаимоотношения ученика и учителя. Для сбора более достоверной информации мною было решено провести беседу с учащимися об этом, где они высказывали свое мнение. В проведенной беседе основная часть учащихся была активна, я узнала более достоверную информацию о том, насколько было эффективно применение самооценивания и взаимооценивания в решении данной проблемы, но не все ученики умеют анализировать и четко формулировать свои мысли. Ещё одним недостатком беседы является то, что она занимает много времени.

Следующий метод – фотографирование, через него можно доказать сам факт проведения данного исследования, потому что фотография фиксирует именно моменты работы учащихся над данной проблемой, их совместную работу при взаимооценивании.

Последний метод, который я использовала - это интервью учащихся, это непосредственное общение с теми учениками, за которыми я наблюдала. Ребята высказали свое мнение о нашем нововведении, насколько оно актуально, и было ли оно эффективно.

Знание формул связано с их заучиванием, особенность памяти такова, что если постоянно не используется данный материал, то он забывается. Именно это и происходит с нашими учащимися, поэтому данная методика подходит лучше других. Еще одно преимущество данного метода в том, что в начале каждого урока активизируется внимание, память, мышление учащихся, что помогает им легко включиться в урок. А использование самооценивания и взаимооценивания помогало оценить самого себя, своих одноклассников, что давало им возможность увидеть сильные и слабые стороны своих работ и это способствовало дальнейшему улучшению своих результатов.

Главная цель использования самооценивания и взаимооценивания состояло не в том, чтобы облегчить мою работу как учителя, а в оказании помощи моим ученикам самим понять, как достичь хорошего результата в написании формул. А у меня появилось возможность понаблюдать за ними в совместной работе, оценить их взаимоотношения, коммуникативные способности.

Применение самооценивания и взаимооценивания позволило моим ученикам достигнуть успеха в процессе обучения, все цели обучения, которые были связаны с написанием формул, были достигнуты.

В ходе проведенной работы с данным классом я отметила следующие изменения: при оценивании их достижении у них не возникало вопроса об объективности их оценки, так как результаты они определяли сами или же их одноклассники. «Когда учащиеся владеют навыками самооценивания и взаимооценивания, то вопроса о надежности и адекватности оценки не возникает.»[10]

Они четко понимали цели, которых они хотят достичь, имея критерии, знали при каком условии они достигнут их, и сами определяли пути их достижения. Если раньше больше говорила я о том, что необходимо сделать, чтобы достичь успеха в обучении, то теперь каждый сам определял этот путь. Из беседы с учениками я сделала вывод о том, что учащиеся поняли, что процессом своего обучения они могут управлять сами, и это позволило им взять ответственность за результаты своего обучения на себя. У моих учеников больше стало знаний по предмету, а именно по формулам веществ, что очень важно для меня, как учителя, ведь именно эту проблему я хотела решить, используя самооценивание и взаимооценивание. У них повысилась мотивация, они заходили на урок с хорошим настроением, изменилось поведение ученика С на уроках, изменилось их отношение к предмету и ко мне. Именно вовлечение их самих в процесс оценивания обучения имеет главное значение в развитии у учеников ответственности за свое обучение, в этом я убедилась, проводя свое исследование.

Выводы

Анализируя полученные данные, мной был сделан вывод, к которому я пришла в ходе своего исследования, это то, что использование самооценивания и взаимооценивания положительно отразилось на достижениях моих учеников. Знание формул химических веществ улучшилось. Раньше в своей преподавательской практике мною редко использовались именно эти техники оценивания, в основном работы собирались, затем проверялись и только на следующем уроке учащиеся узнавали свои результаты. Я особо не доверяла учащимся и мало верила в то, что эти техники оценивания могут им помочь в решении возникающих проблем при изучении химии. Мне как учителю также нужно было изменить свое отношение к оцениванию. «Переход учителя от оценивания к самооцениванию может стать довольно затруднительным шагом, и оценивание своих одноклассников способно облегчить данный процесс. Оценивание одноклассников играет очень важную роль, поскольку оно повышает уровень мотивации, позволяет ученикам общаться на своем языке, способствует принятию критики, повышает уверенность в себе в дискуссии с учителем, а также позволяет учителям отстраниться от процесса и

наблюдать его» (Блэк и др., 2003). Данное исследование помогло мне утвердиться в мысли, что оценивание является частью преподавания и учения. «Утверждение о том, что оценивание является неотъемлемой частью преподавания и учения, требует значительного изменения мышления, что и предполагает процесс оценивания для обучения.»[8]

Мне удалось внести запланированные изменения в практику преподавания и собрать данные свидетельствующие о влиянии изменений, как на практику учителя, так и на обученность формулам моих учеников. Также пронаблюдать за достижениями учащихся, которых я выбрала для наблюдения в данном исследовании.

С результатами исследования я поделилась с коллегами, ведь в начале своего исследования мы обговаривали эти проблемы, связанные с написанием формул. Мною были проведены встречи с коллегами, где я познакомила их с полученными результатами, посоветовала им использовать данную практику на уроках.

Из практики преподавания мне известно, что формулы забываются и это является большой проблемой как учеников наших, так и учителей, поэтому данная практика может помочь нам решить эту проблему. Конечно это не единственный путь решения этой проблемы, поэтому хотелось бы изучить другие методы запоминания формул, кроме повторения их на уроках. Я планирую продолжить изучение этого вопроса. Нужно больше доверять ученикам, ведь именно мое недоверие останавливало меня от применения самооценивания и взаимооценивания. Применение новых подходов в оценивании помогли нам достичь этих результатов. Размышляя над данным исследованием, я могу утверждать, что всегда нужно искать пути решения сложившихся проблем и не бояться экспериментировать.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г.стр. 162
2. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 244
3. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г.стр. 243
4. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 246
5. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 248
6. QCA. (2001). *Using Assessment to Raise Achievement in Mathematics: Key Stages 1, 2 and 3.*London: QCA.
7. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 248
8. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 248
9. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр. 161.
10. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г.
11. Руководство для учителя, второй (основной) уровень, АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015 г. стр.246

ӘОЖ 378:978

ЭЛЕКТРОНДЫ МУЗЫКА АРҚЫЛЫ МУЗЫКАЛЫҚ БІЛІМ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.

Кисметов К. Л. – М. Өтемісов атындағы БҚУ доценті.
Куаншалиева Р. Ж. – М.Өтемісов атындағы БҚУ
аға оқытушы, магистр

Аннотация. *Мақалада компьютерлік музыка арқылы болашақ музыка мұғалімдері - студенттердің кәсіби дайындығын қалыптастырудың әдістемелік ерекшеліктері талданады. Кәсіби іс-әрекет процесінде ақпараттық ортадағы белсенді қызметті ынталандыратын кәсіби, ақпараттық құзыреттіліктер. «Компьютерлік музыка», «Компьютерлік музыкалық сауаттылық» пәндерін игеру барысында құзыреттілік пен белсенділікке негізделген тәсілдер негізінде мазмұндық және құрылымдық, әдістемелік қолдау, сонымен қатар студенттердің шығармашылық сипатына бағдар. дәлелденген.*

Тірек сөздер: *кәсіби білім, болашақ музыка мұғалімі оқушысының кәсіби дайындығы, ақпараттық орта, компьютерлік музыка.*

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет»

Н.Ә.Назарбаев

Студенттердің кәсіби маман ретінде қалыптасуы мен тәжірибесі қазіргі ұлттық білім берудегі жаңару жолындағы қоғам қажеттіліктері, оның әлеуметтік тәртібі мен педагогтың кәсіби құзыреттілік деңгейі арасындағы айқын сәйкессіздікті байқаймыз. Білім беруді дамытудың қазіргі кезеңінің айрықша ерекшелігі - ақпараттандырудың артуы. Осы үрдістің нәтижесінде педагогтардың кәсіби қызметінде түбегейлі өзгерістер орын алуда. Бұған Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған жолдауында **«XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелетіні анық»,** – деген пікірі нақты дәлел екені айқын. Мультимедиялық ақпаратпен жоғары тиімді жұмыс жасауға мүмкіндік беретін білім, білік және дағдыларды меңгеру болашақ педагог-музыканттарға ең басты қажеттілігі десек, болады. Болашақ педагог-музыканттардың кәсіби дайындығын қалыптастыруда, алға қойған осы бағыт прогрестің жоғары деңгейлі екенін көрсетеді. Бұл оларға кәсіби ортаға тез бейімделуге, неғұрлым озық педагогикалық технологиялар мен ақпараттық құралдарды игеруге мүмкіндік береді. Болашақ педагог-музыканттардың кәсіби дайындығын қалыптастыру университеттің білім беру кеңістігінде оқытушыларды жалпы даярлауда кәсіби маңызды мақсаттарды жүзеге асыруды көздейтін, ұйымдастырылған процесс болып табылады.

Г.И. Кирилова, В.С. Леднев, П.И. Образцова сынды зерттеушілеріміз Ақпараттық технологиялардың білім берудегі рөлі мен орнының жалпы мәселелерін қарастырған болса, ал И.Б. Горбунова, И.М. Красильников, А.В. Харуто табысты кәсіби қызметті жүзеге асыруға қажетті музыкалық білім берудегі ақпараттық технологияларды олардың функционалдық мүмкіндіктерін пайдалану проблемаларын зерттеген[5,6].

Бәсекеге қабілеттілікті арттыру, болашақ педагог-музыканттардың шығармашылық әлеуетін қалыптастыру және дамыту мақсатында көптеген Ресей жоғары оқу орындарында «Музыкалық информатика» («Музыкалық білім берудегі компьютерлік технологиялар») академиялық пәні енгізілсе, бұл жағдай Қазақстанда да біртіндеп дамып, осындай бағытта оқу орындарында «Компьютерлік музыка» енгізілгенін атап өткен жөн.

Бұл музыкалық білімнің саласының кеңдігін көрсетеді. Кәсіби дайындықты қалыптастырудың перспективалық бағыты - бұл құзыреттілікке негізделген тәсіл. Осы тәсілдер негізінде оқу үрдісін ұйымдастыру, кәсіби дайындықты қалыптастыру процесін сипаттайды: тұжырымдамалық (оқыту теориясын қолдау); мақсат қою; жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамытуға бағыттау (іс-әрекет аймағын қолдау); студенттерге кәсіптік бағдар беруді ынталандыру; студенттердің ақпараттық технологиялармен әр түрлі өздік жұмыстарына мән беру (құзыреттілік тәсіл теориясына сүйену). Яғни қазіргі заманға сай, студенттер меңгеруі керек жалпы құзыреттілікке қойылатын талаптарды қамтиды.

Кәсіби дайындықты қалыптастыратын дамыту жолдарының кейбіреулерін қарастырайық. Ақпараттық технологияларды меңгерумен қатар олардың дамуының өзара байланысы мен өзара тәуелділігін айқын көрсететін жалпы құзыреттер:

- өз қызметін ұйымдастырады, кәсіби тапсырмаларды орындау әдістері мен тәсілдерін анықтайды, олардың тиімділігі мен сапасын бағалайды;
- қажетті ақпаратты іздеу, талдау және бағалау кәсіби мәселелерді қою және шешу үшін, кәсіби және тұлғалық даму;
- кәсіби қызметті жетілдіру үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану;
- кәсіптік қызметтегі технологиялардың жиі өзгеруі жағдайында навигация.

Егер информатика ақпараттың құрылымы мен жалпы қасиеттерін, оны құру, сақтау, іздеу және түрлендіру, өмірдің түрлі заңдылықтары мен әдістерін зерттесе, ал ақпараттық технологиялар ақпаратты өңдеу үшін қолданылатын әдістер мен құралдардың жиынтығы болса, онда «Компьютерлік музыка» дағдылар мен дағдыларды, құзыреттіліктерді қалыптастыруды, компьютерлік бағдарламаларды меңгеруді және мультимедиялық материалдарды дайындауды ғана емес, сонымен қатар дыбыспен жұмыс істеуді де қамтиды. Сонымен қатар ЖОО педагогтары мен концертмейстерлеріне де арналған кейбір жалпы кәсіби құзыреттерді қамтиды.

Өмірлік жағдайлардың өзгеруіне байланысты немесе кәсіби қызметтегі басым жағдайларға байланысты кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруда болашақ педагог:

- орындаушылық әрекеттерді, дыбыс жазу техникалық құралдарын, жаттығу жұмыстары мен студияда жазуды қолдана білуі керек деп;
- әр түрлі жастағы топ тыңдаушыларының қабылдау ерекшеліктерін ескере отырып, концерттік-тақырыптық бағдарламалар құруы керек. Бұл кәсіби құзыреттіліктер педагог-музыканттың, концертмейстердің орындаушылық өнеріне қатысты. Кәсіби құзыреттіліктің педагогикалық компоненті отандық және әлемдік аспаптық мектептердің ерекшеліктерін талдай отырып, классикалық және заманауи оқыту әдістерін қолдануды талап етеді.

«Компьютерлік музыка» пәнінің ерекшелігі - болашақ педагогтар компьютерде цифрлық дыбысты жазу, өңдеу және редакциялау дағдыларын игеріп қана қоймай, дыбысты көп каналды бағдарламалық жасақтаманы қолдана алады. Музыкалық қаріптердің әртүрлі түрлерін қолдана білу, дыбысты өңдеудің қосымша модульдерін (Plug-in) орнату және оларды практикада қолдану, дыбыстық файлдармен аранжировкалау, MIDI стандартты файлдарымен жұмыс жасау, MIDI аранжировкаларын жазу, контроллерлер көмегімен MIDI хабарламаларын басқару мүмкіндігі.

Компьютерлік музыка саласын зерттеген К.К. Платонов және А.М. Новиков кәсіптік қызметті ұйымдастыру, деңгейлеріне негізделген жіктеу негізінде бейімделген, кәсіби қызметті ұйымдастырудың жедел, тактикалық және стратегиялық деңгейлері ажыратып зертеген болатын. Яғни ақпараттық технологияларды пайдалану дағдыларын игеру - бұл ақпараттық объектілермен, олардың қасиеттері мен әдістерімен байланысты дағдылар деп көрсеткен болатын[3].

Тактикалық дағдылар деп біз берілген алгоритмге ақпаратты біріктіретін негізгі операциялардың жаңа комбинацияларын құру мүмкіндігін айтамыз. Музыкалық өріске тән компьютерлік модельдеу мен жобалау жүйелеріндегі кәсіби дайындықтың тиімділігін арттыратын дағдылар ең маңызды тактикалық дағдылар болып табылады.

Стратегиялық дағдылар дегеніміз - жаңа әдістерді игеру, жаңа нәтижелерге қол жеткізу. Стратегиялық дағдылар шығармашылыққа жақын болып келеді. Бұл оңтайлы шешімді таңдау және жаңа шешімдерді қолдану дағдылары мен перспективаларын бағалау дағдылары. Жоғарыда аталған ақпараттық-шығармашылық тәсілдер ақпараттық технологияларды игеру процесінде «тұжырымдамалық» болып табылатын қызметтің логикалық құрылымдалған теориясына негізделген.

«Компьютерлік музыка», «Компьютерлік музыка сауаттылығы» пәндерін игеру «Музыкалық мәтінді компьютерде өңдеу» курсын игеруге негіз болады. «Қазіргі уақытта болашақ музыка мұғалімі компьютердің музыкалық мүмкіндіктерін және дыбыс жазу студияларында жұмыс істеу негіздерін білуі керек. Бұл уақыт талабы, өйткені шығармашылық және музыкалық-педагогикалық іс-әрекет компьютерлік жаңа технологияларды қолдану кезінде сұранысқа ие және тиімді бола түседі»[1, 4]. Дыбысты жазу және өңдеу бағдарламалары бірнеше санаттарға бөлінеді: аудио редакторлар, ноталық редакторлар, секвенсорлар, виртуалды аспаптар мен эффекттер және мастеринг қосымшалары болып бөлінеді.

Музыканы өңдеуге және жазуға арналған заманауи бағдарламалардың функцияларын бөліп көрсетейік – дыбыс (аудио) жазу қосымшалары секвенсорлауға және қарапайым эффекттерді жасауға мүмкіндік береді. Секвенсорлық бағдарламалар кейде MIDI интерфейстерімен, синтезаторлармен, виртуалды аспаптармен және эффектілермен жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Айта кетсек, дыбыс жазу, тізбектеу (секвенсор) және мастеринг функцияларды бір уақытта біріктіретін кейбір бағдарламалар (станции) бар. Бұл пәндерді оқытудың функциялары: үлес қосатын түрлі шығармашылық жобаларды әзірлеу мен іске асыруды көздейтін студенттердің сапалы жаңа білім алу және музыкалық тенденциялардың дамуын болжау бойынша озық тәжірибесі; жетілдірілген инновация, инновациялық тәсілді ескере отырып, оқушылардың білім мазмұнын түзетуге және жаңартуға бағытталған.

Студенттердің «Музыкалық мәтінді компьютерде өңдеу» курсын игеру теориясы мен практикасын талдау нәтижелері негізінде оқытудың тиімділігінің ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттары анықталды:
- оқыту бағдарламасында пәнаралық байланысты қолдану;
- оқу кешендері негізінде студенттердің шығармашылық іс-әрекетін үйрету;
- кәсіби дайындықты қалыптастыру құралы ретінде белсенді оқыту әдістерін қолдану.

Оқытудың тиімділігін арттыру үшін төмендегідей әдістерді қолданған жөн:
- ой-қиялын модельдеу (компьютерлік модельдерді қосқанда);
- нақты жағдайларды талдау (кейс-стади);
- тренингтер (берілген әрекеттерді бірнеше рет қайталау);
- мастер кластар мен сараптамалық консультациялар (шақырылған мамандар, кеңес берушілер мен студенттер арасында тәжірибе алмасу).

Ақпараттық технологияларды қолдану саласында сұранысқа ие болашақ музыка мұғалімдерінің құзыреттерін анықтау маңызды болды. Интеллектуалды музыкалық туындыны жаңашыл ету үшін (мысалы, аранжировка, микс құру, партитура жазу және т.б.) жоғарыда аталған бүкіл құзыреттілік қажет екендігі анықталды.

Кәсіби құзыреттілікке инновацияның мәні мен инновациялық процестердің сипаттамаларын, бәсекеге қабілеттілікті арттырудың негізгі факторы ретінде инновациялық жүйелерді дамытудың маңыздылығын түсіну кіреді; жаңа туындыны

құрудың басты факторы ретінде инновацияның рөлі туралы түсінікті қалыптастыру; инновациялық басқарудың теориялық негіздерін, модельдерін және әдістерін білу (дыбыс жазу студиясын құрған жағдайда); зияткерлік меншіктің құқықтық негіздерін білу.

Қызмет құзыреттілігі - бұл нарық заңдылықтарын білу; инновацияны қолдану мүмкіндіктерін талдау мүмкіндігі; талдау үшін қажетті ақпаратты табу, таңдау және қорыту; инновацияны коммерциализациялау стратегиясын қалыптастыру, инновациялық әзірлемелерді қаржыландыру құралдарының кең спектрін қолдану, нарыққа дамуға ықпал ету, келіссөздер жүргізу мүмкіндігі; жобаларды басқару және жоспарлау әдістерін білу; ақпараттық технологияларды қолдану дағдыларын меңгеру.

Ақпараттық құзыреттілік - топтарда тиімді жұмыс істеу қабілеті, ақпараттың шамадан тыс жүктелуі (құрылымсыз ақпараттың үлкен көлемімен), бастамашылдық, берілгендік, ұтқырлық жағдайында жұмыс істеу қабілеті; жүйелік ойлау, жаңа қабылдаудың ашықтығы, екпін мен басымдықтарды бөліп көрсету мүмкіндігі; жұмыс нәтижелерін ұсыну және аудитория назарын аудару мүмкіндігі; ақпараттың минималды және оңтайлы мөлшерін анықтау мүмкіндігі [2].

Инновациялық коммуникациялық құзыреттілік - инновациялық дүниетаным; жетістікке деген сенімділік; тыңдау мүмкіндігі; басқару мүмкіндігі.

Ақпараттық ортадағы мазмұнды қызметке музыка мұғалімдерінің кәсіби дайындығын әдістемелік қамтамасыз етудің маңызды компоненттерін бөліп көрсетейік.

Кәсіби білім берудің ақпараттық ортасында мазмұнды іс-әрекетке мұғалімдердің кәсіби дайындығын әдістемелік қолдаудың негізгі сипаттамалары: көпкомпоненті, интегралдылық және бейімділік болып бөлінеді.

1. Көпкомпонентті - әдістемелік қолдау - бұл көп компонентті орта,

оның құрамына: оқу материалдары; жоғары технологиялық бағдарламалық қамтамасыздандыру; оқыту жүйелері; білімді бақылау жүйелері; техникалық құралдар;

Дерекқор; ақпараттық-анықтамалық жүйелер; білім беру, жалпы ғылыми және кәсіби бағыттағы ақпаратты сақтау.

2. Интегралдылық - әдістемелік қолдаудың ақпараттық компоненті мыналарды қамтуы керек: әлемдік ақпараттық ресурстарға қолжетімді барлық қажетті базалық білімі мен тәжірибесі; пәнаралық байланыс; білім мен тәжірибені егжей-тегжейлі және тереңдететін қосымша оқу материалдарының ақпараттық-анықтамалық базасы.

3. Бейімділік - оқу іс-әрекетінің дәстүрлі формаларынан басқа студенттердің болашақ музыкалық мұғалімдерінің кәсіби мектептің ақпараттық ортасында мазмұнды іс-шараларға кәсіби дайындығын әдістемелік қамтамасыз ету білім беру қызметінде қолданыстағы формаларды қарастыруы керек: жеке және топтық жобаларды әзірлеу; параллель проблемаларды зерттеу және бірлесіп іздеу; тренингтер; презентациялар, конференциялар, шеберлік сыныптары.

Сонымен болашақ музыка мұғалімнің кәсіби дайындығы - бұл негізгі мамандық шеңберінде қойылған міндеттерді шешуге бағытталған интеллектуалды және жеке қасиеттерді актуализациялау ретінде түсіндіруге болатын кәсіби, белсенділік, әлеуметтік-коммуникативті, ақпараттық құзыреттіліктерді біріктіретін күрделі құбылыс.

Компьютерлік музыка пәнінің дамуы, әдістемелік қолдау, құзыреттілікке негізделген көзқарас негізінде, тұлғаның шығармашылық ойлауын қалыптастыру – студенттердің, яғни болашақ музыка мұғалімдерінің алдағы кәсіби қызметке кәсіби дайындық деңгейі мен елдегі заманауи әлеуметтік-мәдени сұраныстың талаптарымен тікелей байланысын түсінуіне ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТІР:

1. Кисметов, К. Л. Компьютерлік технологиялар негізінде жоғары сынып оқушыларының музыкалық қызығушылығын арттыру: монография / К. Л. Кисметов. – Орал, 2019. – 102 б.
2. Кисметов, К.Л. Музыка мұғалімінің кәсіби-педагогикалық қызметін ұйымдастыру жолдары/ К.Л.Кисметов // Almamater. Хабаршы жоғары мектеп. 2017. - №12. - 67 – 70 б.
3. Новиков А.М. Педагогика негіздері: Оқулық авторларына және педагогика мұғалімдеріне арналған нұсқаулық. Мәскеу: ЭГВЕС, 2010.208 б. [Новиков А.М. Основания педагогики: пособие для авторов учебников и преподавателей педагогики.]
4. Петелин Р.Ю., Петелин Ю.В. Жаңадан бастаушыларға арналған музыкалық компьютер. / (Петелин Р.Ю., Петелин Ю.В. Музыкальный компьютер для начинающих.)/ Р. Ю. Петелин, Ю. В. Петелин. — СПб.: БХВ-Петербург, 2011. — 384 с.: ил.
5. Федотова Е. Л. Кәсіби қызметтегі ақпараттық технологиялар: оқулық (Информационные технологии в профессиональной деятельности: Учебное пособие / Е.Л. Федотова. - М.: ИД ФОРУМ: НИЦ Инфра-М, 2012. - 368 с.)
6. Харуто А.В. Музыкалық информатика. Теориялық негіз. М.: ЛКИ, 2008.400 б., Илл. [Харуто А.В. Музыкальная информатика. Теоретические основы.]

ИССЛЕДОВАНИЕ ГОДИЧНОЙ ДИНАМИКИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ БЕГУНОВ НА 400 МЕТРОВ

Безруков Александр Сергеевич
Студент-магистрант Павлодарского педагогического университета
Научный руководитель – Бронский Евгений Васильевич

***Аннотация**: в данной работе нами разработана и предложена методика развития скоростно-силовых качеств с использованием тренажеров и установлено, что продолжительность работы на тренажерах по развитию скоростно-силовых качеств связана с величиной веса, амплитудой движений и скоростью выполнения упражнений.*

***Ключевые слова**: спринтер, физических качеств, и скоростно-силовых показателей*

Длинный спринт в лёгкой атлетике предъявляет к спортсменам высокий уровень специальной физической подготовленности. Спортивный результат складывается из ряда физических качеств и главным образом это скоростно- силовые качества и скоростная выносливость [1, 2, 4]. Подготовительный этап тренировочного процесса определяет весь дальнейший спортивный результат сезона. В связи с этим, грамотно смоделированный план спортивной подготовки на подготовительном этапе, основанный на дифференциации нагрузок с учётом индивидуальных особенностей спортсмена, его способности к адаптации, является залогом высокого спортивного результата [2, 5].

Как показывает практика, методика подготовки и, в частности, скоростно-силовая подготовка юных спринтеров копирует подготовку членов взрослой сборной команды без должного понимания и учета возрастных особенностей юных спортсменов (Н. Г. Озолина, В. И. Воронкина, Ю. Н. Примакова, 1989). Это приводит к нарушению принципов многолетней спортивной подготовки и является основной причиной, препятствующей росту спортивных результатов бегунов на короткие дистанции при переходе в группу юниоров и взрослых. Поэтому очень многое в развитии спортсменов зависит от выбора

наиболее оптимального метода, рационального подбора специальных средств тренировки с учетом возрастных особенностей организма.

Чтобы добиться высоких результатов в спорте, нужно тренироваться не только регулярно, но и систематически. Спринт требует достаточно тонкого подхода к построению отдельной тренировочной сессии, тренировочных циклов и, конечно же, годовых периодов. Основными задачами при подготовке спринтера являются:
1) постоянное развитие физических качеств (быстрота, скоростная сила, сила, скоростная выносливость, общая выносливость, ловкость); 2) постоянное совершенствование техники бега, старта и финиша; 3) Подготовка и участие в соревнованиях.
Условно всю подготовку спринтера можно разбить на четыре этапа:
1. Подготовительный этап, который рассчитан на начинающих спортсменов и основными задачами которого должны быть: развитие основных физических качеств (в частности скоростной и взрывной силы), укрепление опорно-двигательного аппарата, физическая подготовка, общее повышение функциональных и физиологических качеств, основные упражнения спортсмена, освоение основных упражнений спринтера, освоение классической разминки спортсмена.
2. этап начальной специализации, или переходный этап от начальной и общей легкоатлетической подготовки к выбору определенных предпочтений.
3. этап углубленной специализации или этап становления настоящим спринтером. На этом этапе все тренировки уже должны быть подчинены одной конкретной цели-быстрому бегу.
Этап спортивного совершенствования - это этап дальнейшего развития спринтерских качеств, в том числе психологических, совершенствования беговых, стартовых и финишных навыков, совершенствования подготовки к соревнованиям и участия в них.

Мы провели эксперимент, в котором отобрали 10 девушек в возрасте 15-16 лет, занимающихся бегом на короткие дистанции, которые были разделены на две группы по 5 человек в каждой. Как показала статистическая обработка материалов исследования, обе группы были равны по своему физическому развитию (табл. 1).

Таблица 1-Показатели физического развития до педагогического эксперимента

№ п/п	Показатели	Экспериментальная группа x±δ	Контрольная группа. x±δ	P
1	Рост (см)	167,8 ±1,0	168,3 ± 0,73	>0,05
2	Вес (кг)	58,4 ± 1,36	59,1 ± 1,22	>0,05
3	Бег 30м с/х (с)	4,20 ± 0,02	4,23 ±0,03	>0,05
4	Бег 60м с/ст (с)	8,50 ±0,05	8,59 ±0,05	>0,05
5	Бег 300м с/ст (с)	44,30 ± 0,19	44,50 ±0,23	>0,05
6	3-й прыжок с/р (м)	10,59 ± 0,08	10,48 ± 0,09	>0,05

После проведения педагогического эксперимента и обработки полученных результатов исследований было определено, что обе группы за экспериментальный период значительно улучшили свои результаты в контрольно-педагогических испытаниях (табл. 1, 2, 3). Например, если мы рассмотрим такой показатель как бег 30 м с ходу, то в

экспериментальной группе он улучшится с 4,20 с до 4,05 с. Улучшение показателя в среднем составило 0,15 с, при уровне значимости < 0,01. Все остальные показатели тоже улучшились. Это свидетельствует о высокой эффективности выполнения прикладных задач в экспериментальной группе.

Это произошло в результате целенаправленного тренировочного процесса и естественного развития задействованного организма. Кроме того, за восемь месяцев тренировок участники обеих групп увеличили свой рост и вес. В экспериментальной группе спортсмены в среднем выросли на 0,5 см и стали тяжелее на 700 г. В контрольной группе за этот же период рост студентов увеличился в среднем на 04 см, а вес — на 1,2 кг. Это нормальное изменение физиологических параметров занимающихся с учетом их пола, возраста и физической активности.

Таблица 2 - Результаты тестирования физического развития и скоростно-силовых показателей в экспериментальной группе в начале и в конце педагогического эксперимента

№ п/п	Показатели	Исходные данные x±m	Конечные данные x±m	P
1	Рост (см)	167,8 ±1,0	168,2 ± 1,0	>0,05
2	Вес (кг)	58,4 ± 1,36	59,6 ± 1,18	>0,05
3	Бег 30м с/х (с)	4,20 ± 0,02	4,05 ±0,03	<0,01
4	Бег 60м с/ст (с)	8,50 ±0,05	8,10 ±0,05	<0,01
5	Бег 300м с/ст (с)	44,32 ± 0,19	43,4 ±0,24	<0,01
6	3-й прыжок с/р (м)	10,54 ± 0,08	10,88 ± 0,06	<0,01

Заметной разницы между группами по этим показателям мы не обнаружили даже после педагогического эксперимента, что еще раз свидетельствует об эквивалентности выделенных групп в начале эксперимента.

Сравнивая исходные и конечные результаты тестов в обеих группах, мы видим, что систематическое использование скоростно-силовых упражнений, выполняемых на тренажерах, в тренировочных занятиях способствовало не только развитию скоростно-силовых качеств юных спортсменов, но и положительно влияло на развитие других физических качеств.

В планировании спортивной тренировки учитывалась гетерохронность (различное время компенсации и суперкомпенсации процессов восстановления) после различных по направленности воздействий физических нагрузок. В связи с этим, многократные повторения упражнений, направленных на развитие одних механизмов энергообеспечения в фазе суперкомпенсации, могут приводить к недовосстановлению других механизмов и структур крови и тканей.

Для этого, при моделировании нашего тренировочного процесса, мы соотнесли различные функциональные звенья спортивной подготовки, увязывая их в единый комплекс

ЛИТЕРАТУРА

1. Голощанов Б.Р. История физической культуры и спорта: Учебное пособие. - М., 2017.

2. Дьячков. В. М. Совершенствование технического мастерства спортсменов. М., 2018

3. Жилкин, А.И. Легкая атлетика: /А.И. Жилкин – М.: Финист 2019. – 137 с.

4. Анисимова, Е.А. Моделирование совершенствования индивидуальной техники бега квалифицированных бегуний на короткие дистанции / Е.А. Анисимова, Е.М.

5. Новикова, А.Н. Катенков// Педагогико-психологические и медико-биологические проблемы физической культуры и спорта. –2018. – Т. 13, № 3. – С. 14–25.

6. Лапицкая, Л.А. Применение частнопредметной технологии в обучении бегу на короткие дистанции / Л.А. Лапицкая, Н.А. Гончар // Международная научно-методическая конференция «Спорт высших достижений: интеграция науки и практики» : материалы конференции. – Уфа, 2018.– С. 74–78.

7. Петренко, А.С. Некоторые подходы и рекомендации к подбору специальных и беговых упражнений в подготовке спринтеров / А.С. Петренко, Е.Н. Поддубный // Физическая культура и спорт: интеграция науки и практики: материалы XIV Международной научно-практической Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. – 2020. – № 2 (180).332конференции. – Ставрополь, 2017. – С. 100–102.

ӘОЖ 372.3/4

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖЕТЕКШІ ҚАҒИДАЛАРЫ.

Ибраймжанова Л. Р
Тараз қаласы С.К. Нурмагамбетов атындағы № 10 орта мектеп
Айылшиева А.Ш.
Тараз қаласы №47 орта мектеп
Тараз. Қазақстан

Аннотация: *Жас ұрпақтың тәлім-тәрбие жүйесіндегі ізгіліктік тәрбие мәселесі оқу-тәрбие мазмұнын гуманитарландыру арқылы жүзеге асыру, адам бойындағы ізгі қасиеттерді құрметтеу және дұрыс бағалай білу, халық педагогикасының рухани-ізгіліктік құндылықтарын тұтас қабылдау ұлттық мәдениет пен гуманистік тәрбиенің үйлесімділігін қамтамасыз ету*

Түйінді сөздер: *Бейімделу; ұлттық, рухани құндылықтар; ізгіліктік; рухани; педагог.*

Педагогика ғылымының даму және қалыптасу тарихына көз салсақ казақ педагогикасында гуманистік сипатта білім және тәрбие беру мәселелері ерте уақыттан бастап-ақ зерттеу нысанасына айналғанын байқаймыз. Жас ұрпақтың тәлім-тәрбие жүйесіндегі ізгіліктік тәрбие мәселесі оқу-тәрбие мазмұнын гуманитарландыру арқылы жүзеге асырылатындығы елімізде XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ ағартушыларының еңбектерінде атап көрсетілген болатын. Онда адамгершілік тәрбиесінің ізгіліктік компоненттерінің жас ұрпақтың гуманистік көзқарасын қалыптастыру потенциалының жоғары екендігін және қазіргі уақытта Қазақстанда көптеген педагог-

ғалымдардың оқу-тәрбие процесін гуманитарландыруда адамгершілік тәрбиесінін. теориялық базасын күшейтумен айналысып жатқандығына ерекше назар аударылған еді. Бұл зерттеулерде болашақ педагог мамандардың құндылық бағдарды қалыптастыруда еліміздегі құндылық бағдарды қалыптастыру теориясы мен мазмұнының дамуына жан-жақты талдау жасамай нәтижеге қол жеткізу мүмкіндігі төмен деп саналғаны айқындалды. Осы тұрғыда құндылық бағдарды қалыптастыру адамгершілік тәрбиесінің нәтижелі көрсеткіші ретінде қабылдануы тиістігі, тек адамгершілік тәрбиесінің теориялық және эмпирикалық мазмұнын талдау, қорытындылау арқылы құндылық бағдардың құрылымдық мазмұнын айқындау мүмкін болады деп саналады. Осы ұстаным негізінде жеке адамның құндылық бағдарды қалыптастыруды ұйымдастыру мазмұны мен әдістемесін дайындау міндеті анықталып, аталған міндетті жүзеге асыру үшін қазақ этнопедагогикасының тәлім-тәрбиелік жүйесіне тарихи-педагогикалық зерттеу ұйымдастырып, олардың жас ұрпақтың құндылық бағдарын қалыптастыруда алатын

Осыған байланысты, тәрбиеленуші мен сыртқы әлем арасындағы шынайы қарым-қатынастар жүйесінен педагогикалық зандылықтар сипатына ие болатын объективті себеп-салдарларын айкындап, атап өтуге тиістіміз деп санаймыз. Бұл орайда жалпы педагогикалық процестегі тәрбие қызметі мен даму заңцьшықтары арасынан бастысын жеке атап көрсету қажет, ол - жеке тұлға дамуына бағытталған бағдар. Жеке тұлғаның жалпы мәдени, әлеуметтік-адамгершілІк және кәсіби дамуы неғұрлым өзара үйлесімді болса, адам мәдени-гуманистік қызметін жүзеге асыру барысында соғұрлым еркін және шығармашыл болмақ. Бұл зандылықтан білімнің құндылық метақағидалары жүйесіндегі жетекші қағида - жеке тұлғаның үздіксіз жалпы және кәсіби дамуы қағидасы келіп туындайды. Оның жетекші болу себебі, басқа қағидалардың негізінде де осы заңдылық жатады және олар осы жетекші қағиданың жүзеге асырылуының ішкі және сыртқы жағдайларын жасай келе, оғаы бағынышты болады. Дәл осы тұрғыдан алғанда, білім беруді жеке тұлғаның үйлесімді дамуының басты шарты болып қарастырылады. Тәрбие болу үшін, Л.С.Выготскийдің айтуы бойынша, ол "дамудың жакын аймағына" бағытталу керек. Бұл бағыт кез-келген жас кезеңінде жеке тұлғаның дамуы үшін міндетгі түрде жан-жақты емес, бірақ міндеггі түрде объективті қажетті қасиеттермен қамтамасыз ететін білім беру мақсаттарын қоюды талап етсді. Бүгінгі таңда адамға тек негізгі кәсіби білім беріп қана коймай, жалпы адамзат мәдениетін игертуге, осының негізінде, жағымды субъективті (жеке тұлға қажеттіліктері) және білім берудің материалдық базасы мен кадрлар мүмкіншілігімен байланысты объективті жағдайларды ескере отырып, жеке тұлғаның барлық жағынан дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік бар. Яғни, жағымды субъективті қасиеттері – құндылық бағдардың рухани заңдылықтарын қажетсінуі, оларды пайдалы әрекеттерде колдану және соның нәтижесінде гуманды әрекеттерді таңдау мүмкіндіктері дамиды. Таңдау мсн талғам әрекеттері даралық қасиеттерге ие болғандықтан оларда құндылық бағдардың "тұлғалық -даралық" сапалары қалыптасады.

Олай болса, осы арада - құндылық бағдарды әр уақытта гуманитарландырудың қажетті шарты болмайтындығын есте сақтау қажет. Құндылық бағдарды гуманитарландырудың қажетті құрастырушысы болуы үшін ең кем дегенде оның адам бойында ізгі ниет пен ізгіліктік қасиеттерді қалыптас-тыруы міндетті болып саналады және жоғары мәдениет түрінде іске асырылуы қажет. Егер біз оқу-тәрбие процесін гуманитарландырсақ, аксиологиялық тұрғыдан алып қарасак, оның мазмұнын әлеуметтік құндылық кешені ретінде "адамдардың мәндік күштерінің еркін дамуы және өмірлік ұмтылыстардың шығармашылық сипатта жүзеге асырылуы үшін жағдай туғызуды талап ететін әрекет жүйесі деп санауға болады (саяси, экономикалық, психологиялық, педагогикалық және т.б.) деп тұжырымдай аламыз. Осыған сәйкес, тұлғалық-бағдарлаушы көзқарастардың жүйесі ретінде, әлемдік құрылымның өзіндік үлгідегі

болмысы болып табылады. Ол адамға бағытталған кең түрдегі әлеуметтік бағдарлама сипатына ие бола алады, бірақ тәрбиелене алмайды. Сондықтан оның ізгіліктік бағытталуы негізінде ғана ортаның сапалық тәрбиеленуі жүзеге асады. Бұл тұрғыда «құндылық бағдар» адамдардың бір-біріне, қоғамға, табиғатқа, өзіне қарым-қатынасын бейнелейтін, тұлғалық қасиеттері кешенінің дамуын көрсететін сипаттама ретінде беріледі. Сол себепті ізгіліктік бағыттылық құндылық бағдар құрылымдық мазмұнын анықтаушы басты элемент болып саналады.

Екінші назар аударатын мәселе - жеке тұлғаның құндылық бағдар қалыптастыру гуманистік тәрбие жүйесінің бағыттаушы нәтижесі ретінде ізгіліктік ұмтылыстардың өзара әрекеттесуіне тәуелді болатынын, яғни жеке адам психикасының ерекшеліктерін ескеруді қажет ететінін көрсету.

Бұл пікірге психологиялық-педагогикалық зерттеулерден көптеген дәлелдемелер табуға болады. Жеке алып қарастыратын болсақ, Ресей психологы А.Н.Леонтьевтің "адам қоршаған әлем алдында жалғыз өзі тұрған жоқ, оның әлемге деген қатынасы барлық кезде адамның басқа адамдарға деген қарым-қатынасымен байланысты болып келеді, ол өз қызметі барысында адамдармен өзара қарым-қатынаста болады" деген тұжырымын есепке алу қажет екенін байқаймыз. Қарым-қатынас өзінің әуелгі сыртқы формасына (бірігіп әрекет жасау, ауызша немесе ойша қарым-қатынас) сәйкес адамның қоғамда дамуының қажетті және ерекше шартын құрайды. Материалдық және рухани мәдениет жүйесін игеріп, оларды өзінің қажеттілігіне, "өз даралығының органдарына" айналдыруы үшін адам өзін қоршаған әлем құбылыстарымен қарым-қатынасқа басқа адамдар арқылы, яғни басқа адамдармен қарым-қатынас жасау арқылы түседі. Сондықтан түрлі жас ерекшеліктеріндегі ізгілік тәрбиесінің, түрлеріне байланысты. Құндылық бағдар қалыптастырудың мазмұны өзгереді. Жас және интеллектуалдық ерекшеліктеріне байланысты ізгіліктік ұмтылыстары бағытты және мақсатты болады, сондықтан олардың құндылық бағдар қалыптастыру нақты бағдарланған мазмұнға бейімделуі тиіс. Олай болса, құндылық бағдарды қалыптастыру арнайы ұйымдастырылған педагогикалық процестерге және шарттарға тәуелді болады. Педагогикалық процесті ұйымдастырудың тиімділігі оқыту процесінің екі жақтылығының қызметтік қатынасы мен тұлғаны қалылтастыру әрекеттерін басқару стиліне байланысты. Құндылық бағдардың мақсат-міндеттерінің бұрмаланбауы және олардың сезімдік деңгейде шсшілмеуі педагогикалық өзара әрекеттесудің дұрыс қойылуына тікелей қатысты. Сондықтан бүгінгі күні педагогика ғылымында құндылық бағдар метақағида - жске тұлғаның дамуына бағытталған құндылық бағдарды қалыптастырудың теориялық және практикалық мазмұнын анықтауда тәрбие процесінің тұтастық принципі мен әрбір халықтың ұлттық-рухани құндылықтар мазмұнына бағдарлануы күн тәртібіне қойылуы дұрыс деп санаймыз.

Осындай дараланбаған педагогикалық өзара әрекеттесуде әркімге қатаң түрде бөлініп берілетін рөлдерді ұсынуға болады. Олар басқа құндылық бағдарды метақағида - полисубъективті (диалогтік) әдіске қарама-қайшы келеді Бұл қағидаға сәйкес тек "субъект - субъект" қатынастары, оқуда тең құқылы бірігіп әрекеттесу жағдайларында ғана жеке тұлғаның үйлесімді дамуы мүмкін. Педагогтің суперпозициясы мен құндылық бағдары субординациялық позициясы жеке тұлғалық тұрғыдан тең құқықты, өзара бірігіп әрекеттесуші адамдардың позицияларына айналу керек. Мұндай өзгеру педагогикалық процеске қатысушылардың рөльдері мен қызметтерінің өзгеруіне тікелей байланысты. Педагог мұнда тәрбиелемейді, оқытпайды, ол тұлғаның өз бетімен дамуға деген талпынысын өзектендіреді, колдайды, онын белсенділігін зерттейді, өз бетімен әрекет етуіне жағдайлар жасайды, яғни өз мүмкіндігін қабілетіне сәйкес бағалау еркіндігін қалыптастырады.

Алайда, педагогикалық процесті диалогизациялауды - бұл "жұп педагогикаға" кайта оралу деп түсіну емес, өйткені мұнда бірігіп әрекеттесу формаларының толық жүйесін қолдану талап етіледі. Оларды енгізерде оқу мәселелерін шешуде педагогтің барынша жәрдем беруінен бастап, олардың біртіндеп өз белсенділіктерінің өсуіне дейін, одан оқуда өзін-өзі тәртіпке келтіре алатын жағдайға жетіп, олардың арасында серіктестік қатынастар пайда болғанша белгілі бір тәртіп, динамика сақталу керек. Педагог позицияларының өзгеруіне байланысты бірігіп әрекеттесу формаларын қайта құру өзін-өзі дамыту жолына дербес бет алған окыту субъектісін өзін-өзі өзгертуіне мүмкіндік береді, атап айтқанда оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың демократиялық стилін қолдайды. Демократиялық басқару стилі жеке адам бойында сенім қатынасына негізделген құндылық бағдарды қалыптастыруға себепкер болатыны белгілі. Құндылық бағдарды қалыптастыруда оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың және басқарудың альтернативті (балама) формалары мен стильдерін колданған жөн деп есептейміз.

Міне, құндылықтар теориясының классикалық түсініктерінде де жеке тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастыру онын рухани дамуының мазмұнына байланысты екендігі анықталып отыр. Олай болса, зерттеу жұмысымыздың міндеттерінің ең бастысы халқымыздың рухани құндылықтарының мазмұнын анықтау болып табылады. Олардың ішінде қоғамдық формациялардың ауысу кезеңдеріне төтеп беретін бұлжымас, өзгермейтін құндылықтар болады. Сондықтан рухани құндылықтарды - адамның шынайы болмысының нығаюына игілікті әсер ететін, оның тұлғалық өзек болатын, еркіндігін жасампаздықпен, шығармашылықпен паш етуге мүмкіндіктер ашатын ақиқаттың түрлі құбылыстары деуге болады. Рухани құндылықтардың материалды құндылықтардан айырмашылығы әрбір жанның ішкі потенциалын ашуға көмектеседі, жалпы рухани үйлесімдікке қызмет етеді. Ол әлеуметтік дүниеден әділетсіздікті, үйлесімсіздікті күшпен емес, ыстық ықыласпен, жүрек жылуымен, нұрымен орнына келтіруге, түзеуге тырысады. Сондықтан оларды жалаң Зердемен, қарапайым логикамен түсіндіріп беру мүмкін емес болады.

Бұл ойдың негізгі түптамыры Қазақстандағы халықтар арасындағы "өзара кірігу үрдісінің іргетасы ұлттық мемлекеттілік болып табылады", -деген тұжырымда жатыр. Әрине, енді ғана тәуелсіздігін алған ел үшін бұндай бағдардың тарихи-әлеуметтік қажеттілігі зор. Дегенмен де ұлттық кейпін, мазмұнмен қоғам дамуы. діннің өрістеуі шектелмейтіні де белгілі. Сондықтан ұлттық діл жалпыадамзаттық құндылықтардан сусындап, акиқаттың шынайы рухани дамуымен астасып жатса ғана үнемі жаңғырып отыратынына күмән келтіруге болмайды. Бұл орайда адамзат тарихында өздерінің қайталанбас ізін қалдырған ғұлама ойшылдардың рухани мұрасын зерттеу және олардың тәлімдік ойларын жас ұрпақты тәрбиелеуде пайдалану үлкен маңызы бар әрекет болып табылады. Өйткені, Қорқыт, Асан Қайғы, Әл-Фараби, Жүсіп Баласағұни, Қожа Ахмет Иасауи, Махмұд Қашқари, Абай, Шәкәрім сияқты т.б. тұлғалар өз заманының рухани байлығын өз дүниетанымдарында қордалайды, жүйелейді, халқына паш етеді.

Түрлі тәрбие жүйелері арқылы қазақ этнопедагогикасындағы ізгілікті ойларға негізделген қазіргі уақытта оқу мекемелерінің тәрбиелік потенциалдарын күшейту, қазақ этнопедагогикасындағы ұлттық, рухани құндылықтар туралы білімдік мазмұнын анықтау, халық педагогикасының рухани-ізгіліктік құндылықтарын тұтас қабылдау; адам бойындағы ізгі қасиеттерді құрметтеу және дұрыс бағалай білу; ұлттық құндылықтардың жалпы адамзаттық құндылықтармен үйлесімділігін сақтау, ұлттық мәдениет пен гуманистік тәрбиенің үйлесімділігін қамтамасыз ету басты міндеттері болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Абдуллина О.А, Общепедагогическая подготовка учителей в системе высшего образования. М., Просвещение. 2000 г.
2. Абульханова-Славская К. Деятельность и психология личности. М., Наука. 2010 г.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. Мн. Университетская, 2003 г.
4. Алтынсарин Ы. Таңдамалы педагогикалық шығармалары. А., 2011 ж.
5. Архангельский Л.М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. М., 2008 г.

ӘӨЖ 37.017.92

ӘЛ-ФАРАБИ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ГУМАНДЫЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫН ЗЕРТТЕУ.

Ордабаева Раушан Билановна
Искакова Даринаш Аркабаевна
М.Х Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Өңірлік Университеті
Тараз, Қазақстан.

Аннотация: *Гумандылық, гумандық қасиет туралы түсінігі мен көзқарасы. Жоғары жауапкершілік, еңбекқорлық, белсенділік қасиеттер. Оқушылар бойында гумандылық қасиеттерді қалыптастыру.*

Тірек сөздер: *Гуманизм. Ізгі. Жәуанмәртлік. Ақылды. Қанағатты. Бақытты. Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек*

Гуманизм (латынша humanus - адамдық, адамшылық) - адамгершілікті, адамға сүйіспеншілік идеясын білдіретін көзқарастар жүйесі. Негізгі мәні - тұлға ретіндегі адамның бақыты мен теңдігін аңсар тұтып, әділеттілік пен қайырымдылық, ізгілік пен мейірбандық принциптерін әлеуметтік ортаның қоғам мүшелерінің күнделікті қарым-қатынасының нормасына айналдыру. Гуманизм идеясының қалыптасу тарихы өте көне замандардан бастау алады. Ежелгі шығыс жұртының, әсіресе, қазақ халқының ауыз әдебиеті нұсқаларында адамшылық қасиет, ізгі аңсарлар ғаламат құдірет иесіне емес, қарапайым пендеге тән амал әдіспен «барша мұратына» жетіп отырады. Орта ғасырларда қазақ топырағында өмір сүрген Асан-Қайғы, Қорқыт ата, Әл-Фараби, Қожа Ахмет Иассауи, т.б. шығармаларында болмыстағы абсалюттік ақиқат, мәңгілік нәрсе-қарабастың емес, қалың бұхара , күллі адамзат қамы үшін істелген ізгі әрекет, жасампаз істер.Түркілік-экзистенциалистік, қазақи - мұсылмандық дүниетанымның алтын арқауы – пәни мен бақи, өмір мен өлім мәселелері нақ осы гуманистік идеялары, имандылық ұстанымдары тұрғысынан шешімін тауып келді.

Гуманизм мәселесі қоғамның қай кезеңінде болмасын ең өзекті проблемалардың бірі болып келген. Тарихқа көз жіберсек, гумандылық қасиетпен қарым - қатынас адам баласы қоғамының және жалпы адамзаттық құндылықтың ең негізгі бастауы ретінде адаммен бірге дамып келе жатқаны белгілі. Соған қарамай бүгінгі таңда қоғамды гуманитарландыру XXI-ғасырдың табалдырығындағы өркениетті дамудың талабына айналып отыр.

"Гуманизм" ұғымына әр саладағы ғалымдар әр түрлі анықтамалар беріп келеді. Ресей философы А. Ф. Лосев: "Гуманизм - философия, филология, тарих тұрғысындағы

білімдерінің және ерекше өнердің жиынтығы ғана емес, сонымен бірге ол адамның ақыл — ойының ерекше бір қасиеті", деп анықтама берсе, Қазақстандық философ Р. Н. Нұрғалиев: "Гуманизм - адамның қадір- қасиеті мен құқын құрметтеуді, оның жеке тұлға ретіндегі бағасы, адамның игілігіне, оның жан - жақты дамуына жасалған қамқорлықты білдіретін көзқарастарының жиынтығы" - дейді. Ал педагогтар А. А. Бейсенбаева, Г. К. Шолпанқұлова, Қ. П. Кәріпжанова және т.б. гумандылықтың адам бойындағы адамгершілік қасиеттер тұтастығымен анықталатындығын, Қ.Т.Атемова еңбегінде оқушылар бойында гумандылық қасиеттерді қалыптастырудың негізгі бастау көзі отбасы екендігін анық көрсетіп, гумандық ойларды сонау орта ғасыр ойшылдарының еңбектерінен бастау алатынын ашып көрсетеді.

Гуманизм-адамгершілік, адамдарға деген сүйіспеншілік идеясын бейнелейтін көзқарас. Гуманизм қайта өркендеу дәуірінде қоғамдық ой-пікірде, әдебиетте, өнерде, ғылымда алдыңғы қатарлы идеялардың ағымы ретінде қалыптасқан. Бертін келе адамды барынша ардақтайтын, адамгершілік қасиеттерін, бас бостандықтарын қорғайтын біртұтас көзқарастар жүйесіне айналды. Гуманизм қоғам игілігіне белсене еңбек етуге,еңбек адамына ілтипатпен қарауға үндейді деген анықтама берілген.

Гуманизм-дүниетаным принципі. Оның негізіне адамның мүмкіншілігінің шексіздігіне, өзін-өзі дамыту қабілетіне деген сенімі мен ерік бостандығын, абыройын қорғау, адамның бақытқа жету жолындағы құқығы мен оның барлық сұраныстарын қамтамасыз ету қоғамның түпкілікті мақсаты деген мұрат жатады.

Гуманизм мәселесін зерттеуші ғалымдардың қайсібірі болмасын ізгі адам бойында қалыптасқан гумандық қасиеттері арқылы ерекшеленеді деген тұжырым жасайды.

Адамгешілік-қоғамдық өмірдің объективтік заңдылықтарына сәйкес адамдар арасындағы қарым-қатынасты реттеуге негіз болып табылатын талапқа сай белгілі бір гуманистік принциптерді білдіретін жалпыадамзаттық ұғым.

Гумандық адамзаттық қоғамдық өмірде адамдарға деген қарым-қатынас. Гумандық-жеке тұлғаның рухани бай және үйлесімді дамыған ең негізгі қасиеттерінің бірі. Бұл жеке адамдардың,жеке тұлғалардың жеке даралық келбеті, бұл қоғамның адамдық белгісінің көрінісі. Соңғы жылдары жарияланған философиялық,психологиялық,педагогикалық еңбектерде гумандық ұғымы «ізгілендіру» деген терминмен де айтылып жүр.

«Гуманизм» деген термин кейіннен ендірілгенмен, гумандық идеялар ертеден айтылып келгені мәлім. Қазақ халқы тарихында «Гуманизм» ұғымы көне түркі әлемінде «жәуанмәртлік» ұғымы аясында қарастырылған. Жәуанмәртлік ұғымы парсы халқының «жувонмард» сөзінен аударғанда «жувон» - жігіт, ал «мард» ұғымы жомарттықты, қайырымдылық пен кеңпейілділікті, яғни ұнамды қасиеттерді білдіреді. /3/

«Жәуанмәртлік» ұғымы мәнін анықтайтын түсініктер Ж. Баласағұнның «Құтты білік» дастанында орын алған. Бұл еңбекте ақын мораль философиясын арқау етіп, әділет, бақыт, ақыл, қанағат сияқты этикалық күрделі төрт ұғымға мән береді. Оларға төрт кейіпкердің түрікше атын қояды. Күн нұры сияқты барша әлемге ортақ жылулық шуағын таратын болғандықтан Әділетті -Күнтуды (патша) деп атайды. Бақыт пен байлық, молшылық, дәулет, мансап -шен мағынасын қамтитындықтан Бақытты - Айтолды (уәзір) деп Айға балаған. Өйткені дәулет пен бақта ай секілді бірде толысып, бірде ортайып кейде тіпті кішірейіп адам баласының қолына қонбай кететін болғандықтан оны бақытпен теңестірген. Ал, Ақылды - Үғдырмаш (уәзірдің ұлы), Қанағатты - Ұзғырмыш (уәзірдің кенжесі, қыз бала) деп атаған. Осылайша төрт кейіпкердің ара- қатынасы бір — біріне сұрақ — жауап қою арқылы шешіліп әр мәселе осылардың дүниетанымы тұрғысынан алынып, автордың айтпақ болған негізгі идеясы барынша кең тұрғыда суреттеледі. Оның идеясының ой желісі болған әділет, ақыл, қанағат, рақым, ізгілік жайлы моральдық

ұғымдардың арғы төркіні тұран жерінде жатқан мәртебеге жетіп, үнемі жарқын болашаққа ұмтылу, жаңаны, өзгерісті қажетсіну бақытқа тән қасиет екендігін түсіндіреді. Ал қанағатты бөліп қарастыруы - оны өмірдің бар қызығын қанағат тұтқан адамдықтың сопылық жолы деп түсінуінен болса керек. Бұл айтылған ойлардан Ж. Баласағұнның адамның адамдығын білдіретін негізгі осы үш қасиет деген пікрде болғанын көреміз.

Жәуанмәртліктің ерте заманда жұрт таныған үш сипаттан тұратыны Кайкаустың «Қабуснама» атты педагогикалық мәні бар кітабында (1082 – 1083ж.) айтылған. Онда: «Адамның - адамдық сипатын білдіретін үш нәрсе бар. Бұл үшеуінің бірі - ақыл, екіншісі - туралық, үшіншісі - жомарттық (адамгершілік, қолашықтық және т.б. қасиеттер)» - делінген. Жомарттық жолына түспек болған адамның үш нәрседен сақ болуын: «Көзіңді жаман қараудан, қолыңды жаман істен, тіліңді жаман сөзден сақта», - деп ескертеді.

Кезінде ғұлама Абайда «Белгілі жәуанмәртлік үш хислат бірлән болар деген сиддық (шындық), кәрәм (ізгілік), ғақыл (даналық)», - деп, жәуанмәртліктің үш түсініктен тұратынын атап өткен. 38 — ші қара сөзінде адам болу, жарым адам, толық адам, адамның - адамдығы, адамшылық және т.б. ұғымдарға талдау бере отырып, жас ұрпақ «... ғылым, білімді махаббатпен игеретін болса, сонда ғана оның аты адам болады» - деп түсіндіреді. Жәуанмәртліктегі үш касиетті өлеңдерінде молынан қамтиды.

Бес нәрседен қашық бол, Адам болам десеңіз,

- деп талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым - бұл бесеуі нағыз адамдық қасиеттер, адам болудың шарты, ал өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ - адам баласының дұшпаны екенін ескертеді.Нағыз адам болу үшін адамдықты сипаттайтын үш қасиет болу керектігін: Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек, - деп атап өтеді. Абайдың:

Үш - ақ нәрсе қасиетті
Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек

деген өлеңдер қатарындағы адамның - адамдығын сипаттайтын үш негізгі гумандық қасиет жәуанмәртлік идеясының педагогикалық - психологиялық мәнін анықтайды./5,2/.

Гуманизм мәселесін зерттеуші ғалымдардың қайсы бірі болмасын ізгі адам өзінің бойында қалыптасқан гумандық қасиеттері арқылы ерекшеленеді деп тұжырым жасайды. Сонымен зерттеу проблемасы саласында жарық көрген еңбектерге соның ішінде, педагогика мен психология ғылымдарында гумандық қасиеттер ұғымына берілген мазмұнды сипаттамалар, ақыл- білімге тән қасиеттерге (саналылық, терең ойлылық, зеректік, жоғары идеялық, жоғары талап қоюшылық және т.б.), ыстық қайрат іс - әрекетке тән қасиеттерді (көпшілік, еңбекқорлық, белсенділік, жауапкершілік және т.б.) анықтайды. /4,6/.

Бүгінгі таңда студенттер бойына гумандық қасиеттерді қалыптастырудың жолы ойшыл дана ақындарымыз бен жазушыларымыздың мұраларын оқу барысындағы зерттеулер 1 — кестеде көрсетіліп отыр.

Студенттерге Гумандық қассиеттерінің қалыптастыру өлшемдері мен көрсеткіштері және деңгейлері

Кесте 1

№	Студенттерге гумандылық қасиеттерінің қалыптастыру өлшемдері	Студенттерге гумандық қасиеттерінің қалаптасу көрсеткіштері		
		Төменгі деңгей	Орта деңгей	Жоғары деңгей

1	**Білімдік компонент**	Гумандық қасиет, гумандылық туралы түсінігі мен көзқарасы анық емес, білуге деген қызығушылығы төмен, тәрбие туралы естіген, оқығандарын саналы	Гумандылық, гумандық қасиет туралы түсінігі мен көзқарасы (шашыранды) әркелкі, білуге ынталы болғанымен саналы меңгеруде, ойлау мен зеректігі жағынан қабілетсіздік	Гумандық қасиеттер туралы түсінігі бар, зерек, білуге қызығушылығы жоғары, естіген, көргенін саналы қабылдайтын студент.
		қабылдамайтын, жәнет.б. ерекшелігі бар студент.	танытатын студент.	
2	**Іс-әрекеттік компонент**	Әрекетінде жауапкершілік -сіздік, жалқаулық және т.б. қасиеттер орын алатын, жүріс-тұрысында үнемі ұнамсыз қылықтар бой көрсететін студент.	Жүріс-тұрысында ұнамды қасиеттер (еңбекқорлық, белсенділік және т.б.) белгілі бір жағдайға байланысты кезектесіп (тұрақты емес) байқалатын студент.	Әрекетінде үнемі жоғары жауапкершілік, еңбекқорлық, белсенділік т.б. қасиеттері орын алған, жүріс-тұрысында ұнамды қасиеттер тұрақты байқалатын студент.
3	**Сезімдік компонент**	Айналадағы болған жағдайларға үнемі салқынқанды -лықпен қарайтын, сыртқы құбылыстардан әсер алуы баяу, бойында мейірімділік, жанашырлық т.б. қасиеттер сирек кездесетін студент.	Сыртқы құбылыстар ықпалынан әсер алғанымен қарым-қатынасында ұнамды (мейірімділік және т.б. сияқты) қасиеттердің тұрақсыз кезектесіп (белгілі бір жағдайға байланысты) кездесуі байқалатын студент.	Ортадағы жағдайлар мен құбылыстарға немқұрайлы қарамайтын, өзіндік әсер алатын, соған сай бойында мейірімділік, қарапайымдылық, жанашырлық және т.б. қасиеттер тұрақты орын алатын студент.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Дәдебаев Ж. «Әбу Насыр Әл – Фараби: ғұмырнама ғибраттары». Алматы – 2016
2. Адамбаев Б., Жарықбаев Қ. «Әл – Фараби туралы аңыз - әңгімелер» - Алматы: Жазушы. 1989-368б.
3. Көбесов А. «Әл – Фарабидің ашылмаған әлемі» Алматы – 2012
4. Бейсенов А. «Әл – Фарабидің тұжырымдары» // Ақиқат. – 2016. - № 6. -70 -73б
5. Әуелбеков Ә. « Әл – Фараби - ұлы ұстаз ғұлама.» // Оңтүстік Қазақстан. 2016. – 18 наурыз.

ӘӨЖ 343.9

ДЕВИАНТТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ.

Ордабаева Раушан Билановна
Искакова Даринаш Аркабаевна
М.Х Дулати атындағы Тараз Мемлекеттік Өңірлік Университеті
Тараз, Қазақстан

Аннотация: *Девианттылық дегеніміз жайлы түсінік. Девиантты мінез – құлықты жасөспірімдермен жұмыс жасау, жасөспірімдердің мінез-құлқындағы түрлі әлеуметтік ауытқулар тудыратын негізгі себептер мен жағдайларды алдын-алу. Кәмелетке толмағандардың жағымды сапаларын ескеру. Болашақ өмірлік қызығушылық, ұстанымдарды қалыптастыру.*

Тірек сөздер: *Профилактика. Демеу. Девиантты мінез. Реабилитация. Мен концепциясы*

Соңғы жылдарда байқалатын, девиантты мінез-құлықтың түрлі көрініс беруінің күрт өсуі, қоғам алдында дезадаптивті жасөспірімдермен әлеуметтік жұмыстың тәсілдері мен технологияларын іздестіру мәселесін алға тартады. Жастармен жұмысқа бағытталған мекемелерге бар ынта-күшті тек жасөспірімнің реабилитациясына ғана емес, сонымен қатар, әлеуметтік өлшемдерден ауытқудың алдын – алуға, яғни жеткіншектердің іс - әрекетіне жағымсыз әсер ететін жағдайларды жоюға жұмылдыру керек.

Бүгінгі күні девиантты мінез – құлықты жасөспірімдермен жұмыс тәжірибесінде екі технология кең өріс алды – профилактика және реабилитация технологиясы.

Профилактика – бұл жасөспірімдер мінез-құлқындағы түрлі әлеуметтік ауытқулар тудыратын негізгі себептер мен жағдайларды алдын-алуға, жоюға бағытталған мемлекеттік, қоғамдық, әлеуметтік-медициналық, және ұйымдастыру-тәрбиелік іс-шаралардың жиынтығы. Сонымен бұл ғылыми негізделген және уақтылы қабылданған, мына мәселелерге бағытталған шаралар:

- әлеуметтік қауіп тобына жататын кәмелет жасқа толмаған жасөспірімдердің психологиялық немесе әлеуметтік – мәдени жағдайларын алдын – алу;
- жасөспірімнің қалыпты өмір деңгейін және денсаулығын сақтау, қолдау;
- жасөспірімнің әлеуметтік маңызды мақсаи\тқа жетуге және оның ішкі мүмкіндіктерін ашуға жәрдемдесу;

Әлеуметтік ауытқулар түрлі себептерден пайда болады, сондықтан алдын – алу шараларын бейтарапты; орнын толықтырушы; әлеуметтік ауытқуларды тудырушы жағдайлардың алдын – алушы; оларды жоюшы, жүргізілетін профилактикалық жұмысты, оның нәтижесін қадағалаушы деп бөлуге болады.

Профилактикалық шаралардың тиімді болуының аса маңызды шарты, олардың жасөспірімнің өзіндегі, және де әлеуметтік, табиғи ортадағы ыңғайсыздықтың түп – тамырын жою, осымен бірге жастардың жеке басындағы қиын мәселелерін шешудегі өздерінің қажетті тәжірибе жинақтау жағдай жасауға негізделуі. Одан басқа жасөспірімдерді қойылған мақсатқа көмектесетін жаңа икемдерге үйрету өте маңызды болып табылады.

Профилактикалық технологияларда концептуальды жоспар негізінде ең алдымен ақпараттық жағы қарастырылады. Ол жасөспірімнің мінез – құлқындағы ауытқушылығы көп жағдайда әлеуметтік нормалардың әсері негізінде болады деп көрсетеді. Көп жағдайда кәмелетке толмағандар сол нормаларды білмей жатады. Осы жұмыстың негізгі бағыттары

кәмелетке толмағандардың құқықтары, міндеттері және талаптары жайлы ақпараттар беру қажет. Қоғам және мемлекет осы жастағы жас ерекшелік топтағы әлеуметтік нормаларға тағайындалу негізінде өз міндеттерін орындау керек. Мұндай міндеттерді жүзеге асыру көздері немесе каналдарының қатарына БАҚ жатады: баспасөз, радио, теледидар, кино, театр.

Кез келген нақты жағдаяттарда қайталанбас жеке тұлғалық қасиеттер, сапалар, мінез – құлықтардың сәйкес келуімен сипатталады. Ол сондай сипатпен қоғамға ең қауіпті мінез – құлық мотиві мен де белгілі болады. Бірақ та кез – келген жекелей жағдайда әрқашан жалпыдан бөлінетін әлеуметтік нормадан ауытқушылықты анықтайтын фактілер болады. Кәмелетке толмағандардың рухани өміріндегі жалпы және типтік жан дүниенің үйлесімділігін біле келе, оған тек маман ғана көмектесе алады. Жасөспірімнің эмоционалды, еріктік, рационалды рухани өміріне әсер ету кезінде оның негізгі жағымды жағы оның дұрыс қалыптасқан дүниеге көзқарасын ескеру керектігін ұмытпау қажет. Жасөспірімдік және жеткіншектік жаста құқықтық және моральді нормалар негізінде қоршаған орта, қоғамдық талаптар туралы тұрақты көріністер жүйесі қалыптасады. Осы нормаларды меңгерген жасөспірім өзінің жағымсыз қылығын саналы түрде реттей алады; қоғамдық көзқарастарды, көріністерді және іс – әрекеттердің құндылықтар жүйесін меңгерді; ол қиын жағдайлардан шығу жолдарын жақсы біле алу іскерлігін иемденеді, қоғамда өзінің қылығын көре алады, сонымен қатар тағайындалған қоғамдық нормалардан шығып кетпеуге тырысады.

«Демеу» әлеуметтік – медициналық қызметтің іс-әрекет негізінде олар девиантты жасөспірімдердің реабилитациялануына бағытталған технологияны қолданады. Ағзаның ортаға бейімделу негізінде түсіндірілетін адаптациядан айырмашалығы, реабилитация белсенділеу, қайтадан қалпына келтіру ретінде түсіндіріледі. Реабилитация үрдісінде жасөспірімдердегі компенсаторлы механизм, ал адаптация үрдісінде – оған бейімделу механизмі қолданылады.

Реабилитация – бұл жасөспірімдерді қоғамдағы белсенді өмірге және қоғамдық пайдалы еңбекке қайтадан қайтару мақсатында жинақталған іс – шаралар жүйесі. Бұл үрдіс үздіксіз, яғни уақыты шектелген болып табылады.

Әлеуметтік медициналық қызмет әрекетінде реабилитацияның барлық түрлері қолданады: медициналық, психологиялық, әлеуметтік, әлеуметтік – педагогикалық. Енді соның барлығын қарастырайық.

Медициналық реабилитация баланың ағзасында зардап шеккен функциялардың біртіндеп немесе толық қайта қалпына келтіруге бағытталған.

Психологиялық реабилитация жасөспірімнің психикалық саласына бағытталған, ол сонымен қатар девианты мінез – құлықты жасөспірімдік санасының алдын алу мақсатында жүргізіледі.

Әлеуметтік реабилитация – бұл әлеуметтік ортаға жасөспірімнің қабілеттерін қайта қалпына келтіру, сонымен қатар белгілі себептермен бұзылған өмірлік қабілеттерін қалпына келтіру болып саналады.

Әлеуметтік - педагогикалық реабилитация – бұл жеке тұлғалық сапаларды, оның белсенді өмірлік позицияларын қалпына келтіруге бағытталған тәрбиелік сипаттағы шаралар жүйесі. Бұл реабилитация негізінде өзін - өзі қамтамасыз ету, әлеуметтік ролдер, қоғамдағы мінез – құлық ережелері бойынша іскерлік дағдыларды меңгерумен де сипатталады.

Реабилитациялық іс – шараларды жүзеге асыру кезінде міндетті түрде диагностика жүргізіледі, реабилитациялық бағдарламаларды құру және жүзеге асыру; жасөспірімді реабилитациядан кейінгі қорғау. Диагностика негізінде әлеуметтік – психологиялық

зерттеу жүргізіледі, ол кәмелетке толмағандардың эмоционалды – танымдық деңгейін, жеке тұлғалық сапаларын, әлеуметтік ролдерін, кәсіби қызығушылығын анықтайды.

Реабилитациялық бағдарлама кез келген жасөспірімге жекелей жасалынады және өзіне келесі элементтерді енгізеді: мақсат, міндет, әдістер, формалар, құралдар, іс - әрекеттер кезеңі. Реабилитациялық бағдарламаның негізгі мақсаты жеке тұлғаның адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру және түзету болып табылады, сонымен қатар жасөспірімге коммуникативті қарым – қатынас дағдыларын иемденуде көмектесу.

Реабилитациядан кейінгі қорғау жасөспірімге отбасымен, достарымен, мектеп ұжымымен күнделікті патронаж және пайда болған жан – жалды түзету жолымен үйлесімді қарым – қатынасты орнатуға көмектесу негізделеді.

Біздің ойымызша, девиантты мінез – құлықты жасөспірімдермен медициналық, әлеуметтік – психологиялық реабилитациялық бағдарламаны құрастыруда келесі жағдайларды ескерген жөн:

1. Кәмелетке толмағандардың жағымды сапаларын ескеру. Әлеуметтік қызметкерлер девиантты мінез – құлықты жасөспірімдермен жұмыс жасау кезінде жағымсыз болжам жасауға ұсыныс бермейді. Үнемі «табысты жағдай»құру керек, жасөспірім мінез – құлығынан жағымды жағын таба білу қажет, осыған байланысты әлеуметтік қызметкердің іс - әрекеттері келісімді болған жөн.
2. Болашақ өмірлік қызығушылық, ұстанымдарды қалыптастыру. Көп жағдайларда жасөспірім мектепте оқу үрдісінде үлгермейді, өз күштеріне сенбейді. Мұндай жасөспірімге ең алдымен оларға өзін - өзі анықтауға кәсіби жолмен келу, сонымен қатар оқу мекемесіндегі жасөспірімдердің қызығушылығы мен мүмкіндіктерінің сәйкестендіруде, оның болашақ мамандығын анықтауға бағытталған мамандарға көмектесуде маңызды роль атқарады.
3. Девиантты мінез – құлыққа жақын жасөспірімді ол үшін маңызды болатындай қоғамдық пайдалы жұмысқа қосу қажет. Бұл қиын мәселе, өйткені ол тек белгілі бір жұмысқа деген көзқараста өзгертуді ғана талап етпей, осымен бірге баланың жасөспірімдер ұжыммен қарым – қатынасын қалыпқа келтіруді де талап етеді. Тәжірибе көрсеткендей, қиын тәрбиеленетін жасөспірімдердің бос уақытысы басқа оқушылармен салыстырғанда 4 есе көп болса, сол уақытты сапалы өткізудің айырмашылығы да үлкен. Егер сәтті жасөспірімдер өздерін оқу, еңбек, жеке қызығушылықтары арқылы бекітсе, қиын жасөспірімдерге бұл салаларға ену шектелген, ал бос уақыттың артықтығы олар үшін криминогенді факторға айналады.
4. Толық сенімділік және қарым – қатынаста жасөспірімге құрмет көрсету. Девиантты жасөспірімдерде мейірімді, сабырлы қарым – қатынас тәжірибесінің болмауынан мамандардың кез – келген іс - әрекеті оларда белсенді қарсылық тудырады. Шыдамдылық пен төзімділік – әлеуметтік қызметкердің басты көмек құралдары.

Әлеуметтік қызметкердің кәсіби міндеттеріне келсек, медициналық – психологиялық реабилитация процесінде ол келесі функцияларды атқарады:

– қалпына келтіру, дезадаптацияға дейінгі ондағы жағымды қасиеттерді қалпына келтіруді көздейді;

– жасөспірімдердің жеке сапаларын түзету қоғамдық іс - әрекеттерге еліктіру, жасөспірімнің өзін - өзі жетілдіруде қабілеттерін белсенділеу, өз қателігін өз мінез – құлығына сай теңестіру арқылы өзін сынға алу негізінде қорытындылау мен қалыптастыру керек.

– жасөспірімнің жағымды іс - әрекет мотивизациясын белсенділеуге бағытталганн әдіс - тәсілдер – сендіру, мысал, мадақтау және т.б.

Жоғарыда айтылған категориядағы жасөспіріммен әлеуметтік қызметкердің жұмысы жасөспірімнің ішкі дүниесіндегі әлеуметтік бағдарға бағытталған. Яғни, мектептегі,

ұжымдағы, отбасындағы жасөспірімді туындаған жағдаятта жедел әдістермен диагностика жүргізу қажет; әлеуметтік – жеке тұлғалық – эмоционалды бұзылыстардың пайда болуын анықтау.

Негізгі іс- әрекеттер түрлері: жекелей кеңес беру және жасөспірімнің құндылықтар жүйесімен жекелей жұмыстар; әлеуметтік дағдыларына, тиімді қарым – қатынастар тәсілдеріне, жанжалды жағдайларда конструктивті мінез – құлықты болуға үйрету; жасөспірімдерді маңызды жағдайларда жағымсыз эмоционалды жеңуге үйрету мақсатында болатын тренингтік топтарға енгізу.

Сонымен қатар отбасымен жұмыс жасау қажет, бала мен ата – аналардың өзара қарым – қатынасын дұрыс орнату жайлы отбасылық педагогикалық диагностика жүргізу керек; жекелей кеңес беру; ата – аналарды жасөспірімдермен өзара іс - әрекеттерді ата – аналарды тиімді орнатуға бағытталған тренингтік топтарға еліктіру.

Дағдарыстық жағдайдағы жасөспіріммен жұмыс жасауда бірнеше жолдармен шешу қарастырылады. Көп жағдайларда агрессивті мінез – құлық жасөспірімнің басқалай болуына әсер етеді. Осы категориядағы жасөспіріммен жұмыс жасауда эмоционалды жағдайда жедел диагностика қолданылады; мәселені шешуге оқыту, өз эмоциясын басқаруға үйрету, «Мен – концепция» позитивін қалыптастыру мен жұмыс жасау.

Әлеуметтік медициналық қызметтің іс - әрекетінің негізгі бағыттары психоактивті заттарды қолданатын жасөспірімдермен жұмыс жасау болып табылады, сол жағдайда мұндай жасөспірімдер өзін - өзі бағалауы төмен, өзінің қылығына қанағаттанбауы, әлеуметтік бағалаудағы қажеттіліктердің көтерілмеуі көп мазасызданады.
Негізгі жұмыс әдісі – патронаж, негізгі жұмыс формасы – әлеуметтік – психологиялық тренингті ұйымдастыру. Осының барлығы «Мен – концепциясын» қалыптастыруға бағытталған.

Осы аталған реабилитациялық бағдарламаны тиімді жүзеге асыруда үш жағдайды сақтаған жөн:
1. Бағдарламаның барлық қатысушыларының жоғары мотивациялануы: жасөспірімнің ата – аналары, әлеуметтік медициналық қызметтің сапалары;
2. Әлеуметтік медициналық қызметтің мамандарының медициналық – психологиялық – педагогикалық компетенттілігі;
3. Әртүрлі мемлекеттік қызметтің іс - әрекеттерін координациялау: білім, денсаулық сақтау, құқық қорғау органдары.

Дезадаптивті жасөспірімдермен әлеуметтік медициналық қызметтің әлеуметтік жұмыскер қолданатын технологиялар; біріншіден, девиантты мінез- құлықтың қауіпті формасының алдын алу, екіншіден, жасөспірімдердің әлеуметтік белсенділігін көтермелеу.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Селиванова О.А., Шевцова Т.С. Профилактика агрессивности и жестокости в образовательном учреждении. Монография / О.А.Селиванова, Т.С.Шевцова. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011.– 232 с.

2. Содержание и методика психосоциальной работы в системе социальной работы:Учебное пособие / К.В. Беззубик; Под ред. Е.А. Сигиды. - М.: ИНФРА-М,2011.- 168с.Режимдоступа:[Датаобращения09.02.2015
http://znanium.com/bookread.php?book=313883

3. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения : учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по напр. и спец. "Социальная работа" / П. Д. Павленок, М. Я. Руднева. - Москва : ИНФРА-М, 2012. - 185 с.

4. Беженцев А.А. Профилактика правонарушений несовершеннолетних: Учебное пособие / А.А. Беженцев. - [Электронный ресурс]: М.: НИЦ ИНФРА - М: Вузовский учебник, 2015. - 272 с. Режим доступа: [Дата обращения 09.02.2015] http://znanium.com/bookread.php?book=484170

УДК 37.013.42

ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Ширинбаева Гулбахира Койбагаровна
п.ғ.к., ассоциированный профессор
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Казақстан, Алматы қаласы

Аңдатпа: *Мақалада жоғары оқу орнының білім беру ортасында болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби дамуының ерекшеліктері қарастырылған. Өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі жүзеге асырудың және кәсіби құзыреттілікті игерудің акмеологиялық ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады.*
«Акмеология», «кәсіби қалыптасу», «өзін-өзі тану», «өзін-өзі жүзеге асыру» ұғымдарының мәні ашылды, педагогтың кәсіби қалыптасуында, акмеологияның гуманистік бағдарының маңыздылығы, сонымен қатар әлеуметтік педагогтың кәсіби қалыптасуын анықтаушы фактор ретінде рухани және адамгершілік білімнің рөлі көрсетілген.

Түйінді сөздер*: акмеология, кәсіби қалыптасу, әлеуметтік-педагогикалық қызмет, әлеуметтік педагогтың жеке тұлғасы, өзін-өзі тану, өзін-өзі жүзеге асыру, кәсіби құзыреттілік, кәсіби және тұлғалық даму.*

АКМЕОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Ширинбаева Гулбахира Койбагаровна
п.ғ.к., ассоциированный профессор
Казахстан, г. Алматы, Казахский национальный педагогический
университет имени Абая

Аннотация. *В статье рассматриваются особенности профессионального становления будущих социальных педагогов в образовательной среде высшего учебного заведения. Особое внимание уделяется акмеологическим особенностям самосовершенствования и самореализации субъекта и овладения им профессиональными компетенциями. Раскрыто понятие «акмеологии», «профессиональное становление», «самопознание», «самореализации», показано значение гуманистических ориентации акмеологий, профессионального становления педагога, а также роль духовно-нравственного образования как фактора, определяющего профессиональное становление социального педагога.*

Ключевые слова: *акмеология, профессиональное становление, социально-педагогическая деятельность, личность социального педагога, самопознание,*

самореализация, профессиональные компетенции, профессиональное и личностное развитие.

Қазіргі заманауи әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетін жүзеге асыру кеңістігін ізгілендіруде, олардың кәсіби тұдғалық әлеуметтік рөлінің басымдығы маңызды болып табылады. Осыған байланысты олардың кәсіби құзыреттілігінен, тұлғалық дамуы деңгейінен, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс сапасын артуы мен нәтижелігі талап етеді. Педагог тұлғасының дамуы мәселесі ерте замандарда ақ Шығыс философы Конфуцзыдан бастап, ежелгі антикалық философтар (Платон, Аристотель, Сократ), орта ғасыр ойшылдары (Әл-Фараби, А.Иүгінеки, Ж.Баласағұни, Қ.Иассауи) қазақтың ағартушылары (Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, Т.Тәжібаев, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов т.б) еңбектерінде көрініс тапқан. Бұдан басқа да, «тұлға» мәнін қасиеттер тұрғысынан сипаттаған, әлемдік және отандық ғалымдарының еңбектерінде, тұлға мәселесіне және кәсіби қалыптасу жолдарына арналған, маңызды әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық зерттеулерде, қоғамдағы жеке тұлғаның жалпы даму тенденциялары анықталады. Әлеуметтік педагогтың кәсіби және тұлғалық өсуі - қазіргі әлеуметтік-педагогикалық білім берудің өзекті мақсаттарының бірі екенін ескерсек, акмеология ғылымы педагогтың кәсібі мен педагогикалық шеберлікті тек жеке-жеке деңгейде игеруіне болатындығын көрсетеді. Акмеология тұрғысында – әлеуметтік педагогтың кемелдену сатысында дамуының, әсіресе, маман ретінде оның осы дамудағы аса жоғары деңгейге жетуінің заңдылықтары мен механизмдерін қарастырып көрсек, бір қатар гуманистік көзқарас туындайды. Акмеологияның гуманистік бағдары көптеген стратегиялар арқылы қамтамасыз етіледі:

1) субъектінің шынайы және идеалды күйін қамтитын жалпы модельді құрайды;
2) субъектінің дамуының оңтайлы сапасы мен деңгейіне жетуді қамтамасыз ететін акмеологиялық қолдау құралдарының жиынтығын құрастырады және жүзеге асырады;
3) өзін-өзі реттеу, рефлексия, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі таныту принциптерін анықтайды, яғни өзін-өзі дамытудың тұлғалық механизмдерін анықтайды.

Тұлғалық-кәсіби даму – кәсіби іс-әрекет пен кәсіби өзара әрекет үдерісінде, оқыту мен өзіндік дамыту арқылы жүзеге асырылатын, кәсібиліктің және кәсіби жетістіктердің жоғары деңгейіне бағдарланған тұлғаны дамыту үдерісі. *Кәсіпқой* – бұл тұлғаның және іс-әрекеттің кәсібилігінің жоғары көрсеткіштеріне ие, жоғары кәсіби және әлеуметтік мәртебесі бар, тұлғалық және әрекеттің нормативті реттеу жүйесі дамыған, үнемі өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге, тұлғалық және кәсіби жетістіктерге бағытталған, әлеуметтік-жағымды мәні бар, кәсіби ісәрекет субъектісі. Аталған категориялар мен ұғымдар қазіргі кезде акмеология үшін базалық болып саналады [1].

Тұлғалық өсу – кең, ауқымды ұғым, ол адамның туылғаннан бастап, өмірден өткенге дейінгі аралықта өмірінің барлық кезеңдерін қамтиды. Когнитивті-феноменологиялық бағдарлау өкілдері тұлғаны, оның өзгерістерін өзіндік ішкі әлем, «ішкі шынайылық» тұрғысында қарастыруды ұсынады. Олар адам өмірінің барысында әлемнің терең тұлғалық теориясын, өзіндік тұжырымдамасын құратын, қайта құратын және құрып бітіретіні туралы қағидаға сүйенеді. Өмірдің барлық тәжірибесі, сонымен бірге болашақ өмір мини-теорияларда мәндер мен маңыздылықтар, сенімдер мен құндылықтар жүйесі түрінде бекиді, олар адамның қабылдауы мен елестетуін реттейді, қоршаған әлемді және ондағы субъектінің әрекетінің интерпретациясын анықтайды. Индивид өзінің теориясын реттелген, өзара келісілген – болжанатын және түсінікті әлем теориясы етуге ұмтылады. Қолайлы әлемнің тұлғалық тұжырымдамасына, адамның өзін табысты және кемшіліксіз адам ретіндегі тұжырымдамасы сәйкес келеді. Тек субъект өзінің жеке теориясын өзгерте

алады, оны шынайы ете алады, өзіне жүктелген қиындықтар үлесін өмірдің бір бөлшегі ретінде қайта ұғынады, қиындықтарды шешуді үйренеді.

Жас ерекшелік психологиясындағы барлық жастағы тұғырдың өкілдері, адамзат өмірінің барысында мінез-құлықтың өзгеретін және өзгермес компоненттерін зерттей отырып, тұлғалық өсу мәселесін қарастырады. Адамзаттың мінез-құлқын өзгертетін және «даму» атты жалпы ұғымға енетін үдерістер, адамның туылғаннан бастап, өмірден өткенге дейінгі өмір жолының кез келген бөлігінде жүзеге асуы мүмкін. Барлық жастағы даму ұғымының екі аспектісі бар. *Біріншіден,* ол дамудың адамзат өмірінің барлығына тән болатыны туралы идеяны қамтиды. *Екіншіден*, мұндай даму адамның туылған кезінен басталатын емес, өмір жолының аса кеш кезеңдеріндегі үдерістерді қамти алады. Тұтас алғанда, барлық жастағы даму, уақытша көрсеткіштер (пайда болу, ұзақтығы, аяқталуы), бағыттылығы және біріздiлігі бойынша айрықшаланатын өзгерістердің алуан түрлі нұсқалар жүйесі болып табылады. Даму міндеттері ұғымы, биологиялық даму, әлеуметтік үміттер және адамның өзіндік әрекеттері арқылы туындайтын мәселелер тобын, талаптарды және өмірлік жағдайларды қамтиды. Бұл мәселелер өмір сүру барысында өзгереді, дамудың бағытын, күшін және толықтырылуын қамтамасыз етеді. *Үшінші* қағида кез келген дамудың өсу (табыстар) және түсу (жоғалту) үдерістерін қамтитыны туралы ұғымдармен байланысты. Бұл қағида жақында ұсынылды, оның теориялық негіздемесі әлі соңына дейін ккрастырылмаған және тексерілмеген. Ол екі себеп бойынша пайда болды. Бірінші себебі даму үдерісінің ішіндегі қартаю үдерісін анықтау міндетімен байланысты. Екінші себебі – дамуға сипаттама беру үшін, бір мезгілдегі көп бағытты өзгерістер туралы ұғымдардың көп бағыттылығы, дамуы және қолданылуы жайлы құбылыстармен байланысты. *Даму ұғымына* тек өсу (табыс) ғана емес, сонымен бірге өзгерістердің басқа түрлері де енгізіледі. Даму ағзаның адаптивті мүмкіндіктерін – позитивті және негативті мүмкіндіктерінің кез келген өзгерістері ретінде анықталды. Тұлғалық өсу мәселесінің біз үшін практикалық тұрғыда мәні болады. Сондықтан, тұлғаның өсуін үздіксіз үдеріс ретінде өзін-өзі дамыту құбылысы арқылы қарастыру аса қолайлы болып саналады, оның аясында адам ағымдағы жағдайларды басқару қабілетіне ие болады, басқа адамдармен жақсы және ашық қатынастарды құрады, өзінің көзқарастарын батыл және бірізді түрде қорғайды, өмірді барлық әдемілігімен қабылдайды. Өзіндік әрекеттері үшін жауапкершілікті алатын дамыған тұлғаның айрықша белгілері ажыратылады:

- өз мұқтаждықтарын басқа адамдарға зиян келтірмей қанағаттандырады;
- іс-әрекетте біршама жетістікке жетеді, себебі ол өзін-өзі танытудың объектісі болады;
- өзінің күнделікті өмірінде күш-қуатты және өмірге бейімділікті көрсетеді; кәсіби өзгерістерге және жаңа өмірлік тәжірибеге ашық болады.

Өзін-өзі дамыту – бұл индивидтің өзіне деген шығармашылық қатынасы, оның ішкі және сыртқы әлеміне белсенді әсер ету үдерісінде өзін құруы. Біз білім, құндылықтар, жауапкершіліктің белгілі жиынтығын, іс-әрекет тәсілдері мен мінез-құлықты меңгерген, әлемге, адамдарға, оқиғаларға, өзіне, міндеттерге, тұтас өмірге деген қалыптасқан қатынасы бар ересек адамға байланысты ұғымға сүйенеміз. Бұл тұлғаны қалыптастырудағы құндылық тұғырды негіздейді [2].

Әлеуметтік педагогтың тұлғалық өсу механизмдері мен психологиялық құрылымдарын қарастырсақ, әрекеттік-тұлғалық тұғыр тұлғаның негізгі құрылымдық компоненттеріне сәйкес келетін келесі элементтерді ажыртуды қамтиды:

- өзін-өзі тану;
- өзін-өзі ынталандыру;
- кәсіби және тұлғалық өсуді бағдарламалау;
- өзін-өзі жүзеге асыру.

1.Өзін-өзі тану. Тұлғалық өсуді табысты ұйымдастыру үшін, адам өзінің мүмкіндіктерін, өзінің күшті және әлсіз жақтарын анықтап алуы қажет, яғни келесі негізгі тәсілдерді қамтитын өзін-өзі тану қажет: өзін-өзі бақылау, өзіндік сана, өзіндік қатынас, өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау. Өзіндік сана адамның өзі туралы білімнен оны нақтылау, тереңдету арқылы аса толық білімге үздіксіз дамуда көрініс табады.

В.Г. Мараловтың пікірінше, өзін-өзі танудың мәні:

1. Өзін-өзі тану – тұлғаның психикалық және психологиялық салауаттылыққа қол жеткізу құралы;
2. Өзін-өзі тану – тұлғаның ішкі үйлесімдікке және психологиялық жетілуге қол жеткізу құралы;
3. Өзін-өзі тану – тұлғаның өздігінен дамуы және өзін іс жүзінде көрсете білуінің бірден бір жолы.

Сонымен қатар, В.Г. Маралов «өзін-өзі тану – өзін, өзінің әлеуетті және өзекті қасиеттерін, жеке ерекшеліктерін, мінез-құлық белгілерін, өзінің басқа адамдармен қарым-қатынасын тану үдерісі» деген тұжырым жасайды [3].

С.Л. Рубинштейн «өзін-өзі тану – бұл адамның әлеммен және өзге адамдармен қарым-қатынасына есеп беру қасиеті», - деп анықтама береді. Ғалымның пікірі бойынша, ізгілікті қатынастар адамның көзқарасында, эмоционалды тәжірибелерде, мотивтер мен әрекеттерге деген ұмтылыста және өзін-өзі басқаруда көрінеді. «Адамның жүрегі тұлғаның қандай адамгершілік қатынастарға ұмтылатындығымен, басқа адамдармен қалай қарым-қатынас жасай алатындығымен байланысты [4].

А.Г. Спиркиннің көзқарасы бойынша, «өзін-өзі тану – адамның өз әрекеттерін және олардың нәтижелерін, ойлары мен сезімдерін, моральдық кейіптері мен мүдделерін, мұраттары мен мінез-құлық ерекшеліктерін түсінуі және бағалай білуі, сол сияқты өз-өзіне және өзінің өмірдегі орнын толық бағалауы». Адамның өзі туралы білімінің үздіксіздігін анықтайтын негізгі шарт ретінде, шынайы болмыстың динамизмі және басқа адамдармен өзара әрекеттестік алынады. Қоршаған әлеуметтік және өндірістік жағдайларға адекватты бейімделудің өткір қажеттілігіне байланысты, адам үнемі өзінің «Меніне» қарауы, өзі туралы білімін жетілдіруі, ең алдымен мінез-құлқын аса саралы түрде реттеу мақсатында жетілдіруі керек. Бірақ, субъектінің мінез-құлқын қалыптастыруға оның өзіндік бағалауы әсер етеді – тұлғаның қасиеттері, оларды сыни ұғыну және оған эмоционалды-құнды қатынас туралы когнитвті ұғымдардың жиынтығы. Демек, жоғарыда гуманистік психологияда көрсетілген «өзін-өзі тану» ұғымы туралы пайымдаулар бойынша адамның өзін-өзі тануы, көп жағдайда өзіндік қатынастың өзіндік санаға трансформациялау үдерісі болып саналады. Өзіндік қатынас – бұл «Мен-тұжырымдама». «Мен-тұжырымдаманың» көптеген зерттеулерінен өзін-өзі тану тұлғаның өздігінен дамуы, көкейкестіленуі, яғни басқалардың, әлеуметтік ортаның өзінің қандай болғанын талап еткеніндей емес, өзі қандай болуға қабілетті екендігіне қарай өздігінен дамуының маңызды шарты ретінде қарастыратынын кездестіреміз [5].

2.Өзіндік бағалау өзіндік сананың өнімі бола тұрып, бір мезгілде оның дамуының маңызды сәті мен қажетті шарты болып саналады. Алуан түрлі танымдық және коммуникативті міндеттерді шеше отырып, біз әрдайым өзіндің мүмкіндіктерімізді бағалаймыз, оларды нақты жағдайлармен арақатынаста ұстаймыз, содан кейін әрекеттер туралы шешім қабылдаймыз. Әрекеттер өз кезегінде тұлғаның және сананың дамуын анықтайды. Адекватты емес өзіндік бағалау ақпаратты қабылдаудың таңдамалылығында көрініс табады, бұл кезде адамның іс-әрекетін бағалауды оның көзінше төмендететін ақпарат шетке шығарылады. Жоғары өзіндік бағалау, өзінің денсаулық күйін, еңбекке қабілеттілік деңгейін және кәсіпқойлықты дұрыс бағалай алмау шеберлігі, қызметкердің күйзелім жағдайына түсуіне, іспен айналыса алмауына әкеледі. Төмендетілген өзіндік

бағалау, адамның өзіне деген сенімсіздігін туындатып, іс-әрекетке жағымсыз әсер етеді. Бұл мәселені бірқатар әдістемелер арқылы шешуге болады:

- өзін, өзінің жекеленген сапаларын және тұлғалық ерекшеліктерін басқа адамдардың сапаларынан айрықшалану дәрежесін сипаттайтын белгілі шкаламен салыстыру, бұл өз кезегінде өзін-өзі тәрбиелеуге бағдар береді;
- өзінің жағымды сапаларын анықтау және аса тиімді қолдану, бұл адамның өзіне деген сенімділігін қалыптастырады;
- өзінің қабілеттерін, мінез-құлқын аса адекватты өзіндік бағалауды қалыптастырады;
- өзінің қателерін көруге, өзіндік іс-әрекетінің кемшіліктерін анықтауға, оларды саналы ұғынуға мүмкіндік береді.

3.Өзін-өзі ынталандыру адамның өзін-өзі дамытуға - кәсіби және тұлғалық дамуға ішкі ынталандыруға ықпал ететін тәсілдерді қолдану шеберлігін қамтиды. Негізгі тәсілдерді анықтауға болады: өзіндік сын, өзін-өзі ынталандыру, ерікті тәсілдер (өзіне-өзі бұйрық беру, өзіндік міндеттеме, өзін-өзі мәжбүрлеу). Өзін-өзі ынталандыру тұлғаның даму деңгейіне байланысты болады. Қызметкерлердің өзін-өзі ынталандырудың маңызды және тиімді тәсілі ретінде, өзіндік сын және ерікті тәсілдерді қолдану алынады.

4.Кәсіби және тұлғалық өсуді бағдарламалау. Біз бұрын бұл екі ұғымның біздің жағдайларымызда тығыз түйісетінін анықтадық. Жетілдіру бойынша қажеттіліктен шынайы іс-әрекетке өту, осы іс-әрекеттің мақсаттары мен міндеттерін құрастыруды, оның жолдарын, құралдары мен әдістерін анықтауды қамтиды. Бұл алуан түрлі формада жүзеге асырылуы мүмкін, форманы таңдау тұлғаның кемелдену деңгейіне байланысты болады. Бұл кәсіби дамудың, тұлғалық сапаларды түзетудің, жаңа білім мен дағдыларды дамытудың жеке бағдарламасы болуы мүмкін. Мұнда қиындықтар пайда болуы мүмкін, бағдарламаны құрастыруда практик психологтың көмегі барынша қажет.Өзін-өзі дамытуды ұйымдастырудың дайындық сатысы бағдарламаны құрастырумен аяқталады, келесі механизм алға қойған мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

5.Өзін-өзі жүзеге асыру. Өзін-өзі жүзеге асыру техникасының үш негізгі элементі болады: біріншісі – ұйымдастырушылық-басқарушы сипаттағы тәсілдерді қамтиды; екіншісі - интеллектуалды дамуға бағытталған, үшіншісі - – психикалық күйлерді өзіндік реттеуге бағытталған.

Бағдарламаны күнделікті өмірде жүзеге асыруда, тәжірибеде қиындықтар туындайды. Біреулер белгілі бір мақсаттарды қояды, бірақ оларды шынайы жүзеге асыру сирек болады. Тұлғаның сапалары белгілі бір күйлерді, әрекеттерді, жағдайларды бірнеше рет қайталау нәтижесінде қалыптасады, өзгереді, сондықтан маңызды құрал ретінде өзін-өзі жаттықтыру алынады. Өзін-өзі дамыту бойынша іс-әрекетті бақылау қажет, бұл өз кезегінде ауытқуды тежеуге мүмкіндік береді. Интеллектуалды даму негізіне адамның өз зейінін, есін, ойлауын басқару тәсілдері алынады. Психикалық күйлерді өзіндік реттеу де маңызды.

Әлеуметтік педагогтың тұлғалық-кәсіби даму үдерісі – ол екі бағытта көрініс табады: *кәсіби-білікті дамуда*, яғни *кәсіби біліктілікте* және кәсіби-қызметтік дамуда, яғни кәсіби мәнсапта көрініс табады. Осы тұста кәсіби өсу, мансап әлеуметтік педагогтың қызметтік міндеттерін белгілейтін кәсіби біліктілік түсінігін ашып көрсетеді. Әлеуметтік педагогтың кәсіби өсу, мансап тұрғысынан іс-әрекеттің құндылықты мәнін көрсетені, гуманизм қағидасы жатыр. Бұл жалпы кәсіби тұлғалық өсу компоненттерін камтитын (әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды, мінез-құлық типтерін меңгеру) әлеуметтік-педагогикалық жұмыс құрылымында көрініс табуы қажет.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби тұлғалық даму үдерісі, маманның кешенді адамгершілік сапаларын сипаттайтын, тұлғалық қабілеттер мен мінез-құлық нормаларын жинақтайды. Олар әлеуметтік педагогтың акмеологиялық гуманистік бағдардағы «Мен»

тұжырымдамасының кәсіби өсу үдерісінде қалыптасады. Кәсіби өсу – бұл мансапта көрініс табатын, әлеуметтік педагогтың қызметтік міндеттерін белгілейтін кәсіби біліктілік негізінде дамиды. Әлеуметтік-педагогикалық қызметтің тәжірибесінде кәсіби біліктілік пен кәсіби өсу әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекет түрлерін толық және тиімді шешуге ат салысуда, белгілі бір кәсіп қызметкерлерінің санасына ықпал ету болып табылады.

Е. А. Климов тұлғаның кәсіби қалыптасу тұжырымдамасы - бұл әлеуметтік әсер, кәсіби қызмет және өзін-өзі жетілдіруге бағытталған өзіндік іс-әрекет әсерінен тұлғаның прогрессивті өзгеру үдерісі деп түсінеді [6].

Сонымен бірге ғалым өзін-өзі тануды, өзін-өзі іске асыруды еңбек қызметімен, жұмыспен байланыстырады. Осы тұста Е.А. Климов кәсіби өзін-өзі анықтаудың екі деңгейін ажыратады:

1) гностикалық (сана мен өзін-өзі тануды қайта құру);
2) практикалық (адамның әлеуметтік жағдайындағы нақты өзгерістер).

Адам әлеуметтік тұрғыда аса кемелденген, жетілген болса, ол өзін-өзі дамытуға аса қабілетті болады. Өмір мен адамға қойылатын кәсіби міндеттер мен талаптардың артуы, өзін-өзі жетілдірудің қажеттілігін табанды түрде қояды. Бірде бір адам толық дамыған және кемелденген тұлғаның рөліне өзін ұсына алмайды. Өзін-өзі дамыту – жететін мақсаттан гөрі, үздіксіз үдеріс болып саналады. Әлеуметтік педагогтың кәсіби іс-әрекетінің негізгі құрылымы жалпыдан жекеге бағытталған ұзақ күрделі үдеріс екенін ескерсек, Е.А. Климов бойынша әлеуметтік педагогтың кәсіби тұлғалық даму деңгейі, оның еңбек қызметімен байланысты өзін-өзі тану, өзін-өзі іске асыруы арқылы анықталады.

Акмеология тұрғысында – әлеуметтік педагогтың маман ретінде кемелдену сатысында кәсіби-тұлғалық дамуының, гуманистік бағдары қамтамасыз етіледі: өзін-өзі реттеу, рефлексия, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі таныту принциптерін, өзін-өзі кәсіби-тұлғалық дамытудың механизмдерін анықтайды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Акмеологические основы высшего образования: учеб.-метод. пособие / А.А. Ушаков. – Краснодар: Кубанский гос. унт, 2019. – 148 с
2. Оспанова Б.А. Акмеология: Оқулық. – Алматы, 2014. – 392 бет
3. Маралов В.Г. Өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту негіздері. М., 2002. -325б.
4. Рубинштейн С.Л. Болмыс пен сана. М., 1957. -355 б.
5. Спиркин А.Г. Сана және өзіндік сана. М., 1972. -148 б.
6. Е.А.Климов Кәсіби өзін-өзі анықтау психологиясы. - М., 2004.

УДК 376

АРНАЙЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСЫРУДА АКТ ҚОЛДАНУ ЖОЛДАРЫ

Каипова Жанат Мамыржанкызы
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
1 курс докторанты
Қазақстан, Алматы

Түйіндеме: *мақалада арнайы педагогтардың кәсіби құзреттілігін қалыптастыруды оқу процесін ұйымдастыру тұрғысында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылады.*

Кілт сөздер: *арнайы педагогтардың кәсіби құзыреттілігі, арнайы педагог маманын даярлау, білім беру жүйесін ақпараттандыру,ақпараттық-коммуникациялық технологиялар.*

Еліміздегі саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындары үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды көздеп отыр.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасын іске асыру нәтижесінде «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашылық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатыны» атап көрсетілген [1].

Аталған міндеттерді жүзеге асыруда Қазақстанда болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың қазіргі кезеңдегі жай-күйіне талдау жасауда жоғары оқу орындарының алдына әлеуметтік этикалық, экономикалық және ұйымдастыру-басқарушылық, кәсіби құзіретті, сауатты мамандарды даярлау міндеті қойылып отырғандығы анықталды. Педагог мамандардың кәсіби іс-әрекетінің өзіндік ерекшеліктері бар. Мұның өзі оларды жаңа ғылыми-педагогикалық идеяларды шығармашылықпен қабылдай алатын, оқыту теориясы мен әдістемесін игерген кәсіби-педагогикалық құзіреттіліктің жоғары деңгейін меңгерген маман ретінде даярлау мәселесін шешу көзделуде [2].

Жалпы оқытудың типтерін, технологияларын таңдап алу білім беру парадигмасына, дидактикалық тұжырымдамаларға, оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне, жеке тұлғалық және кәсіби мүмкіншіліктерге, ұстаздың білімі мен жоғары бағалауына байланысты. Педагогтардың білімге деген қызығушылығын арттыру және олардың білім алуға деген ынтасын дамыту үшін жаңа технологиялардың маңызы үлкен. Сабақты мұғалімдердің әр түрлі әдіс – тәсілдерді пайдаланып өтуі жас ұрпақтың өз бетінше ізденіп жұмыс істеуіне, ойының дамуына, айналасындағы жолдастарымен дұрыс жұмыс істеуіне үйретеді. Сондықтан да ұстаздардың жаңа технологияларды игеріп, әр сабақты түрлендіріп өтуі білімді ұрпақтың өсуіне және еліміздің болашағының жарқын болуына бір себеп болады [3].

Қоғам дамуының қазіргі кезеңіндегі отандық білім беру жүйесіндегі өзгерістер ақпараттық қоғамға көшумен, жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың белсенді дамуымен сипатталатын әлемдік білім беру қоғамдастығына интеграциямен

тығыз байланысты. Білім беруді ақпараттандыру процесінің табыстылығы көбінесе ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) саласындағы педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілік деңгейімен айқындалады, осыған байланысты оқу процесінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға қабілетті оқытушыларды даярлау және қайта даярлау кәсіптік білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде, оның ішінде орта арнаулы оқу орындары үшін өзекті болып отыр.

Адам кәсібилігінің қажетті құрамдас бөлігі кәсіби құзыреттілік болып табылады. Кәсіби құзыреттілік мәселесі отандық және шетел ғалымдарының жұмыстарында қарастырылады. Кәсіби құзыреттіліктің заманауи бағыттары және түсіндірмелері тіптен әртүрлі. Қазіргі кезде шетел әдебиеттерінде кәсіби құзыреттілік анықтамалары, яғни «терең білім», «тапсырманы адекватты орындау күйі», «қызметті актуальды орындау қабілеттері» және басқалары бұл ұғымның мазмұнын толық нақты түсіндіре алмайды. Көп жағдайда бұл ұғым біліктіліктің жоғары деңгейін және кәсібилікті айқындау үшін ішкі оймен пайдаланылады. Кәсіби құзыреттілік маманның дайындық сапасының сипаттамасы, еңбек қызметінің тиімділік әлеуеті ретінде қарастырылады. Педагогикада бұл категория «жалпы мәдени құзыреттіліктен» туындаған өнімді компонент ретінде немесе «маманның білімділік деңгейі» ретінде қарастырылады. Егер кәсіби шеберлік деңгейлер жүйесінде құзыреттілік орнын анықтайтын болсақ, онда ол орындаушылық пен кемелдену арасында орналасқан. Төменде біз педагогикалық зерттеулерде педагогтің кәсіби құзыреттіліктің тұлғалық қасиеттерге, кәсіби іс-әрекеттің мазмұндық және процессуалдық компоненттерден тұратынын айқындайды.

XXI ғасырдың жылдам өзгеретін ақпараттық-коммуникациялық кеңістігіндегі өмірге және кәсіби қызметке бейімделген бәсекеге қабілетті маман даярлау оқытушыдан тиісті құзыретке ие болуды талап етеді. Білім беру жүйесін жаңғырту қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікке ие болуды болжайтын оқытушылардың кәсіби құзыреттілігіне жоғары талаптар қояды. Маманның ақпараттық құзыреттілігі Е. Е. Вахромов, Б. С. Гершунский, С. Д. Қаракөзов, С. А. Писарева қарастырған.

А. А. Шамшуринаның пікірінше, іс-әрекеттік тәсіл "төмендегілерді құруға" мүмкіндік береді олардың өткен тәжірибесін ескере отырып, кәсіптік педагогикалық қызметке болашақ педагогтарды қосу арқылы ынтымақтастықтағы жұмыс есебінен білім алушылардың белсенділігін қалыптастыру үшін жағдайлар туындайды" деп түсіндіреді [4]. Демек, болашақ мұғалімнің АКТ құзыреттілігін қалыптастыру процесінде білім беру қызметі ЖОО-дағы мұғалімінің ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануда нақты тәсілдері болуы керек.

Білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыруда инновациялық технологияларды, компьютер мүмкіндіктерін пайдалану, интерактивті білім беру, қашықтықтан оқыту, виртуальды педагогика тағы басқаларды тәжірибеге ендіруге баса назар аудару қажет. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсетін білікті мамандарды дайындау үшін ЖОО-ры да түрлі инновациялық әдістемелерді пайдалана бастады. «Академиялық мобильділік» бағдарламасы еліміздегі бірқатар жоғары оқу орындарында жүзеге асуда. Жоғары білім саласына көп сатылы оқу гранттары жүйесін әзірлеу, қос диплом алу, қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, оқыту әдістемелерін жаңғырту, оқытудың онлайн жүйелерін дамыту сынды жоғарыдағы бағыттың негізгі тетігі ретінде қарастырылуда.

Білім беру саласын ақпараттандыру жағдайында кез – келген тұлғаға ақпараттық білім негіздерін игерту, ақпараттық – комуникациялық технология құралдарын білім алуда қолдану мен оның мүмкіндіктерін пайдалану дағдыларын қалыптастыру қажет екені сөзсіз. Мемлекетіміздің білім беру жүйесін ақпараттандыру еліміздің даму

стратегиясының негізгі бағыттары болса, білім беру саласындағы педагогтардың басты міндеттері оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу.

Кәсіби құзіреттіліктерді меңгеруде болашақ мамандардың теориялық білімін тереңдетумен қоса шеберліктің жиынтығын, яғни, кәсіби қызметті орындау әдістеріне үйрену аса маңызды болмақ. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруда төмендегі мәселелерге: кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдарын айқындай алуға, іс-әрекетті ұйымдастыруға қызығушылықтарының басым болуына; қажеттіліктері, белсенділіктері, ізденістері мен білім берудің әдістемесін толық меңгеруі; білім, білік, дағдылардың дәрежесіне сәйкес болуын қадағалай білуі; мектепте берілетін білім мазмұнын жаңарту мәселесіне қатысты теориялық, әдістемелік дайындығының жеткілікті деңгейде болуы; мақсатқа жетуге байланысты тиімді жолдарды таңдай алуы; ұсынылған жаңа білім мазмұнын игеруі және оны эмоционалдық көңіл күймен қабылдауы; оқушылармен жүргізілетін оқу-тәрбие үдерісінің міндеттерін жүзеге асыра алуы, талдау жасауы, түзету жұмыстарын жүргізе білуге ықпал ете алуы; шығармашылықпен болжам жасай білуі мен нәтижеге жетуге ұмтылысының болуына баса назар аударуы қажет.

Педагогтардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру жаңа білім беру стандартының төмендегідей талаптарына сәйкес болуы шарт:

- жаңа білім беру стандартының мазмұны мен әдіснамасын қабылдауға;
- білім беру үдерісін бағдарламалық және әдістемелік тұрғыдан өзгертуге;
- педагог қызметінің мақсаттары мен тәсілдерінің өзгеруіне;
- білім берудің дәстүрлі және тың нәтижелерін бағалауға мүмкіндік беретін бағалау әрекетінің жаңа тәсілдерін қолдануға даярлануы керек. Мұнда білім беру жүйесін ақпараттандыру мәселесіне көңіл бөлу де болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Ақпараттық-коммуникативтік технологияның білім беру үдерісінің ресурсына айналуы болашақ мамандардың өзіндік жұмысқа арналған тапсырмалар жүйесін пайдалануына және түрлі педагогикалық жағдаяттар арқылы ақпараттық-коммуникативтік технологияның (АКТ) мүмкіндіктерін қолдануға бағдарлау қабілетіне тікелей байланысты. Ол АКТ озық қолданыс деңгейінде игеруін және ақпараттық ортада болашақ мамандардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру әдістері мен дидактикалық тәсілдерін меңгеруі маңызды [5].

Кәсіби білімнің қазіргі жүйесі болашақ мамандар өзінің педагогикалық қызметін түсінумен ғана емес, сонымен бірге басқа да әріптестерімен, басшылармен «байланыстыратын» өзіндік қасиеттерді бағалаумен де байланыс- ты біліктілігінің рефлексивті құрамдас бөлігін иеленуді талап етеді. Аталған құрамдас бөлікті жүзеге асыру тиімділігі педагогтің сыни ойлау, талпыныс пен талдау жасау, өзінің ұстанымын дәлелдей алуы, ақпаратты сәйкесінше қабылдауы сияқты қасиеттерге ие болуымен байла АКТ - ны болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде пайдалану оның мазмұны мен құрылымын сапалы өзгертеді, бұл жаңа компонентті-АКТ құзыреттілігін бөлуге мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімнің АКТ құзыреттілігі-бұл пәндік-арнайы білім, дағдылар негізінде қалыптасқан, оқушының тиімді шешім қабылдауға, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдана отырып, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің оңтайлы әдістері мен әдістерін қолдануға қабілеттілігі мен дайындығын білдіретін тұлғаның интегративті сипаттамасы. Ол интегративті ақпараттық-коммуникациялық білімді, іскерліктер мен дағдыларды — акт-сауаттылықты меңгеруді; акт-компьютерлік шығармашылықты пайдалана отырып, білім беру процесінің үнемі өзгеріп отыратын жағдайларында оңтайлы және стандартты емес педагогикалық

шешімдерді әзірлеуді және іске асыруды; АКТ - ны зерделеуге және игерілген білім мен дағдыларды педагогикалық практикада қолдана алатындығын көрсетеді [6].

Ойымызды қорытындалай келе, кәсіби құзіреттілікті қалыптатсырудың барлық құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Мамандардың кәсіби даярлығы, яғни оның білім беру қызметі барысында иеленген білімі, тәжірибесі, жеке және әлеуметтік қасиеттері мен құндылықтарын жұмылдыру қабілеті оның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырып, біліктілігін арттаруды құрайды және оны өз тәжірибесінде тиімді пайдалана алуымен өлшенеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана
2. Назарбаев Н.А. Қазақстан халқына арнаған 2012 жылғы «Қазақстан – 2050 стратегиясы». – Астана, 2012
3. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». – Алматы, 2005.
4. Шамшурина А.А. Модель формирования информационно-коммуникационной компетентности будущего учителя // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена. — 2009. — № 112. — С. 216
5. Кенжебеков Б.Т. Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру: пед.ғыл. докт...автореф.: 21.05.05. – Қарағанды: Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ, 2005. – 40 б.
6. Григорович Л.А. Введение в профессию «психолог»: уч. пос. – М.: Гардарики, 2006. – 192 с.

УДК 376

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ БОЛАШАҚ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТӘСІЛІ РЕТІНДЕ

Сүлеймен Әсел Қалтайқызы
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
8D01901- Арнайы педагогика мамандығының 1 курс докторанты
Алматы, Қазақстан

Түйіндеме: *Мақалада арнайы педагогика мамандарының кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығы және әдістемелік құзыреттілігін қалыптастыру бойынша отандық және ресейлік ғалымдардың зерттеулеріне талдау жасалынды. ЖОО жүргізілетін педагогикалық тәжірибенің тиімділігі мен болашақ педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда жүргізілетін әдіс тәсілдердің маңыздылығы мен педагогикалық тәжірибеде жіберілетін қателіктер көрсетілген.*

Кілт сөздер: *ерекше білімді қажет ететін балалар, арнайы білім беру, құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, әдістемелік құзыреттілік, педагогикалық тәжірибе.*

Қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесінде үлкен өзгерістер орын алуда: білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі қазіргі өмір талаптарына жауап беретін

педагогтың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Болашақ мамандарды қалыптастыруда жетекші мән қазіргі гуманистік парадигманың жаңа аксиологиялық басымдықтарымен байытылған жеке тұлғаның руханиятының негізгі компоненттеріне беріледі. Еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуының стратегиялық бағыты барлық салалардағы кәсіби қызметтің жаңа жоғары білікті субъектілерін талап етеді, олар ең алдымен жаңа білім мен технологиялардың тасымалдаушылары болып табылады. Қызмет субъектісіне қойылатын талаптардың өзгеруімен оны кәсібилендіру процесіне қойылатын талаптар өзгеріп, бұл кәсіби және білім беру ортасын жобалауды және осы процесті тиісті тұжырымдамалық, теориялық және технологиялық қамтамасыз етуді қажет етеді [1]. Осыған сәйкес арнайы педагогика мамандарының құзыреттілігін қалыптастыру процесі педагогиканың басты мәселелерінің біріне айналуда. Соңғы жылдары арнайы педагогтардың құзыреттілігі әлеуметтік тәжірибеде үнемі өзгеріп отыратындығына, білім беру саласы қайта құрылғанына, авторлық педагогикалық жүйелердің әр түрлі түрлерінің пайда болуына, қоғамның маманға деген сұраныстарының деңгейіне байланысты өзекті бола түсуде.

Арнайы білім берудің нәтижесінде – ерекше білімді қажет ететін балалар сапалы білім алуға қол жеткізуде, педагогикалық және басқару кадрларының кәсібилігі үлкен рөл атқарады. Соңғы жылдары арнайы-педагогтың кәсіби қызметіне көп көңіл бөле отырып, кәсіби білім алу процесінің серпінділігін, тұтастығын, үздіксіздігін, адам өмір бойы кәсіби мансапты құруды бөле бастады. Педагогикалық білім арнайы-педагог маманның кәсіби қасиеттерін, оның жалпы және арнайы қабілеттерін қалыптастыру процесі ретінде қарастырылады [1, 38б].

Арнайы педагог маманының кәсіби құзыреттілігін іске асыру педагогтарға педагогикалық шеберлікті арттыру мәселелерінде практикалық көмек көрсетуді, үздік педагогикалық тәжірибені зерделеуді, жинақтауды және практикаға енгізуді, ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту мен тәрбиелеудің жаңа нысандарын, әдістері мен тәсілдерін меңгеруді көздейді. Бұл арнайы педагогтардың кәсіби қызметін сүйемелдеудің теориялық және ұйымдастырушылық-педагогикалық әзірлемелеріндегі маңыздылығын ескертеді [2, 23б]. Арнайы педагог маман қызметінің кәсіби маңыздылығы, әртүрлі бейіндегі мамандарға (сурдопедагогтар, тифлопедагогтар, олигофренопедагогтар, логопедтер) сұраныстың артуы кәсіптік даярлау процесін жетілдірудің, сондай-ақ арнайы (түзету) білім беру ұйымдарының, жалпы білім беретін мектептердің, мектепке дейінгі мекемелердің болашақ дефектолог-педагогтерінде кәсіби маңызды қасиеттерді қалыптастырудың инвариантты жолдарын іздеу қажеттілігін туғызды.

Егер ғалымдардың ғылыми зерттеулеріне назар аударатын болсақ Н.Н. Малофеева [3], Л.В. Занкова [4] және басқалар, арнайы педагог маманның жоғары кәсіби білімін, оның тәрбиелік, дамытушылық және тәрбиелік міндеттерін шешуге бағытталған оның қызметі туралы хабардарлығын болжайтынын анықтауға болады.

А.А. Бодалев, В.В. Давыдов, Дж.Л. Коломинский, Н.В. Кузьминаның еңбектерінде педагог-дефектологтың ерекше білімді қажет ететін балалармен психологиялық қарым-қатынас орнату шеберлігінде әдістемелік құзыреттіліктің маңыздылығын олардың жұмыстарынан байқауға болады.

Құзыреттілік дегеніміз – жеке тұлғаның теориялық білімі мен практикалық тәжірибесі, яғни белгілі бір міндеттерді орындауға даярлығы мен қабілеті.Кәсіби құзіреттілік ұғымын түсіндіруде екі бағыт бар: адамның стандартқа сәйкес әрекет ету қабілеті; жеке тұлғаның жұмыста нәтижеге жетуіне мүмкіндік беретін сапалары. Құзыреттіліктің маңыздылығы жөнінде айтатын болсақ, құзыреттіліктер мен дағдыларды дамыту білім берудің студентке бағдарланған парадигмасына сәйкес келеді. Парадигма студент, яғни білім алушы басты назарда болады да, ал оқытушының рөлі өзгереді.

Педагогикалық білім беру жүйесінің сапасын арттыруда кәсіби құзыретті маман даярлау іс- әрекеттік тәсілмен қоғам дамуында өзіндік үйлесім табу керек. Ол үшін «студент – студент», «студент – оқытушы», «оқытушы – студент», байланыстары үзілмеу керек. Кәсіби ұмтылыстарын өзінің индивидуалды психологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып тұлғаның мамандықты саналы түрде қалыптастыру [5].

Жоғары оқу орындарында мамандарды кәсіби даярлаудың әдіснамалық-теориялық негіздерін анықтауда: Арынғазин, Ш.А. Абдраман, Б. Әбдікәрімұлы, А.Е. Әбілқасымова, Б.А. Әлмұхамбетов, Е.И. Бурдина т.б. ғалымдардың зерттеулеріне арқау болып, әр қырынан қарастырылған [6].

Ғалымдардың әртүрлі көзқарастарына қарамастан, барлық ғалымдар "құзыреттілік" ұғымын білім мен дағдының жиынтығы емес екендігімен келіседі, өйткені ол қызметтің барлық аспектілерін қамтиды: білім, операциялық және технологиялық, мотивациялық т.б. Құзыреттілік белгілері:

- үнемі өзгеріп отырады (әлемнің өзгеруімен, талаптармен және т. б.);
- болашаққа бағытталған (болашақ талаптарын ескере отырып, өз қабілеттеріне сүйене отырып, білім беруді ұйымдастыру мүмкіндіктерінде көрінеді);
- нақты бір саладағы білім мен дағды жағдайында жалпыланған әрекет ету сипатына ие;
- белгілі бір жағдайда өзін-өзі тану негізінде таңдау жасау мүмкіндігінде көрінеді;
- үздіксіз өзіндік білім беру іс-әрекетінің ынталандыруда көрінеді [6.35].

Педагогикалық мамандықтың бүгінгі түлегі, психологиялық-педагогикалық және пәндік хабардарлық деңгейіне ие болса, кәсіби қызметке өзінің дайындығын сенімді түрде жүзеге асыра алатын, жағдайды тез бағдарлай алатын, оқытудың оңтайлы және барабар технологияларын таңдап, өз жұмысында авторлық ұстаным мен тәсілдерді көрсете алатын білікті маман болып көрінеді.

Бүгінгі таңда жоғары педагогикалық мектеп білім беру саласында жақсы маман қалыптастыру үшін бай құралдарға ие.

Болашақ арнайы педагог мамандарды даярлау формалары мен әдістерінің жиынтығында маңызды орын кәсіби практикаға жатады. Теория мен практиканың арақатынасы туралы мәселе кез-келген салада мамандар даярлаудағы негізгі мәселелердің бірі болып табылады. ЖОО-да жоғары кәсіби құзыреттілікке ие маман даярлау процесіндегі өндірістік практиканың рөлі туралы негізгі ережелер оқу процесін ғылыми ұйымдастырудың қажетті элементі екендігі анық. Бүгінгі күні кез-келген маман даярлау процесін практикалық дайындықсыз елестету мүмкін емес, оның барысында студенттің алдыңғы курстарда алған барлық білімі мен дағдыларын тек арнайы пәндер бойынша ғана емес, сонымен қатар әдістемелік, психологиялық және педагогикалық пәндерден меңгерген білімдерін педагогикалық практикада іс-жүзінде жетік игеруге мүмкіндік береді [2, 41б].

Зерттеуіміздің анықтау эксперименті көрсеткендей, кейбір студенттер үшін кәсіби практика уақыты есептік құжаттаманың көп мөлшерін жазумен байланысты, ал кейбір студенттер үшін педагогикалық құзыреттілікті дамыту бойынша толығымен айқын және саналы жұмыс емес болып табылады. Мұндағы басты қателік - студенттердің көпшілігі әдіскер-мұғалімнің жұмысы мен іс-әрекетін көшіріп жауапкершіліктен құтылуға тырысады, бұл ретте олар тәжірибе жетекшілерінің әдістемелік кеңестерін, әдістемелік әзірлемелерге арналған нұсқаулықтарын саналы түрде қолдану, сонымен қатар өз іс-әрекеттерінде әдістемелік, психологиялық және педагогикалық пәндерден алған білімдеріне сүйену және білімдерін ғылыми позициялардан негіздеу дағдыларын игеру қажет.

Педагогикалық білім беру жүйесінің негізін қалаушылардың бірі С.Т.Шацкий [7] жас мамандардың теориялық дайындығын «жүйелі практикалық оқумен» ұштастыруға, мектептегі тікелей педагогикалық жұмыстарға, жеке тәжірибені жинақтауға ерекше назар аударуды көздейді. Ол мұғалімдерді оқыту олардың практикалық жұмысы, жаттығуларды ұйымдастыру процесінде жүргізілуі керек деп есептеді және болашақ мұғалімдерді оқытудың келесі тәртібін ұсынды: педагогикалық тәжірибенің бастапқы жинақталуы; содан кейін байқалған фактілер мен құбылыстарды талдау негізінде құрылған осы тәжірибені түсіну бойынша теориялық сабақтар; келесі қадам - бұл жаңа деңгейдегі педагогикалық практика, содан кейін алынған материалды жаңа теориялық өңдеу және, ақырында, практикалық тәжірибені түсінудің соңғы теориялық синтетикалық курсы.

Университеттердегі кәсіби практика студенттерді теориялық оқыту мен олардың мектептегі болашақ өздік жұмысы арасындағы дәнекер ретінде қызмет етеді, сонымен қатар студенттерді педагогикалық іс-әрекетке дайындауға, оларды білік пен дағдылар жиынтығымен қаруландыруға және білім берудің барлық түрлерін шығармашылықпен жүзеге асыруға арналған жұмыс. Кәсіби практика процесінде студенттердің өзіндік жұмысына теориялық және практикалық дайындығы тексеріліп қана қоймай, болашақ педагогтың жеке басының шығармашылық әлеуетін байытуға мол мүмкіндіктер жасалады.

1. Білімалушыларды педагогикалық практикаға ерте бөлу кезеңі.
Студенттерді практикаға бөлу олар өздері таңдаған типтегі сыныптарда жұмыс істеу үшін әдістемелік "пакет" дайындауы үшін оқу жылының басында өтуі керек. Дәл осы кезеңде студенттердің тәжірибесін мақсатты түрде қалыптастыру жүреді. Дайындық кезеңінде студенттер әртүрлі дидактикалық материалдарды, әзірлемелерді, қызықты әдістемелік материалдарды дайындаудан басқа, "арнайы білім беру мекемелерінде ерекше білімді қажет ететін балаларды оқытудың әдістемелік ерекшеліктері", "инклюзивті білім беру жүйесіндегі оқу процесі" және т. б. сияқты арнайы курстарда оқиды. Сонымен қатар, дайындық кезеңінде студенттер мақсатты түрде келесі пәндердің теориялық курсын оқиды: педагогика, психология, арнайы педагогика, инклюзивті білім беру жүйесі, ерекше білімді қажет ететін балаларды диагностикалау және мониторингтеу т.б. элективті пәндерді таңдауына байланысты таңдау бойынша курстарға бөлінеді [5, 27].

2. Мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынас сипатын өзгерту. Мұғалімдер мен студенттер арасындағы қарым-қатынастың айрықша ерекшелігі - олардың студенттердің дамуына, практика кезінде қолданылатын өзара әрекеттесу техникаларына бағытталуы. Мұғалім оқушылардың кәсіби дамуына, олардың өзін-өзі жүзеге асыруына, өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасайды. Мұғалім оқушылардың кәсіби дамуына, олардың өзін-өзі жүзеге асыруына, өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасайды. Өзара әрекеттесудің негізгі әдістеріне мыналар жатады: тәуелсіз таңдаудың баламасын ұсыну, бірлескен рефлексия, кеңес беру, сәттілік жағдайы, ұсыныс, мотивация, ішкі көзқарас [5,27].

3. Білімалушылардың кәсіптік практикасын олардың ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастыруды және өткізуді болжайтын жеке тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыру:
- арнайы педагогикалық білім деңгейі, қабілеті;
- кәсіби шеберліктің қалыптасу деңгейі;
-оның ғылыми және практикалық қызметіне байланысты студенттердің қызығушылықтары;
- шығармашылық қажеттіліктері;
танымдық және практикалық дербестік, белсенділік.Оқушылардың жеке тұлғасына назар аударту практиканы белгіленген бағдарлама бойынша емес, бәріне бірдей ұйымдастыруды

және өткізуді қамтиды, бірақ оның мүмкіндіктерін, тілектерін ескере отырып, оны студент өзі құрастыруға мүмкіндік береді [5,28].

4. Оқушылардың қызметін бағалаудың рейтингтік жүйесін енгізу

Бағалау жүйесінде кәсіптік практика нәтижелерін бағалау дәстүрлі бағалаулардан алшақтауға мүмкіндік береді және әр студентке практика кезеңінде жұмыс үшін белгілі бір ұпай санын жинауға мүмкіндік береді. Барлық студенттер тең жағдайда, өйткені барлығын өз мүмкіндіктерін ескере отырып, өз қызметін жобалауға шақырады. Бағалау (рейтинг - ағылшынша «rating» сөзінен шыққан, белгілі бір сыныпқа, категорияға бөлу) жанама бақылаудың бір түрі. Рейтинг - бұл құзыретті судьялардың пайымдауына негізделген бағалау әдісі немесе психологиялық өлшеу әдісі.

Кәсіби тәжірибеден өту үшін біз өз зерттеуімізде кәсіптік практиканы ұйымдастыруға және өтуге негіз болатын негізгі іргелі ережелерді анықтадық:

- орта білім беру мекемелері мен университет арасында өзара ынтымақтастыққа, өзара көмекке және келісімге негізделген тығыз байланыс орнатуда көрсетілген университет - мектеп жүйесінің өзара ынтымақтастық принципі. Осы жұмыстың нәтижесінде университет пен мектеп педагогикалық процестің біртұтас тұтасына айналуы керек;
- мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынастың өзгеруімен көрінетін ізгілендіру принципі; қарапайым студентке арналған әдістемеден ауытқу кезінде; практика кезеңінде оқушының өзін-өзі жүзеге асыруы, өзін-өзі жүзеге асыруы, өзін-өзі көрсетуі үшін дидактикалық және әдістемелік жағдайлар жасауда;
- студенттердің өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі актуализациялау, рефлексия дағдыларын дамытуда көрсетілген тәуелсіздік принципі [6].

Қорытындылай келе болашақта өзін-өзі дамытпайтын арнайы педагогика маманы ешқашан шығармашылық, сындарлы тұлға тәрбиелемейді. Сондықтан дәл оның құзыреттілігі мен кәсібилігінің артуы мемлекеттік білім беру стандартына ойдағыдай өтуге мүмкіндік береді. Арнайы білім беру мекемелер өзінің бастапқы функцияларынан әлдеқашан асып түсті. Педагогикалық және білім беру мекемесінің басқа қызметкерлерінің әрбір атқаратын лауазымына арналған біліктілік деңгейі тиісті лауазымға қойылатын біліктілік сипаттамаларына сәйкес келуі керек. Жоғарыда атап өткеніміздей, дефектолог-мұғалімнің кәсіби қызметі яғни әдістемелік құзыреттілігі - бұл кәсіби шеберлікті дамытудың ерекше кезеңі және арнайы педагогикалық білімді, кәсіби іс-әрекет технологиясын игерудің нәтижесі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Даму мүмкіндіктері шектелген балаларға білім беруді ұйымдастыру бойынша Әдістемелік ұсынымдар. – ҚР БҒМ Хаты № 4-02-4/450 16 .03.2009 ж

2. Генике, Е.А. Профессиональная компетентность педагога. М., 2008 57с.

3. Малофеев Н.Н. Проблемы инклюзивного образования и защиты прав детей с ограниченными возможностями здоровья //Новая школа. -12 апреля 2011.

4. [1] Занков Л. В. Избранные педагогические труды. М., 1990. С. 115.

5. Ястребова, Л.А. Формирование профессионально значимых качеств будущих педагогов-дефектологов: диссертация канд. пед. наук. Армавир. 2008. С.67-68.

6. Методические рекомендации для педагогических работников образовательных учреждений по организации работы с детьми, имеющими ограниченные возможности здоровья в условиях инклюзивного образования/авт.сост. М.М. Панасенкова. – Ставрополь: СКИРО ПК и ПРО, 2012. – 46 с.

7. Шацкий С.Т. Теория и технология решения педагогических задач (развивающая профессионально-педагогическое обучение и самообразование. — М.: Изд-во «Российское педагогическое агентство», 1997.

ӘОЖ 15.01.77

ТҰЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ МЕН ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУДІҢ ЖҮЙЕЛІ ҚАДАМДАРЫ

Адиетова Рауангуль Мизамгалиевна – магистрант
Ғылыми жетекшісі – Муханбетжанова А.У. п.ғ.д., профессор
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті КеАҚ,
Атырау, Қазақстан

Аңдатпа: *Өскелең ұрпақтың табысты әлеуметтенуі үшін олардың тұлғалық дамуы үшін, қоғам мүддесі үшін инновациялық қызметі үшін жағдай жасалынуы тиіс. Соған байланысты тұлғаны әлеуметтік қорғаудың өзектілігі артып отыр.*

Әлеуметтік қорғау – жас ұрпақтың тұлғалық дамуы мен қалыптасуына әлеуметтік факторлардың жағымсыз әсерлерін ескере отырып, ол әсерлерді жоюға жолын іздеуге, олардың өзін-өзі анықтауына, өмірді өз орнын таба білуге бағытталған мемлекеттің мақсатты қызметі. Әлеуметтік қорғау-бұл әлеуметтік – экономикалық, құқықтық категория ғылыми әдебиеттерде ол мәселе кең мағынада қарастырылады.

Негізгі сөздер: *тұлға, әлеуметтік қорғау, жеке тұлға, әлеуметтік-белсенді тұлға*

Нақты білім беру жүйесі тұлғаны дамыту мен әлеуметтендірудің үдерісінің маңызды кезеңі, айта кетсек, өміршең қағидалар мен негізгі құндылықтардың саналы қалыптасу кезеңі екені баршамызға мәлім. Сонымен қатар ол оқушылардың сыртқы ортамен қарым-қатынас жасау қабілеті, өзгермелі өмірге бейімделу шарты, жеке бас қабілеттерін дамытудың тетігі, әлеуметтік-мәдени дамуының өлшемі, әлеуметтік дағдыларын дамытудың негізі, қатысымдық, ақпараттық проблемалардың шешімін табу құзыреттіліктерінің бірлігі, білім, білік дағдыларының құзыреттілікке ұласу жолы болып табылатын функционалды сауаттылықтың сипатты белгілерін дамытуға ықпал ету маңызды рөл атқарады.

Тұлғаны қалыптастыру жолында орта білім беру жүйесінде орны зор, себебі негізгі құндылықтар мен өмірлік қағидалар осы уақытта қалыптасады. Мектеп жасында балалар өзінің мәдени-ұлттық, этникалық қажеттіліктерін жүзеге асырып, оның бойында гуманистік, жалпы адамзаттық қасиеттердің қалыптасуына қолайлы жағдай және орта жасалады.

Бүгінгі таңда мұғалімнің алдында тұрған міндеті – әлеуметтік-белсенді тұлға қалыптастыруға ықпал ететін, жағымды білім беру және тәрбиелеу ортасын құруда әлемдік мәдениет пен жалпыадамзаттық құндылықтарды, этностар мен халықтың мәдени дәстүрін білу және өзіндік тәжірибесін қолдану.

Заманауи мектеп мұғалімдеріне оқу тәрбие үдерісін ұйымдастыруда келесі міндеттерді шешу көмектеседі:

- оқушылар бойында ұлтжандылықты, азаматтылықты және намысқорлық қасиеттерді және отаншылдық сананы қалыптастыру, Отанға деген мақтанышқа тәрбиелеу.
- тұлғаның жалпыазаматтық құндылығын, белсенді азаматтық ұстанымын қалыптастыруға ықпал етуі, рухани-адамгершілік дәстүрді сақтау және қайта жаңғырту;
- жалпыадамзаттық қасиеттердің негізінде жан жақты мәдениетті, өзгермелі өмір жағдайларына бейім тұлғаны қалыптастыру.
- оқушылардың білім алу уәждері мен танымдық қызығушылықтарын қалыптастыра отырып ойлау мүмкіндіктерін дамыту;
- өмірге, адамдарға құрметке тәрбиелеу;

- өзін өзі жетілдіру бағдарламаларының көмегімен мінез құлқын тәрбиелеу;
- салауатты өмір салты туралы көзқарысын қалыптастыру, мәдени-спорттық іс шараларға қатысуға тарту.

Жеке тұлғаны тәрбиелеуде жоғарыда көрсетілген міндеттерді жүзеге асыру мектептегі оқушылардың академиялық пәндері, қосымша білім беру, бос уақытты ұйымдастыру және әлеуметтік өмірдің тәрбиелік әлеуеті арқылы іске асырылады. Сонымен қатар тұлғаның негізгі сапалары отаншылдық, төзімділік, сенімділік, жауапкершілік, креативтілік, тапқырлық, көшбасшылық, яғни функционалдық сауатты тәртіп қалыптасады. Түпкі мақсатбілім алушылардың өзін өзі жетілдіру мен дамытуға жетелейтін, кез келген жағдайда коммуникативтік-қызметтік әрекеттерді үш тілде көрсетуге мүмкіндік беретін бірнеше тілді меңгеру, өзінің салт дәстүрі мен тарихын білетін, әлеуметтік және саяси өзін өзі анықтауға қолдау көрсететін көпмәдениетті тұлғаны дамыту.

Бүгінгі таңда оқу және тәрбие бағытында НЗМ тәжірибесі республиканың мектептеріне таратылуда. Осы ретте Зияткерлік мектептердегі тәрбие жүйесін келтіруді жөн көріп отырмыз. Ондағы іс шаралар шығармашылық және аса өнегелі, бәсекелі ортада табысты әрекет етуге қабілетті, мәдениеті жоғары және азаматтық жауапкершілік жүктеген, өз Отанына берілген жеке тұлға қалыптастыруға бағытталған.

Тәрбие жүйесі пәндік оқу бағдарламаларының, қосымша білім беру бағдарламаларының, демалыс қызметінің мазмұнын мынадай бағыттар арқылы интеграциялау жолымен іске асырылуда: патриоттық тәрбие, интеллектуалды даму, адамгершілік тәрбие, физикалық және психологиялық даму, алуан мәдениетті даму, көшбасшылық қасиетті дамыту, көркем-эстетикалық даму. Оқушылардың сабақта және сабақтан тыс қызметте интеграциялануы әлеуметтік-гуманитарлық цикл пәндеріндегі «Алаштану», «Абайтану» ұлттық құрамдас бөлік, түйінді пәнаралық тақырыптар, «Өнер» және «Дене тәрбиесі» пәндерін және қосымша білім беру бағдарламаларын оқытудағы көзқарастардың байланысы арқылы жүзеге асырылады. Білім беру қызметінің осы интеграциясының нәтижесінде тәрбиелеу жұмысы нысандар мен әдістер кешені арқылы ұйымдастырылады, соның ішінде әлеуметтік жобалар мен практикалар, Қазақстан бойынша өлкетану экспедициялары, мүдделер бойынша сабақтар (спорттық, көркем, технологиялық және интеллектуалды), таңдамалы курстар, оқушылардың өзін-өзі басқаруы мен қоғамдастықтар («Шаңырақ» және басқалары), драмалық және театр көрсетілімдері, интеллектуалды және іскер ойындар, желілік іс-шаралар және т.б.

Назарбаев Зияткерлік мектептерінде оқушылар қауымдастығы «Шаңырақ» жобасы негізінде ұйымдастырылады. Қауымдастықтың мақсаты – бірыңғай топтар құру арқылы оқушыларды ауызбірлікке, біртұтастыққа бейімдеу, жоғары сынып пен төменгі сынып оқушылары арасында бауырмалдық, қамқорлық қарым-қатынас қалыптастыру болып табылады. «Шаңырақ» оқушылар қауымдастығына жас аралығындағы және оқыту тілі әртүрлі екі сынып біріктіріледі (Мысалы, 12 және 9, 11 және 8, 10 және 7). Әр «Шаңырақтың» өз аты, белгілері, ұраны бар. «Шаңырақ» оқушылар қауымдастығы арасында әртүрлі жарыстар мен сайыстар (спорттық, зияткерлік, мәдени) өтеді, қатысқаны мен жеңістері үшін оқушылардың әр қауымдастығы ұпай сандарын жинақтап жыл соңында жеңіске жеткен топқа «Өркен» кубогы тапсырылады және «Туған елге тағзым» өлкетанулық-зерттеу экспедициясына жолдама беріледі. Жан жақты дамыған тұлға қалыптастырудағы аталған қауымдастықтың артықшылықтары әр жастағы оқушылардың өзара ынтымақтастығы артады, жоғары сынып оқушыларының төменгі сынып оқушыларына қамқорлық танытуы өзара әріптестік мәдениетін қалыптастырады, көшбасшылық қабілеттерін дамытады, сабаққа дайындық барысында және сабақтан тыс уақытты ұйымдастыруда бір-біріне көмек көрсетеді, біртұтас команда, корпоративті рух

қалыптастыру болып табылады. Осының негізінде тәуелсіз оқушы, азаматтық ұстанымы белсенді, өз елінің әлеуметтік-экономикалық дамуына үлес қосуға дайын сенімді жеке тұлғаны қалыптастыруға қолдау көрсететіні анық.

Сонымен қатар бүгінгі таңда соңғы бір ғасыр бойына айтылып келген білім, білік, дағды құзыреттілікпен жалғасып жатыр. Осы тұстағы жан жақты тұлға құзыреттілігін қарастыруға болады. Онда қызығушылықпен білім алу, педагогтарға сенім арту, қиын жағдайда эмоционалдық тұрақтылықты сақтай білуі, танымдық тұрғыдан өзінің әрекетіне жауапкершілікпен қарауы, себебін анықтай алуы, өзіндік уәжді көрсетуі, өзін өзі реттеуі, қызығушылығы мен қажеттіліктерін айта алуы, ақпарат көздерін таба алуы, бірлесе жұмыс істеуі, жағдаяттан шыға білуі, өзін өзі бақылауы, өзін өзі бағалауы т.б. маңызды рөл атқарады. Әрине жоғарыда көрсетілген сипаттамалар жүйелі құрылған жоспар мен ұзақ мерзімді еңбектің нәтижесінде ғана жүзеге асатыны сөзсіз. Ескеретін жайт, тұлғаны тәрбиелеу мен әлеуметендіруде нақты оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырған, материалдардың мазмұны мен оқытудың қағидалары анықталған, алдын ала жоспарланған және кері байланыс жүргізілген жағдайда ғана қол жеткізуге болады.

Тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы оқушылармен жүргізілетін төмендегідей жұмыстарды жүйелі жоспарлауды қажет етеді:

- Мектептің тәрбие орталығын құру.
- Мектептің оқу-тәрбие мазмұнын оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағыттай құру және сыныптан тыс жүргізілетін қолданбалы курстар, әр бағыттағы үйірме жұмыстары, зерттеу топтарын құру.
- Ел-жер, ауыл аймақ тарихын, тұлғалар тарихын зерттейтін топтар, табиғат құбылыстарын болжау орталықтары, ауыз әдебиеті мен батырлық жырлары, дастандар т.б. құндылықтарды зерделейтін, насихаттайтын әр пәнге қатысты үйірме жұмыстарын ұйымдастыру.
- Қазақтың қолданбалы қол өнері үйірмелерін құру, іскерлік сыныптарын, топтарын ашу (кәсіпке қатысты – ұлттық ою өрнек, кесте, зергерлік өнім, тоқыма, ұлттық тағам түрлері, оның құрамын білу, әрі дайындау технологиясы т.б.; өнерге қатысты – айтыс, жыршылар, термешілер, әуесқой музыканттар мектебін ашу, үйірме жұмыстары; драма үйірмелері – ауыз әдебиеті үлгілерін сахналау; поэзия мен көркемсөз өнеріне баулитын, әрі актерлік қабілетін дамытатын, көркем оқуға жаттықтыратын үйірмелер; спортқа қатысты – «ұлттық ойындар», «тоғызқұмалақ», «асық» және т.б.)
- Кітапхана жұмысын жандандыру. Кітапхана баланың кітапқа деген қызығушылығын оята алатын іс шараларды өткізумен қатар, сыныптан тыс қосымша білім берудің негізгі ошағы болуы шарт. Кітапханада тәрбие саласының барлық бағыттары бойынша қызықты іс шаралар: әдеби оқулар, қойылымдар, кештер, конференциялар, еңбекке баулу шаралары атқарылуы тиіс.
- Оқушылардың өзін өзі басқару жұмысын жетілдіру.
- Оқушыны еңбекке баулу – пән сабақтарын еңбекпен ұштастыру, негізгі мектеп ережелері арқылы өзіне өзі қызмет жасау, қоғамдық пайдалы еңбекті ұйымдастыру.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Тәрбие тұжырымдамасының негізі. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің бұйрығымен бекітілген № 227, 22 сәуір 2015 жыл.
2. Барлық білім беру ұйымдарында оқыту процесінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспарды бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 маусымдағы № 873 Қаулысы.

3. Жалпы орта білім беру жүйесіндегі көптілді білім беруді дамытудың әдіснамалық қамтамасыздығы. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, әдістемелік нұсқаулық, 4 б. 2015 ж.

Болатбаева Зергул Муратбековна
Тәрбиеші
Түркістан облысы Сайрам ауданы Ақсукент ауылы «Күншуақ»
бөбекжай балабақшасы

Білім беру саласы: «Таным, Денсаулық»

Ұйымдастырылған оқу қызметі: Математика негіздері, Дене шынықтыру

Тақырыбы: «Тамашалар еліне саяхат!»

Мақсаты: Балалардың бес көлеміндегі заттарды санап және көп заттарды бірдей ету және бірдей емес ете білуге дағдыландыру. Заттардың қандай тәртіпке орналасқанын түсіндіре білуге үйрету. Жазықта бағдарды анықтай білуге, тәуліктің қай уақыты екенін ажырата білуге үйрету.

Көрнекіліктер: «Алтын кілт» ертегісінің кейіпкерлері / Буратино, Мальвина, Карло әке, Алиса түлкі, Базило мысық, Тартила Тасбақа, Карабас Барабас, Артимон ит, ақылды шегіртке, Пьеро/. Әртүрлі көлемдегі дөңгелектер геометриялық денелер желімдеген кішкентай 4 үй, цифрлы кілттер, шар, тарақ лабиринт картасы, конверт.

Үлестірмелі материал: қатар цифрлы карточкалар, түрлі түсті көлемдегі конверттер.

2) Шаттық шеңбері:

Армысың, шапағатты Күн - Ана!
Армысың, қайырымды Аспан - Ана!
Армысың, мейірімді Жер - Ана!
Құт дарып бар әлемді жарылқа!
(Балалар тәрбиешімен бірге айтады.)

Балалар, сіздермен бірге шаттық шеңберін құрып, би-билеп жүргенімізде, біздің топқа қонақтар келіп қалыпты. Ал енді балалар, келген қонақтармен амандасып алайық. **Сәлеметсіздер ме, здравствуйте, good morning.**

Балалар, бүгінгі оқу қызметіміз, күнделікті оқу қызметіне қарағанда, өзгеше және қызықты өтілмек. Себебі, біздің топқа көп апайлар және де аналарымыз келіп отыр. Қош келдіңіздер дейміз. Бүгінгі өтетін оқу қызметіміздің тақырыбы **«Тамашар еліне саяхат!»** деп аталады. Ал балалар, оқу қызметіне жақсы жауап берулеріне тілектеспін.

3) Сұрақ - жауаптар: (Жылдам)

Ұйымдастырушылық - ізденістік:

Тәрбиеші: - Балалар, бүгін бізді Буратино «Тамашалар еліне» қонаққа шақырып жатыр. Ол жаққа баруымыз үшін, бізге арнайы конвертке салып шақыру қағазын және жолды көрсететін лабиринт картасын жіберді адасып кетпеуіміз үшін.(балаларға оқып беру). Олай болса балалар, саяхаттауға дайынбыз ба?

Балалар: - ия.

Тәрбиеші: Бірақ, ол жаққа оңай бара салуға болмайды. Лабиринт сияқты адастырғыш шым-шытырықтар бар, өте алған балалар ғана бара алады.

Барғандарды Буратино қарсы алады. Шақыру қағазда солай деп жазылған.

Лабиринт деген мынау /стол үстіне жайып, зер салып қарап шығуды ұсынады/. Жоспар бойынша жолға шығу.

Тәрбиеші: -Міне балалар, лабиринттен өттік.Алдарынан Буратино күтіп алады.

Буратино: Балалармен сәлемдеседі де, Тамашалар елін көрсетуге асығады.

Балалар: Буратиноның соңынан ереді.

Буратино: Сендермен ойын ойнағым келіп тұр. Балаларға, қарап сұрақ қояды: «Бізде неліктен сонша жарық?»

Балалар: «Күн жарық беріп тұр» және «Қазір күндізгі уақыт» т.б.

Тәрбиеші: Балаларды орындықтарға жайғасып отырғызады. Ал енді балалар, Буратино бізге тапсырма дайындаған. **Буратино:** Балалар, сендер ертегі кейіпкерлерді білесіңдер ме? /балалардың жауабы / **«Алтын кілт»** ойының ұсынады. Менің қолымда геометриялық пішіндер бар. Пішіндерді және ертегінің кейіпкерлерің атайсыңдар. /Шарттың түсіндіреді./

Балалар: үшбұрыш және шеңбер.

Тәрбиеші: Дұрыс балалар. Шеңбердің, үшбұрыштың ішіндегі кейіпкерлерді атап, санап шығамыз.

Балалар: Кейіпкерлерді аттарың айтады және үшбұрыш- 5, шеңбер-5

Тәрбиеші: Дұрыс жауап бердіңдер.

Балалар: Балалар ертегі кейіпкерлерін мұқият қарап шығып. Кейіпкерлердің арасында жануарлар бар екенің анықтайды.

Тәрбиеші: Олай болса Дархан, адам кейіпкерлерің санап шық. Ханшайым, жануар кейіпкерлерің санап шық.

Балалар: Адамдар мен жануарлардың саны бірдей екенің айтады.

Тәрбиеші: Ал енді кейіпкер адамдарды жоғарыға, жануарларды төменге жайғастырамыз. / фланеграфқа/

-Қап, Буратино әлде неге ашуланып қалды ғой.

-Буратино, саған не болды? /Тәрбиешінің құлағына сыбырлайды./

Жануарлардың арасында жәндік кіріп кетті деп тұр. Жәндікті табуымыз үшін, сендермен бірге **«Кім, не артық»** деген ойының ойнайық. /Тәрбиеші ойынның шарттың түсіндіреді/.

Балалар: Шегіртке екенің табады.

Тәрбиеші: Балалар, жануарлардың ішінен Шегірткені алып тастап, не өзгергенің айтамыз.

Балалар: Жануарлар төртеу, адамдар бесеу болып қалды.

Тәрбиеші: Кейіпкерлер тең болуы үшін не істеуіміз керек?

Балалар: Карабас барабасты алып тастауға ұсынады. Себебі ол жаман адам.

Буратино: Балалар, бірінші тапсырманы дұрыс орындап шықтыңдар.

Тәрбиеші: Буратино, сенің қолыңда және коневерттерді көріп тұрмын.

Буратино: /басын ұстап/ Ұмытып бара жатқаның айтады. Бұл коневерттерді достарым беріп жіберді. Коневерттердің ішінде сұрақтар бар.

Тәрбиеші: Олай болса маған коневерттерді бер, тапсырмаларды балаларға оқып берейін. \Бір коневертті ашады\

Балалар, жай хатқа ұқсамайды, жұмбақ хат қой. Бұл хатты Базило мысық пен Алиса түлкі тапсырмамен жіберіпті. Дөңгелектерді қатарлап қойғанда сары түсті ең үлкен дөңгелек бірінші болып алдымен қойылсын, ең соңына кішкене дөңгелек қойылсын депті- Алиса түлкі.

- Ал Базило мысық , алдымен бірінші етіп кішкентай көк дөңгелек депті. Екі бала тапсырманы тақта алдында орындайды да, қалған балалар өз орында-рында орындайды.

Балалар: Берілген тапсырманы орындайды.

Тәрбиеші: - Балалар сендерге сұрақ: -үшінші орында қандай түсті дөңгелек орналасқан?

Балалар: - Сары түсті.

Тәрбиеші: - Дұрыс. Алдында тұрған сары түсті дөңгелек екен. Ал, ақ түсті дөңгелек қай орында орналасқан?

Балалар: -Ақ дөңгелек төртінші орында орналасқан.

Тәрбиеші: - Барлық дөңгелектер нешеу? Санап шығыңдар.

Балалар: - Барлық дөңгелектер төртеу.

Тәрбиеші: -Дәулет, дөңгелектерді қайталап санап жіберші. Ал енді, дөңге-лектерді конвертке салыңдар. Үшінші коневерті Мальвина жіберіпті. Буратиноға санауды үйретуімізді өтініпті. Тапсырмаларды орындап, санап шықтық. Буратинода санауды үйренді деген ойдамыз. Буратиномен бірге денемізді шыныықтырып алайық. / Сергіту сәті/

1-2-3-4-5 біз осылайша есептей сергіп аламыз.

1-солға, 2-оңға, 3-тізерледік, 4-5 ептеп отырдық./ қайталау/

Балалар мына коневерке қараңдаршы, мұны тасбақа Тортила жіберіпті. Конверттің ішінде көлемі бірдей геометриялық пішінді кішкентай үйді және үйге арналған төрт түрлі кілттерді шығарып көрсетеді. Тортила үйлердің кілттің дұрыс таңдап берумізді өтініпті. Ол 300 жасқа келді, ұмытшақ болып қалыпты. Жәрдем береміз бе балалар.

«Кілт таңда» ойыны арқылы тапсырманы орындаймыз. Ойынның шарты: Тақтаға шақырылған балалар тапсырманы орындайды. Одан кейін кілттерді алып қойып, үйлердің орнын ауыстырып қоямын да дәл келетің кілттің цифрын көрсетуді ұсынамын. Балалар көрсетеді. – Қараңдаршы, Буратино әбігерленіп жүр, бірдене іздеген сияқты. Буратино сен не іздеп жүрсің?

Буратино: - Мен допты іздеп жүрмін. Балалармен бірге аяқ доп ойнағым келіп еді. Аяқ допты тебуді жақсы үйреніп алдым. Ал доп бір жаққа домалап кетіпті.

Тәрбиеші: - Допты қайда екенің мен білетін сияқтымын. **«Кім бірінші табады»** деген ойынды ұсынамын. Олай болса балалар, мен тапсырма беріп тұрамын. Ал сендер тапсырманы орындап, допты тауып әкелесіңдер. Мариям сен тура жүр де оңға бұрыл, ілгері қарай екі қадам жаса, еңкей. Допты көріп тұрсың ба?

Балалар: ия

Тәрбиеші: Балаларға, Буратиноға көрсет. Енді аяқ доп ойнауға да болады. Қараңдаршы, Буратино допты қай жаққа теуіп жіберді? Доп қай жерде жатыр?

Балалар: Жоғарыда, сол жақтағы бұрышта.

Тәрбиеші: Жазықтық бағытта бағдарлай білуге дағдыландыратын осындай ойынды 3-4 қайталаймыз**.** – Кездесуіміздің соңында неге екенің белгісіз Буратино әлденеге мұңайып қалды ғой, жылап та жіберіпті. Көзінің жасына қараңдар.

Балалар: Ол өзінің шалбарын жыртып алыпты.

Тәрбиеші: Шалбарын жамап беруге көмектесейік. Олай болса балалар, сендермен бірге **«Жамау тап»** ойынын ойнайық. Ойынның шарты: - бұл ойында балалар үлгі бойынша геометриялық пішіндерді «Жыртылған» жер неге ұқсайтының және қолда бар геометриялық пішіндердің қайсысы оған тура келетінің табады.

Тәрбиеші: Буратино біз көрсеткен көмегіміз үшін алғысын айтып, естелік үшін кілт бергісі келеді.

Буратино: ойын ойнап , би билеп қоштасып шығарып салады.

Қортындылау: Балалар, тамашалар еліне саяхатымыз аяқталып, балабақшаға қайтамыз. Көркендерімізді еске түсіріп, қайталап кетейік.

Күтілетін нәтиже:

Білімділік: Геометриялық пішіндерд мен түстерін ажырату.

Дамытушылық: Көрнекі материалдарға сүйене отырып көп заттарды бірдей ету және бірдей емес ете білуге дағдыландыру.

Тәрбиелілік: Өз беттерінше математикалық тапсырманы орындайды.

УДК 37.013

АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ САБАҚ БАРЫСЫНДА ҚОЛДАНУ ЖӘНЕ САБАҚТЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ

Сатбекова Фариза Жаппарқызы,
Усенбаева Кулдана Аскеровна
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті экономика бизнес және құқық колледжі оқытушылары
Қарағанды, Қазақстан

Аңдатпа. *Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы сабақтың тиімділігін арттыру Адамзат үшін XXI ғасыр – болмақ, ал осы жаңа технологияларды жүзеге асырып, өмірге енгізу, игеру және жетілдіру – бүгінгі жас ұрпақ, сіздердің еншілеріңіз... Ал жас ұрпақтың тағдыры –ұстаздардаң қолында(Н.Ә.Назарбаев). Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты – бәсекеге қабілетті маман дайындау.Колледж – үйрететін орта, оның жүрегі – мұғалім. Ізденімпаз мұғалімнің шығармашылығындағы ерекше тұс – оның сабақты түрлендіріп, тұлғаның жүрегіне жол таба білуі. Ұстаз атана білу, оны қадір тұту, қастерлеу, арындай таза ұстау – әр мұғалімнің борышы. Ол өз кәсібін, өз пәнін, барлық шәкіртін шексіз сүйетін адам. Өзгермелі қоғамдағы жаңа формация мұғалімі – педагогикалық құралдардың барлығын меңгерген, тұрақты өзін-өзі жетілдіруге талпынған, рухани дамыған, толысқан шығармашыл тұлға құзыреті. Жаңа формация мұғалімі табысы, біліктері арқылы қалыптасады, дамиды. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар: бәсекеге қабілеттігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.*

Түйін сөздер: *Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім, педагогикалық технологиялар, шығармашылық ізденіс.*

Нәтижеге бағытталған білім моделі мен басқарудың жаңа парадигмасы аясында жекелеген ұғымдар мен нормаларды және тиімді педагогикалық технологияларды меңгеру үшін педагогтардың кәсіби мәдениетін дамытуға бағытталған оқу қажеттіліктері туындылар отыр. Мұғалімдерге қойылатын талаптардың бірі – оқытудың жаңа технологияларын меңгеру. Осындай аса қажетті технологиялардың бірі – ақпараттық – коммуникациялық технологияларды (бұдан кейін АКТ) пайдалану. АКТ-ны игеру қазіргі заманда әрбір жеке тұлға үшін қажетті шартқа айналды. АКТ-ның дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді шәкірт тәрбиелеу мұғалімнің басты міндеті болып табылады. 117 Қоғамдағы ақпараттандыру процесстерінің қарқынды дамуы жан – жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді. АКТ құралдары дегеніміз – микропроцессорлық және жаңа АКТ негізінде қызмет атқаратын, ақпаратты жинақтау мен олардың қорын жасау, сақтау мен өңдеу, оларды жан-жақты таратуды, одан қалды компьютерлік жүйелердің ақпараттар қорына енуді қамтамассыз ете алатын программалық, программалықақпарттық және техникалық құралдар мен құрылымдарды айтамыз.

АКТ-ға жататындар: ЭЕМ. Дербес компьютерлер, терминалдық құралдардың жинақтары, жергілікті есептеу жүйелері, мәтіндік және графикалық ақпарттардың құрылымдары, көлемі үлкен мұрағаттық ақпараттарды сақтау құралдары, аудиовизуалдық ақпарттарды бақылайтын құралдар мен құрылымдар, машиналық графика жүйелері, программалық кешендер, жергілікті желілер, әлемдік деңгейде ақпарат алмасуын қамтамассыз ететін қазіргі кездегі байланыс құралдары. Компьютерлік технологияны

пайдалана отырып дарынды, орташа және үлгерімі төмен студентке сабақты ойдағыдай меңгеруіне мүмкіндік туғызу; Студенттің есте сақтау қабілетін ескеру (жедел, қысқа мерзімді және ұзақ ауқыттық есте сақтау). Оң мотивацияларды қалыптастыру – мұғалімнің кәсіби міндеті. Мотив студентның танымдық қызығушылықтары, жаңа білім, іскерлік, дағдыны меңгерудегі қажеттіліктерімен тығыз байланысты. Жағымды жағдай туғызу үшін студентны коммуникативтілікке бағыттап, сабақта студент іс-әрекетін ынталандыратын ерекше сабақ формаларын таңдау керек. Мұғалімдердің тәжірибесі көрсеткендей, дәстүрлі емес сабақтарды ұйымдастыру студентлардың сабаққа деген ынтасын арттырады. Бүгінгі күнде мұғалімдер студентлардың жемісті және тиімді іс-әрекетін ұйымдастыру үшін белсенді түрде дәстүрлі емес сабақтарды пайдалануда. Дәстүрлі емес сабақ түрлеріне видеосабақтар, интернет сабақ, спектакль – сабақ, саяхат – сабақ және т.б. жатқызуға болады. Жаңа АКТ-ны сабақта пайдаланудың тиімділігі:

- Студенттің еркін ойлауына мүмкіндік береді;
- Ақыл-ойын дамытады;
- Шығармашылық белсендігін арттырады;
- Ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді;
- Тіл байлығын жетілдіреді;
- Жан-жақты ізденушілігін арттырады.

АКТ-ның негізгі мақсаты – студентті қазіргі қоғам сұрасына сай, өзінің өмірлік іс-әрекетінде дербес компьютердің құралдарын қажетті деңгейде пайдаланатын жан-жақты дара тұлға ретінде тәрбиелеу. Білім беруде АКТ-ны пайдалану мен студентлардың құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай АКТ-ны, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану студентның білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік береді. АКТ-ны сабақта пайдалану кезінде студенттер бұрын алған білімдерін кеңейтіп, өз бетімен шығармашылық тапсырмалар орындайды. Сонымен қатар АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында мектеп студентларының оқуға, білім алуға деген ұмытылысының артуы АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында мектеп студентларының оқуға, білім алуға деген ұмытылысының артуы АКТ 118 құралдарымен жұмыс істей алу жаңалығымен ғана емес, сонымен берілетін оқу тапсырмаларын қиындық деңгейі бойынша реттей алу мүмкіндігінен, тапсырманың дұрыс нәтижесі үшін марапаттай алу қызметінен де байқалады. Заманауи АКТ құралдарымен жұмыс істеу студенттерді ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге баулиды, сондай-ақ, АКТ құралдарымен жұмыс істеу барысында студенттердің өзінің жеке іс-әрекетін дұрыс жоспарлауға, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді. Әрбір ұстаздың алдында келген бала да әртүрлі ойлау қабілетінде болады, мысалы кейбір шапшаң ойлап, тез жұмыс істесе, кейбірі тақырыпты баяу қабылдап, оған тапсырманы қайтадан қарап шығу тиімді болып табылады.

Осы орайда АКТ құралдарын пайдалана отырып презентация құралдары арқылы сипаттап, артынан осы материалдарды флэш –карталарына салып берудің тиімділігін білеміз. Видео – сабақтарды қолдану мен презентацияларды демонстрациялау оқу құралы ретінде қиялды, абстрактілі ойлауды, оқытылатын оқу материалына және пәнге қызығушылықты арттырады. Презентациялар бір жағынан студентларға жаңа материалды (иллюстрация, фотосуреттер, бейнелік, дидактикалық материалдар, т.с.с.) көрнекті түрде көрсету құралы болса, екінші жағынан, мұғалімдерге осы материалдарды және оны қолдану арқылы сабақты меңгерту процесін жеңілдетеді. Видео –сабақтар педагогикалық технологияның алға басқан тағы бір қадамы. Студенттердің ақпаратты теледидар, компьютер және т.б. техникалық құралдардың көмегімен жақсы қабылдайтынын жақсы білеміз. Сабақта студенттердің білімге ынтасы мен қызығушылығын арттыру үшін

сабақтың құрылымы мен әдістерін түрлендіріп, тірек сызбаларды техникалық құралдар көмегімен түрлендіре отырып, түрлі ойындарды тиімді қолдану керек. Интерактивті тақтаның бұл жағдайда көмегі мол.

Баланың ынтасын арттыру үшін оқытылатын нәрседе бір жаңалық болуы керек деп Ж.Аймауытов айтқандай әр сабақты жаңаша түрде өтуге ұмтылу қажеттігі туындайды. Мұғалім мен студенттердің шығармашылық ізденісіне мол мүмкіндік ашылады. XXI ғасыр ақпарат ғасыры болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылыққа қажет. Білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр түрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады.

Ақпарттық технологияларды сабақта пайдаланудың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасындағы ақпарттық кеңістік әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру болып табылады. Демек, білімді дамытуға арналған стратегиялық міндеттердің бірі ауылдағы білім беру жүйесінің мазмұнын жаңа міндеттер мен толықтырып, өмір талабына сай жаңаша саналы тәрбие, сапалы білім беруді талап етеді. Қазіргі таңда сапалы білімді меңгерту үшін студентлардың қызығушылығы мен шығармашылық белсенділігін арттыру қажет. Бұл жағдайда оқыту барысында арнайы инерактивті әдістер мен заманауи ақпарттық техникалық құралдарды қолдануға ерекше көңіл бөлінуде. Мұғалім 119 мен студент арасындағы психологиялық байланыс сабақтың нәтижелі өтуіне ықпалын тигізеді. Игеретін білім мен ғылымды одан әрі терең меңгере түсуіне ақпарттық технологияны қолдану және оны әрі терең меңгере түсуде интерактивті тақтаны қолдану және оны оқе процесінде жүзеге асырудың маңызы зор.

Жаңа сабақты түсіндіру кезінде тұсаукесерлерді пайдалана отырып, студенттерге әуелі слайд көрсету арқылы тақырыптың мәнін аша отырып, кез келген тақырыптың мазмұнына сай құрылысы, шығу тегі т.б. мәліметтермен толықтырып содан соң студентларға компьютер арқылы немесе бейнероликтер көрсету арқылы студентларға есте қалатындай әсер қалдыруы сөзсіз.

Қазіргі кезде білім беру саласында оқытуда ақпараттық технологияларсыз елестету мүмкін емес. Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды болып табылатын мәселелердің бірі оқытуды ақпарттандыру, яғни оқу үдеріснде ақпараттық-технологияларды пайдалану болып табылады.

Ақпарттық – коммуникациялық технологияны келешек ұрпақ жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, дамуына жол ашатын педагогикалық үдеріс. XXI ғасыр информатика ғасыры, яғни ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан-жақты дамуына ықпал ету мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талар етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Козловский, О.В. 600 слов в минуту: Скорочтение: Современные методики обучения / О.В. Козловский. - М.: Рипол Классик, 2016. - 304 с.

2. Методика обучения информатике. Учебное пособие / М.П. Лапчик и др. - М.: Лань, 2016. - 392 с

УДК 37.014.(094)

ON THE CRITERIA FOR ASSESSING THE QUALITY OF EDUCATION AND THE LECTURES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN

Rakhimova Dilrabo Oktyabrovna
Intern-teacher of the Department Head "Business and Innovation Management"
Shomurodov Sherali Shuxratovich
assistant of the Department Head "Business and Innovation Management"
Scientific supervisor - Rakhimov Oktyabr Dustkabilovich
porfessor of the Department "Ecology and labour safety"
Karshi engineering-economics institute
Karshi city, Kashkadarya region, Uzbekistan

Education is an important area of social life. It is education that shapes the intellectual, cultural and spiritual state of a society. The quality of the educational process is ensured by factors such as educational standards, educational programs, the scientific potential of teachers involved in the educational process, the potential of students, the technical means of the educational process, educational technologies, the quality of the educational process [1,2]. World experience shows that the widespread penetration of information and communication technologies and the Internet in the field of education is also paving the way for the globalization of educational services [3]. Given the positive developments in the field of education in developed countries, the widespread use of information and communication technologies to improve the quality of education is becoming a student of the period [4]. All the problems that arise today, including political, economic, environmental [5], are rooted in the lack of quality education. So how should the content and quality of education be evaluated in such circumstances?

The content of education and its directions are reflected in educational standards and programs. The following sequence of organizers is required to be taken into account in assessing the quality of education:

- possessor, disseminator of knowledge;
- transmitters of knowledge;
- knowledge transfer technology;
- consumer of education
- level of knowledge consistency;
- necessity, urgency of the received knowledge;
- the need and opportunity to acquire new knowledge.

The quality of education is determined primarily by the quality, level and qualifications of knowledge holders and disseminators. Knowledge holders are the teaching staff of a particular university and their scientific potential. They educate students using a variety of pedagogical technologies and methods. Therefore, the modernity of the technology of knowledge transfer, the level of mastery of students, the robustness and validity of the acquired knowledge also play an important role. Once a graduate is employed in manufacturing, he or she is also required to know how much knowledge is needed or needed. This, in turn, requires the development of integration of education and industry. Scientific and technological progress creates new tools and weapons. Therefore, in order to introduce modern technologies and technical means into production, to organize the production of competitive products in line with the world market, the graduate must constantly learn new innovative technologies and techniques in their production activities, new knowledge. there is a need to obtain. As a result, in addition to imparting knowledge to the student, it is necessary to form and develop his ability to learn independently [6].

Based on the above, in determining the quality of education, quality indicators can be divided into the following groups;

- The quality and content of the teaching staff;
- material and technical base of the educational institution;
- justification of the teaching staff;
- quality of curricula;
- Student quality;
- Infrastructure quality;
- Education quality;
- Innovative activity of the adminstration;
- implementation of innovative processes;
- demand for graduates;
- competitiveness of graduates in the labor market;
- achievements of graduates.

The main focus in the educational process is the teacher. Therefore, the organization of the quality of education begins with the correct formation of the teaching staff.

The question arises: how to determine the quality of a teacher?

The teacher not only imparts knowledge to students, but also plays an important role in shaping the personality, worldview and spirituality of future professionals. Teacher quality is therefore a complex concept that can mainly include:

• level of competence - high knowledge and experience in a specific field of science and practice;

• Ability and desire to engage in teaching activities;

• Observation - quick recognition of students' abilities and characteristics;

• ability to communicate with external and internal environment;

• reputation, position in their field;

• research activity;

• Existence of a scientific school.

In open learning, the role of the teacher changes somewhat. Because open learning is based on remote control, there will be a certain distance between the teacher and the student. This requires the teacher to coordinate the learning process, provide advice, lead educational projects, improve the course and work on improving their skills. In open education, the educational process is based on high technology, which makes extensive use of the achievements of information and telecommunications [7].

The above indicators for assessing the quality of teachers are a number of non-evaluative factors. In particular, the level of competence can be assessed through the teacher's basic knowledge, academic degree and title, pedagogical experience, practical experience in a particular field.

It should be noted that in determining the competence of professors and teachers, attention is paid to the relevance of their disciplines to the specialties, and in this case, the basic information is taken into account. In our opinion, in determining the competence of a teacher of higher education should take into account not only the basic information, but also their specialization by academic degree and the department (or subject) of the academic title. Even if one of the three factors is relevant to the subject being taught by the teacher, his or her specialization should be considered appropriate. If a sole author has published a textbook on a subject, no doubt his competence should be considered relevant to the subject (authors' suggestion).

Let's say that the teacher's performance was evaluated on the above indicators, the result is good. But even in this teacher’s lecture, the students ’activity is sluggish.

Now another question arises in its place?

Why do we now observe in lectures that students fall asleep or do other unnecessary things, such as being distracted by the phone ?.

What is the reason?

Of course, it is clear that we will get the following answer to this question in a hurry:

The answer is "Teachers do not use modern information and communication and innovative pedagogical technologies, students are not interested because they teach in the old way."

The right answer when considered unilaterally.

But even in the classes of professors who use modern teaching technologies, the activity of students is not enough, why?

In pedagogy, even the most professional speaker, even when reading the most interesting lecture in the most curious audience, is based on the onset of boredom in the audience after 20 minutes. In this case, pedagogical skills are required. An experienced educator draws the attention of the audience by exaggerating a narrative, comedy, or some indicator, depending on the topic, by making a brief retreat from the situation in the lecture.

Now, the second question is, what will be the issue of mastery in such a report?

Assimilation can be understood in one word as knowing, understanding, and narrating a topic, or understanding a written statement. We educators determine student mastery accordingly. However, "**quality of knowledge**" is a completely different concept.

The quality of knowledge is determined by its fundamentals, robustness, and the extent to which it is needed in production. It is one thing to know, to understand, to comprehend a subject, it is another to express it independently by developing it creatively and scientifically. The modern system of training requires us to train not only the standard problems of each graduate production, but also the ability to make clear, reliable independent decisions on non-standard, unexpected problems.

Without getting distracted from the topic, let's go back to the previous main problem, which is why most students get bored even in the lecture of an experienced, pedagogical teacher?

How can a lecture or even a simple conversation not be boring?

I think it all depends on the activity of the human brain. When the human brain is active in the subject, the student does not get bored only if he thinks creatively on the subject, that is, the student just listens, listens quietly, does not understand the subject, the student thinks creatively on the subject and expresses his independent opinion. then the annoying situation is eliminated.

The effectiveness of learning in the classroom also depends on this factor. For example, listen to the lecture yourself or watch the lecture through the instructional video, compare the mastery, as well as observe how long this information will be remembered, a day, a month, etc.

In the context of a continuous flow of information, the human brain distinguishes the main ones according to certain characteristics, stores them in memory, and pays more attention to and assimilates new, previously unheard information, taking into account the following:

- by repeating the same information in different styles and views (mant, graphic, image, audio and video, etc.);
- when new information is linked to previously acquired information;
- create a state of thinking in the listener to receive or assimilate information;
- Satisfaction with the acquisition of information;

First of all, every educator must be able to differentiate between information, knowledge and knowledge in order for their students to master it well.

Data is a property or parameter of an object, for example, 200. It can also be weight, mass, size or any other parameter.

Information is the interrelationship between data. For example, I walk 2,000 meters every day.

Knowledge is the acquisition of experience through the application of information in life, that is, information that represents cause and effect. For example, my 2,000-meter walk every day has greatly benefited my health, and my circulatory process has improved.

What should lectures be like in higher education in order for a student's brain to work, that is, to think creatively on a topic, to actively express their opinion independently?

To find the answer to this question, let us first know a little about the human brain.

In general, a person uses 2.5-3% of his brain capacity. This is because, in most cases, the repetition of the same daily activities negatively affects brain activity, i.e. getting up every morning, washing, breakfast, going to work, the same work rhythm, coming back from work, dinner, watching TV and sleeping. This condition prevents the brain from working on creative thinking.

Indeed, mental cards play an important role in teaching brain activity to think creatively in life, including in the learning process. If a student writes a lecture on paper without writing it in the form of a text by creating an intelligence card, the student will create it himself, and as a result, both mastery will be high and the topic will remain in the permanent memory. Today, the concept of mental mapping is used in many areas. World Mind Mapping Championships are held in the UK, Singapore, China and other countries in many disciplines using the mental mapping method.

In short, a person must first have the will, patience, listen carefully to information, assimilate, understand, and then think, analyze the information and have an independent opinion, be able to convey it in a different form, so that the brain works .

For example: tell me if you understand the mantra in the paragraph above.

If a student repeats this information verbatim, he has memorized it, i.e. he has not fully understood it. If he fills this information with his own words, then he has understood and assimilated. Finally, his brain would have worked if he could have added **a new idea** to this information with his own mind.

In short, students cannot independently obtain the necessary and necessary information in the current information space, it can be misleading, the lecture will guide it. However, the lecture should not be a "reading" of the subject material in the old traditional way. The modern lecture should be organized in a transition from the "passive" method of previous teaching to the "active" method, with a combination of practical work in the form of discussion, debate, conversation, discussion, ie in interactive ways using innovative pedagogical technologies [8]. In particular, lectures should be organized in the form of problem-based lectures [9,10] in a form that provides active participation of the student, focused on scientific and creative thinking. Modern lectures in higher education [11,12,13] should be aimed at the formation of students' self-development and self-assessment competencies. Therefore, in assessing the quality of education, the quality of knowledge of students is the most basic and important criterion. Because the center of the educational process is the consumers of knowledge-learners, the main goal of the outcome of the educational process is to produce the final intellectual product - quality personnel.

LITERATURE

1. Filippov V.M., Puzanova Zh.V. The quality of education: the possibilities of new approaches to assessment. //Theory and practice of social development. 2015. # 24.

2. Stripkova T.A. Quality of education and criteria for monitoring assessment. // Education and Science. 2009. No. 4 (61). S.36-47.

3. A. Minin. Theodore Levitt. Globalization of markets. 2015. [Electronic resource] Access mode https://marketing-course.ru/levitt-globalizaciya-marketin/. date of access: 28.12.

4. Рахимов О.Д. Таълим сифати-ҳаёт сифати. Тошкент ахборот технологиялари университети Қарши филиали, 2015. 46с.

5. Rakhimov. O.D, Rakhmatov M.I., Boirov Z.R. Humanity's biosphere effect and environmental problems. //Москва, журнал «Проблемы науки», 2019, май, 5(41). DOI 10.24411/2413-2101-2019-10501

6. О.Д. Рахимов, М.О.Муродов, Ҳ.Ж. Рўзиев. Таълим сифати ва инновацион технологиялар. Тошкент," Фан ва технология" нашриёти, 2016. 208 б.

7. O.D.Raximov, S.S.Ehsev. The importance of the telecommunication projectc on education system/ //Актуальные вопросы развития науки в мире. Международная научная конференция. Евразийское научное объединение. Москва, 2019, апрель, часть 5.

8. OD Rakhimov, YUK Manzarov, AE Karshiyev. Klassifikatsiya pedagogicheskikh tekhnologiy i tekhnologiya problemnogo obucheniya. //Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya, 2020.№2(147). C.59-62. DOI c 10.24411/2304-2338-2020-10201.

9.Raximov O.D.,Manzarov Y. K., Qarshiyev A.E., Sulaymanova Sh.A. Description of pedagogical technology and problematic teaching technology. // Журнал "Проблемы современной науки и образования". 2020. №2(147). C.59-62. DOI c 10.24411/2304-2338-2020-10201.

10.Raximov O.D.,Manzarov Y.Kh., Keldiyarova M., Xudjakulov A.H. Modern lectures and methods of organizing problematic lectures. // Журнал "Проблемы науки". 2020. №2(50). C.45-48. DOI 10.24411/2413-2101-2020-10201

10.Rakhimov O.D. Necessity of live modern lectures in higher education and its types. //«Проблемы науки". 2020. №10(58). c.60-64. DOI: 10.24411/2413-2101-2020-11002

11. Рахимов О.Д., Назаров Б.Ф., Сапаев М.С. Олий таълимда замонавий маърузалар. //ТАТУ Карши филиали, 2012

12.Rakhimov O.D.1, Ashurova L. Types of modern lectures in higher education, technology of their design and organization.// Проблемы современной науки и образования. 2020. №12(157), часть -1. С.41-46.

13.Рахимов О.Д., Тургунов О.М. ва б. Замонавий таълим технологиялари. //Тошкент, «Фан ва технологиялар» нашриёти, 2013, 205б.

УДК 378.124.92/96

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аренова Асыл Хадыржановна
профессор Школы образования Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш.Есенова
Актау, Казахстан

Аннотация: *в данной статье рассматриваются аспекты практического значения методологии в учебном процессе. Данная проблема рассматривается в связи с тем, что долгое время теоретико-педагогическая деятельность, основу которой составляют методологические знания и умения, рассматривалась как предмет занятий только ученых.*

Ключевые слова: *методологическая культура, методология, методологические знания, педагогическое сознание.*

Практическое значение методологии в педагогике с большим трудом осознается не только современным учительством, но и научным сообществом. Это связано с тем, что долгое время теоретико-педагогическая деятельность, основу которой составляют методологические знания и умения, рассматривалась как предмет занятий только ученых. Вместе с тем в самой методологии педагогической науки заложен огромный потенциал для развития творчества учителя. Этот потенциал достаточно давно привлекал внимание исследователей. Но только в конце 1980-х гг. В.А. Сластенин придает этому феномену значение научного направления. По его мнению, методология может не только обосновывать научную деятельность, но и определять исследовательские умения учителя, придавая особую культуру педагогическому сознанию. Однако формирование методологической культуры только на основоположениях традиционной педагогической деятельности сохраняет не соответствующие смыслу гуманистического образования методологические знания и умения учителя.

Наиболее распространенной сегодня является точка зрения на то, что именно современный педагог должен уметь делать самостоятельно в рамках применения методологических умений: выстраивать образовательный процесс, ставить цель, выделять необходимые для ее достижения принципы, определять адекватные целям и принципам педагогические задачи, выстраивать гипотезу их решения, применять необходимые для решения задачи и проверки гипотезы методы.

Согласно другой модели основной является ценность профессионального мышления педагога. Эффективность профессиональной деятельности определяется степенью сформированности аксиологических (ценностных) ориентаций педагога. Педагогическая задача должна быть не только понята, но и принята им.

Методологическая культура педагога – это особая форма деятельности педагогического сознания, живая, т.е. пережитая, переосмысленная, выбранная, построенная самим педагогом методология личностно-профессионального самоизменения. Ее специфика обусловлена тем, что в процессе методологического поиска формируются субъективность, авторство понимания учебного материала и педагогических явлений, что является непременным условием последующего формирования преподавателем субъектности, востребованности личностных структур его обучающихся. Развитая методологическая культура педагога определяет возможность порождения им новых идей в конкретных проблемных ситуациях, т.е. обеспечивает эвристичность педагогического мышления.

В последние два десятилетия содержание понятия «методологическая культура» претерпело существенные изменения, связанные с расширением области применения этого понятия. В противовес традиционному представлению о методологической культуре как обязательном условии научной деятельности, пришло понимание того, что эта культура необходима и в практической работе. Особенность последней состоит в том, что она направлена на преобразование конкретной ситуации, в то время как теоретическая деятельность выявляет специфику этого преобразования на основе тех или иных закономерностей.

Можно сказать, что различие между методологической культурой преподавателя-исследователя и учителя-практика обусловлено тем, что первый производит научные педагогические знания, а второй их только использует. Подробное изучение различий, а также точек соприкосновения методологической культуры работающего в вузе педагога-исследователя и школьного учителя-практика дает следующие результаты.

Навык проектирования и конструирования научно-исследовательского процесса как один из главных признаков методологической культуры педагога-исследователя предполагает наличие следующих умений:

- умения проектировать содержание будущей деятельности;
- умения проектировать систему и последовательность собственных действий.

Этот набор умений является обязательным и для проектной деятельности учителя-практика. Единственное естественное отличие в этом случае состоит в том, что последний компонент трактуется как умение проектировать систему и последовательность не только своих действий, но и действий учащихся (студентов).

Анализ литературы дает возможность сделать вывод о похожести мнений различных авторов по этой проблеме. Таким образом, определение сущности методологии педагогики можно представить так: это «учение о структуре, логической организации, методах и средствах педагогической деятельности в области теории и практики».

Такая позиция ученых позволяет сформулировать основные признаки методологического знания.

Специфический признак методологического знания можно определить как его принадлежность к разрешению специфического противоречия.

Действительно, методологическое знание любой науки – это итог выхода из противоречия между процессами изучения и преобразования соответствующей педагогической практики.

Теоретическое знание является итогом противоречивых взаимодействий между предметом познания и методом, дающим возможность изучать предмет.

Определяется результатом разрешения проблемы теоретико-методологического знания, которое проявляется в виде противопоставления предмета и метода.

Из этого можно сделать следующие выводы.

1. Знание, которое формируется при разрешении методологической задачи, определяет «методологические основы соответствующего знания».

2. Знание, которое формируется при разрешении теоретической задачи, определяет «теоретические основы» любой науки более низкого методологического уровня.

3. Знание, полученное при разрешении теоретико-методологической проблемы, определяет «теоретико-методологические основы» любой науки.

Следует заметить, что присутствие такой непростой, многогранной задачи, решение которой помогает сформировать теоретико-методологические понятия, предъявляет повышенные требования к преподавателю, а также определяет необходимость содержательного анализа методологий, составляющих те или иные ее основы, необходимость в их ранжировании в среде, представляющей наиболее полный вид с теоретической и научной точки зрения.

Таким образом, овладевая методологией, учитель начинает мыслить по-новому, опираясь на ее принципы. Частная научная методология – это особо значимое явление, для которого важно освоение принципов единства образования и социальной политики, целостного подхода к приоритетному направлению в освоении воспитательных целей и задач педагогической практики. Безусловно, что специфическая направленность предметной образовательной области и личностная ориентация педагога, станут одним из главных критериев уровня сформированности методологической культуры учителя как высшего показателя его профессиональной готовности в условиях современного образования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Сластенин В.А., Каширин В.П. Психология и педагогика в 2 частях. Часть 2. Педагогика. Учебник для СПО. Юрайт 2020г. 374с..

2. Методологические проблемы развития педагогической науки. М.: Педагогика, 1985. С. 240.

3. Методологическая культура педагога-музыканта: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений Э.Б. Абдуллин, О.В. Ванилихина, Н.В. Морозова и др.; Под ред. Э.Б. Абдуллина. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 272 с.

4. Набиева Е.В. Научно-исследовательская компетентность учителя: методология, теория, практика формирования: Монография. – Иркутск, 2005 – 283 с.

5. Научное педагогическое исследование: хрестоматия / сост. И.А. Вальковская, Т.В. Красноперова, Н.А. Кузнецова Л.А. Семенова. – Иркутск, 2008. – 145 с.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БАҒДАРЛАМАСЫ БІЛІМ САПАСЫН ЖАҚСАРТАДЫ

Аубакенова Эльвира Абаевна
«Zhansugurov College»

Елімізде реформаға жиі ұшырайтын салалардың бірі – білім саласы. Ал осы саланың ішінде ең көп талқыланып, сынға ұшырайтыны оқулықтардың саны мен сапасы екені белгілі. Оларға қатысты туындаған мәселелердің барлығы білім саласында өзгерістердің көп болуымен түсіндіріледі.

Қазақстандық білім беру жүйесі орта білім мазмұнын реформалауды бастан өткізуде. Білім беру жүйесін дамытудың басым бағыттарының бірі де жаңартылған білім беру мазмұнына сапалы көшуімен сипатталады. Ал жаңа дәстүрге көшуде ескі оқулықтар жарамайтыны түсінікті. Бұл реформалардың барлығы тек жаңа форматқа ауысуды ғана емес, өз кезегінде педагогикалық кадрлардың шығармашылық, кәсіби әлеуетін, шеберлігін қарқынды арттыруды көздейді [1,4].

Қазақстанда жалпы білім беретін мектептердің, арнаулы орта білім беру мекемелері мен жоғары оқу орындарындағы оқу бағдарламар мен оқулықтар кезең-кезеңімен жаңартылған білім мазмұнына көшіп жатыр. Осыдан төрт-бес жыл бұрын жаңа жүйеге көше бастаған уақытта көптеген ата-аналар бұрыннан қалыптасқан оқу үрдісінен шыға алмай, жаңа өзгерістерді қиын қабылдады. Тіпті бүгінгі күнге дейін ескі оқу жүйесін қайтаруды сұрайтындардың қатары азаймай тұр. Осындайда білім саласы бір орында тоқтап қалмау қажеттігін және ол ары қарай қарыштап даму керектігін ұмытпауымыз қажет.

Бүгінде ғылым мен техниканың қарқынды түрде дамуы оқыту әдістемелеріне де түбегейлі өзгерістер енгізуді талап етіп отырған жайы бар. Осыған сәйкес білім берудің басты құралы саналатын оқулықтар заман талабына сай өзгеруі тиіс. Оқулықтар оқушылардың бойына рухани құндылықтарды сіңіріп, ғылыми дүниетанымын кеңейтіп қана қоймай, заманға сай жаңаша көзқарас қалыптастырып, өздігінен іздену, оқу қабілетін шыңдай алуы қажет.

Осыған байланысты мектеп оқулықтарында теориялық материалдар мен мәтіндердің көлемі мейлінше азайтылып, оқып-жаттауға лайықталған тапсырмалар, практикалық дағдыларын дамытуға бағытталған оқу материалдар қатары көбейтілген. Мысалы, бұрынғы оқулықтарда ережелер, ұғым-түсініктер, теориялық мәліметтер көп болса, қазіргі

оқулықтарда әртүрлі тақырыптағы мәтіндер көп беріледі. Яғни оқушының жеке дара шығармашылығын дамытатын жаттығулар қатары ұлғайған. Бір сөзбен айтқанда, оқушылардың ертеңгілік өміріне қажетті ақпараттар мен практикалық тапсырмалар қатары бұрынғыдан қарағанда салыстармалы түрде көп. Сонымен қатар тапсырмалардың барлығы дерлік баланың логикасына салмақ түсіріп, ойлау қабілетін дамытуға бағытталады. Бұл жүйе оқытушылар қауымына да тың серпін беріп отыр.

Жаңартылған білім мазмұны бірнеше ерекшеліктерімен сипатталады. Біріншіден, бұрындары белгілі бір пән берілген тақырыптар бойынша өз уақытымен өтілетін. Ал жаңа мазмұнға сәйкес енді оқушыларды оқу мақсаттары арқылы оқыту көзделіп отыр. Бұрындары мақсат-міндеттер болмаған деп айтудан аулақпыз. Бірақ жаңартылған бағдарлама бойынша әр тақырыпқа қатысты бір оқу мақсаты белгіленеді. Сол оқу мақсаты тақырып мазмұнының тереңдігін білдіреді. Екіншіден, барлық бағдарлама шиыршық (спираль) сияқты, яғни оқыту дәл осы жүйемен жүргізіліп отырады. Бұл дегеніңіз, мектепте өткен тақырыптар 11 жыл бойы қайталанып, бала жоғары сыныпқа көтерілген сайын күрделеніп отырады. Мектептегі бір оқу жылын мысалға алып көрейік. I тоқсанда басталған тақырып II-III тоқсандарда күрделеніп, күшейе түседі. IV тоқсанға дейін жалғасып, оқу жылының соңғы тоқсанында қорытындыланады. Бір тақырып белсенді түрде іс-әрекет арқылы оқытылады. Ал бұрындары іс-әрекеттің белсенділігі төмендеу болатын. Білетініміздей, оқушылар мұғалімді тыңдап, кітаптан оқып, соны қайталап келетін. Ал кез келген білімді игеру үшін бала өз бетімен ізденгені дұрыс. Мұғалімнің көмегімен оқулықта берілген ақпаратты өздігінен сұрыптап, әртүрлі формаларға салып, қайтадан аудитория алдында қорғай алуы тиіс. Презентация жасай ма, ауызша баяндап бере ме, білімнің басым бөлігін оқушы өзі игереді. Іздену барысында жинақтаған ақпараттары оның миында қалады. Көпшілік алдында сөз саптауы дамиды, өзін-өзі ұстауды үйренеді. Осындай процесс арқылы тапсырмалар бірте-бірте күрделеніп, оқушының дамуына септігін тигізеді.

Осы күні экономикасы дамыған елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде екенін білеміз. Себебі қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі халықтың білім деңгейімен анықталады. Білім беру жүйесі заман талабына сай дамып, жаңарып жатқаны да сондықтан. Оқушыларды жаңартылған білім беру бағдарламасының талабына сай оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу осыдан ұласып отыр. Бүгінгі ұрпақтың жаңаша ойлау қабілетін, белсенділігін арттыру, білімге деген құштарлығын ояту, өмірінде оны қолдана білу, патриоттылыққа баулу ұстаздардың еншісіне тиеді. Жоғарыда айтып кеткенімдей, ақпаратты іздеу, талдау және интеграциялау дағдысын қалыптастыру кезінде адами құндылықтарды дамытатынымызды ұмытпауымыз қажет.

Үкімет қабылдаған мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты және Білім және ғылым министрлігі бекіткен типтік оқу бағдарламаларына сүйене отырып жаңартылған мазмұн жасалды. Білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, 2016-2019 оқу жылдарында білім мазмұны толық жаңартылған болатын. Жаңа стандарт бойынша білім беру оқушыларымыздың жан-жақты сауаттылығын дамытуға бағытталуы қажет. Қарапайым тілмен айтқанда, бұрын оқушылардың мектеп қабырғасынан қандай білім алып шыққаны маңызды болса, қазір сол білімді өмірде қалай жүзеге асыра алатыны, қалай пайдалана алатыны бірінші кезекте қарастырылады.

Білім көкжиегінде пайдаланылып отырған оқулықтарды баспалар әзірлейді. Бүгінде елімізде оқулық жазумен 20-ға жуық баспа айналысады. Солардың ішіндегі ірілері: «Алматыкітап», «Атамұра», «Мектеп», «Арман-ПВ», т.б. Бұлардың әрқайсысы өз өнімін сапалы шығаруға ұмтылады деген сөз. Сол баспалардың жазған оқулықтары білім беру

ұйымдарына жеткенше сараптаманың бірнеше сатысынан өтеді. Яғни оқулықтар қатаң сүзгіден өткізіледі.

Оқулықтардың сапалы жазылуы ең алдымен авторлардың біліктілігі мен тәжірибесіне тікелей байланысты. Оқулықтарды әзірлеу, сынақ пен сараптамадан өткізу министрлік арнайы бекіткен қағидалар бойынша жүргізіледі. Олардың ең бастысы – ғылыми-педагогикалық сараптама. Аталған сараптаманы «Оқулық» ғылыми-практикалық орталығының қызметкерлері жүргізеді. Бұл орталықта білікті ғалымдар, жоғары санатты мұғалімдер және әдіскерлерден құралған сарапшылар базасы жасақталған. Орталыққа келіп түскен оқулықтарға сарапшылар нақты критерийлер бойынша ғылыми және педагогикалық сараптама жүргізеді. Сараптама қорытындысынан кейін ескертулері бар оқулықтар баспаларға қайта өңдеуге жіберіледі. Ал сараптама критерийлеріне мүлдем сәйкес келмеген оқулықтар іріктеуден алынып тасталады.

Біз бұрынғы ескі жүйеге енді қайта оралмаймыз. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары оқушылар 1-сыныпқа әріп танымай баратын. Ал қазіргі кезеңнің балалары әріп танымақ түгел, компьютерді қалай өшіріп-қосу керектігін біледі. Ғылым мен техниканың қарыштап дамыған заманында түрлі техникалардың құлағында ойнайды. Енді осындай балаларға ескі жүйенің не қажеті бар екендігін ойланып көру керек. Сапаға бағытталған бағдарлама оқушыға сапалы білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу, тәжірибе жасау, жеке, жұппен және топпен жұмыс істей білу қарымын дамытуға көмектеседі.

Білім беру жүйесінде жаңа технологияларды пайдалану күннен-күнге қарыштап келеді. Әсіресе, қазіргі уақыттағы қашықтықтан оқыту форматына көшкен кезде осы әдістерді жетілдіре түсу қажеттілігі өте маңызды. Оқушының тұлға ретінде қалыптасуы мұғалімнің ізденісі мен шеберлігіне тікелей байланысты. Сондықтан мұғалімге өз тәжірибесінің негізінде шешім қабылдау үшін өз іс- тәжірибесін сыни бағалау да қажет. Кез келген жүріп өткен қадамыңды жоспарлау, оны орындау үшін іс-әрекет жасау, ал сол жасалған іс-әрекетіңе рефлексия жасау маңызды болып табылады. Бұл өз ісіңе есеп беру, өз әрекетіңді сыни талдау және бағалау барысында мұқият ойлану үдерісі екенін мен осы жаңартылған бағдарламаны оқу барысында түсініп жатырмын. Ұстаз ретінде өз тарапымнан жаңа бағдарлама аясында білім беруде жаңаша көзқарас қалыптастырғанымды айта аламын.

Бүгінгі заманның басты ерекшелігі еліміздегі білім әлемін биікке көтеру болып тұр. Білімі мықты елдің ұрпағы білікті болып, Отанының тұтқасына айналып, тұтас әлемді зерделей алатынын өркениетті елдердің өрелі тірлігінен көруге болады. Сондай биікке көтерілу жолында Қазақ елі де өзіндік қимыл-қарекетін жасау үстінде. Олардың бірі – білім сапасын арттыру [2,8].

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында әдістемелік қызмет көрсету кабинеттерін дамыту жөніндегі әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2019. – 116 б.

2. Мәмет С. Білім берудің биік белестері // Егемен Қазақстан. №253(28981) желтоқсан 2016 ж.

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУ – ЖАҺАНДЫҚ АУҚЫМДАҒЫ СЫН-ҚАТЕРЛЕР КЕЗЕҢІНДЕГІ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕР МЕН ІЗДЕНІСТЕР

Тулегенова Жазира Кенесовна
Қостанай облысы Амангелді жалпы білім беретін мектебі ағылшын тілі пәнінің мұғалімі

Қазіргі уақытта адамзат дамуының ерекше артықшылығы-ақпараттық өркениетке көшу, адамдардың зияткерлік қабілеттерін арттыратын компьютерлік технологиялар мен ақпараттық технологиялардың жедел дамуы.

Қашықтықтан оқыту – оқушыдан қашықтықта болу деген емес, оқушыға бұрынғыдан да қатты жақындау. Оқушыға барынша түсінікті болатындай етіп жағдай жасау. Тек бұл жүйеде жақсы жұмыс істеу үшін ғаламтордың озық қосымшасы болу қажет. Алғашқы сабақтан бастап оқушылардың талпынысы, ынтасы одан сайын шабытымызға шабыт қосты, қанаттандырды. Әр сабағымызға бұрынғыдан бетер жауапкершілікпен дайындалып, үлкен ізденіс үстіндеміз. Түрлі білім порталдары арқылы да дайындығымызды пысықтап, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын одан әрі дамыта алдық деп ойлаймын. Оны оқушылардың жасаған кері байланысынан-ақ байқауға болады. Қашықтықтан оқу арқылы біз сақтық шараларын жасап қана қоймай, сонымен қатар өз шеберлігімізді де арттырып жатырмыз.

Білім жүйесін қашықтықтан оқытуға, оның ішінде білімді бағалаудың барлық түрлерін қашықтан жүргізуге ауыстыру, әлемді жайлап келе жатқан коронавирус індетінің таралуын тежеу үшін қабылданған нақты қадамдардың бірі болғаны шындық. Бұл – үлкен сынақ.

Жалпы қашықтықтан оқыту – білім алушы мен педагогтың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және телекоммуникациялық құралдарды қолдана отырып жүзеге асыратын оқыту түріне жатады. Бұл жүйе әлем әлдерінде жақсы дамыған. Соның ішінде алдыңғы орында Ұлыбритания, АҚШ елдері тұрғанын айтуға болады. Ал елімізде сырттай білім алу жүйесінің орнына қашықтықтан оқыту жүйесі енгізілген еді. Карантин жарияланғалы қашықтықтан оқыту жүйесінің мектеп оқушыларына арналған бірнеше форматы да ұсынылған болатын. Олардың ішінде күнделікті жалпы білім беретін мектептер үшін және арнайы оқушыларға арналған телесабақтар, интернет арқылы оқу жүйесін таңдау, цифрлық білім беру ресурстары мен электронды почтаны пайдалану арқылы кері байланыс орнату негізінде оқыту түрлері бар. Қазір әлем қарқынды өзгеру үстінде. Ғылым мен техниканың қарқынды дамып келе жатқан кезеңдері. Жас ұрпақ ұялы телефонсыз және интернетсіз сабақ жасай алмайтын дәрежеге жеткен уақыт. Сол себепті біз оқулықты оқушының қолынан көре алмаймыз. Ендігі кезекте оқушыға білім беріп, оны жан-жақты тәрбиелеу мұғалім жұмысының өзекті мәселесіне айналды. Сондықтан мұғалім уақыт талабына сәйкес өзгеруі керек. Білім беру саласында қол жеткізілген бүкіл әлемдік бітімнің мәні оқушылар үшін білімнің де, дағдылардың да тең дәрежеде болуы. Жаһанда болып жатқан өзгерістер мұғалімдердің біліктілігін арттыру жүйесіне де әсер етеді.

Цифрлық технологиялар дәуірінде және қазіргі жағдайда барлық оқу орындарының қашықтықтан оқыту жүйесіне көшуі-заман талабы. Біз әріптестерімізбен бірге қашықтықтан оқытудың қиындықтарын жеңіп, көптеген тиімді сәттерді өткерудеміз. Осылайша, оқу жылының III тоқсаны да келіп жетті. Мен өзімнің 14 жылдық еңбек өтілімнен алған тәжірибем бойынша айтар болсам, интернет-платформалардың мүмкіндіктері өте тиімді. Себебі бүгінгі ұрпаққа білім беруде біз әлемдік көшбасшы елдерден тіпті бір секундқа да артта қалмауымыз керек. Сондықтан да мен оқушыларыма

сабақ беруде daryn.kz. bilimland және де әлі күнге дейін қолданатын басқа белгілі интернет-платформаларды пайдаланудамын. Осы платформалардағы бейнероликтер, тапсырмалар, тест сұрақтары оқушылар үшін түсінікті және қолжетімді жағдайда құрастырылған. Мұндай сабақтарды мұғалімдер өздері жасайды және әртүрлі сайттарға жүктейді, бұл қазіргі заманғы интернет жүйесімен басқа әріптестерімізбен қашықтықтан тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан білім беру – жаһандық ауқымдағы сын-қатерлер кезеңіндегі жаңа мүмкіндіктер мен ізденістер**.** Осы күрделі кезеңде барлық компоненттерді, оқу процесінің тәсілдерін қолдана отырып, белсенді әрекет ету, әріптестермен пікір және тәжірибе алмасу маңызды. Ақпараттандыру дәуірінде озық технологиялардың үздік жемісін пайдалану - дамыған елдердің шешімі. Сондықтан біздің мемлекетіміз үшін бұл да жаңа белес, жаңа шың!

Әлем күн сайын жаңарып тұрады. Күн сайын түрлі ашылымдар ашылады. Күн сайын жаңа жобалар жүзеге асырылуда. Сондықтан әр күнімізге жаңа көзқараспен қарауға дайын болуымыз керек. Себебі, бұл - заман талабы. Дегенмен, мектепте оқушылармен бетпе – бет отырып, дәстүрлі сабақ өткенімізге жетпейтіні белгілі. Бәрі де уақытша екенін білеміз, ендеше қашықтықтан оқыту да уақытша. Мәңгілік елдің ұрпағы – біздің болашағымыз! Еліміз аман болсын, аспанымыз ашық болсын. Мыңдаған жылдар көк туымыз көк аспанда мәңгілік желбірей берсін!

УДК 37.015.3:001895

ИННОВАЦИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ – ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН БАСҚАРУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ БАҒЫТЫ

Сарсенбаева Бибигул Ермаханбетовна
Магистрант педагогического факультета ЮКУ им.М.Ауезова
Научный руководитель - к.п.н., профессор Алметов Негматжан Шадиметович
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада жоғары оқу орнында білім алушылармен тәрбие жұмысын ұйымдастыру мен басқарудың жаңашыл, перспективалық бағыты ретінде инновациялық менеджментті ендіру және дамыту мәселесі қарастырылған. Білім алушылармен тәрбие жұмысы ұйымдастырудың инновациялық бағыттағы менеджментінің ерекшеліктері, оны жетілдірудің тәсілдері айқындалған. Тәрбиені дәстүрлі басқару тұғырларынан инновациялық басқару жүйесіне көшірудің артықшылықтары нақты деректер арқылы көрсетілген.

Кілттік сөздер: *жоғары оқу орны, тәрбие жұмысы, инновациялық менеджмент, жоғары оқу орындағы тәрбие үдерісі, тәрбие жұмысын басқару.*

Резюме

В статье рассматривается проблема внедрения и развития инноационного менеджмента как нового, перспективного направления организации и управления воспитательной работы в вузе. Определены особенности и пути совершествования инновапционного менеджмента воспитательной работы с обучающимися. На конкретных примерах указывается преимущество инновационного менеджмента управления воспитательной работой в отличие от традиционных подходов.

Ключевые слова: *высшее учебное заведение, воспитательная работа, инновационный менеджмент, воспитательный процесс вуза, управление воспитательной системой.*

Resume

The article deals with the problem of implementation and development of innovation management as a new, perspective direction of organization and management of educational work in a university. The features and ways of improving the innovative management of educational work with students are determined. Specific examples indicate the advantage of innovative management of educational work management in contrast to traditional approaches.

Key words: *higher educational institution, educational work, innovative management, educational process of the university, management of the educational system.*

Қазіргі уақытта Қазақстанның дүние жүзіндегі озық отыз елдің қатарына ену стратегиясын жүзеге асыру жағдайында отандық білім беру саласының мазмұны әлемдік білім кеңістігіне кіріктірілуі мақсатында жаңартылуда.

«Қазақстан-2050» стратегиясында «білім беру саласындағы менеджменттің аз дамығандығы, оны дамыту қажеттілігінің» көрсетілуі [1], Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында барлық деңгейлерде білім беру саласын басқаруды жаңғырту бойынша «Елдің стратегиялық міндеттерін іске асыру және жоғары оқу орындарында академиялық, кадрлық, ұйымдастырушылық және қаржылық дербестікті кеңейту үшін инновациялық менеджмент енгізіледі, ұйымдастырушылық-әкімшілік ортаның және шешімдер қабылдау жүйесінің редизайны жүргізілетін болады» деп қарастырылуы зерттеу тақырыбымыздың негізді екендігін көрсетеді [2].

Басқару ғылымы ұйым жұмысында неғұрлым жиі кездесетін құбылыстардың математикалық моделін құруға, жұмыс уақытын реттеуге, ресурстарды басқаруға қатысты мәселелерді қарастырып, «жүйе технологиясын» құруға айрықша мән берді. Нарықтық экономика жағдайында ұйым стратегиясын құру оның бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін фактор ретінде қарастырылып отыр. Осыған орай, ресурсты сақтаушы технологиялар құрыла бастады, инновациялық менеджменттің тиімді модельдері жасалды, ынталандыру және лидерлік теориясы құрылып, олардың қызметкерлерді басқарудағы маңызы анықталды, ұтқыр инновациялық және стратегиялық менеджменттің қажеттігі дәлелденді.

Білім берудегі менеджменттің әдіснамалық негіздері, басқару теориясы алыс және жақын шетел ғалымдарының Ф.Роджерс, Т.Питерс, Ф.У.Тейлор, П.Ф.Друккер, Ю.А.Конаржевский, А.Майоров, М.М.Поташник, Т.И.Шамова, С.Д.Якушева, отандық ғалымдар Қ.Ж.Қарақұлов, Т.М.Баймолдаев, Е.Ш.Қозыбаев, С.К.Исламгулова, Н.Ш.Алметов және т.б. ғалымдар еңбектерінде тереңінен қарастырылған.

Басқару ісінің жаңа парадигмасы үшін мынадай жағдайлар аса маңызды:

1. Ұйым – бұл ішкі және сыртқы орта факторларының бірлігінде қарастырылатын ашық жүйе.

2. Өнім мен қызметтің көлеміне емес, сапасына, тұтынушыларды қанағаттандыруға бағдарлану.

3. Басқаруға жағдаяттық көзқарас, сыртқы орта жағдайларына жылдам бейімделуді қамтамасыз ететін жедел және сәйкес әрекеттер басымдылығы.

4. Ұйым табыстылығының негізі көзі – қызметкерлердің білімі мен іскерліктері және оларды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін еңбек жағдайлары.

5. Ұйымдық мәдениет пен жаңашылдықтың ролін арттыруға, қызметкерлерді ынталандыруға бағыттылған басқару жүйесі.

Осындай жағдайларға байланысты қазіргі менеджменттің даму тенденцияларын былайша анықтауға болады: басқаруды кәсібилендіру – менеджерлерді кәсіби даярлауды, оларға тиісті білім беруді қамтамасыз ету; инновациялық (жаңашыл) потенциал – басқарудың жаңа формалары мен әдістерін іздестіру; әлеуметтік-экономикалық жағдайды зерттеу (мониторинг); басқару жүйесін өзгерген жағдайларға бейімдеу және креативтік менеджмент жүйесін құру.

Инновациялық менеджменттің мақсаты - ғылымның, экономиканың және кәсіпорынның өндірістік қызметтің негізгі бағыттарын айқындау.

Инновациялық менеджменттің пәні - инновациялық үдерісті зерттеу. Инновациялық үдеріс – бұл зерттеме, жаңалықты жасау және еңгізу бойынша жылдам дамушы кешенді үдеріс. Инновациялық менеджменттің әдістері – жаңалықты жасау және еңгізу кезіндегі зерттеудің теориялық құралдары мен практикалық басқару үдерісінің жиынтығы.

Инновациялық менеджментте келесі әдістері: талдау (графиктік, салыстырмалы, баланстық және т.б.); жоспарлау; болжау (нормативті, экспертті, индексті, параметрлік); стратегиялық және тактикалық маркетинг (модельдеу, сегменттеу, бағалау және талдау, зерттеу) [3].

Әрбір жоғары оқу орыны - мемлекеттің шағын жанды бөлшегі, әрбір студент – қоғамның дербес мүшесі. Мемлекеттің бүгінгі даму саясатындағы басты бағдары – азаматтық қоғам құру идеясын тәрбие жүйесінің өзегіне айналдырған жағдайда ғана мемлекет пен қоғамның қажеттілігіне сай адам ресурстарын өз елі үшін мақтаныш сезімдері қалыптасқан, өз елінің мүддесін қорғау жөніндегі азаматтық борыш пен конституциялық міндеттерді орындауға дайын елжанды тұлғаларды тәрбиелеуге қол жеткіземіз. Біз әрбір білім алушыға елдің ертеңгі тұтқасын ұстайтын азамат деп қана емес, ол бүгінгі сәттен бастап-ақ өзінің және айналасындағы өзгелердің өмірін, білім мен тәрбие алуын, құқығын, міндетін, т.б. құндылықтарды реттей алатын белсенді тұлға деп қарауымыз керек.

Енді білім ошағындағы тәрбие жұмыстарының негізгі қызметіне тоқталар болсақ, сол жердегі қарым-қатынасты қалыптастыру азаматтық, ғылыми дүниетаным, студенттерді әлеуметтендіру, сондай-ақ адамгершілік, эстетикалық, физикалық, санитарлық-гигиеналық, еңбек, экономикалық, құқықтық тәрбиені қамтиды. Демек, студенттердің түрлі әлеуметтік және рухани қарым-қатынастарын қалыптастыру әдістемесі оларды әртүрлі қызмет түрлеріне (танымдық, патриоттық, еңбек, адамгершілік және т.б.) қосумен байланысты. [4, 95-109-бб.; 5, 93-97-бб.].

Осыған негізделе отырып, әр түрлі тарихи кезеңдерде тәрбие әр түрлі болып көрінгенін айтуға болады. Бұл ретте қоғамдық қатынастардың сипаты айқындаушы болып саналады. Тәрбие мәселесі заманауи дәуірде де өзектілігін жоғалтпайды. Соңғы жылдары жеке тұлғаға бағытталған тәсіл білім беру кеңістігін жылдам жаулап алды. Еліміздің көптеген педагогикалық ұжымдары оқу-тәрбие үдерісінде осы тәсілді қолданудың теориялық негіздері мен технологиясын меңгерді. Көптеген педагогтар оны педагогикалық қызметтегі ең заманауи әдіснамалық бағдар деп санайды [6, 109-б.]. Жеке тұлғаға бағытталған тәсілдің мұндай танымалдығы бірқатар объективті жағдайларға байланысты. Біріншіден, қоғамның қарқынды дамуы жас өспірімге тез өзгеретін қоғамда әрекет етуге және өзін жоғалтпауға мүмкіндік беретін жеке дара, қарапайым емес, адамның қалыптасуын талап етеді. Екіншіден, психологтар қазіргі студенттерге ой мен іс-әрекеттердің прагматизмі, күш-жігері тән дейді, ал бұл өз кезегінде педагогтардан студенттермен өзара іс-қимылда жаңа тәсілдер мен әдістерді қолдануды талап етеді. Үшіншіден, қазіргі заманғы білім алушылар мен оқытушылар қарым-қатынасын ізгілендіруді, оның тыныс-тіршілігін демократияландыруды қажет етеді. Осыдан білім

алушыларды оқыту мен тәрбиелеудің жеке тұлғаға бағытталған жүйесін құру қажеттілігі анық [7,2-б.].

Қазіргі қоғамның дамуының маңызды шарттарының бірі - құқықтық, демократиялық мемлекетте әлеуметтендіруге қабілетті, тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын құрметтейтін, жоғары адамгершілік, ұлттық төзімділік қасиетіне ие, басқа халықтардың тілдеріне, дәстүрлері мен мәдениетіне ізгілік көрсететін азаматтарын тәрбиелеу. Зерттеушілер азаматтықты негізгі элементтері үйлесімді патриоттық, интернационалдық сезімдер, адамгершілік және құқықтық мәдениет болып табылатын, өз қадір-қасиетінің сезімінен, ішкі тәртіптен, басқа азаматтарға, мемлекетке деген құрмет пен сенімнен көрінетін күрделі тұлғалық білім ретінде қарастырады.

Объективті және субъективті жақтары бар және тәрбиемен тығыз байланысты күрделі көп қырлы қоғамдық феномен – саналы тәртіп. Оның объективті жағы - қоғам мүшелерінің әлеуметтік маңызы бар мінез-құлқын және әртүрлі нормалардың көмегімен адамдардың тіршілік ету үдерісінде қалыптасатын қоғамдық қарым-қатынасты реттейтін қоғамдық жүйе. Оның субъективті жағы – бұл қоғам мүшелерінің тәртіптік нормаларға деген ішкі қатынасы, ол құқықтық және адамгершілік қатынастар саласындағы құндылықтық бағыттарда, жеке адамның белгілі рухани қасиеттерінде көрінеді.

Тәрбиеге мәдениет тұрғысынан көзқарас орнату – педагогикалық құбылысты өмірдегі мәдени қалыптар мен мәдени құндылықтар тұрғысынан талдап, әлемдік мәдени жетістіктерді ескеріп, жалпыадамзаттық құндылықтарды қабылдап, ұлттық мәдениетпен үйлестіру - гуманистік тәрбиені өмірге ендіру болып саналады.

В.В. Сериков «Біз кімді тәрбиелеуіміз қажет? Құндылық бағдарлы тәрбиені жүзеге асыру үшін біз тәрбиеге қандай өзгеріс ендіруіміз керек?» деген мәселеге тоқтала келіп, тәрбие мақсатын оқыту мақсатынан бөлек айқындау қажеттігін айтады. Осы мәселе нақты анықталмағандықтан тәрбие мәселесі тығырыққа тіреліп отыр дейді. [8,6]. Тәрбиенің мақсаты - әлеуметтік топтардың мәдениетін және олардың санасын этникалық тұрғыдан дамыту, ұлттың дәстүрі мен менталитетін жетілдіру және өмірде өз орнын таба білуге тәрбиелеу.

Тәрбие тұжырымдамасының атқаратын қызметі – тәрбие тәжірибесін реттеу. Ол білім беру жүйесіндегі мақсатты белгілеу, болжау, жобалауды білдіреді. Тұлғалық-бағдарлы тәрбие тұжырымдамасының зерттейтіні: тәрбиенің мәні мен ондағы тәрбиелік қарым-қатынастар. Тәрбиелік қарым-қатынас орнату арқылы, тұлғаны дамытатын жағдаяттар жасау, яғни тұлғаның білімін, субьектілік тәжірибесін жетілдіру, өз пікірін, дүниетанымын, өзіндік қолтаңбасын және өзіне тән тұлғалық қасиетін қалыптастыру. Тәрбиенің нақты мәні – тұлғаны сомдаушы педагогикалық үдерісті ұйымдастыру. Тәрбиеге қамтылған субьектілердің барлығы бірдей жағдайда тәрбиеленгенімен де түрлі тәрбиелік нәтиже көрсетеді, яғни тәрбиелік деңгейі әртүрлі болады [8,9].

Тәрбие тұжырымдамасын негізге ала отырып, оның тұлғалық-бағдарлы бағытына талдау жүргізе келе, біз ең алдымен жоғары оқу орында жүргізілетін тәрбие жұмысының мақсаты мен құрылымын ашуды негізге алып, жоғары мектеп тұрғысынан тәрбие жұмысын басқарудың жаңашыл бағыттары мен тәрбие қоғамдық талаптарға сәйкес болу міндеттерін қарастыруды жөн көрдік. Тәрбие жұмысы - бұл жеке тұлғаның неғұрлым толық дамуына бағытталған оқытушылар мен білім алушылардың тіршілік әрекетін ұйымдастыруға бағытталған мақсатты іс-әрекет. Тәрбие қоғамдық талаптарға сәйкес болуы міндетті. Жалпыадамзаттық құндылықтар қалыптастырудың маңыздылығын ескерумен бірге әлеуметтік ортаның кездейсоқ та, мақсатты бағытта да әсер, ықпал жасайтынын естен шығармаған жөн. Көп авторлардың пікірінше, тұлғаның дамуы мен қалыптасуы тек ұжымдық тәрбие жүйесінде іске асуы мүмкін. Осы жағдайда ғана ұжым дұрыс әрекеттегі өзіндік басқарым органына, тұлғалық арақатынастағы ұжымшылдыққа

және өзара жауапкершілікке ие болады. Бұл өз кезегінде жан-жақты дамуға, еркіндікке, қорғанысты болуға, сонымен бірге әр тұлғаның мәртебесін көтеруге жол ашады.

Жоғары мектеп ұжымы - басқарудың жаңашыл бағыттары мен тәрбие қоғамдық талаптарға сәйкес мәнді мақсатпен, іс-әрекетпен, сол іс-әрекетті ұйымдастыру бағытымен бірлескен, ортақ сайлану органымен, ынтымағымен, ортақ жауапкершілігімен, теңдей құқық пен міндеттерге ие бола тұрып, өзара тәуелділігін тани білген барша тәрбиеленушілер тобынан құралады. Тұлға әлеуметтенуінде жоғары мектеп ұжымының ықпалы өте күшті. Себебі, бұл педагогикалық ұжым ұйымдастырған тәрбие ортасы білім алушыларды жаңа ортада өзін тәрбиелеу арқылы үйірмелер, спорттық бөлімдер, уақытша ұжымдық бірлестіктер құрылымдарына қатысуын талап етеді.

Тәрбиеленушілер тобының аса мәнді сапасы - *әлеуметтік-психологиялық кемелі.* Себебі, осындай кемел деңгейі ғана топты түбегейлі жаңа әлеуметтік құрылым – топ-ұжым дәрежесіне жетілдіреді. Жоғары мектеп ұжымының даму үдерісі педагогикалық басқару жұмысының тиімділігін қажетсінеді.

Ұжымды педагогикалық басқару тұрғысынан келесі ережелерді ескеру қажет:

- педагогикалық басшылық білім алушылардағы өз бойына тән дербестік пен еркіндікке болған ұмтылысына негізделуі шарт;
- педагогикалық басшылық жүйелі түрде ауысып тұрғаны дұрыс, себебі, ұжым-қозғалысты, үздіксіз дамудағы құбылыс;
- барша тәрбиелік ықпалдар: қоршаған орта, профессор-оқытушылар құрамы - өзара сәйкестендіріле, бірлікті іске асырылуы тиіс;
- ұжым мүшелерінің өз міндеттерін орындауын бақылау, қадағалау және реттеу демократиялық басшылық шеңберінде іске асуы міндетті;
- тапсырмалар бөлістіруде олардың ұжымға ғана қажеттігін ескеріп қоймай, тәрбиеленушілер қызығуларына сәйкестігін де ойластырған жөн;

Жоғары мектеп білім алушылары бірінші курс аясында түрлі іс-әрекеттермен айналысады: оқу, университет және университеттен тыс тәрбие іс-шаралары, сайыстар мен көркем өнерпаздар конкурстары, спорттық шаралар.

Жоғары мектеп субъеттерін алдымен біріктіретін оқу әрекеттері, себебі олар бір бағдарлама негізінде орындалады, оқуды жүргізетіндер де оқытушылар құрамы, үйренетін әлеуметтік тәжірибелері де, әртүрлі себептермен болатын толғаныс, күйзелістері де ортақ. Ұжым басын қосуға себепкер - дұрыс педагогикалық басшылықпен ұйымдастырылған еңбек және тәрбие ортасын құру әрекеттері.

Өзіндік басқару – бұл ұжым тіршілігінің өкілетті тұлғалар тарапынан реттелуі. Өзіндік басқару органдары және олардың саны нақты жұмыстарға байланысты белгіленеді. Жоғары мектептегі өзіндік басқарудың ең жоғары органы – оқу орнының профессорлық-педагогикалық құрамының оқу-тәрбие бағыттарын қарастыратын жиналыс. Жиналыс шешімдері өкілетті мүшелерге берілген құқықтар деңгейінде қабылданады.

Жоғары мектептегі өзіндік басқарудың орындалу шарттары: басқару органдары мен сайланған өкілетті тұлғалардың ретімен ауысып баруы; сатылы жауапкершілік жүйесінің болуы; уақытымен берілетін есеп; басқару істеріне тәрбие ортасын құру элементтерін қосу [9, 112-б.].

Жоғары мектептің тәрбие үдерісін инновациялық басқарудағы жалпы қызметінің нәтижесін көрсетуді көздейтін жүйеқұраушы компонент – талдау-нәтижелік. Педагогикалық талдау – жоғары мектеп менеджерінің тәрбие үдерісінің нақты жағдайын зерттеуге, оның нәтижесін объективті бағалауға және даму тенденциясын анықтауға бағытталған қызметі. Талдау негізінде тәрбие жүйесін жоғары сапалы жағдайға жеткізу жөнінде нұсқаулар әзірленеді. Қоғамдағы үздіксіз және түбегейлі өзгеріс тәрбие жүйесінде байыпты реформаларды жасау қажеттігінен туындап отыр. Қазіргі уақытта

руханилық пен адамгершілікке негізделген, демократия мен гуманизм ұстанымдарына сәйкес, білім беру мен тәрбиелеудің жаңа құндылықтарын ретке келтірудің жолдары іздестіріліп, әлемдік білім кеңістігіне енудің қазақстандық үлгісі жүзеге асырылуда.

Дегенмен, бұл үдеріс кедергісіз, тура жолмен іске асырылып жатыр десек асыра айтқан болар едік. Қазақстандағы педагогика қазір де, осы уақытқа дейін де әртүрлі дағдарысты басынан кешіріп отырғаны ақиқат. Оған дәлел соңғы бір жыл көлеміндегі пандемия жағдайында оқу үдерісін тек қашықтан оқу арқылы ғана жүзеге асыру мүмкін болып отырғаны. Қазіргі білім беру саласын сипаттар болсақ, ең алдымен жасөспірімдер тәрбиесінің көңіл толтырмайтыны ойға оралады. Алдағы уақытта тәрбиенің жаңа тұжырымдамасына сәйкес ұлттық мазмұндағы тәрбие бағдарламасын жасап, оқу-тәрбие үдерісін жаңаша басқарудың, яғни, инновациялық менеджмент арқылы жетілдіру жолдарын іздеуге ынталандырады. Жоғары мектептерде қоғамда болып жатқан өзгерістерге сай болашақ педагог-психолог, әлеуметтік педагог, тәлімгер сынды мамандар даярланады. Білім беру жүйесінде инновациялық менеджмент арқылы жоғары мектеп ұжымы мен профессор-оқытушылар құрамы жаңашылдықпен тәрбие жұмысын ұйымдастыруға жолдарын жан-жақты қарастырып, оның нәтижелі бағыттарын жаңаша тәрбие ортасын құруға негіздеу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 14 желтоқсан 2012 жыл.https://www.akorda.kz/kz/events/astana_kazakhstan
2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000988
3. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. (J. Schumpeter Theory of Economic Development. Moscow: Progress, 1982).
4. Живых И.О. Система управления воспитательным процессом// Классный руководитель. - 2002. № 3. С. 93-97.
5. Краевский В.В. Соотношение педагогической науки и педагогический практики. - М.: Знание, 1977. - 64 с.
6. Немчинов Г. Изучение и прогнозирование развития личности ученика. Организация воспитательной работы в школе: Пособие для директоров общеобразовательных учреждений. — Москва: Школьная Пресса, 2002.
7. Степанов Е. Личностно-ориентированный подход в педагогической деятельности // Воспитание школьников. - 2003. № 2. - С. 2.
8. Майғаранова Ш., Иманбаева С.Т., Әшімбаева Б.М. Тұлғалық бағдарлы тәрбие технологиясы. Оқу-әдістемелік құрал. – Алматы, 2010. – 132 б,
9. Мәшенбаев Т.Б. Тәрбие жұмыстарының теориясы мен әдістемесі. Оқу құралы. – Алматы, 2014. - 235 б.

УДК 004:371

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНЫНДА МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ СТУДЕНТТЕРГЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚҰРУ

Б. Т. Дүйсенбек
М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің магистранты.
Шымкент қ. Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: Н.Ш.Алметов - М.О.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің профессоры,педагогика ғылымдарының докторы

Түйін

Мақалада жоғары оқу орынында дене мүмкіндігі шектеулі студенттерге инклюзивті білім беру ортасын құру мәселесі қарастырылған. Мүмкіндігі шектеулі студенттерге инклюзивті білім беру ортасын құрудың маңыздылығына назар аударылған. Инклюзивті орта құру кезіндегі психологиялық-педагогикалық кедергілер және оларды жеңудің кейбір әдістері сипатталған.

Кілт сөздер: *дене мүмкіндігі шектеулі студенттер, инклюзивті білім беру, инклюзивті-білімдік орта, жоғары оқу орны, педагогикалық шарттар.*

Біздің елімізде болып жатқан барлық өзгерістер біздің қоғамның өмірі мен қызметінің әртүрлі салаларына әсер етеді. Жалпыадамзаттық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке тұлғаның еркін дамуының басымдығы білім беру процесін ұйымдастыруда да көрініс табады. Тиісінше, білім беруді ізгілендіру және оқу процесін жекелендіру мәселесіне назар аударылды. Сондықтан қазіргі заманғы Отандық білім беруді жаңғыртудың басым бағыттарының бірі Инклюзивті білім беру болып табылады."Инклюзия" терминін түсіну гуманистік идеологияның өрісінде жатыр, оның негізгі ұстанымы барлық адамдар білім беруде әр түрлі қажеттіліктері бар адамдар болып табылады.Инклюзия интеграциядан гөрі көлемді ұғым болып табылады және оның себебі-мүмкіндігі шектеулі студенттердің әдеттегі білім беру мекемелерінде оқуы, ал оқыту әдістемесі әрбір білім алушының күшті жақтары мен мүмкіндіктерін пайдалануды көздейді. Білім берудегі инклюзияның шетелдік тәжірибесі бай тәжірибеге және заңнамалық шоғырландыруға ие, ал отандық тәжірибе енді қалыптасып, дами бастады.2006 жылдың желтоқсанында БҰҰ Бас Ассамблеясы Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияны қабылдады [1].

Бұл Конвенция мүгедектердің белсенді қатысуымен әзірленді. Қазіргі уақытта Конвенцияға 137 ел қол қойды, оның 45-і оны ратификациялады. Конвенцияға Қазақстан 2008 жылғы 11 желтоқсанда қол қойды, бұдан басқа, біз конвенцияға Факультативтік хаттамаға қол қойдық", - деді ҚР Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрі Тамара Дүйсенова заң жобасын ұсына отырып Конвенцияда адам өзінің шектеулеріне байланысты ғана емес, сонымен бірге қоғамдағы кедергілерге байланысты да мүгедек болып табылады деп танылды. Конвенцияны ратификациялау мемлекеттің мүгедектер – қоғамның толыққанды мүшесі үшін материалдық орта құру, инклюзивті білім беру жүйесін дамыту ниетін білдірді [2].

Инклюзивті білім беру жүйесінің қалыптасуы қазіргі білім берудің барлық салаларына әсер етті. Кәсіби дайындықтың барлық жүйесі ерекше назарда болды. Оның мақсаты мүмкіндігі шектеулі жандарды оқыту мен кәсіби даярлауда кедергісіз орта құру болып табылады. Инклюзивті білім беру жас мамандардың еңбек қызметіне интеграциялануының мәні болып табылады және ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар үшін тәуелсіздік береді. Мүмкіндігі шектеулі жастардың еңбек нарығында

қарапайым азаматтармен бәсекелес болатын мамандар болуы үшін белгілі бір жағдайлар жасау қажет: мүгедектердің қабілеттері мен қажеттіліктеріне сәйкес мақсаттарды анықтау және оқу жоспарларын әзірлеу, кәсіптік оқытуға барабар жағдайлар жасау, психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік-оңалту болып табылады.

Инклюзия жағдайында білім беру жүйесінің негізгі міндеті білім алушының жеке әлеуетін дамытуға және іске асыруға ықпал ететін білім беру ортасымен жұмыс істеу болып табылады, бұл әлеуметтік сегрегацияны ұйымдастырудың себебі болып табылмайды (Сегрегация - қоғамдағы адамдарды әлеуметтік мәртебелер айырмашылығының белгісі бойынша санаттарға бөлу, өмір сүру саласын шектеуді талап етеді, топтар арасындағы байланысқа ішінара немесе толық тыйым салынады.). Инклюзияның дамытушы білім беру ортасын құру кезінде білім алушының бар бұзушылықтарға байланысты не істей алмайтынын емес, ақауға қарамастан не істей алатынын ескеру қажет. Толық инклюзия үшін жағдайлардың болмауы мүгедекке қатысты адамгершілік актісінен инклюзия керісінше болуы мүмкін, яғни мүгедек адамның стигмациясын күшейтуі мүмкін (Стигмация – бұл қоғамның ықпалды топтарының кейбір әлеуметтік немесе ұлттық топтарға девиантты стигма қою қабілеті) [3].

Жоғары білім берудегі инклюзивті бетбұрыс кедергісіз білім беру ортасын құру, оның құндылық негіздері мен семантикалық мазмұнын ресімдеу және тұрақтандыру мәселелерін кеңінен талқылауға әкелді. Қазіргі уақытта инклюзивті білім беру студенттердің білім беру жүйелеріне жалпыға бірдей қол жетімділігін, жасына, жынысына, ұлтына, физикалық мүмкіндіктеріне, отбасылық жағдайына, саяси көзқарастарына және жеке және кәсіби дамуына жыныстық бағдарлануына қарамастан адам құқығы ретінде көрсететін жаһандық тұжырымдама ретінде қарастырылады . Отандық және шетелдік зерттеушілердің айтуынша, ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдардың оқу процесіне сәтті интеграциялануына бірқатар физикалық, академиялық және бағалау кедергілері кедергі келтіреді. Физикалық кедергілер жоғары оқу орындары инфрақұрылымының жеткіліксіз дамуынан туындайды, бұл мүгедектігі бар студенттердің жоғары мектептің барлық ресурстарына толыққанды қол жеткізуі үшін жағдай жасауға мүмкіндік бермейді.

Академиялық кедергілер профессор-оқытушылар құрамы мен жоғары оқу орындарының әкімшілік корпусының инклюзивті білім беруге дайын еместігінен көрінеді[8]. Университет оқытушылары бұрынғы инклюзивті жоғары білім беру мекемелерінің оқытушыларына қарағанда жиі кездеседі: оқу сатысындағы студенттердің әлеуметтік-психологиялық әл-ауқаты мүгедек оқушылармен қарым-қатынас кезінде алаңдаушылық пен стрессті сезінеді [4].

Бағалау кедергілері, бірінші кезекте, мүгедек адамдардың білім алу мүмкіндіктері туралы қоғамда қалыптасқан стереотиптік түсініктерге байланысты туындайды. Мүгедек студенттердің өздері мұндай пікірлердің жеке басы мен мінез-құлқына психологиялық қысымын жиі атап өтеді. Жағдайды өзгерту үшін инклюзивті білім беру мәдениетін дамыту қажет, оның орталық буыны инклюзия қазіргі заманғы университет қызметінің сапасын айқындаушы фактор болып табылады деген идея болуы тиіс [5].

J. Waterfield және B. West инклюзивті білім беруді ұйымдастырудың үш тәсілін сипаттады, олардың екеуі компенсаторлық деп жіктелді және тек біреуі шынайы инклюзивті деп белгіленді [6].

Білім алушылар контингентімен ("contingent approach") анықталатын компенсаторлық тәсілде ұйымдастырушылық күш ерекше мұқтаж студенттер үшін оқу уақытын ұлғайтуға, жеке тьюторлыққа, арнайы Үй-жайлар беруге және т.б. бағытталған. Балама компенсаторлық тәсіл оқу курстарына пәннің дизайнына енгізілген және ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерге қалыптасатын кәсіби құзыреттердің

элементтерін көрсетуге мүмкіндік беретін көрсеткіштердің қосымша жиынтығын қосуды қамтиды.

Инклюзивтік тәсіл (J. Waterfield және B. West бойынша) студенттердің білім алу қажеттіліктерінің алуан түрлілігін ескере отырып, оқыту нәтижелерін бағалаудың құралдары мен тәсілдерінің кең жиынтығын ұсынады. Бұл туралы M. Tienda жазады, студенттердің әр түрлі құрамы "тәжірибесі, көзқарасы мен қасиеттері бойынша ерекшеленетін студенттер арасындағы маңызды әлеуметтік және академиялық өзара әрекеттесуге ықпал ететін ұйымдастырушылық стратегиялар мен тәжірибелерді" қолданбай инклюзивті мәдениетке теңестірілмейді [7]. Бұл тұрғыда университеттік білім беру кезіндегі әлеуметтік өзара іс-қимыл болашақ мамандардың кәсіби сәйкестігін қалыптастыру үшін, сондай-ақ жоғары білім сапасын сақтау үшін кем емес және кейде маңызды болып табылады.

Студенттердің әлеуметтік өзара әрекеттесу сапасының нәтижесі олардың әлеуметтік-психологиялық әл-ауқатының деңгейі болып табылады. Жеке даму әлеуметтік – психологиялық әл-ауқаттың негізгі компоненттерінің бірі болғандықтан инклюзивті білім беру ортасының оқушының әлеуметтік-психологиялық әл-ауқатына әсерін жедел және ұзаққа созылған салдарлар тұрғысынан қарастыруға болады. Психологиялық әл-ауқаттың қандай құрылымдық компоненттеріне және оның қалай әсер ететінін анықтау қажет.

"Әлеуметтік-психологиялық әл-ауқат" ұғымы әлі де талқыланғанымен, зерттеушілер оның жалпы мағынасы адамның қоғамдағы толыққанды жұмыс істеуі, өмірдің қиындықтарына жоғары өміршеңдігі мен тұрақтылығы, өзін-өзі тану және жеке тұлғаның дербестігі . Әлеуметтік өзара әрекеттесудің тәжірибесі әлеуметтік-психологиялық әл-ауқаттың эмоционалды компоненттеріне айтарлықтай, бірақ қысқа мерзімді әсер етеді және инклюзивті білім беру мәдениетіне қатысты студенттердің негізгі тақырыптарын анықтайтын оның жеке компоненттеріне тұрақты әсер етеді деп болжауға болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Конвенция о правах инвалидов: Офиц. текст: [принята резолюцией 61/106 Генеральной Ассамблеи от 13.12.2006] [Электрондықресурс]. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml

2. Парламент Казахстана ратифицировал Конвенцию ООН о правах инвалидов 05.02.2015 [Электрондық ресурс]. https://time.kz/news/politics/2015/02/05/parlament-kazahstana-ratificiroval-konvenciju-oon-o-pravah-invalidov.

3. Горюнова Л.В. Внедрение инклюзивного образования как инновационный проект развития университета / Л.В. Горюнова, Л.А. Гутерман. // Концепт: научно-методический электронный журнал. – 2014. – Современные научные исследования. Вып. 2. [Электрондық ресурс]. http://ekoncept.ru/2014/54323.htm

4. Ortiz Colón A. M., AgredaMontoro M., Colmenero Ruiz M. J. Toward inclusive higher education in a global context. Sustainability [Internet].
2018 [cited 2018 Dec 27]; 10 (8).- P. 2670.
Available from: https://www.mdpi.com/2071–1050/10/8/2670

5. Fuller M., Bradley A., Healey M. Incorporating disabled students within an inclusive higher education environment. DisabilityandSociety. 2004, № 19 (5).- P. 455–468.

6. Waterfield J., West B. Inclusive assessment in higher education: A resource for change. Plymouth: UniversityofPlymouth; 2006.

7. Tienda M. Diversity inclusion: Promoting integration in higher education. Educational Researcher. 2013, № 42, 9.- P. 467–475.

УДК 37.0+008+001(063)

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ АУЫЛ МЕКТЕБІНДЕГІ ҚЫЗМЕТКЕ МОТИВАЦИЯЛЫҚ ДАЯРЛЫҒЫ

Алметов Негматжан Шадиметович
педагогика ғылымдарының докторы, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің профессоры
Қалыбекова Айнура Сальхадиновна
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің «Педагогика және психология мамандығы» 2-курс магистранты,
Шымкент, Қазақстан

Аннотация. *Мақалада жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің шағын жинақты ауыл мектептерінде педагогикалық қызметке мотивациялық даярлығының жағдайын зерттеу нәтижелері қарастырылған. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің ауыл жерлердегі мектептерде жұмысқа мотивациялаудың хал-күйіне талдау жасалынып, оны дамытудың мүмкіндіктері айқындалған.*

Кілт сөздер: *болашақ мұғалімдер, шағын жинақты ауыл мектептері, болашақ мұғалімнің мотивациялық даярлығы, педагогикалық қызмет, мотивациялау.*

Аннотация. *В статье рассмотрены результаты исследования мотивационной готовности будущих учителей к педагогической деятельности в сельской малокомплектной школе. Проанализировано состояние мотивации студентов педагогических специальностей к работе в условиях в сельской местности и возможности его развития.*

Ключевые слова: *будущие учителя, сельские малокомплектные школы, мотивационная готовность будущего учителя, педагогическая деятельность, мотивация.*

Annotation. *The article deals with the results of the study of the motivational readiness of future teachers for teaching in a rural small school. The state of motivation of students of pedagogical specialties to work in conditions in rural areas and the possibilities of its development are analyzed.*

Key words: *future teachers, rural small schools, motivational readiness of a future teacher, pedagogical activity, motivation.*

Алыс елді мекендердегі шағын жинақты мектептерге мұғалімдерді даярлау ауыл болашағы, ауыл балаларының сапалы білім мен тәрбие алуы, ауыл мәдениеті, тіпті ауылды сақтап қалудың ең маңызды шарттары екендігі мәлім. Қазақстан Республикасында мемлекет тарапынан шағын жинақты мектептерді қолдаудың барлық шаралары жүзеге асырылуда [1;2]. Бірақ «көптеген жас мамандар, бір жарым жыл жұмыс істеп, жаңа болашағын іздеу мақсатында қалаға қайта оралады. Әр жылы 15 мыңдай ауыл мұғалімдері кәсібін ауыстырады. Олардың 1,5% жас мамандарға тура келеді, олардың көпшілігі оқу жүктемесінің және тұрғын үйдің болмауы себепті жұмыстан кетеді» [3].

Жоғары педагогикалық оқу орындарында шағын жинақты мектептер үшін мұғалімдер даярлауға да ерекше назар аударылуда. Педагогикалық мамандықтар, әсіресе «Бастауыш оқыту педагогика мен әдістемесі», «Музыкалық білім» т.б. көптеген мамандықтар студенттері үшін шағын жинақты мектепте педагогикалық үдерісті ұйымдастыру, басқаруға арналған арнаулы элективті пәндер енгізілуде [4].

Дер кезінде, «шағын жинақты ауыл мектебінде мұғалім болуға даярланып отырған студенттер ертең ауылға бара ма?», - деген орынды сұрақтар туындайды. Тіпті ауыл жерлерден келген, ауыл квотасы мен оқуға түскен педагогикалық мамандықтар бітірушілерінің бір бөлігі аыулға жұмысқа бармай отырғандығы да ауыл мектептерін кадрлық қатамасыз етуде проблемалар туындауына әкеліп отыр. Диплом алғаннан соң ауылға баруды, әсіресе алыс елді мекендерге, шағын жинақты мектептерде барып жұмыс істеуді қаламай, «айыппул» төлеуге тартылып отырған ЖОО бітірушілеріде кездесіп турады. Немесе, аулыға барып жарты-бір жыл жұмыс істеп, қалаға оралуға асығысып отырғане жастар да бар.

Сондықтан, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді аулы мектептеріндегі педагогикалық қызметке даярлаудың когнитивтік, іс-әрекеттік, технологиялық-әдістемелік, ұйымдастырушылық аспектілерімен қатар, оның мотивациялық компонентінің маңыздылығын атап өткен жөн.

Болашақ мұғалімнің шағын жинақты ауыл мектебіндегі педгогикалық қызметке мотивациялық даярлығы дегеніміз, педагогикалық мамандықтар студенттерінің шағын жинақты ауыл мектебінде жұмыс істеуге тұрақты қызығушылығы, оның қоғамдық маңыздылығын және жеке тұлғалық мағыналығын жете пайымдауы, шағын жинақты мектепте табысты жұмыс істеуге деген қажеттілік, оған талпысытардың айқын көрінісі.

Осы анықтамаға негізделе, *болашақ мұғалімнің шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметке мотивациялық даярлығы деңгейін анықтайтын мынандай критерийлерді* ажыратуға болады:

- шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметтің қоғамдық маңызын жеке жеке тұлғалық мағыналығын пайымдау;
- шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметке қажеттілік пен сұраныстың болуы;
- шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметке қызығушылықтың болуы;
- шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметке шынайы талпысынстың болуы.

Аталмыш төрт критерий бізге болашақ мұғалімдердің шағын жинақты ауыл мектебіндегі педагогикалық қызметке мотивациялық даярлығының хал-күйін зерттеуге негіз болды. Зерттеу жұмыстары М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті педагогикалық мамандықтары студенттері және оқытушыларымен сауалнама, сұхбат, интервью әдістері көмегімен жүргізілді. Зерттеуде 3 және 4 курс студенттері қатысты.

Студенттерге арналған сауалнамалар олардың шағын жинақты ауыл мектеп туралы түсініктері, онда жұмыс істеуге қызығушылықтары мен қажеттіліктері, талпыныстары, құндылық бағдарларын анықтауға бағытталған сұрақтарды қамтиды. Сауалнамада қатысқан студенттердің 73% ауыл жерлерден, 27%-і қала тұрғындары болды.

Студентердің 70% шағын жинақты ауыл мектептің болашағына сенетіндігін білдірген. 27% студенттер болашақта шағын жинақты ауыл мектептері болуына күмәнмен қарайтындығын білдірген.

Студенттердің басым көпшілігі (89%) бүгінгі таңда және таяу болашақта шағын жинақты ауыл мектептерін дамытудың әлеуметтік-экономикалық және рухани-мәдени тұрғыдан маңыздылығына толық келістетіндігін білдірген. 6% студенттер «ауыл мектептерінің проблемалары көп, сондықтан ауыл мектептерін іріктеу, немесе оқушыларды қалада оқыту тиімді», - деген пікріді білдірген. «Шағын жинақты ауыл мектепте жұмыс істеуді қалайсыз ба?», -деген сұраққа тек 20% «Ия» деген жауап берген.

Қалғандар, «ауыл мектебіне барамын, бірақ шағын жинақты мектепке емес» (55%), «жоқ бармаймын, қалада жұмыс істеймін» (45%), - деген жауаптарды жазған.

«Шағын жинақты ауыл мектепте жұмыс істеуді қалауыңыздың/қаламауыңыздың себебі неде?», - деген сұраққа студенттер мынандай жауаптар жазған: «Шағын жинақты ауыл мектепте жұмыс істеуді қаламауымдың себептері - «ауыл инфрақұрылымының дамимағандығы», «қаладан алыста болуы», «кәсіби өсі үшін жағдайлардың жеткіліксіздігі», «бәрібір алыстағы ауыл мектептері артта қалып келеді», «отбасылық жағдайларға байланысты», «мен қалада туғанмын, қалада турамын», «мен ауылдың баласымын, бірақ ауылға жұмысқа баруды қаламар едім» т.б.

Студенттер жоғары оқу орны бітірушілерін ауыл жерлерде кәсіби қызмет жасауын мемлекеттік қолдау бағдарламалары туралы шамалы білетіндігіндерін білдірген. «Дипломмен аулыға», «Серпін» бағдарламаларын есіткен, бірақ олардың мақсаты мен маңызы білмейтін студенттерде аз емес.

«Шағын жинақты ауыл мектепте жұмыс істеудің артықшылықтарын қалай бағалай едіңіз?» деген сұраққа студенттер – «экологияның тазалығы», «ауыл өмірі қызықты», «ауылдың ерекше бір тартымды қырлары бар», «мемлекет үй, жәрдемақылар береді», «ауыл мектептері мұғалімлдерінің жалақысы жоғары», «ауылға барып жұмыс істесең, өзіңді де кеткін келмейді», «ауыл балаларына ұстаз болу не деген тамаша», - деген пікірлерді білдірген.

Атап айтқанла, шағын жинақты ауыл мектептері туралы элективті пәндерді оқып-үйреніп отрыған студенттердің де ауыл мектептегі табысты педагогикалық қызметке мотивациясы мен байланысыт мәселелер бар екендігін байқау қиын емес. Университет педагогикалық мамандықтар бітірушілерін, әсіресе ауыл квотасымен оқуға түскен студенттерді ауыл жерлерге жіберуді қадағалайды. Сонда да, бітірушілердің басым бөлігі өзінің туған ауылдары немесе «қала тіпіндегі дамиған» ауылдарға баруға тырысады. Ал алыс елдімекендердегі шағын жинаты мекетептерде жұмыс істеуді қалайтындар, өкінішке орай әлі де аз.

Оқытушы-профессорлар құрамы мен өткізілген сұхбаттар мен анкеталар педагогиклық мамандықтар студенттерін шағын жинақты ауыл мектептерінде жұмысқа мотивациялауға теріс және оң ықпал ететін факторлар туралы. Атап айтқанда, респонденттердің 73% студенттерді шағын жинақты ауыл мектебіне жұмысқа мотивациялау арнаулы педагогикалық іс-қимылдарды талап ететін, жүйелі үдеріс болуы тиіс, деп есептейді. 15% оқытушылар ауыл жерден келген студенттер олсыз да ауылына қайтады, сондықтан шағын жинақты мектептердің оқу үдерісі туралы курстар аясындағы оқу-тәрбиелік міндеттер жеткілікті, деп біледі.

Педагогикалық мамандықтар студенттерінің болашақ карьералық өсуін ауыл мектептеріне бағыттауға кедергі болатын факторлар ретінде оқытушылар мыналарды атап көрсетеді: шағын жинақты мектептердің географиялық орналасуы, инфраструктурасының дамимағандығы, мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыруға қажетті білімдік-ақпараттық ортаның болмауы, қала мәдениетінен алыстығы, жастар үшін тартымды еместігі, мұғалім қызметінің көпфукционалдығы және пәндік оқыту іс-әрекетінің көппредметтілігі т.б.

Оқытушылар шағын жинақты мектепте жұмыс істеуге студенттерді мотивацилаушы факторлар қатарына ауылға баратын кадрларды қолдаудың, ауыл мектебін дамытудың мемлекеттік бағдарламалары, ауыл квоталарымен түскен жастар санын артуы, ЖОО-ында осы бағыттағы элективті курстардың енгізілуі, шағын жинақты мектеп қызметінің жастар үшін тартымды жақтарын атап көрсеткен.

Сонымен қатар, респонденттер педагогикалық мамандықтар студенттерін шағын жинақты мектепте кәсіби қызметке тартудың жаңа, пайдаланылмай отырған мүмкіндіктері туралы пікірлерді білдірген. Атап айтқанда:

- білім беруді цифрлендірудің алыс елді мекендердегі оқушылардың білім алуы, мұғалімдердің біліктілігін арттыру үшін кең мүмкіндіктері;
- жоғары оқу орындарының ауыл аудандарындағы мектептердегі кәсіби бағдар жұмыстарының кеңеюі;
- ауыл жерлерде жаңа мектептердің құрулуы, оларды жабдықтау деңгейінің қала мектептерімен «бәсекелесе алатын дәрежеде болуы»;
- ауыл экономикасының өркендеуі, гүлденген фермер шаруаларының көбеюі, олардың ауыл мектептеріне қолдау көрсетуі;
- ауыл мұғалімдерінің материалдық жағдайының әлде қайда жақсарғандығы;
- ауылдағы мәдени және қоршаған ортаның тартымды түстері.

Қорыта келе, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің шағын жинақты ауыл мектептерінде педагогикалық қызметке мотивациялық даярлығы педагог маандар дайындау жүйесінің өзекті және маңызды бағыты болуы қажет. Педагогикалық мамандықтардың студенттерінің бойынша қалыптастырылатын шағын жинақты мектептерде оқу-тәрбие үдерісін сапалы ұйымдастыруға қажетті құзыреттіліктер аулы жерлерде жұмысқа баруға қызықтыратын мотивациялық іс-қимылдармен толықтырылуы қажет, деп ойлаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Современное состояние малокомплектных школ//Академия малокомплектных школ Казахстана: портал Казахского национального педагогического университета им.Абая : http://vsa.kaznpu.kz/

2.Современная малокомплектная школа Казахстана// https://edu.mcfr.kz/.

3.Перспективы развития сельских школ // http://iac.kz/ru.

4.Образовательная программа «6В01310 – Педагогика и методика начального обучения». - Шымкент: ЮКГУ им. М.Ауезова, 2020.

УДК373.58

ОҚУШЫЛАРҒА «БИСЕР ТОҚУ» ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҮЙРЕТУ АРҚЫЛЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМЫТУ

Ағаділова Айзат Бегайдарқызы
Мұстафа Шоқай атындағы №187 IT мектеп лицей мұғалімі
Ғылыми жетекшісі - Тажиева Зейнар Достановна, э.ғ.к

Аннотация: *В данной статье раскрыт вопрос развития творческих способностей школьников при изучении технологии бисероплетения. Анализируются методы обучения обучающихся по выбору свойств и типов материала в соответствии с их эстетическими предпочтениями в процессе разработки продукта. Таким образом, хорошо организованный процесс обучения показала, что в результате дает глубокие знания о качестве, возможностях и свойствах различных материалов, увеличивает положительный эффект и мотивацию к работе. Так же автор утверждает, что вязание бусинок - это основа гармоничного развития детей.*

Кілтті сөздер: *бисертоқу, шығармашылық, технология, эскиз, декоративтік қолөнер, талғам, моншақтар*

Технология сабағында оқушылардың шығармашылық дамуы деген сөз, ол адамға, дүниеге, қоршаған ортаға деген адамгершілік сезімдік қатынастарының қалыптасуы, ой-өрісінің дамуымен бірге эстетикалық-танымдық тәрбиесінің кеңінен дамуына мүмкіндіктің ашылуы болып табылады. Мұндай сабақтардың міндеттері оқушылардың бойында шығармашылық бастамаларын тәрбиелеу мен ояту. Оқушылардың шығармашылығының айқын көрінісі ретінде «Технология» сабағындағы «Бисертоқу» тақырыбын мысал етеміз. Мұндай сабақтар практика-бағдарлаушы сипатқа ие және оқушыларға бисер тоқудың негізгі тәсілдерін игеруге бағытталады. Сабақтар оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, интеллектуалды және рухани дамуына, әлеуметтік-мәдени, кәсіби анықталуына, шығармашылық және танымдық белсенділігін оқушылардың өздері жүзеге асыруына мүмкіндік жасайды. Аталмыш пәнді оқыту әдістемесінің маңызды элементтерінің бірі – балаға өзбетінше жаңа технологиялық тәсіл ашуға мүмкіндік жасау. «Бұл өз қолымен ашқан жаңалық» қолөнерлік сипатқа ие болады. Қиындықтар туындаған жағдайда, мұғалім толық жолын көрсетпей тек бағыттаушы сұрақтар қою арқылы бағдар береді [1]. Тапсырманы орындаудың бірнеше жолы болуы мүмкін, сондықтан бала бір ғана бағытқа қадалып қалмауы керек. Кейде ол күтпеген керемет шешімге келуі мүмкін. Міне, осы шешім баланың шығармашылық әлеуеті болып табылады, сондықтан оны көтермелеу және мадақтау жөн.

Сабақты ұйымдастыруда мұғалімнің міндеті жасайтын өнімнің жасалу жолы, технологиясы, тәсілдері мен әдістері туралы айту. Айтып отырған бисер тоқудың эскизі мен тоқу түрлерімен таныстыру. Балаларға тоқу техникасы туралы айта отырып, бисермен жұмыс жасаудағы қауіпсіздік шараларын еске салу. Осыдан оқушылар бисер тігудің өздеріне ең ыңғайлы деген нұсқасын таңдау керек. Технологиялық бірізділігі - техникасын зерттеу - тоқу кестесін таңдау- эскизін салу - тігуді бастау.

«Бисер тоқу» тақырыбы бойынша сабақта еңбек объекті ретінде түрлі материалдан жасалған шығармашылық жұмысы, яғни пайдалы және эстетикалық мағынасы бар үйге әсемдік келтіріп тұратын бұйымды алады. Мұндай еңбек объектісі оқушының ою-өрнекті, көркем, қолөнер бұйымын жасау іс-әрекеті болып табылады. Ол өнім жасау барысында эстетикалық талғамына қарай материалдың қасиеті мен түріне мән береді. Сондықтан дұрыс ұйымдастырылған еңбек түрлі материалдардың сапасы, мүмкіндіктері мен қасиеті туралы терең білім береді, жағымды әсерлер мен еңбек етуге деген ықыласын, шеберлік ерекшеліктерін игеріп, халықтың қолөнеріне жақындатады. Бисер тоқу балалардың гармониялық дамуының негізі болып табылады.

Бисертоқу – декоративті-қолөнер түрі және әшекейлер қолдан жасалынады, сондықтан бисермен тоқу, тігу, бисермен кестелеп тоқу, сыммен бисер тоқу басқа техникаларға қарағанда тек қана декоративті элемент ғана емес, сонымен қатар конструктивті-технологиялық болып та табылады. Қолөнердің тағы басқа да түрлері (мозайка, тоқу, тігу, кесте тоқу, сыммен тоқу) бисерсіз өздерінің әсемдігін жоғалтады. Бұл бисертоқудың өзіне тән белгілі бір сипаты бар деген сөз. Бисертоқу – көп пайда келтіретін өз алдына керемет іс. Біріншіден, бала майда моншақтарды ретке келтіру арқылы олардың саусақтарының ұсақ қол сезімталдығын дамытады. Екіншіден, майда моншақтардың түстерін айыру арқылы түстерді ажырата біліп, көру қабілеті жақсарады. Үшіншіден, бисерден денелер немесе заттар жасауда балалардың шығармашылық қабілеттері дамиды, ой-өрісі, қиялы, саусақтарының сезімталдық қасиеттері дамиды. Қазіргі кезде адам үшін барлық іс-әрекеттерді машиналар жасап жасатқан кезде, қол жұмысымен айналысудың пайдалы да әсерлі жақтары көп. Компьютер клавиштерін ғана игерген балалардың ата-аналары осыған үлкен мән беруі керек. Себебі бала тілінің дұрыс дамуы қол қозғалысымен тікелей байланысты. Тілдің дамуы қол саусақтарының қозғалысымен

тығыз байланысты екені ертеден анық. Тілдік және қозғалыс мүшелерінің зоналары бас мида жақын орналасқаннан кейін бір-біріне әсер етеді.

Бисер тоқудың алғашқы материалы, әрі әшекей түрі моншақтар. Моншақтан, бисерден, түрлі тастардан жасалған әшекейлер бүгінгі күнге дейін жеткен. Бисердің отаны Ежелгі Египет болып табылады. Ол елде шыныдардан ірі моншақтар жасалған. Шыныны өңдеу процесін жетілдіру арқасында ірі моншақтармен қатар ұсақ, майда моншақтар жасала бастаған. Ал «бисер» сөзі арабтың «бусра» тесігі бар майда моншақтар сөзінен шыққан. Антикалық дәуірде көп қолданбалы болған, тіпті монеталар да болған. Африкада құл иеленушілік дәуірі кезінде бірнеше байлам бисерге құл сатып алуға болады екен. Бисердің магиялық қасиеті бар деп әр түрлі әсерден қорғау мақсатында да таққан. Бисер моншақтардың өндірісі ең дамыған ел Венеция болған. Мөлдір және түсті венециан шынысын өңдеу тәртібі қатаң құпия ретінде сақталған. Оны жария еткен адамды өлім жазасына тартқан. Бисер шығару XV-XVI ғасырда қарқынды дамыды. Египет пен Үндістанда бисермен киімдерді, мойыны мен жеңін, етегін, жалпы барлық бөлшектерді әшекейлеп отырған. Үндістанда мұндай өнімдерді – хар, Эфиопияда – чале, Болгария, Румыния және Молодавияда – гарданы және згарды, Белорусияда – пляценки, Украинада – герданы және сыплянка, литвада – каролинес, Өзбекстанда – зебигардан, Словенияда – нагрдельники, Ресейде – әшекейлер, шынжырлар деп атаған. XIX ғасырдың басында батыс елдерінде нағыз бисерлік ағым болды. Деревняларда бисер мен шыны моншақтар, тастар ұлттық киімнің міндетті әшекейі болып саналды. Ұзақ кештер бойы шаруа әйелдері тоқыды, тікті. Жағалар мен жеңдерге әшекей ретінде, белбау мен етектерге әсемдік үшін тіккен [2].

Бисерден қолдан өнім жасау ісі әр кезеңдерде әр түрлі дамып отырған. Мұндай іске халық әр уақытта әртүрлі қарады, біресе сұраныс өршіп кетсе, енді бір кездері мүлдем жоғалып кетті. 20-жылдардың ортасында кешегі күннің ісі ретінде қараса, 70 жылдарда біртіндеп сұраныс қайтадан дамыған.

Қазіргі уақытта бисермен тоқу ісі екі бағытта дамуда. Ең алдымен – материалды тану, сосын ұлттық ерекшеліктерге мән беріп, салт-дәстүрді игеру. Екінші бағыт – эксперименталды. Жаңа түрлерді іздеу, техникалық тәсілдерді игеру, көркем құрылымдарын жасау, әсемдік пен әдемілік, қызықты және жақсы нәтижелерге жету сияқты мәселелер қарастырылу үстінде.

Соңғы уақытта қолөнерінің бұл ескі түрі - бисермен тоқу заманауи сәнде айрықша орынға ие, яғни әшекейлеуші дизайнерлер бисерді тастармен, қауырсындармен қоса әсемдендіре түседі. Бисердің сан түрлілігі өнімдерді әртүрлі етіп әшекейлеуге, кез-келген әшекей арқылы әсемдікке бөлеуге болады. Алқалар, сырғалар, белбеу мен білезіктер, шашқа, сумкаға тағатын әшекейлер, табиғи тастар мен жақұттар кез-келген затқа ерекше және қайталанбас түр береді. Сондықтан да мектеп қабырғасынан бастап шығармашылықпен айналысу сабақтарында оқушыларда көркем талғам мен логиканы, кеңістікте қиялдау қасиеттерін дамытады [3]. Сонымен қатар, оқушылардың саусақтарының майда моторикасын дамытады, бұл әрине оқушы үшін өте маңызды.

Түрлі модельдерді ойлау арқылы оқушылар өздерінің нысандарын жақсы елестете алады. Балалар тоқу, тігу, кесте тоқу дағдыларын игеріп, өздерінің шығармашылықтарын дамытады. Осыдан баланың шығармашылық қабілеті ашылып, шығармашылық әлеуеті қалыптасады. Өз жұмыстарына бар жан-тәнімен беріле жұмыс жасау арқылы өз көзқарастары мен сезімдері қалыптасады. Бисер тоқу арқылы оқушыларда шығармашылық қасиеттері дамиды, игерген білімдерінің деңгейін бағалау, біліктілік пен дағды, өзін-өзі бағалау мен шығармашылық белсенділігі артады. Баланың қалауы бойынша бисер немесе моншақ құрастыру элементін таңдап алуға болады, олар одан түрлі ойыншықтар мен әсем әшекейлер, жаңа жылдық сыйлықтар жасайды. Мұндай жұмыстар

кішкентай балаларға да мүмкін болады. Бастысы, әшейін-ақ жасаған зат әдемі әрі әсем көрінеді. Бисер балаларды өз қолдарымен жасаған өнімдердің түстерінің жарқындығымен түрлерінің сан қырлы болуымен еліктендіреді. Яғни кішкентай ғана моншақтар керемет суретке немесе әсем әшекейге айналғанда таңқалдыратындай жағдайлар болады.

Сонымен, бисер тоқу – оқушыларды мұқияттылық пен отырықшылыққа тәрбиелейді. Мұндай іс қиялы мен шығармашылық қасиеттерін дамытады. Бұл таңдалған еңбек нысанының маңыздылығы - бисерден жасалған заттар ерекше әрі қайталанбас болады. Қорыта келгенде, бисерден дайын суретті тоқуға, сый сияпат бұйымдарын жасауға, салтанатты кештерге арналған киімдердің бөліктерін әшекейлеуге, үй тұрмысында пайдаланатын үй интерьеріне сәйкес келетін бұйымдар жасауға болатыны белгілі. Оқушылардың қолөнермен айналысуы арқылы өз күшіне, қабілетіне деген сенімділіктің артуына ықпал етуді деуге болады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Давыдов В.В. Проблемы развивающего обучения. – М.: Педагогика, 1986. -175 с.
2. ҚР «Білім беру тұжырымдамасын дамыту» тұжырымдамасы. – Астана, 2003.
3. Теоретические основы содержания общего среднего обарзования /Под ред В. В. Краевского, И. Я. Лернера. - М.: Педагогика. 1983. - 352 с.

ӘОЖ 370.153

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ КӨҢІЛ - КҮЙІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ошакбаева Марал Муслимқызы
Рахимбаева Венера Бектасовна
Каденова Анипа Максутхановна
Ғылыми жетекшісі-п.ғ.к., доцент Капенова Анар Амирхановна
Талдықорған, Қазақстан

Аннотация: *Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйінің дамуы мәселесі мен тәжірибеде қолданылған әдістері қарастырылған.*

Кілт сөздер: *эмоция, сезім, көңіл-күй, аффект, эмоционалды күйзеліс, мектеп жасына дейінгі бала.*

Мектеп жасына дейінгі балаларды заман талабына сай тәрбиелеу мен оларда жағымды эмоцияларды қалыптастыру тәрбиешінің жеке қасиеттері мен кәсби біліміне тікелей байланысты. Мектепке дейінгі ерте жас шамасындағы балалар өте мейірімді, нәзік және сенгіш болғандықтан тәрбиешіден ерекше қарым-қатынасты талап етеді. Ерте жас шамасындағы балаларды тәрбиелеуде шығармашылық жұмыстарды тиімді пайдалана білу маңызды.

Қазіргі заманғы педагогика ғылымының өзекті мәселесі қоғамдағы қарқынды өзгерістерге жауап бере алатын эмоционалды тұрақты, білімді, шығармашылық тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Психологтар мен педагогтардың (Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, А.В. Запорожец, Я.З. Неверович, А.Г.Гогоберидзе, Т.А.Данилина, В.Я. Зедгенидзе, Н.М.Степина және басқалар) зерттеулері негізінде ойлау, интеллект және эмоционалды процестер арасындағы тығыз байланысты анықтап, тұлғаны

әлеуметтендіруде инттелектуалды – эмоционалды дамуына тікелей әсер ететіндігі анықталған. Ғалым А.Гогоберидзе психологиялық-педагогикалық білім саласында баланың эмоционалды дамуы өзекті мәселенің бірі деп көрсетеді[1].

Мектеп жасына дейінгі балаларға тән ерекшеліктердің бірі - ерікті іс-әрекет пен мінез-құлықтың жеткіліксіз дамуы. Сондықтан, мектепке дейінгі жаста оқытудың негізгі мотиві - танымдық қызығушылығын арттыру арқылы жағымды эмоцияларды тудыру. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды-ерік саласының ерекшеліктерін анықтадауда бірқатар диагностикалық әдістер тәжірибеде кеңінен қолданылуда. Эмоционалды-ерік саласын зерттеудегі мақсат ең алдымен, эмоционалды және аффективті бұзылыстардың ауырлығын (депрессия; эмоционалды лабильділік; дисфория; психикалық сарқылудың жоғарылауы, астения және т.б.) анықтау[2 б., 810].

Психология ғылымында алғашқылардың бірі болып эмоцияны зерттеген В.Джеймс, ол өзінің «Эмоция дегеніміз не?» атты мақаласында «эмоция» ұғымын психикалық күй ретінде емес, белгілі бір жағдайға адамның психикалық реакциясы ретінде анықтаған. Мысалы, адам жағымсыз жағдайдың әсерінен жылауы мүмкін. У.Джеймс теориясында субъективті эмоционалды тәжірибе физиологиялық функциялармен қатысты қарастырылып, әрі қарай ми мен эмоцияның нейрофизиологиялық негізін зерттеуде алғашқы қадам болып саналады[3].

У. Джеймстің идеясын қолдауда К.Г.Лангенің периферияльық теориясы маңызды рөл атқарды. Бұл теория бойынша эмоция туындағанда, субъект бұл эмоцияны өзінің ағзасында физиологиялық өзгерістерді түйсіну ретінде бастан кешіреді. У.Джеймс былай деді: «Біздер қайғырамыз, себебі: жылаймыз, өкпелейміз – себебі: соққы береміз, қорқамыз – себебі: дірілдейміз». Ғалымдардың еңбектеріне жасалған талдау нәтижесінде эмоцияның төмендегідей сипаттары анықталды:

- санада эмоцияның тікелей бастан кешулер ретінде берілуі;
- эмоцияның психофизиологиялық сипаты: бір жағынан аффективті толқу, енді бірі – органикалық байқалуы:
- эмоцияның айқын берілген бояуы[4].

Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-ерік саласы өзіндік ерекшеліктерге ие. Мектеп жасына дейінгі жас, А.Н. Леонтьев, - бұл «тұлғаның алғашқы нақты қалыптасу кезеңі». Дәл осы уақытта негізгі жеке тетіктер мен формациялардың қалыптасуы жүреді. Бір-бірімен тығыз байланысты эмоционалды және мотивациялық салалар дамиды, өзіндік сана қалыптасады деген тұжырым жасайды[5].

Мектеп жасына дейңнгі балаларда эмоционалды-ерікті саланың бұзылуы көбінесе эмоционалды қозғыштықтың вегетативті функциялардың айқын тұрақсыздығымен, жалпы гиперестезиямен және жүйке жүйесінің қажуының жоғарылауынан көрінеді. Өмірдің алғашқы жылдарында балаларда ұйқы үнемі бұзылады, яғни ұйықтау қиындықтары, жиі ояну, түнде мазасыздық байқалады. Аффективті қозу әдеттегі тактильді, визуалды және есту тітіркендіргіштерінің әсерінен де пайда болып, әсіресе балаға таныс емес ортада күшейеді. Эмоционалды қозғыштықтың жоғарлауы көбінесе көз жасымен, ашушаңдықпен, көңіл-күймен, наразылық пен бас тарту реакцияларымен үйлеседі, олар бала үшін жаңа ортада, сонымен бірге шаршаумен едәуір күшейеді. Эмоционалды бұзылулар, әсіресе, ерте жаста, осы балаларға тән жалпы адаптация синдромының құрылымында басым. Эмоционалды қозудың жоғарылауынан басқа, толық енжарлық, немқұрайлылық, немқұрайлылық (апатия-абулиялық синдром) жағдайын байқауға болады. Бұл синдром, сондай-ақ сынның төмендеуімен қуанышты, көтеріңкі көңіл-күй (эйфория) мидың фронтальды бөліктерінің зақымдалуымен байқалады. Басқа эмоционалды-ерік бұзылулары да мүмкін: ерікті күш-жігердің әлсіздігі, тәуелсіздіктің болмауы, болжамның жоғарылауы, фрустрация жағдайында апатты реакциялардың пайда

болуы. Эмоционалды-ерікті саланың дамуы мектепке дайындықтың маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Әдетте, эмоционалдық тұрғыдан қиын деп аталатын үш тобын: агрессивті, эмоционалды тежелген және мазасыз балаларды ажыратуға болады[6].

Эмоционалды көңіл-күй тұрғысынан агрессивті балаларда өмірінде ол агрессия көрсеткен жағдайлар болған, агрессивті реакцияның көріну дәрежесіне, әрекет ету ұзақтығына және аффективті мінез-құлықты тудырған мүмкін себептердің сипатына назар аударылады. Ал эмоционалды түрде тежелген балалар тым қатал әрекет етеді: егер олар өз қуаныштарын білдірсе, онда олардың мәнерлі мінез-құлқының нәтижесінде олар бүкіл топқа жүгінеді, егер олар азап шегетін болса, олардың жылауы мен ыңылдауы тым қатты және бұзық болады.

Эмоционалды көңіл-күй тұрғысынан мазасыз балалар. Олар өз эмоцияларын қатты және анық білдіруге ұялады, өз проблемаларына алаңдаушылық білдіріп, өздеріне назар аударудан қорқады. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-ерік бұзылыстарына әсер ететін негізгі факторларға: табиғи ерекшеліктері (темперамент типі)мен әлеуметік фактор жатады. Мұндағы әлеуметтік факторлар: отбасылық тәрбиенің түрі; тәрбиешіге деген көзқарас; басқалардың қарым-қатынасы негізгі рөл атқарады. Мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды-ерікті саласының дамуында бұзылулардың үш тобы бар: көңіл-күйдің бұзылуы; жүргізудің бұзылуы; психомоторлық бұзылыстар[7].

Мектеп жасына дейінгі балалардың көңіл-күйінің бұзылуын шамамен 2 түрге бөлуге болады: эмоционалдылықтың жоғарылауымен және оның төмендеуімен. Бірінші топқа эйфория, дисфория, депрессия, мазасыздық синдромы, қорқыныш сияқты жағдайлар жатады.

Екінші топқа апатия, эмоционалды күңгірт, паратимия жатады. Эйфория - бұл сыртқы жағдайлармен байланысты емес көтеріңкі көңіл-күй. Эйфория жағдайындағы бала импульсивті, доминантты, шыдамсыз ретінде сипатталады. Дисфория - көңіл-күйдің бұзылуы, зиянды меланхолия басым, көңілсіз, жалпы тітіркенгіштік пен агрессивтілік. Дисфориялық баланы ашулы, ашуланшақ, қатал, қайтпас мінез деп сипаттауға болады. Депрессия - жағымсыз эмоционалды фонмен және жалпы пассивті мінез-құлықпен сипатталатын аффективті жағдай. Мектеп жасына дейінгі кезеңде депрессия классикалық түрде әдетте типтік емес, жойылады. Депрессиялық көңіл-күйдегі баланы бақытсыз, мұңай, пессимистік деп сипаттауға болады. Мазасыздық синдромы - жүйке кернеуімен, мазасыздықпен жүретін негізсіз мазасыздық күйі. Мазасыздықты сезінген баланы сенімсіз, ұстамды, шиеленісті деп анықтауға болады. Қорқыныш - бұл қауіптің жақындағанын білген жағдайда пайда болатын эмоционалды жағдай. Қорқынышты сезінетін мектеп жасына дейінгі бала ұялшақ, қорқынышты, тұйық көрінеді. Апатия - бұл бастаманың күрт төмендеуімен үйлесетін барлық болатын нәрсеге немқұрайлы қарау. Апатиялық баланы енжар деп сипаттауға болады. Эмоционалды күңгірт - эмоциялардың тегістелуі, ең алдымен эмоционалды реакцияның қарапайым формаларын сақтай отырып, нәзік альтруистік сезімдерді жоғалту. Паратимия немесе эмоциялардың жеткіліксіздігі - бұл бір эмоцияны бастан кешіру кезінде қарама-қарсы валенттілік эмоциясының сыртқы көрінісімен жүретін көңіл-күйдің бұзылуы. Мінез-құлық бұзылыстарына гиперактивтілік пен агрессивті мінез-құлық жатады: нормативті-инструменталды агрессия, пассивті - агрессивті мінез-құлық, инфантильді агрессивтілік, қорғаныс агрессиясы, демонстрациялық агрессия, мақсатты дұшпандық агрессия.

Демонстрациялық агрессия - бұл ересектердің немесе құрдастарының назарын аударуға бағытталған арандатушылық мінез-құлық түрі[8].

Бірінші жағдайда, бала сөзбе-сөз агрессияны жанама түрде қолданады, ол құрдасының үстінен шағым түрінде әртүрлі мәлімдемелерде, құрдасын жоюға бағытталған демонстрациялық айқында көрінеді.

Екінші жағдайда, балалар агрессияны құрдастарының назарын аудару құралы ретінде қолданған кезде, олар көбінесе физикалық агрессияны пайдаланады - бұл тікелей немесе жанама, бұл еріксіз, импульсивті (басқаға тікелей шабуыл, қоқан-лоққылар - тікелей физикалық агрессияның немесе қиратудың мысалы ретінде) жанама агрессия жағдайындағы басқа баланың іс-әрекеті өнімдері).

Біз өз зертеуімізде мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалдық стресстің бұзылуының ең көп кездесетін себептерін анықтауға талпындық. Талдау нәтижесі негізінде:

- үйде және балабақшада балаға қойылатын талаптардың сәйкес келмеуі;
- күн тәртібінің бұзылуы;
- бала қабылдаған артық ақпарат (интеллектуалды шамадан тыс жүктеме);
- ата-аналардың баласына оның жасына сәйкес келмейтін білім беруді қалауы;
- отбасындағы қолайсыз жағдай;
- баламен бірге адамдар көп болатын жерге жиі бару;
- ата-аналардың шектен тыс қаталдығы, кішкене бағынбағаны үшін жазалау, баланың дұрыс емес нәрсе жасаудан қорқуы;
- дене белсенділігінің төмендеуі;
- ата-ананың, әсіресе ананың сүйіспеншілігінің жеткіліксіздігі.

Отандық және шетелдік психологияда балалардағы эмоционалды-ерік бұзылыстарды түзетуге көмектесетін әр түрлі әдістер қолданылады. Бұл әдістерді шамамен екі үлкен топқа бөлуге болады: топтық және жеке. Алайда, бұл бөлу психокоррекциялық әсердің негізгі мақсатын көрсетпейді.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды бұзылыстарды психологиялық түзету - бұл психологиялық әсер етудің дұрыс ұйымдастырылған жүйесі. Негізінен, бұл балалардағы эмоционалды ыңғайсыздықты жеңілдетуге, олардың белсенділігі мен тәуелсіздігін арттыруға, агрессивтілік, қозғыштықтың жоғарылауы, мазасыздық сезімі және т.б. сияқты эмоционалдық бұзылыстардан туындаған қайталама жеке реакцияларды жоюға бағытталған.

Мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс жасаудың маңызды кезеңі - бұл өзін-өзі бағалауды түзету, өзін-өзі тану деңгейі, эмоционалды тұрақтылық пен өзін-өзі реттеуді қалыптастыру.

Әлемдік психологияда баланың психикалық дамуын психологиялық түзетудің екі тәсілі кеңінен қолданылады: психодинамикалық және мінез-құлық.

Психодинамикалық көзқарас шеңберіндегі түзетудің негізгі міндеті - интрапсихикалық қақтығыстың дамуына сыртқы әлеуметтік кедергілерді жоятын жағдайлар жасау. Табысты шешуге психоанализ, отбасылық психокоррекция, ойындар және арт-терапия ықпал етеді.

Мінез-құлық тәсілі шеңберіндегі түзету балаға адаптивті мінез-құлық формаларын қалыптастыруға бағытталған жаңа реакцияларды білуге, немесе оның қалыптасқан бейімделмеген мінез-құлық түрлерінің жойылуына, тежелуіне көмектеседі. Әр түрлі мінез-құлық тренингтері, психо-реттеуші тренингтер алынған реакцияларды күшейтеді.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды-ерік бұзылыстарын психотүзету әдістерін екі топқа бөлген жөн: негізгі және арнайы. Эмоционалды-ерікті бұзылыстарды психотүзетудің әдістеріне психодинамикалық және мінез-құлық бағыттарында негіз болатын әдістер жатады. Бұған ойын терапиясы, арт-терапия, психоанализ, десенсибилизация, аутогендік тренинг және мінез-құлық жаттығулары кіреді. Арнайы

әдістерге жеке психологиялық факторларды ескере отырып, бар ақауларды жоюға әсер ететін психотүзетудің тактикалық және техникалық әдістері жатады. Бұл әдістердің екі тобы өзара байланысты.

Мектеп жасына дейінгі балалардағы эмоционалды-ерік бұзылыстарын психотүзету әдістерін таңдағанда, баланың эмоционалдық күйзелісін анықтайтын қақтығыстың нақты бағытынан шығу керек. Жеке тұлға аралық қақтығыс кезінде ойын, психоаналитикалық әдістер, отбасылық психотүзету әдістері қолданылуы керек. Тұлғалық қақтығыстардың басым болуымен топтық психотүзету қолданылады, бұл тұлғааралық қатынастарды оңтайландыруға, мінез-құлықты өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру және эмоционалды стрессті азайту мақсатында психо-реттеуші тренингке ықпал етеді. Сонымен қатар, баланың эмоционалдық күйзелісінің ауырлығын ескеру қажет. Балалардың эмоционалды және жеке бұзылыстарын түзету әдістері (ойын терапиясы, ертегі терапиясы, арт-терапия, изотерапия және т.б.) егер олар баланың да, терапевттің де психикалық ерекшеліктеріне сәйкес келсе, сондай-ақ жұмыс істеуге қажетті жағдайлар болса, сәтті жұмыс істейді. Соңғы фактор маңызды болып шығады: ойын терапиясы бөлмесін ұйымдастыру, мысалы, ұйымдастырушылық және қаржылық шығындарды қажет етеді.

Біздің мектеп жасына дейінгі балалармен жүргізілген зерттеу жұмысымыздың аясында қазіргі жағдайда арт-терапия әдістері, атап айтқанда сурет салу арқылы психотерапияны қолдану тиімді болып шықты. Бала оны қызықтыратын және қызықтыратын нәрсені бейнелей отырып, өз тәжірибесін «сақтап қалуға» емес, қағаз бетіне «шашыратуға» ерекше мүмкіндік алды. Оларды сала отырып, бала, олардан туындаған қорқынышты «жеңуді» үйренді.

«Арт-терапия» термині («art» - art, «artterapy» - терапия) сөзбе-сөз арт-терапия деп аударылады. Бұл коммуникацияның емдік әсеріне негізделген шығармашылықпен біріктірілген терапевтік әдіс. Арт-терапия - бұл адамның эмоционалды және жеке-семантикалық салаларына, оның қарым-қатынас жүйесіне, ең алдымен бейнелеу өнеріне, сондай-ақ бейнелеу өнеріне байланысты шығармашылық іс-әрекетке өнердің күшті әсеріне негізделген мамандандырылған психотерапияның түрі[8 б., 128].

Сонымен қатар Е.И.Изотованың[9], М.Люшердің [10], М.З.Друкаревичтің[11] әдістері қолданылды. Бұл әдістер 5-6 жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды күйі мен жағымсыз эмоционалдық қасиет ерекшеліктерін псио-педагогикалық диагностикалауда тиімді болды.

Е.И.Изотованың «Эмоциональды идентификация» әдісі мектеп жасына дейінгі балалардың эмоциональды идентификациясының ерекшеліктері мен көңіл-күйін анықтауға бағытталған. Әдістің негізгі мақсаты балаларға әртүрлі эмоционалды көңіл-күйін бейнелейтін адамдардың суреттері беріліп оның эмоция күйін анықтау қажет. Бастапқыда тапсырмалар жеңіл түрде беріліп, бірте-бірте күрделендірілді, яғни суреттегі адамның эмоциялық күйін жест және мимика арқылы бейнелеу.

М.Люшердің «Түрлі түсті тест» әдісі. Тесті жүргізбес бұрын ең алдымен сегіз түрлі түсті төрт бұрышты карточка дайындалып (көк, жасыл, кызғылт-сары, ашық-сары, сиякөк, қоныр, қара, сұр), 1 2 3 4 5 6 7 0 сайкес нөмірлермен белгіленеді. Түрлі түсті карточкалар араластырылып балларға ұсынылады. Берілген 8 түсті таңдап оң және сол жаққа төңкеріп қою арқылы нөмірлейміз. Осы қатар санын төрт топқа екі жұптан бөлеміз. Бекітілген хаттамаға сәйкес мектеп жасына дейінгі балалардың мазасыздану мен агрессия күйін анықтауға мүмкіндік берді.

Мектеп жасына дейінгі балалардың мазасыздану мен жасырын үрей, негативті эмоционалдық күйін анықтауда М.З.Друкаревичтің «Жоқ жануар» әдісі қолданылды. Баларға таза ақ қағаз бетіне табиғатта жоқ жануардың суретін салып, яғни ең басты шарт

қиялындағы жануарды бейнелеу. Бұл әдіс сонымен қатар баланың психикалық күйі мен қандай да бір психикалық ауытқулардың алдын-алуға мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйін анықтауда өзіндік ерекшеліктері болатындығын дәлелдеді. Әсіресе тәжірибе барысында балалар байсалдылық, жек көру, ұялу және қызығу секілді эмоционалдық күйді анықтауда қателесіп, тәрбиешінің көмегіне жүгінді. Тапсырмаларды орындауда оның түпкі мағынасын түсінуде жиі қиналғандықтары байқалды. Бұл өз кезегінде мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды көңіл-күйін анықтауда психотүзету бағытындағы іс-шаралар кешенін үздіксіз жүргіп отыруды қажет деген тұжырым жасаймыз.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Гогоберидзе, А. Г. Детство с музыкой. Современные педагогические технологии музыкального воспитания и развития детей раннего и дошкольного возраста [Текст] / А. Г. Гогоберидзе. - СПб. : ДетствоПресс, 2010. - 650 с.

2. Большой психологический словарь [Текст] / Сост. В. П. Зинченко. М.: АСТ; АСТ–Москва; Прайм– Еврознак; Москва; СПб, 2008. – 826 с

3. Вильям, Дж. Mind [Текст] / Дж. Вильям // Британский научный журнал. – 1884. – №3. – 47 с.

4. Хрестоматия по психологии [Текст]: хрестоматия / Под ред. А. В. Петровского. – 2–е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1987. – 448 с

5. Данилина, Т. А. В мире детских эмоций [Текст]: пособие для практических работников ДОУ / Т. А. Данилина, В. Я. Зедгенидзе, Н. М. Степина. – М.: Айрис–пресс, 2004. – 160 с.

6. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. - М.: Педагогика, 2001. – 452 с.

7. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / Под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович. - М.: Педагогика, 2006. — 176 с.

8. Урунтаева Г. А. Детская психология : учебник для студ. сред. учеб. заведений / Г. А. Урунтаева. — 6- е изд., перераб. и доп. — М. : Издательский центр «Академия», 2006. — 368 с.

9. Изотова Е.И., Никифорова Е.В. Эмоциональная сфера ребёнка: Теория и практика: Учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2004. – 326 с.

10. Люшер М. Дошкольники. Определение уровня психоэмоционального состояния и нервно-психической устойчивости. Текущее эмоциональное состояние. - СПб: Институт «Иматон», 2009. – 79 с.

11. http://psylab.info/.

«БІЛІМ БЕРУДЕ "РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК САПА" ҰҒЫМЫНЫҢ МӘНІ

Оразалиева Кулпаршин Уразбековна
Үздік мұғалім №89 мектеп-лицей Шымкент, Қазақстан
Ихсанова Райгуль Орынбековна
Магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

Аннотация. *Мақала білім беруде бастауыш мектеп оқушысы тұлғасының рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру мәселесіне арналған. Мақалада "руханият" және "адамгершілік" ұғымдарының қарастырылады. Автор зерттеушілер көбінесе осы тұжырымдаманың мазмұнына әртүрлі мағына беретінін айтады. Рухани-адамгершілік сапасының даму мен тәрбиенің мазмұны негізінен тұлғаның мінез-құлқы мен қалыптасуына қойылатын талаптар тұрғысынан ашылып, оқушының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту процесінің мәні рухани-адамгершілік құндылықтарды қабылдауға, рухани қажеттіліктерді, мінез-құлықтың моральдық мотивтерін қалыптастыруға, әлеуметтік маңызды сезімдерді дамытуға, адамгершілік мінез-құлық әдеттерін дамытуға бағытталған процесті ұйымдастыру болып табылады.*

Түйінді сөздер: *жалпыадазаттық құндылық, рухани-адамгершілік тәрбие; тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттері; негізгі адамгершілік құндылықтар; адамгершілік ұғымдар.*

Annotation. *The article is devoted to the problem of the formation of spiritual and moral qualities of the personality of a junior school student in education. The article deals with the concepts of " spirituality "and"morality". The author notes that researchers often put different meanings into the content of this concept. The content of spiritual and moral development and education is revealed mainly from the point of view of the requirements for behavior and personality formation, the essence of the process of developing spiritual and moral qualities of a student is to organize the process aimed at the adoption of spiritual and moral values, the formation of spiritual needs, moral motives of behavior, the development of socially significant feelings, the development of habits of moral behavior.*

Keywords: *universal human value, spiritual and moral education; spiritual and moral qualities of the individual; basic moral values; moral concepts.*

Аннотация. *Статья посвящена проблеме формирования духовно-нравственных качеств личности младшего школьника в образовании. В статье рассматриваются понятия "духовность" и "нравственность". Автор отмечает, что исследователи часто вкладывают разные значения в содержание этого понятия. Содержание духовно-нравственного развития и воспитания раскрывается в основном с точки зрения требований к поведению и формированию личности, суть процесса развития духовно-нравственных качеств школьника заключается в организации процесса, направленного на принятие духовно-нравственных ценностей, формирование духовных потребностей, нравственных мотивов поведения, развитие социально значимых чувств, развитие привычек нравственного поведения.*

Ключевые слова: *общечеловеческая ценность, духовно-нравственное воспитание; духовно-нравственные качества личности; основные нравственные ценности; нравственные понятия.*

Негізгі мәтін

Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту» атты мақаласында білім беру саласында ғаламдық бәсекелестікке бейімделген кадрларды даярлауды дамыту қажеттігі айтылған. [1]. Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан–2050» Стратегиясы:

«Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Дамыған, бәсекеге қабілетті мемлекет болуымыз үшін біз сапалы білімге ие, сауаттылығы жоғары елге айналуымыз қажет», − деген болатын.[2].

Рухани-адамгершілік тәрбие, адамды жетілдіру мәселелері қоғамды әрдайым және барлық уақытта толғандырды. Педагогика да бұл сұрақтарды назардан тыс қалдырмайды. Баланы ерте жастан бастап рухани-адамгершілік мәдениетпен таныстыру білім, сезім, мінез-құлық арасындағы тығыз қарым-қатынасқа, балаға тәрбие субъектісі ретінде көзқарастың басымдылығына негізделген, жасына байланысты баланың жалпыадамзаттық құндылықтарды белсенді тануы мен игеруінің педагогикалық аспаптық процесіне енуі керек.

Бастауыш сынып оқушылары ерекше педагогикалық назар аударуды талап етеді. Мектепке қабылданғаннан кейін баланың оқу іс-әрекетіне көшуі, жаңа әлеуметтік позицияны, оқушының жаңа рөлін игеруі жүзеге асырылады, оның сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу аясы кеңейеді, баланың білімге, мектепке, мұғалімдер мен құрдастарға қатынасын қалыптастыру басталады, оның әлеуметтік, азаматтық мінез-құлық негіздері, еңбек сипаты, әлеуметтік, шығармашылық қызмет. Сонымен қатар, жас оқушының жеке қасиеттеріне қазіргі баланың өмір сүруінің түбегейлі жаңа жағдайлары айтарлықтай әсер етеді, олар оқушылардың рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесін ұйымдастырудың тәсілдерін қалыптастыру кезінде ескеруді қажет етеді.

Жалпыадамзаттық мәдениеттің тарихи прогресі қоғамдағы қатынастарды ізгілендіру дәрежесімен, адамдар өміріндегі рухани адамгершіліктің қолданылу аясының кеңеюімен бағаланады. Мектеп әлеуметтік тәрбие институты ретінде қоғамға айтарлықтай көмектесе алады, егер бұл мәселені шешу оқу процесінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналса. Мектеп жүзеге асыратын оқу процесі - бұл балалардың өмірін ұйымдастырудың жүйелік факторы және рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру оның органикалық құрамдас бөлігі болуы керек.

Рухани-адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мәселесін түсіне отырып, адамдардың моральдық және азғындық мінез-құлқының нақты көздерін анықтау, мораль мен мінез-құлықтың моральдық нормалары қандай екенін білу қажет.

"Мораль" анықтамасы "жақсылық пен жамандық тұрғысынан бағаланатын жалпы қабылданған нормаларға сәйкес адамдар арасында пайда болатын нақты қатынастардың жиынтығы ретінде" талқыланады [3].

Мораль – адамның дәстүрлерге, әлеуметтік ортаға, тәрбиеге және мінез-құлық тәжірибесіне сәйкес дамыған, қоршаған әлемге, адамдарға және өзіне деген қарым-қатынастың моральдық нормасының қажеттілігіне сендіру.

Адамгершілік-бұл адамның ішкі (рухани және рухани) қасиеттері, олар ізгілік, әділеттілік, парыз, ар-намыс идеалдарына негізделген, олар адамдарға және табиғатқа қатысты көрінеді [4].

Мораль адамдардың мінез-құлқын, қоғамға деген көзқарасты реттейтін нормалардың жиынтығын білдіреді. Адамдардың мінез-құлқын реттеуге және бағыттауға арналған барлық нормалар моральдық сипатқа ие.

Кез-келген моральдық норма адамның қоғамға қатынасын білдіреді және реттейді. Көбінесе жеке тұлғаның мүдделері толығымен қоғамның, саясаттың, мемлекеттің мүдделерімен сәйкес келмейді, нәтижесінде асқынулар жиі кездеседі. Өмірге ене отырып, кез-келген адам бұл нормаларды айналасындағы адамдардан үйренеді және оларды әлеуметтік мінез-құлқының реттеушісі етеді.

Мораль-қоғамдағы әр адамның құндылық бағдарларын анықтайтын және оны жеке меншік ретінде қабылдайтын қолданыстағы нормалар, идеалдар мен принциптердің жиынтығы.

Тұлға-шешім немесе іс-әрекет үшін моральдық жауапкершілікті өз мойнына ала алатын, адамгершілік өзін-өзі бағалауға және өзін-өзі жетілдіруге ұмтылатын адамгершілікке бағытталған адам.

Адамгершілік мәдениеті-дәстүрлер негізінде саналы түрде қалыптасқан және өмірге, айналасындағы әлемге, өзіне моральдық тұрғыдан құнды қатынастардың жеке тәжірибесі үнемі жетілдіріліп отыратын қоғамның жеке тәжірибесі.

Жалпыадамзаттық құндылықтар-жалпыадамзаттық моральдың гуманистік нормалары, адамның мүмкіндіктерінің шексіздігіне, оның жетілуге қабілеттілігіне, адамның бостандығы мен қадір-қасиетін бекітуге негізделген.

Кішкентай немесе ересек кез-келген адам рухани-адамгершілік нормаларды өз мінез-құлқында жүзеге асырады немесе оларды бұзады, белгілі бір сезімдерді сезінеді. Моральда "жақсы", "құрмет", "ар-ождан", "әділеттілік"сияқты ұғымдар бекітілген. Барлық осы рухани-адамгершілік қасиеттер бағалау сипатына ие.

"Адам тәрбиесінде рухани-адамгершілік және моральдық шындықтардың түсінікті ғана емес, сонымен бірге әр адамның өмірінің, жеке бақыттың мақсатына айналуын қамтамасыз ету маңызды" [5].

Рухани-адамгершілік мәдениет жеке тұлғаның этикалық мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені адам өмір салтының негізі болып табылады, оның ішінде адамның өзін өзгертетін және өзін-өзі жетілдірудің рухани-адамгершілік сипаттамаларын анықтайтын құндылық бағдарлары мен рухани қажеттіліктерінің кең ауқымы бар. Сондықтан рухани-адамгершілік қасиеттер туралы сөйлескенде "этикетке"анықтама беру керек.

Этикет-белгілі бір жағдайларда белгілі бір ортада мінез-құлықтың, айналудың белгіленген тәртібі. Адамның этикеті-бұл жоғары моральдық қасиеттердің, мінез-құлық мәдениетінің, айналасындағы адамдарға деген құрметтің сыртқы көрінісі.

Мораль, қоғам өмірінің маңызды негізі ретінде және мораль, жеке меншік ретінде Этика, этикалық тәрбие, адамгершілік мәдениеті, адамның қарым-қатынасы этикалық мәдениеттің негізі болып саналады.

Осыған байланысты рухани-адамгершілік мәдениет адамның этикалық мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені ол адамның өмір салтының негізін құрайды, оның құндылық бағдарлары мен рухани қажеттіліктерін қамтиды, жеке тұлғаны өзгертеді және өзін-өзі жетілдірудің рухани-адамгершілік параметрлерін анықтайды.

Жалпыадамзаттық мораль нормалары адамдардың мінез-құлқын реттеуге, күнделікті адами қарым-қатынастың бағытын білдіруге, адамды мінез-құлықтың саналы субъектісі ретінде достық пен сыпайылыққа, әлсіздерге жанашырлық пен көмекке, жомарттықтың, әдептіліктің, тектіліктің көріністеріне бағыттайды. Олар алдауға, сатқындыққа, опасыздыққа, дөрекілікке, қорқақтыққа жол бермейді, оларды зұлымдық деп айыптайды.

Өз балаларын "тек менің балам жақсы болар еді" қағидаты бойынша тәрбиелеп отырған ата-аналарды кездестіру өте жиі кездеседі. Олар баланың барлық қыңырлығын қанағаттандыруға тырысып қолдан келгеннің бәрін жасайды, басқалардың мүдделерімен есептеуге дағдыландырмайды. Осылайша, олар үйренуден гөрі еліктеуді үйренеді. Сонымен, ата-аналардың өздері үй тәртібін қатаң сақтасын, ал ең жақсы адамдар мұғалімдер болсын, олардың моральдары оқушыларды адал өмірге итермелеудің ең тиімді құралы болады [6].

Қорытынды

"Біздің алдымызда ата-аналардың, мұғалімдердің лайықты өмірінің мысалдары үнемі жарқырап тұрсын. Бала кішкентай болсада ол өзіне назар аударады, оған бәрі рұқсат етіледі, ол бәріне бұйырады. Балабақшаға барғанда ол балаларды ренжітеді, белгіленген тәртіпке бағынбайды, мұғалімге бағынбайды. Мектепте ол мінез-құлық ережелерін

сақтамайды, жаман жолдас, өзінің күштері мен қабілеттерін "толық көлемде" жұмыс істемейді. Ата-аналар балаға өзімшілдік пен жалқаулықты жеңуге көмектесудің орнына, осы жамандықтарды нығайтуға көмектеседі. Бала өсіп келе жатқанда, ол сөзсіз қоғаммен қақтығысады. Ол үмітсіздік пен қайғы-қасіретті күтеді, өйткені ол үлкен шағымдармен, нашар дамыған қабілеттермен, еңбекке деген сүйіспеншіліксіз, айналасындағы адамдарға құрметсіз, орындалған парыздың сана-сезімінсіз өсті. Сондықтан, "еліктеуді түзету, толықтыру және нығайту үшін мысалдар өмірдің нұсқаулары мен ережелерімен бірге жүруі керек" екенін ұмытпауымыз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы модернизациялау» мақаласы. 12 сәуір, 2017 жыл. http://www.akorda.kz/ru. 10.08.2017.

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. http://www.akorda.kz/ru. 09.10.2017.

3. Әлиева, Л. В. Білім беру таным объектісі ретінде: осы құбылыс туралы заманауи ғылыми идеялар / Л. В Әлиева / / ғылым, білім және спорт: Тарих, Қазіргі заман, перспективалар. Халықаралық конференция материалдары мен мақалалары. 28 Маусым 2013 / ред.А. Г. Мухаметшина, Р.Ш.Маликова. - Қазан: Отан. - 2013-Б. 3-5

4. Ахметжанова, Г.В. Педагогика бойынша магистрлік диссертация: оқу.- әдіс. Оқу Құралы / Г.В. Ахметжанова, И. В. Груздова, И. В. Руденко. – Тольятти: ТМУ,2011. – 70 б.

5. Бабанский, Ю. К. Педагогика [Мәтін] / Ю. К. Бабанский. - М., 2001. - Б.374.

6. Л.И.Божович, ұжымдағы оқушы тұлғасының адамгершілік қалыптасуы [Мәтін]/Л. И. Божович. - М., 2005. - Б. 468.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Джетписбаева Сарсенгул Уразбековна
п.ғ.к. М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан
Ихсанова Райгуль Орынбековна
магистрант, М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

Аннотация. *Мақала бастауыш мектеп оқушысы тұлғасының рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру мәселесіне арналған, автор "руханият" және "адамгершілік" ұғымдарының "рухани-адамгершілік тәрбие" ұғымына қатыстылығын қарастырады. Автор зерттеушілер көбінесе осы тұжырымдаманың мазмұнына әртүрлі мағына беретінін айтады. Дегенмен, философиялық және педагогикалық жұмыстардың көпшілігінде рухани-адамгершілік даму мен тәрбиенің мазмұны негізінен тұлғаның мінез-құлқы мен қалыптасуына қойылатын әлеуметтік-этикалық талаптар тұрғысынан ашылады. Бастауыш мектеп оқушысының жеке басының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту процесінің мәні рухани-адамгершілік құндылықтарды қабылдауға, рухани қажеттіліктерді, мінез-құлықтың моральдық мотивтерін қалыптастыруға, әлеуметтік маңызды сезімдерді дамытуға, адамгершілік мінез-құлық әдеттерін дамытуға бағытталған процесті ұйымдастыру болып табылады.*

Түйінді сөздер: *рухани-адамгершілік тәрбие; тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттері; негізгі адамгершілік құндылықтар; адамгершілік ұғымдар.*

Annotation*. The article is devoted to the problem of the formation of spiritual and moral qualities of the personality of a junior school student, the author examines the relationship of the concepts of "spirituality" and "morality" to the concept of"spiritual and moral education". The author notes that researchers often put different meanings into the content of this concept. However, in most philosophical and pedagogical works, the content of spiritual and moral development and education is revealed mainly from the point of view of socio-ethical requirements for behavior and personal development. The essence of the process of developing the spiritual and moral qualities of a younger student's personality is the organization of the process aimed at the adoption of spiritual and moral values, the formation of spiritual needs, moral motives of behavior, the development of socially significant feelings, the development of habits of moral behavior.*

Keywords: *spiritual and moral education; spiritual and moral qualities of the individual; basic moral values; moral concepts*

Аннотация. *Статья посвящена проблеме формирования духовно-нравственных качеств личности младшего школьника, автор рассматривает отношение понятий" духовность "и" нравственность "к понятию" духовно-нравственное воспитание". Автор отмечает, что исследователи часто вкладывают разные значения в содержание этого понятия. Однако в большинстве философско-педагогических работ содержание духовно-нравственного развития и воспитания раскрывается в основном с точки зрения социально-этических требований к поведению и становлению личности. Сущность процесса развития духовно-нравственных качеств личности младшего школьника заключается в организации процесса, направленного на принятие духовно-нравственных ценностей, формирование духовных потребностей, нравственных мотивов поведения, развитие социально значимых чувств, развитие привычек нравственного поведения.*

Ключевые слова: *духовно-нравственное воспитание; духовно-нравственные качества личности; основные нравственные ценности; нравственные понятия*

Негізгі мәтін

Бүгінгі таңда білім беруде азаматтардың санасында негізгі ұлттық құндылықтардың жандануына назар аударады. Рухани-дүниетанымдық дағдарыс дәуірінде адамзаттың өмір сүру мүмкіндігі рухани-адамгершілік мұраттар мен құндылықтарға негізделген біліммен дәстүрлі түрде құрылған мәдени дәстүрлердің жандануымен байланысты.

Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында «Ұлттық салт-дәстүрлеріміз, тіліміз бен музыкамыз, әдебиетіміз, жоралғыларымыз, бір сөзбен айтқанда ұлттық рухымыз бойымызда мәңгі қалуға тиіс. Абайдың даналығы, Әуезовтің ғұламалығы, Жамбылдың жырлары мен Құрманғазының күйлері, ғасырлар қойнауынан жеткен бабалар үні – бұлар біздің рухани мәдениетіміз, деп ғұламалардың мұралары арқылы ұлттық рухтың ұрпақ бойында қалыптастыруды және соның негізінде жаман әдеттерді жою керектігін айтқан [1].

Мақаланың мақсаты: бастауыш мектеп оқушыларның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптасуын айқындау, ұсыныстар беру

Мақаланы жазу барысында философиялық, жалпы ғылыми және нақты ғылыми әдіснама деңгейлері қолданылды, рухани-мәдени тұғыр тұрғысынан сараланды және тақырыпқа сай ғылыми әдебиеттерге талдау, салыстыру әдістері жүргізілді.

Педагогикалық білімге "рухани-адамгершілік тәрбие" деген тіркес берік енді. Философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді талдау рухани-адамгершілік тәрбие мәселелері кең және әртүрлі деңгейлерде зерттелгенін көрсетеді.

Зерттеушілердің көпшілігі "рухани-адамгершілік тәрбие" ұғымында "руханият" және "мораль"ұғымдарының өзара байланысын табады. Т.И.Петракованың, А.И.Соловцовтың пікірінше, адамгершіліктің көрінісі адамның рухани деңгейін сипаттайды. Зерттеушілер-педагогтар Т.И.Власова, Т.В.Емельянова, Е.И.Исаев, Н.Н.Никитина, В.И.Слободчиковтарда жақын көзқарасты ұстанады, адамгершілікті "адам руханиятының өлшемдерінің біріне" жатқызады [2].

Зерттеушілер көбінесе "рухани-адамгершілік тәрбие" ұғымының мазмұнына әртүрлі мағыналар енгізетінін байқауға болады. Алайда, философиялық және педагогикалық еңбектердің көпшілігінде рухани-адамгершілік даму мен тәрбиенің мазмұны негізінен тұлғаның мінез-құлқы мен қалыптасуына қойылатын әлеуметтік-этикалық талаптар тұрғысынан ашылады және адамгершілік мұраттарына адалдық, толеранттылық, ұят, еңбексүйгіштік, ар-ождан, өзін-өзі бағалау сияқты моральдық және жеке қасиеттер принциптерінің аз немесе аз толық тізіміне түседі.мәні, адамгершіліктің тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді.

Біз рухани-адамгершілік тәрбие адамның адамгершілік білімінің, сезімдерінің, іс-әрекеттерінің үйлесімді үйлесуіне қол жеткізу негізінде адамның қоғамның мұраттары мен рухани-адамгершілік құндылықтарына бағытталуын қамтамасыз етеді деген зерттеушілердің пікірімен келісеміз. Жеке тұлға құрылымындағы танымдық, эмоционалды-мотивациялық және мінез-құлық компоненттері жеке тұлғаның рухани-адамгершілік саласын сипаттайтын монада деп аталатын бөлінбейтін тұтас құрайды [3].

Тұлғаның рухани-адамгершілік даму жүйесі сабақта да, сабақтан тыс уақытта да өткізілетін іс-шаралар кешенін қамтыды. Осы процесті ұйымдастырудың ерекшеліктерін толығырақ қарастырайық.

Оқушының жеке басының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту барлық оқу пәндерінде жүретініне сенімдіміз, олардың кейбіреулерін басты деп бөлу мүмкін емес. Оқу және сабақтан тыс іс-шаралар арасындағы басымдықты анықтау сияқты. Қазіргі сабақта рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігін не қамтамасыз етеді?

Бастауыш және жалпы білім беру бағдарламасының құрылымына қойылатын талаптарға сәйкес білім алушыларды рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу бағдарламасы іске асырылады. Онда аймақтардың мәдени, тарихи, этникалық, әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктері, сондай-ақ оқушылардың жеке ерекшеліктері мен отбасының тілектері ескеріледі. Бастауыш мектеп оқушыларын дамыту мен тәрбиелеудің мақсаты мен міндеттері рухани-адамгершілік даму және оқушының жеке басын тәрбиелеу тұжырымдамасында анықталған ұлттық тәрбие идеалы аясында тұжырымдалады, қол жеткізіледі және шешіледі [4].

Бастауыш мектепте оқушылар "Отан", "ерлік", "батырлық", "достық", "жақсылық" сияқты ұғымдардың мазмұнын қарастырады. Әдеби оқуда оқушылар әңгімелер, өлеңдер, ертегілер кейіпкерлерінің іс-әрекеттерін жалпыадамзаттық ізгіліктер тұрғысынан бағалауды үйренеді. Сабақтарда адамгершілік мінез-құлықтың әртүрлі жағдайлары талқыланады (әділеттілік, адалдық, серіктестік, достық, елге адалдық, адамгершілік және патриотизм). Сонымен қатар, мұғалімдер танымдық компонентті (оқу материалын білу) бағалап қана қоймайды, сонымен бірге рухани-адамгершілік тәрбиенің эмоционалды-құндылық компонентін қалыптастыруға ерекше назар аударады (балалардағы адамгершілік әрекеттер мен қатынастарды тануды, бағалауды және көрсетуді ынталандырады). Оқу процесінде көбінесе моральдық әрекеттердің көрінісін ынталандыратын топтық және жұптық жұмыс үшін жағдайлар жасалады (сәйкестік, серіктестік, ымыраға келу және т.б.). Мұғалімдер өз жұмысында үй тапсырмаларын дайындаудың әртүрлі әдістерін жиі қолданады, мысалы, шығармашылық топтық немесе жұптық үй тапсырмалары.

Өнер өз халқының мәдениетіне эмоционалды және құндылық қатынасын қалыптастырудың және мектеп оқушыларының адамгершілік мінез-құлқынан тәжірибе алудың маңызды көздеріне жатады. Тұлғаның рухани-адамгершілік дамуының міндеттері негізінен музыка және бейнелеу өнері сабақтарында шешіледі. Қарастырылған шығармалардағы кейіпкерлердің ішкі әлемін талдай отырып, оқушы өзінің сезімдерін, эмоцияларын, өмірлік құндылықтарын түсіндіреді, осылайша өз тәжірибесін жинақтайды және басқа адамның тәжірибесіне жанашырлық танытады. Көркемдік қабылдау процесінде қоршаған әлемнің дамуы және осы дамудың нәтижелері қазіргі уақытта осы балаға қол жетімді нысандар мен құралдарда жалпыланады. Нәтижесінде, осы негізде оқушылардың жеке басының өзін-өзі жетілдіруі жүреді [5].

Зерттеушілердің пікірінше, баланың позитивті дүниетанымына және оның дүниетанымына оның өзін және айналасындағы әлемді білудің тереңдігі, қоршаған әлем туралы әртүрлі көп өлшемді ақпарат әсер етеді. Біз оқушылардың адамгершілік тәжірибесін қалыптастыру олардың оқу іс-әрекетімен ғана шектелмейтініне сенімдіміз. Өзін-өзі тану, жеке басының қасиеттері мектеп оқушыларында әдеби кейіпкерлердің, сыныптастарының іс-әрекеттеріне қызығушылық, содан кейін өз қасиеттерін бағалау арқылы көрінеді.

Оқушылардың тұлғасын қалыптастыруда еңбек тәрбиесі үлкен маңызға ие. Мысалы "тату отбасы" жобасы жүзеге асырылуда. Жобаның мақсаты - оқушылардың үлкендерге көмек көрсетуге саналы ынтасын қалыптастыру үшін жағдай жасау. Еңбек топтары, ауланы тазалау бойынша сенбіліктер, экологиялық-ағартушылық акцияларды ұйымдастыру және өткізу мектеп ұжымының игі дәстүрлеріне айналады.

Қорытынды

Рухани-адамгершілік тәрбиенің шындығы-оның "нәтижесін" түзету қиын. Диагностикалық әдістердің белгілі бір пакеті бар деп сеніммен айтуға болмайды, оның көмегімен оқушының жеке басының рухани-адамгершілік қасиеттерінің қалыптасу деңгейін объективті және дәл анықтауға болады. Біздің ойымызша, адамның рухани-адамгершілік тәрбиесінің деңгейі туралы идея онымен тікелей ұзақ қарым-қатынас жасау арқылы, оның өмірі мен дамуының әртүрлі кезеңдерін, сондай-ақ әртүрлі зерттеу әдістерін, проективтік және диагностикалық әдістерді кешенді қолдану арқылы қалыптасуы мүмкін. Сонымен қатар, рухани-адамгершілік тәрбие – бұл адамның өмір бойылық динамикалық, үздіксіз процесс.

Осыған қарамастан, қазіргі психологиялық-педагогикалық диагностикада жеке тұлғалық қасиеттерді, оқушылардың құндылық жүйелерін белгілеу үшін қолданылатын әдістер бар, олар әртүрлі әдістермен (байқау, қызмет өнімдерін зерттеу және т.б.) оқушының қазіргі кездегі рухани-адамгершілік тәрбиесінің деңгейі туралы түсінік алуға мүмкіндік береді.

Осылайша, жас оқушының жеке басының рухани-адамгершілік қасиеттерін дамыту процесінің мәні рухани-адамгершілік құндылықтарды қабылдауға, рухани қажеттіліктерді, көркем мінез-құлық қалыптастыруға, әлеуметтік маңызды сезімдерді дамытуға, адамгершілік мінез-құлық әдеттерін дамытуға бағытталған процесті ұйымдастыру болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа көзқарас: қоғамдық сананы модернизациялау» мақаласы. 12 сәуір, 2017 жыл. http://www.akorda.kz/ru. 10.08.2017.

2. Әлиева, Л. В. Білім беру таным объектісі ретінде: осы құбылыс туралы заманауи ғылыми идеялар / Л. В Әлиева / / ғылым, білім және спорт: Тарих, Қазіргі заман,

перспективалар. Халықаралық конференция материалдары мен мақалалары. 28 Маусым 2013 / ред.А. Г. Мухаметшина, Р.Ш.Маликова. - Қазан: Отан. – 2013.

3. Гринёва, Е.А. Духовно-нравственные основы экологического образования младших школьников. Учебно-методическое пособие / Е.А. Гринева, Л.Х. Давлетшина, О.А. Зотова – М.: Прометей, 2013. – 77 с.

4. Данилюк, А.Я. Программа духовно-нравственного развития и воспитания обучающихся на ступени начального общего образования / А.Я. Данилюк, А.А. Логинова. – М.: Просвещение, 2012. – 32 с.

5. Л.И.Божович, Ұжымдағы оқушы тұлғасының адамгершілік қалыптасуы [Мәтін]/Л. И. Божович. - М., 2005. - Б. 468.

УДК 796.052

ИССЛЕДОВАНИЕ СПОРТИВНО-ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПОРТИВНОГО КЛУБА ВУЗА

Булатов Олжас Кантемирович
председатель спортивного клуба ЗКАТУ им.Жангир хана,
магистрант БелГУ
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье рассмотрены основные виды деятельности спортивного клуба с целью организации и развития физической культуры и спорта в условиях вуза, а так же активизации занятий массовыми видами спорта студентов и преподавателей высшего учебного заведения и членов их семей.*

Ключевые слова: *вуз, спортивный клуб, здоровье, здоровый образ жизни, массовый спорт, студенты.*

Спортивный клуб университета является структурным подразделением ВУЗа. Он осуществляет всестороннюю деятельность по развитию физической культуры и спорта, среди студентов, аспирантов, преподавателей, работников высшего учебного заведения и членов их семей.

Основной целью деятельности спортивного клуба в вузе является содействие воспитанию всесторонне развитых специалистов, способных использовать и внедрять физическую культуру и спорт в учебно-производственную деятельность, организовывать здоровый образ жизни.

В соответствии с целью спортивный клуб высшего учебного заведения решает следующие задачи:

– вовлечение студенческой молодежи, аспирантов, преподавателей, сотрудников высшего учебного заведения и членов их семей в систематические занятия физической культурой и спортом;

– воспитание физических и морально-волевых качеств, укрепление здоровья и снижение заболеваемости, повышение уровня профессиональной готовности, социальной активности всех членов коллектива высшего учебного заведения;

– организация и проведение массовых оздоровительных, физкультурных и спортивных мероприятий;

– создание спортивных любительских объединений, клубов, секций и команд по видам спорта;

– пропаганда физической культуры и спорта, здорового образа жизни, организация содержательного досуга, привлечение широких масс физкультурников и спортсменов высшего учебного заведения к массовым общественно-политическим мероприятиям.

Студенческий спортивный клуб является основой для спортивной и физкультурной работы со студентами, обучающимися в вузе.

Являясь общественным объединением, студенческий спортивный клуб, создается на базе спортивного сектора Студенческого совета. Работа в объединении ведётся студентами при поддержке администрации вуза.

Основными целями студенческого спортивного клуба являются:

–повышение качества спортивно-оздоровительной деятельности в вузе;

–формирование у студентов вуза интереса к спорту и здоровому образу жизни, привлечение большего количества студентов к участию в культурно-досуговой деятельности;

–пропаганда здорового образа жизни.

Согласно целям перед студенческим спортивным клубом стоят следующие задачи*:*

–внедрение механизмов взаимодействия и плодотворного сотрудничества между структурами вуза, занимающимися спортивно-оздоровительной деятельностью;

–создание условий для развития спортивно-оздоровительной деятельности в вузе, формирования новых спортивно-оздоровительных объединений студентов, совершенствование материально-технической базы;

–создание условий для привлечения наибольшего количества студентов к общественной и спортивно-оздоровительной деятельности;

–повышение уровня представления вуза на межвузовской арене.

Проект студенческого спортивного клуба предполагает реализацию широкого ряда внутривузовских спортивно-оздоровительных мероприятий, усовершенствование материально-технической базы, обеспечение участия студентов вуза в межвузовских, городских и прочих соревнованиях и мероприятиях. Путём выполнения поставленных целей и задач предполагается вовлечь подавляющее число студентов в спортивно-оздоровительную деятельность. Развитие и совершенствование материально-технической базы позволит вывести работу на новый уровень.

Спортивный клуб высшего учебного заведения является первичной организацией профсоюзов. Он осуществляет всестороннюю деятельность по развитию физической культуры и спорта, среди студентов, аспирантов, преподавателей, сотрудников высшего учебного заведения и членов их семей на демократической основе, в условиях широкой гласности, творческой инициативы и самодеятельности, выборности его руководящих органов и их отчетности перед коллективом.

Спортивный клуб, укрепляя здоровье студентов, воспитывая у них жизненно важные морально-волевые качества, внедряя здоровый образ жизни, способствует повышению качества подготавливаемых вузом специалистов. Однако спортивный клуб полностью выполнить свои функции может только при тесном взаимодействии и совместной работе с ректоратом, хозяйственным и другими подразделениями вуза, с деканатами факультетов, общественными организациями вуза и факультетов, кафедрой физического воспитания.

Ректорат безвозмездно представляет спортивному клубу помещения и спортивные сооружения, оборудование, инвентарь и спортивную форму для проведения учебно-тренировочного процесса, выделяет дотацию на питание при проведении спортивных сборов и оздоровительно-спортивных лагерей. На ученом совете вуза обсуждаются и решаются принципиальные вопросы совершенствования массовой оздоровительной,

физкультурной и спортивной работы. Хозяйственная часть и другие подразделения обеспечивают транспорт, ремонт помещений и другие работы.

Большую помощь спортивному клубу и подчиненным ему звеньям оказывают деловая связь и постоянный контакт с общественными организациями. На этом уровне решаются вопросы планирования и практического проведения мероприятий. Руководители общественных организаций содействуют успешному внедрению физической культуры и спорта в вузе и на факультетах, организации и проведению массовых физкультурно-оздоровительных и спортивных мероприятий.

Особо тесная совместная работа объединяет спортивный клуб с кафедрой физического воспитания. Кафедра выполняет непрерывный учебно-воспитательный процесс, решающий задачи физкультурного образования, разностороннего физического развития, оздоровления и совершенствования спортивного мастерства студентов на всем протяжении их обучения, воспитания у них организаторских и инструкторских (тренерских) навыков проведения самостоятельной работы по физической культуре и спорту в вузе, на производстве, на отдыхе.

Студенческие спортивные клубы при активном участии кафедр физического воспитания создают спортивные секции и команды в учебных группах, на курсах, факультетах и в вузе, заботятся о воспитании и пополнении рядов спортсменов-разрядников, о подготовке общественных физкультурных кадров, проводят массовые оздоровительные, физкультурные и спортивные мероприятия, туристские походы, слеты, спортивные вечера, праздники. Кафедра использует свои возможности для подготовки актива, инструкторов и спортивных судей; участвует в работе факультета общественных профессий, что способствует формированию положительного отношения к физической культуре и спорту у будущих специалистов народного хозяйства.

Таким образом, деятельность спортивного клуба, связанная с администрацией, общественными организациями и кафедрой физического воспитания способствует оздоровлению студентов, повышению спортивного мастерства студентов-спортсменов, расширению массовости физкультурной работы в вузе. Она поднимает на новый уровень организующую роль спортивного клуба и его актива, позволяет ему и советам коллективов физкультуры факультетов более эффективно решать вопросы проведения массовой физкультурной, организационно-пропагандистской работы, спортивных соревнований и мероприятий по оздоровлению студентов, аспирантов, профессорско-преподавательского состава и сотрудников вуза. Согласно данному положению спортивный клуб Западно-Казахстанского аграрно-технического университета им.Жангир хана целесообразно осуществляет поставленные задачи по развитию спортивно-массовый и физкультурно-оздоровительной работы со студентами и профессорско-преподавательским составом вуза, активно пропагандируя и развивая массовые виды спорта, внедряя основы здорового образа жизни среди студенческой молодежи.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Ашмарин, Б.А. Теория методика педагогических исследований в физическом воспитании: Пособие для студентов, аспирантов и преподавателей институтов физической культуры / Б.А.Ашмарин. - М.: Физкультура и спор, 2011. - 211 с.

2. Кульназаров А.К. Организационно-педагогические основы совершенствования физкультурного движения Республики Казахстан. - СПб., 1999. - 73 с.

3. Курамшин Ю.А. Теория и методика физической культуры . Учебное пособие, Санкт-Петербург, 1999 г. 323 с.

4. Салов В.Ю. Теоретические и методические основы формирования здорового образа жизни учащейся молодёжи средствами физической культуры. – СПб., 2001. – 382с.

УДК 796.052

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ СПОРТСМЕНОВ-САМБИСТОВ НА УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНЫХ ЗАНЯТИЯХ

Нурушев Миржан Махметұлы
Магистрант педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова,
Научный руководитель – Байтлесова Нурслу Куспановна
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье раскрываются основы учебно-тренировочных занятий со спортсменами-самбистами, направленных на формирование физической подготовки, технической подготовки, тактической и психологической подготовки. Правильное построение учебно-тренировочного процесса со спортсменами-самбистами способствует успешному осуществлению целей и задач процесса обучения и совершенствования физических упражнений в процессе тренировок по самбо.*

Ключевые слова: *борьба, самбо, спорт, физическая подготовка, техническая подготовка, психологическая подготовка, учебно-тренировочный процесс, студенты, соревновательная деятельность.*

Учебно-тренировочный процесс со спортсменами–самбистами составляет сложную структуру, которая включает шесть основных сторон подготовки самбистов: техническую, тактическую, психологическую, физическую, интеллектуальную и интегральную. Останавливаясь на технической подготовке необходимо отметить, что это процесс овладения самбистом системой движения (техникой самбо) с целью достижения высоких спортивных результатов. Техническая подготовка логически связана с физической, тактической, психологической и интеллектуальной. Существует прямая зависимость между количеством приемов, которыми владеет самбист, и эффективностью тактических задач, которые необходимо решать в процессе соревновательной деятельности. На содержание технической подготовки самбиста существенно влияет развитие тактики в этом виде единоборств и правила соревнований.

Важно отметить, что в процессе технической подготовки спортсмен овладевает базовыми и вспомогательными приемами и действиями. Приемы - это специальные положения и движения самбистов, которые выполняются вне соревнований, действия - один или несколько приемов, которые реализуются в условиях соревнований. Базовые приемы и действия - это обязательный объем технической подготовки самбиста, вспомогательные - элементы отдельных движений, которые являются результатом творческой работы спортсменов. Они характеризуют их индивидуальные особенности. Различают три основные уровни процесса технической подготовки - формирование двигательных представлений, умений и навыков. Особенностями последнего является стабильность, надежность и автоматизм.

В процессе научно-исследовательской работы отмечается, что критерием тактической подготовки является результативность техники. Включают пять показателей результативности: эффективность, стабильность, вариативность, экономичность и минимальная тактическая информированность соперника. Тактическая подготовка самбиста - процесс овладения приемами спортивной тактики, ее видами, формами и средствами их реализации в условиях соревнований. Структуру тактической подготовки в самбо составляют действия, направленные на формирование тактических знаний, умений, навыков и мышления в целом. Тактические знания самбиста - это представление про приемы, виды, формы тактики и их использование в процессе тренировок и соревнований.

Тактические умения - действия, которые диктуются тактическими знаниями: прогнозировать план соперника и соревновательную ситуацию, способность корректировать свой по ходу поединка, тактические навыки - целостные тактические действия, которые реализуются в процессе тренировки и соревнований. Тактическое мышление самбиста - это способность принимать правильные тактические решения при дефиците времени и высоком тактическом напряжении.

Содержание тактики ведения соревновательной деятельности в самбо составляют средства тактической подготовки, которые создают благоприятные условия для атаки. Их можно разделить на четыре группы: направленные на возникновении у соперника защитной реакции - угрозы, сковывания, выведение из равновесия; направленные на возникновение у соперника атакующей реакции; направленные на отсутствие или ослабление реакции соперника - повторная атака, двойной обман; направленные на использование преимущественно силового воздействия.

Показателями качества процесса тактической подготовки является активность и эффективность тактических действий. Активность тактических действий осуществляется тактикой беспрерывных и эпизодических атак, эффективность тактических действий обеспечивается способностью самбиста предвидеть соревновательные ситуации.

Анализируя систему подготовки самбистов нами отмечено, что психологическая подготовка является одним из важнейшим элементом учебно-тренировочного процесса достижения высокого уровня волевой и специальной психической подготовленности. Волевая подготовленность самбиста включает в себя способности реализации целеустремленности, решительности и смелости, настойчивости и упорства, выдержанности и самообладания, самостоятельности и инициативности. К специальной психической подготовленности относятся: устойчивость к стрессам в процессе тренировки и соревнований; уровень кинестетических и визуальных восприятий тактико-технических действий и условий окружающей среды; умения управлять эмоциями и движениями; способность воспринимать, анализировать и реагировать на информацию в условиях дефицита времени и пространства; умение пространственно-временного предвидения действий на ковре и за его пределами; способность реализовать опережающие реакции, которые формируются в коре головного мозга. Объем и сосредоточенность внимания существенно влияют на эффективность реализации каждого из компонентов специальной психической подготовленности самбиста. В современной системе психологической подготовки самбистов, кроме волевой и специальной психической подготовленности, выделяют такие блоки: формирование мотивации к занятиям самбо; идеомоторная тренировка; усовершенствование реагирования и специальных умений; коррекция психического напряжения; усовершенствование толерантности к эмоциональному стрессу; управление предстартовым и стартовым состоянием.

Анализ учебно-тренировочной деятельности со спортсменами-самбистами показал, что физическая подготовка - это процесс, направленный на развитие основных двигательных качеств - силы, быстроты, выносливости, гибкости и координационных способностей. В зависимости от применяемых средств различают общую, вспомогательную и специальную физическую подготовку. Общая физическая подготовка решает задачи развития двигательных качеств, которые способствуют достижениям в самбо. Вспомогательная физическая подготовка создает функциональный фундамент для развития специальных двигательных качеств спортсменов. Специальная физическая подготовка позволяет развивать двигательные качества относительно специфике самбо. Силовая подготовка самбиста решает следующие задачи: развитие основных силовых качеств (максимальной и скоростной силы, силовой выносливости); увеличение активной

мышечной массы; укрепление тканей (соединительных и опорных); гармонизация формы тела. Уровень развития силы является предусловием развития совершенствования быстроты, ловкости и гибкости самбиста. Методы развития силовых качеств в самбо: изометрический (в основе - напряжение без изменения длинны мышц); плиометрический (создает в мышцах потенциал напряжения); изокинетический (работа с большим напряжением); переменных опор (с использованием тренажеров).

Быстрота (скоростные возможности) самбиста определяются, как совокупность функциональных качеств, благодаря которым двигательные действия выполняются за минимальное время. Существует две формы их проявления - элементарные (латентное время простых и сложных двигательных реакций; скорость и частота отдельного движения) и комплексные (проявление скоростных возможностей в сложных двигательных актах). Примером комплексных форм проявления этих качеств в самбо являются броски, выведение из равновесия и другое. Их уровень обеспечивается развитием элементарных форм быстроты в совокупности с другими физическими качествами и технико-тактической подготовленностью.

Выносливость самбиста проявляется в способности эффективно выполнять работу при нарастающем утомлении. Уровень выносливости лимитируется: энергопотенциалом систем организма адаптированных к специфике самбо; качеством технико-тактических навыков; психическими возможностями.

Гибкость самбистов рассматривается как функциональные качества опорно-двигательной системы организма, которые лимитируют амплитуду движения самбиста. Для того, чтобы определить амплитуду движений в отдельных суставах, используют понятие «подвижность». Гибкость самбиста существенно влияет на уровень его достижений. Специфика движений в самбо требует от спортсмена комплексного проявления физических и психических качеств и способностей, непредвиденных по своей сложности и динамике поз и положений. Недостаточная гибкость нередко бывает причиной утраты качеств обучения технико-тактическим действиям, снижения уровня внутримышечной и межмышечной координации, экономичности движений, что часто приводит к травмам и нарушениям опорно-двигательного аппарата самбиста. Факторы, которые определяют уровень гибкости: эластические качества мышц, кожи, подкожной основы и соединительной ткани; эффективность нервной регуляции сокращения мышц; объем мышц, которые принимают участие в движениях; особенности строения суставов. Степень гибкости зависит от пола спортсмена, возрастных показателей и окружающей среды. У мальчиков и мужчин она ниже чем у девочек и женщин. С возрастом ее уровень снижается. Повышает (до 20%) гибкость интенсивная разминка. Аналогичный эффект достигается путем темпового влияния. Злоупотребление упражнениями, направленными на растягивание связок и суставных капсул, ведет к стабилизации уровня гибкости и травм.

В процессе учебно-тренировочных занятий предъявляются основные требования к компонентам нагрузки (их необходимо учитывать во время развития гибкости) относятся: характер и особенности чередования упражнений; длительность упражнений (количество повторений - 10-25 секунд); темп движений (медленный); величина отягощения (до 50%); интервалы отдыха (от 10-15 секунд до 2-3 минут).

Выделяя основу подготовки самбистов необходимо отметить, что ловкость самбиста (координационные способности) - это возможность быстро, точно, целенаправленно и экономично решать сложные двигательные задачи, которые возникают на ковре. К важным факторам, которые определяют уровень ловкости самбиста, относятся оперативный контроль параметров движений, выполняемых на ковре, и его анализ. Эффективность этих операций на прямую зависит от уровня мышечно-суставной

чувствительности. Повышению последней способствует разнообразие тренировочных упражнений, которые подбираются в строгом соответствии к специфике самбо: броски со сменой направления движения; прыжки с нестандартных исходных положений, которые выполняются одновременно с имитацией отдельных технико-тактических действий и другое. Структура координационных качеств состоит из способностей усваивать новые движения, умение оценивать и управлять отдельными характеристиками движений, способностей к импровизации и комбинации движений. Двигательный запас наиболее эффективно обеспечивается к 15-ти летнему возрасту. Координационные способности самбиста во многом обуславливаются умением объективно принимать и оперативно переделывать информацию во время поединков. Эффективность управления своими движениями тесно связано с уровнем совершенствования специализированных восприятий - чувство ковра, куртки, времени, пространства, развитию усилий и другое.

Теоретический анализ литературных источников по борьбе самбо, педагогические наблюдения на учебно-тренировочном процессе со студентами-самбистами показал, что физическая подготовка является органической частью подготовки спортсмена с преимущественной направленностью на укрепление его органов и систем, повышение их функциональных возможностей, на развитие двигательных качеств (силы, быстроты, выносливости, гибкости, ловкости), на улучшение способности координировать движения и проявлять волевые качества. Попутно совершенствуется техника выполнения различных упражнений. Физическая подготовка разделяется на общую (ОФП) и специальную (СФП). На основании научных исследований и обобщения опыта подготовки самбистов многие специалисты в этой области разделяют СФП на две части: предварительную (СФП-1), преимущественно направленную на построение специального «фундамента», и основную (СФП-2), цель которой - возможно более высокое развитие двигательного потенциала. В процессе одного большого цикла подготовки проводится сначала общая физическая подготовка, потом на ее основе строится специальный «фундамент», на базе которого, в свою очередь, добиваются высокого уровня в развитии двигательных и других качеств. Это как бы все повышающиеся ступени приобретения физической подготовленности спортсменом.

Необходимо отметить, что успех в любом виде спорта достигается за счет общей физической подготовленности, хорошей координированной работы мышц всего тела, согласованной деятельности всех органов и систем организма, напряжения воли и психики спортсмена. ОФП направлена на общее развитие и укрепление организма спортсмена, повышение функциональных возможностей всех органов и систем, развитие двигательной мускулатуры, улучшения координационной способности, увеличение до требуемого уровня силы, быстроты, выносливости, ловкости, гибкости, исправление дефектов телосложения и осанки. ОФП помогает также в воспитании волевых качеств, поскольку выполнение многих упражнений связано с преодолением различного рода трудностей. Под влиянием ОФП улучшается здоровье спортсмена, организм его становится совершеннее. А чем крепче здоровье и выше работоспособность организма, тем лучше спортсмен воспринимает тренировочные нагрузки, быстрее к ним приспосабливается и достигает более высокого уровня в развитии двигательных качеств. Важную роль в ОФП занимают упражнения, которые тотально воздействуют на весь организм и заставляют активно работать все органы и системы (например, продолжительный бег, езда на велосипеде и другое). Естественно, необходимы упражнения и более ограниченного влияния, с помощью которых развивают, укрепляют, совершенствуют отдельные звенья организма, чем в конечном счете достигают суммированный эффект общей физической подготовленности. Особенно важно с помощью ОФП укрепить слабые места в организме, повысить их функциональные

возможности. Здесь уместно напомнить, что в ОФП заложена идея всестороннего физического развития. Поэтому качества, развиваемые посредством ОФП, можно называть общими, поскольку они выражают способность организма спортсмена, его психической сферы выполнять любую физическую работу более или менее успешно. Отсюда -- общая выносливость, общая сила, общая подвижность в суставах, общее умение координировать движения, общая психологическая подготовленность.

Самбистам на определенном этапе тренировки совершенно необходимы продолжительные занятия такими упражнениями, которые укрепляют сердечно-сосудистую систему, улучшают возможности органов дыхания, повышают общий обмен веществ в организме, позволяют выдерживать большие нагрузки, быстрее протекать процессам восстановления после них, не уставать во время разминки. Общая выносливость - важная часть общего фундамента, обеспечивающего отличное функциональное состояние организма спортсмена, эффективность тренировки и успешность участия в соревнованиях.

Специальная физическая подготовка применяется в объеме от 10 до 16% от общего объема тренировочных нагрузок. Для развития специальной силы рекомендуются следующие разновидности схваток: схватки с физически сильным, но менее опытным противником; схватки «игрового характера»; схватки на броски с падением; схватки на использование усилий партнера; схватки на выполнение приёмов в направлении передвижения противника; схватки на сохранение статических положений.

Развитие специальной выносливости используются методы: длительных схваток средней или ниже средней интенсивности; ведения поединка уставшего со «свежими» соперниками; схватки с заданием утомить противника. Тренер должен уметь определять недостатки выносливости у спортсменов и их разновидности. Чтобы определить недостаток общей выносливости (функциональных способностей деятельности систем), тренер следит за дыханием и пульсом самбиста. Развитие специальной быстроты осуществляется за счет: изменения последовательности выполнения элементов технического действия; сложения скоростей движения; сложения сил; уменьшения пути движения; уменьшения момента инерции; уменьшения плеча рычага. Изменение последовательности выполнения элементов действия идет путем наслоения элементов. В этом случае несколько элементов, обычно изучаемых последовательно один за другим, выполняются слитно одним движением или в измененной последовательности.

Резюмируя выше изложенное необходимо отметить, что для развития физической подготовки, развития специальных физических качеств студентов-самбистов следует использовать упражнения, сходные с основными соревновательными упражнениями самбиста, - бросками, приемами борьбы лежа. При выполнении упражнений необходимо обращать внимание на расслабление мускулатуры, на сохранение равновесия, на чувство изменения времени, на ориентировку в пространстве. Входы в приемы при движениях партнера вперед, назад (партнер оказывает дозированное сопротивление в момент «отрыва» его от ковра).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Агафонов Э.В. Борьба самбо. Учебное пособие/ Агафонов Э.В., Хориков В.А. - Красноярск: 2014. - 316с.

2. Боген М.М. Физическое воспитание и спортивная тренировка: обучение двигательным действиям. Теория и методика/М. М. Боген.-4-е изд., испр. и доп.- М.:ЛИБРОКОМ, 2013.-226 с.1-3.

3. Галочкин Г.П. Техническая подготовка самбиста. Учеб. пособие. / Галочкин Г.П. - Воронеж: Воронеж. гос. архит.-строит. акад., 2013. - 408с.

4. Герасимов К.А. Специальная физическая подготовка (самбо). Учеб. пособие/ Герасимов К.А. - Саратов: СЮИ, 2012. - 224с.

5. Голиус, С.Т. Эффективность тренировочной нагрузки с ориентацией на развитие скоростно-силовых качеств / С.Т. Голиус // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. - 2003. - № 4. - С.12-18

6. Ионов С.Ф. Индивидуальное планирование тренировки борца-самбиста: Методические рекомендации / С.Ф. Ионов, Е.М. Чумаков. - 3 изд. - М.: Комитет по ФК и С, 2012. - 408с.

УДК 796.052

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИКИ ПОДГОВКИ ЮНЫХ БОКСЕРОВ В ДЮСШ

Байтілеуов Хангелді Мақсотұлы
Магистрант педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова,
Научный руководитель – Клименко Татьяна Ивановна
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье рассматриваются методы исследования учебно-тренировочного процесса с юными боксерами в условиях Детско-юношеской спортивной школы, раскрываются современные методики подготовки спортсменов-боксеров и определяются главные задачи для качественной подготовки и достижения более высоких их спортивных показателей в процессе тренировок.*

Ключевые слова: *бокс, боксеры, детско-юношеская спортивная школа, физические упражнения, спортсмены, учебно-тренировочный процесс, спорт, физическая подготовленность.*

Вся структура учебно-тренировочного процесса занятий боксом в ДЮСШ состоит из регулярных плановых занятий — тренировок, проводимых с определенной периодичностью, заданной длительностью и, как правило, с постепенно возрастающей нагрузкой и сложностью. В спортивных секциях тренировки проводятся обычно пять раз в неделю по полтора-два часа. Такой режим занятий наиболее подходит для спортсменов высокого спортивного мастерства. Тренировка боксера состоит из трех основных частей: подготовительной, основной и заключительной. Подготовительная часть, или разминка, присутствует в каждой тренировке. Каким бы видом спорта или единоборства вы ни занимались, начинать каждое свое занятие всегда следует с подготовительной части. Главная задача подготовительной части — настроить организм спортсмена на предстоящие нагрузки путем выполнения несложных общеразвивающих физических упражнений. Такая подготовка необходима во избежание травм и для достижения более высоких показателей в процессе тренировок. Продолжительность подготовительной части примерно 20-30 минут. В эту часть в обязательном порядке должны входить: бег, упражнения для плечевого пояса, спины, живота, махи, вращения, рывковые движения. Основная часть представляет собой плановое изучение и совершенствование материала с постепенно возрастающим объемом, нагрузкой и сложностью, имеющее своей целью освоение знаний, а главное — способность их применения с использованием функциональных возможностей своего организма. Продолжительность основной части составляет обычно 60-80 минут. Заключительная часть способствует постепенному

выводу организма из режима нагрузки. В большинстве случаев заключительная часть помимо этой задачи включает в себя выполнение общеразвивающих физических упражнений, цель которых — повысить общую физическую подготовленность занимающихся, либо упражнении, направленных на развитие скоростно-силовых качеств, способствующих повышению результатов при занятиях данным видом спорта. Тренируя новичков, в заключительную часть лучше всего включать упражнения, направленные на развитие мышц брюшного пресса, прыжки со скакалкой, упражнения с набивным мячом: метание мяча двумя руками из-за головы вперед-вверх, снизу вверх, за голову назад-вверх, толкание вперед-вверх на дальность каждой рукой. Продолжительность заключительной части составляет, как правило, 10-15 минут. Продолжительность одного раунда составляет 3 минуты. План основной части тренировок на первое полугодие включает в себя совершенствование стойки, перемещений, технику выполнения прямых ударов и некоторые виды зашиты от них, а также различные связки и комбинации, построенные на выполнении прямых ударов, встречные удары и контрудары.

Современный бокс постоянно развивается: изменяется методика тренировки, совершенствуется техническое мастерство, возрастает уровень развития тактического мышления боксеров, повышается уровень развития физических и психических качеств. Бокс становится более динамичным и универсальным, что предъявляет новые требования к организации тренировочного процесса и обучению. Вместе с тем значительно растет массовый интерес молодежи к занятиям боксом, много молодых людей хочет изучать этот вид спорта для повышения уровня своего физического развития, приобретения навыков самообороны и уверенности в себе. Этот вид спорта направлен на гуманизацию и заботу о здоровье спортсменов, и вместе с тем, относительную стабильность их технико-тактической подготовки. Каждая составляющая часть учебно-тренировочного процесса включает в себя техническую, тактическую, психологическую подготовку спортсменов высокого спортивного мастерства. По сравнению с другими, техническая подготовка зависит от правильного формирования спортивных двигательных навыков, характерных для современного бокса и так же зависит и успешность всей последующей тренировки и спортивной карьеры боксеров.

Актуальностью данной работы послужило состояние технической и тактической подготовки спортсменов-боксеров в ДЮСШ, а также попытка корректирования их спортивного успеха посредством активизации их физической подготовки. С этой целью нами были изучены материалы и научные публикации на эту тему за последние годы. Следует отметить, что большинство авторов сходятся во мнении, что техническая и тактическая подготовка спортсменов-боксеров высокого спортивного мастерства определяется как наиболее важными и значительными для роста спортивных результатов.

Необходимо отменить, что выше указанное сложившееся положение в спортивной подготовке боксеров высокого спортивного мастерства определило, что методика технической и тактической подготовки спортсменов включается в учебно-тренировочный процесс как базовые в обучении спортсменов-боксеров высокого спортивного мастерства.

Организация регулярных учебно-тренировочных занятий спортсменов-боксеров является важной задачей Детских Юношеских Спортивных Школ. Основное их направление - подготовка Олимпийского резерва. В связи с этим положением основное направление в учебно-тренировочном процессе определяется методикой обучения технике и тактике бокса спортсменов высокого спортивного мастерства (на начальном этапе) и дальнейшее совершенствование приобретенных умений, переходящих при длительном учебно-тренировочном процессе в навыки, то есть к высокому спортивному совершенствованию.

В научно-исследовательской работе нами обобщен опыт деятельности Детско–Юношеских Спортивных Школ города Атырау и внедрена методика совершенствования техники и тактики боксеров высокого спортивного мастерства на учебно-тренировочных занятиях.

Каждый тренер ДЮСШ вместе с боксерами имеет возможность обеспечить себе достаточно высокий уровень здоровья занимающихся, их физического развития, интеллектуальной подготовки, отвечающих специфике этого вида спорта. Это позволяет решать сложные проблемы учебно-тренировочного процесса в ДЮСШ с занимающимися видом спорта – бокс.

Цель исследования – теоретическая разработка и экспериментальное обоснование структуры тренировочного процесса боксеров высшего спортивного мастерства.

В соответствии с этой целью поставлены задачи исследования:

1) выявить структуру технической и тактической подготовки боксеров;

2) определить технику и тактику основных положений боксеров;

3)обосновать эффективные пути внедрения методики совершенствования боксеров технике и тактике бокса.

Для решения поставленных задач применялся комплекс взаимосвязанных методов исследования: теоретический анализ и обобщение данных литературных источников; анализ документов Детских Юношеских Спортивных Школ специализации бокса; опрос (беседы с тренерами ДЮСШ, их анкетирование и интервьюирование); педагогические наблюдения; педагогический эксперимент. Данные, полученные в ходе исследования, были повергнуты математической обработке.

Изучение и теоретический анализ данных литературных источников позволили выявить современные состояние изучаемой проблемы в педагогической и специальной литературе; определить теоретические основы исследования; выявить содержание учебно-тренировочного процесса в ДЮСШ специализации бокса, изучить процесс технической, тактической, физической и психологической подготовки боксеров высшего спортивного мастерства. Проведенный анализ позволил определить современный уровень состояния проблемы в педагогике, психологии, теории и методики физической культуры, а также наметить пути решения поставленных задач исследования.

Анализ документов ДЮСШ (учебного плана, программы по спортивным специализациям, планов по учебно-воспитательной работе тренеров ДЮСШ и других нормативных документов) проводился с целью определения потенциальных возможностей учебно-тренировочного процесса в условиях ДЮСШ специализации бокса и использование методов технической и тактической подготовки с боксерами высшего спортивного мастерства ДЮСШ. Изучение документации учебно-тренировочного процесса позволил определить основные направления спортивной подготовки боксеров.

Опрос проводился с тренерами ДЮСШ с целью выявления структуры учебно-тренировочного процесса и содержания направлений технической, тактической, физической и психологической подготовок. Метод анкетирования использовался для тренеров ДЮСШ специализации бокс.

Педагогические наблюдения проводились на учебно-тренировочных занятиях с боксерами высшего спортивного мастерства ДЮСШ.

Педагогический эксперимент состоял из двух этапов:

I этап – констатирующий эксперимент, который проводился с целью изучения учебно-тренировочного процесса в ДЮСШ специализации бокс. Изучение структуры учебно-тренировочного процесса боксеров высшего спортивного мастерства. В ходе эксперимента, путем наблюдений, опроса, бесед выявились особенности в изучаемых методиках технической и тактической подготовки занимающихся боксом спортсменов.

II этап – поисковый эксперимент проводился на базе ДЮСШ. Эксперимент проводился с целью выявления особенностей технической, тактической, физической и психологической подготовки боксеров. В результате изучения и последующего анализа состояния данной проблемы, нами были сформулированы следующие задачи педагогического эксперимента: совершенствовать знания, умения и навыки боксеров высшего спортивного мастерства; на основе выявленных структур применять методику тактической подготовки спортсменов-боксеров на учебно-тренировочных занятиях в ДЮСШ; сформировать у спортсменов-боксеров правильное отношение к методикам технической, тактической и физической подготовки.

Педагогический эксперимент проводился в ДЮСШ в процессе учебно-тренировочных занятий в группах спортивного совершенствования по боксу. В научно-исследовательской работе изложен опыт тренерской деятельностей со спортсменами-боксерами.

Резюмируя выше изложенное необходимо сделать следующие выводы:

Выявлено, что в процессе учебно-тренировочных занятий боксеры высшего спортивного мастерства используют различные виды подготовки – техническую, тактическую, физическую и психологическую. Однако, использование технической подготовки на учебно-тренировочных занятиях, а так же тактической не достаточно для группы начинающих спортсменов. Так образом необходимо заметить, что анализ анкетного опроса, педагогических наблюдений на учебно-тренировочных занятиях определил, что физическая подготовка боксеров так же имеет базовое значение в процессе работы тренера и спортсменов.

Определены основные учебно-тренировочные направления в педагогической работе тренера со спортсменами-боксерами:

–для совершенствования в спортивной технике - выполнение приемов в целом и по частям, словесное объяснение, демонстрация приемов в целом и по частям, коррекция тренером движений спортсмена, анализ выполненных движений или действий.

–для совершенствования в спортивной тактике - выполнение с партнером тактических действий в целом и по частям, словесное объяснение, анализ действий партнеров в вольном бою, задания в условном и вольном боях, разработка вариантов тактических действий, разгадывание замысла партнера, анализ участия в соревнованиях.

– для физической подготовки применяются метод: повторный, переменный, интервальный, темповый, с максимальной интенсивностью, с ускорениями, соревновательный, игровой, равномерный (кроссы в подготовительном периоде).

– для формирования морально-волевых качеств используются: разъяснение, поощрение, награждение, наказание, психорегулирующая тренировка, отвлечение от неприятных мыслей и т.д.

– для совершенствования специальных психических функций (специализированных восприятий, внимания, мышления, быстроты реакции) применяются приемы изменения различных параметров движения —скорости, усилий, направления и др., сознательный контроль за этими приемами; метод срочной информации; специальное задание в имитационном и условном боях на быстроту реагирования и т.д.

– для теоретической подготовки используются лекции, беседы, изучение специальной литературы, анализ киноматериалов (фильмов, кинограмм и др.).

Обоснованы эффективные пути внедрения методики совершенствования тренировочного процесса боксеров высшего спортивного мастерства в ДЮСШ.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Ашляев К.С., Бараев Х.А. Бокс. Вопросы психологической подготовки боксера. Алматы, 2005.
2. Ашляев К.С., Бараев Х.А. Бокс. Научное методическое обеспечение подготовки боксеров высокой квалификации. Алматы, 2008.
3. Бараев Х.А., Ашляев К.С. Бокс. (Методическое пособие). В помощь тренеру. 2008.
4. Денисов Б.С. Техника основы мастерства в боксе. М.: ФиС, 2007.
5. Филимонов В.И. Физическая подготовка. М.: МГРИ, 2000.

УДК 796.052

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ СПОРТИВНЫХ ИГР

Жакеев Кожагали Темиргалиевич
Магистрант педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова,
Научный руководитель – Клименко Татьяна Ивановна
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье раскрываются основные направления совершенствования учебно-воспитательного процесса по физической культуре с учащимися средней общеобразовательной школы, развитие их физических качеств средствами спортивных игр.*

Ключевые слова: *спортивные игры, подвижные игры, физическое воспитание, физическая культура, физическая подготовка, школьники, средняя общеобразовательная школа, учебно-воспитательный процесс.*

Спортивные игры в системе школьного физического воспитания являются важным фактором, который следует учитывать при организации учебно-воспитательного процесса по физической культуре в школе и определяет отношение учащихся к различным формам занятий физическими упражнениями. В научно-методической литературе приводятся данные, характеризующие различный интерес учащихся к содержанию физического воспитания. По результатам исследований установлено, что наиболее предпочтительными видами спорта, изучаемыми в школе, учащиеся считают волейбол, баскетбол, плавание, футбол, подвижные игры и др. Легкая атлетика и гимнастика признаются менее привлекательными видами спорта. Анализируя результаты многочисленных исследований, можно заключить, что интерес учащихся к различным видам упражнений зависит от возрастно-половых особенностей, популярности физических упражнений среди населения, квалификации учителя и других факторов.

В учебном процессе должна соблюдаться научно обоснованная последовательность овладения школьниками учебным материалом с 1 по 11 класс. Необходима преемственность в решении задач по укреплению здоровья, гармоническому развитию систем и функций организма, воспитанию стойкого интереса к здоровому образу жизни и занятиям спортом, трудолюбию, овладению умениями и навыками изучаемых видов физических упражнений, развитию двигательных способностей и формированию у школьников физических качеств. Исходя из двигательной подготовленности школьников,

спортивной базы школы, экологических условий местности и т.п., государственная Программа по физической культуре предлагает для изучения учебный материал, основанный на популярных видах спорта. По мнению специалистов, для оптимизации учебного процесса по физическому воспитанию в школе целесообразно применять уроки физической культуры с преобладанием в них элементов отдельных видов спорта, а именно, спортивных игр. Игры в школьном возрасте позволяют эффективно решать задачи разносторонней физической подготовки, помогают развивать у детей способность наиболее экономно и целесообразно выполнять многие движения. Физическое воспитание подрастающего поколения является органичной частью системы воспитания и образования детей и служит целям всестороннего развития личности и духовных сил школьников, их подготовки к жизни и плодотворному труду. В процессе физического воспитания общеобразовательных школ решаются задачи укрепления здоровья школьников, развитие их физических способностей, расширение функциональных возможностей организма, формирования двигательных навыков, воспитания их нравственности и волевых качеств: патриотизма, коллективизма, смелости, решительности, упорства, целеустремленности и любви учащихся к определенным видам спорта.

В то же время, спортивные игры включены в Программу по физической культуре начиная с пятого класса, хотя младший школьный возраст является наиболее благоприятным периодом для обучения технически сложным движениям. При этом наиболее эффективным методом признается игровой в комплексе с методами регламентированного упражнения, что способствуют успешному обучению технике упражнений и направленному развитию основных двигательных способностей. Начиная с пятого класса, программа по физической культуре предписывает изучение элементов четырех спортивных игр (волейбол, баскетбол, футбол, гандбол), причем в базовой школе рекомендуется изучать две из четырех игр (по усмотрению педагогического коллектива школы, исходя из спортивной базы, подготовленности педагога, желания учащихся), а в 10-11 классах - одну. Программой рекомендованы умения и навыки, которые должны формироваться по каждой спортивной игре как обязательные двигательные действия. Однако, на наш взгляд, авторами Программы не учтен тот факт, что, с одной стороны, спортивная игра может быть использована как дополнительная, а с другой, как основная, изучаемая с пятого по одиннадцатый классы. Тогда в государственной Программе следует предлагать педагогам два научно обоснованных варианта изучения каждой спортивной игры, поскольку должна достигаться цель - формирование техники игры. Очевидно, что она не реальна в базовой школе, когда изучаются одновременно две игры (по 40-50 часов на каждую игру за весь период обучения). Представляется целесообразным предложить наиболее эффективный во всех отношениях путь: начиная с пятого класса изучать лишь одну (из четырех) спортивную игру, основываясь на объективности существующих дидактических принципов, а в результате -дать школьникам достаточно полные знания, сформированные умения и навыки, способности применять их в данной игре. Что касается остальных игр, содержащихся в Программе, то следует научно обосновать методику внедрения их элементов в начальную школу (в целесообразности такого подхода не стоит сомневаться, так как каждый ребенок в возрасте 6-9 лет должен получить максимально полное представление о всех спортивных играх, содержащихся в школьной программе, с целью создания мотивации для занятий одной из них в общеобразовательной или спортивной школе).

Научная новизна работы состоит в том, что в ней выявлены знания, умения и навыки спортивных игр для оптимизации урочной и внеурочной работы по физической культуре с учащимися младших, средних и старших классов в средней общеобразовательной школе,

а именно, совершенствование физической подготовки учащихся средствами спортивных игр; определено направление педагогической деятельности по развитию школьников интереса к урочным и внеурочным занятиям физической культуры. Разработана программа спортивных игр (волейбола, баскетбола и минифутбола) с учащимися средней общеобразовательной школы.

Практическая значимость исследования заключается в разработке программы спортивных игр и специальных физических упражнений для совершенствования физической подготовки учащихся деятельности. Это способствует физическому и интеллектуальному развитию школьников.

Предполагалось, что дополнительные занятия спортивными играми значительно улучшат физкультурно-спортивную деятельность общеобразовательной школы и активизируют интерес учеников к уроку физической культуры и их физическую подготовку на урочных и внеурочным занятиях, когда школьники могут выбрать спортивные занятия в школе в зависимости от собственных интересов. Это предположение составило гипотезу нашего исследования.

Объект исследования – процесс урочных и внеурочных занятий по физической культуре учащихся средней общеобразовательной школы.

Предмет исследования – содержание и методы физической подготовки средствами спортивных игр.

Цель исследования – теоретически разработать и экспериментально обосновать процесс совершенствования физической подготовки учащихся в средней общеобразовательной школе.

В соответствии с этой целью были поставлены следующие задачи исследования:

1. Определить содержание учебного процесса по физической культуре в средней общеобразовательной школе;
2. Выявить интересы к физической культуре у учащихся средней общеобразовательной школы;
3. Обосновать пути улучшения физической подготовки учащихся в средней общеобразовательной школе.

Для решения поставленных задач применялся комплекс взаимосвязанных методов исследования: теоретический анализ и обобщение данных литературных источников; анализ документов по физической культуре в средней общеобразовательной школе; анкетный опрос учителей физической культуры и учащихся средней общеобразовательной школы; педагогические наблюдения на уроках физической культуры и спортивных секциях; педагогический эксперимент.

Данные, полученные в ходе исследования были проанализированы и соответственным образом разработана теоретическая и практическая программа занятий по физической культуре для учащихся средней общеобразовательной школы.

Изучение и теоретический анализ данных литературных источников позволили выяснить, что изучаемая проблема изложена в педагогической, психологической и специальной литературе; определить теоретические основы исследования; выявить содержание урочной и внеурочной работы учителя физической культуры, а также изучить особенности организации и проведения уроков физической культуры и секционных занятий по спортивным играм в средней общеобразовательной школ; разработать инструментарий исследования и наметить пути решения поставленных задач исследования.

Анализ документов (годового плана-графика уроков физической культуры в младших, средних и старших классах, плана работы по четвертям учителя физической культуры, планов-конспектов уроков по физической культуре, а также документация

спортивных секций по легкой атлетике, волейболу, баскетболу и футболу, изучение документации по работе учителей физической культуры урочной и внеурочной форм, позволило получить сведения о состоянии данной физкультурной работы в средней общеобразовательной школе.

Опрос учащихся проводился с целью определения интересов школьников младших, средних и старших классов по разработанной анкете. Опрос проводился во время урока физической культуры в спортивном зале, а также в процессе тренировок в вышеуказанных секциях. Результаты анкетного опроса показали, что секционной работой охвачены учащиеся в основном среднего и старше-школьного возраста. С учащимися младше-школьного возраста проводятся только уроки физической культуры.

Педагогическое наблюдение на уроках физической культуры и на занятиях в спортивных секциях проводилось для определения средств и методов физического воспитания учащихся, а также физических упражнений, направленных на формирование у учащихся физических качеств. Это дало возможность сделать вывод, что для игровых видов необходимо формировать наиболее важные двигательные качества.

Педагогический эксперимент состоял из двух этапов:

1. Констатирующий эксперимент, который проводился с целью изучения содержания физического воспитания с учащимися в средней общеобразовательной школе. Была проанализирована учебная документация по предмету физическая культура. В ходе данного эксперимента путем наблюдений и анкетного опроса школьников выявлялись интересы в области физической культуры у учащихся.

2. Формирующий эксперимент был организован с целью проверки разработанной программы по физической культуре для формирования у учащихся важных физических качеств средствами спортивных игр. В результате был разработан и практически внедрен годовой план график, который содержал:

- теоретические сведения об оздоровительном значении физической культуры, личной гигиены во время и после занятий физической культурой.

- теоретические сведения об общей физической подготовке, ее значения для учебы и здоровья учащихся;

- теоретические сведения по спортивным играм (баскетбол, волейбол, футбол и т.д.), т.е. знакомили учеников с содержанием спортивных игр и практическим их выполнением на уроках физической культуры;

Резюмируя выше изложенное необходимо отметить, что урочные и внеурочные формы по физической культуре функционируют в обучающем режиме средней общеобразовательной школы. Проводятся согласно расписаниям уроки физической культуры, организованны и проводятся занятия по секциям: легкая атлетика, волейбол, баскетбол, футбол. Однако для развития и совершенствования физической подготовки учащихся необходимы физические упражнения, позволяющие совершенствовать физическую подготовку учащихся школы.

Выявлены интересы у школьников младшего, среднего и старше-школьного возраста посредством опроса и изучения их желаний заниматься различными спортивными играми как на уроке физической культуры, так и на занятиях в спортивных секциях. Сделан анализ анкетного опроса учащихся по интересу занятий различными спортивными играми.

Обоснованы пути совершенствования физической подготовки учащихся средствами спортивных игр путем внедрения программы физической подготовки школьников младшего, среднешкольного и старшешкольного возраста. Организованы и были проведены учебные и внеучебные занятия, согласно разработанной программе и получены положительные результаты.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Ашмарин Б.А. теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. Москва ФиС, 1990, 220 с.
2. Белорусова В.В. Воспитательная работа в процессе занятий физической культурой М. ФиС, 1988, 120 с
3. Курамшин Ю.А. Теория и методика физической культуры . Учебное пособие, Санкт-Петербург, 1999 г. 323 с.
4. Курамшин Ю.Ф. Методы обучения двигательным действиям и развития физических качеств.-Л., 1991
5. Курамшин Ю.Ф. Теория и методика физической культуры. – М.: Советский спорт, 2004. – 464 с.
6. Фомин Н.А., Фолин В.Е. Возрастные основы физического воспитания. - М.:Физиология и спорт. - 1972. - С.5-20.
7. Ядов В.А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. – М.: Наука, 1996, - 238 с.

УДК 796.052

РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У СТУДЕНТОВ ВУЗА НА УЧЕБНО-ТРЕНИРВООЧНЫХ ЗАНЯТИЯХ ПО НАСТОЛЬНОМУ ТЕННИСУ

Джумагалиев Асхат Хамитович,
Бекбаев Сатыбалды Шамранович
старшие преподаватели педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова,
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье раскрываются основные задачи по подготовке студентов на учебно-тренировочных занятиях по настольному теннису, развитие их физических качеств таких как ловкость, гибкость, быстрота и выносливость, позволяющих сформировать спортивную форму для участия в соревнованиях по настольному теннису в вузе.*

Ключевые слова: *настольный теннис, студенты, теннис в вузе, физическая культура, физическое воспитание, ловкость, гибкость, быстрота, выносливость, физическая подготовленность, учебно-тренировочный процесс, учебные занятия.*

Опыт педагогической работы в вузе, анализ учебных и учебно-тренировочных занятий даем возможность определить, что целью преподавания предмета «Физическая культура» в высших учебных заведениях является формирование физической культуры личности студента.

Для достижения данной цели необходимо решение следующих задач: укрепление здоровья студентов различными средствами физической культуры, повышение уровня их двигательной активности, поддержание высокого уровня работоспособности; повышение уровня физической подготовленности студентов, их функционального состояния; создание условий для полной реализации интересов и потребностей студентов в физическом самосовершенствовании.

Учебный процесс по физическому воспитанию в ВУЗе строится на основе нескольких основных положений: учету спортивной материальной базы ВУЗа,

контингента обучающихся студентов, возможностей профессорско-преподавательского состава кафедры физического воспитания, спортивных традиций ВУЗа. Одним из важнейших составляющих организации учебного процесса является ориентация его на учет интересов и потребностей студентов в выборе форм и средств занятий физическими упражнениями.

Настольный теннис является яркой, увлекательной игрой, которой могут заниматься студенты в течении обучения в вузе. Занятия настольным теннисом оказывают положительное воздействие на организм человека. Так, по энергетическим затратам эта игра приравнивается к современным спортивным танцам, плаванию, волейболу. По срочному тренировочному эффекту настольный теннис находится между теннисом и плаванием брассом. По развитию ловкости и быстроты, теннисисты превосходят людей того же возраста, не занимающихся теннисом. Настольный теннис совершенствует не только быстроту движений, но и быстроту сложной двигательной реакции, реакции прогнозирования, развивает оперативное мышление, а также умение концентрировать и переключать внимание.

Влияние занятий настольным теннисом на развитие других физических качеств также велико и разносторонне. Так, по уровню взрывной силы теннисисты превосходят спортсменов, занимающихся видами спорта, требующих в основном проявление силы и выносливости. Высока у них подвижность в таких суставах, как плечевой, локтевой, лучезапястный, тазобедренный, а также в сочленениях позвоночного столба. Занятия теннисом способствуют развитию специальной игровой и особенно скоростной выносливости.

Достижение результатов, определенных вузовской программой, для занимающихся настольным теннисом, немыслимо без всестороннего физического развития, которое осуществляется в круглогодичном учебном цикле и направлено на последовательное приспособление организма к интенсивным нагрузкам и совершенствование морально-волевых качеств студента-спортсмена.

Для всестороннего физического развития теннисиста используются общеразвивающие упражнение, специальные упражнения и дополнительные виды спорта: легкая атлетика (бег на короткие дистанции, старты, прыжки), конькобежный спорт, гимнастика и др. Все эти физические упражнения включаются в занятия, в подготовительную его часть, с учетом состояния здоровья, индивидуальных качеств и состояния физической и спортивно-технической подготовленности на данный период. Под влиянием упражнений укрепляется и развивается мускулатура, улучшается деятельность сердечно-сосудистой, нервной и других систем организма. Следует помнить, что для достижения результатов в физическом развитии необходимо постепенное повышение объема и интенсивности упражнений. Особое значение для игрока в настольный теннис имеют общеразвивающие и специальные физические упражнения. Ими надо заниматься систематически. Только многократное повторение специальных упражнений (имитационные упражнения, упражнения на велоколесе, упражнения с отягощениями и т. д.) дает положительный результат в процессе обучения теннисиста. В этой связи предлагаем основные направления и рекомендации по развитию физических качеств, необходимых теннисисту.

Одним из направлений учебно-тренировочных занятий по теннису со студентами вуза является развитие силы. Развивая силу мышц у теннисистов, необходимо учитывать специфику этой игры, требующей ловкости, быстроты и выносливости. Поэтому излишнее увлечение упражнениями, развивающими собственно силу, может лишить движения эластичности, притупить остроту чувства мяча. Упражнения должны быть разнообразными и равномерно развивающими все группы мышц. Упражнения,

развивающие силу, следует чередовать с упражнениями, способствующими развитию гибкости, эластичности и координации движений.

Важным направлением является развитие быстроты, физическим качеством в настольном теннисе является быстрота реакции. В игре теннисист должен быстро оценивать обстановку, реагировать, стартовать, делать замах, двигаться, менять направление перемещений и т. д. Мяч, посланный соперником, находится в воздухе 0,3–0,5 секунд. За это короткое время спортсмен должен определить скорость его полета, точку отскока, характер вращения мяча и с учетом расположения соперника быстро рассчитать свои возможности и предпринять соответствующее действие. Только при наличии быстроты реакции можно в сложной и быстро меняющейся обстановке встречи использовать благоприятные моменты, захватить инициативу и добиться победы. Хорошим дополнением к специальным занятиям служат игры («крутиловка» вчетвером или втроем), различные виды бега на скорость (старты по 30 м, челночный бег, эстафета с теннисным мячом и т. д.). Однако решающее значение для развития быстроты имеет игра в настольный теннис, особенно повторение упражнений с максимальной скоростью. Между упражнениями теннисисту нужно отдыхать, чтобы повторять их, не снижая быстроты. Такие упражнения должны быть непродолжительным, но частыми. Развивая быстроту движения, одновременно следует воспитывать мгновенную реакцию на зрительные восприятия, применяя упражнения, в которых сигналы подаются не звуком, а различными движениями.

Настольный теннис является видом спорта для студентов, позволяющий развивать ловкость. Ловкость является умением легко, быстро и эффективно совершать самые разнообразные движения, пользуясь арсеналом технических приемов и способов игры. Поэтому теннисист должен свободно владеть своим телом, чтобы выполнять серии ударов из разных положений на большом расстоянии от стола, делать быстрые броски на укороченные мячи, иногда преодолевая расстояния в 4–5 м и, отражая мяч, посылать его в наиболее уязвимое место противника. Этот поток сложных технических приемов игры требует экономных, ловких движений. Общая ловкость развивается путем занятий различными видами спорта: теннисом, баскетболом, хоккеем, гимнастикой, акробатикой и подвижными играми. Специальная ловкость лучше всего вырабатывается в результате тренировок у стола с разными партнерами, обладающими атакующей и защитной техникой. Тренировки, посвященные развитию ловкости, должны быть насыщены разнообразными вариантами технических приемов. Чем больше выполняется выпадов, бросков и различных передвижений у стола, тем продуктивнее тренировка. Для увеличения числа движений иногда рекомендуется поочередно выполнять левый удар с правой и с левой стороны стола и правый (также с одной и другой стороны). Такие переходы в промежутках между ударами повышают специальную ловкость.

Учебно-тренировочные занятия по настольному теннису позволяют развивать выносливость. Значение выносливости в настольном теннисе огромно. Очень часто игроки, владеющие хорошей техникой и недостаточной выносливостью, блестяще выигрывали первые партии, а во второй половине встречи теряли точность удара, у них ослабевало внимание, нарушалось нормальное дыхание, увеличивалась потливость. В каждом соревновании нагрузка имеет свои особенности. Она бывает продолжительной или кратковременной, но всегда очень интенсивной. Это зависит от года обучения игре в настольный теннис, уровня спортивно-технической подготовленности, веса, пола и т. д. В среднем каждая встреча длится от 15 до 20 минут. Принято различать общую и специальную выносливость. Под общей выносливостью следует понимать способность организма к длительной работе, а под специальной, или скоростной выносливостью, способность в течение определенного времени выполнять работу с наибольшей

интенсивностью. На основании общей выносливости развивается специальная выносливость, без которой невозможно добиться положительных результатов. Большое значение имеет, и умение спортсмена соразмерять свои мышечные усилия и расслаблять мышцы после удара. Это предохранит мышцы от быстрого утомления. Общая выносливость лучше всего развивается посредством длительной, но умеренной работы, дающей постепенно возрастающую нагрузку на сердце и легкие. Очень полезны в этом случае упражнения со скакалками, спортивная ходьба, кросс, ходьба на лыжах (20–30 км), игра в баскетбол, систематические повторные пробежки, специальные упражнения, а также тренировки у стола и участие в соревнованиях.

Необходимо отметить, что настольный теннис, как вид спорта развивает гибкость у студентов-теннисистов. Игра в настольный теннис требует эластичности мышц всего тела, и особенно туловища и игровой руки. Играя в быстром темпе, теннисистам часто приходится отражать удары, не сходя с места, делая повороты и наклоны туловища. Гибкость развивается с помощью упражнений на растягивание, маховых движений, специальных гимнастических упражнений для плеча, локтя, кисти и пальцев. Выполнять их следует очень осторожно, так как чрезмерная нагрузка может привести к разрыву мышц и связок. Гибкость развивается медленно, постепенно. Сохранение этого качества на должном уровне требует регулярной тренировки.

В связи с активной подготовкой к спортивным состязаниям по настольному теннису в процессе учебно-тренировочных занятий у студентов теннисистов формируется спортивная форма, то есть подготовленность организма к выполнению наивысшей спортивной нагрузки для данного индивидуума. Хорошая форма достигается путем систематической, специальной и всесторонней физической подготовки. Теннисист, находящийся в хорошей спортивной форме, энергичен и полон желания много тренироваться. Организм такого теннисиста быстрее входит в работу, меньше утомляется, и силы его быстрее восстанавливаются. При проведении учебных занятий следует, независимо от времени года, проводить одно-два занятия в месяц на воздухе, для чего используются пешие и лыжные прогулки, кроссы, подвижные и спортивные игры. Правильная постановка дыхания – важнейшая часть физической подготовки каждого теннисиста. Дышать следует как можно ровнее и глубже, темп дыхания должен соответствовать темпу движений. Вдох лучше всего делать в момент замаха, а выдох в момент удара по мячу. Вдох производится преимущественно при выпрямлении, а выдох – при наклонах, поворотах и группировке. При правильной работе дыхательного аппарата развивается выносливость спортсмена, и легче преодолевается нервное напряжение. Одной из важных форм контроля за спортивной формой является самоконтроль. В этих целях заводится дневник, где записываются основные данные о состоянии здоровья, а также антропологические данные: рост, вес, объем груди, мышц рук и ног, емкость легких. В дневнике отмечаются все отклонения от нормы. Самоконтроль – лучшее средство выявления перетренированности.

Таким образом, многолетний опыт педагогической деятельности со студентами вуза кафедры «Физическое воспитание» Западно-Казахстанского университета им.М.Утемисова позволяется сделать вывод, что настольный теннис является одним из ведущих видов спортивных игр, эффективным средством физического воспитания студентов. Практика физического воспитания в вузе показывает необходимость его дальнейшего совершенствования и внедрения в учебный процесс по физической культуре.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Барчукова Г.В. Настольный теннис в ВУЗЕ./Г. В. Барчукова, А.Н. Мизин. – М.: Спорт Академ Пресс, 2002. – 132 с.

2. Байгулов Ю.П. Основы настольного тенниса / Ю.П. Байгулов, А.Н. Романин. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – 160 с.
3. Гринберг Г. Настольный теннис / Г. Гринберг. – Кишинев, 1973. – 94 с.
4. Иванов В.С. Настольный теннис./ В.С. Иванов. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – 196 с.
5. Иванов В.С. Теннис на столе / В.С. Иванов. – М.: Физкультура и спорт, 1970. – 160 с.
6. Настольный теннис. Программа для спортивных секций, коллективов физкультуры и спортивных клубов. – М.: Физкультура и спорт, 1978. – 40 с.
7. Силонов С. Ракетка в настольном теннисе // Настольный теннис. -. №2. – 2002.
8. Орман Л. Современный настольный теннис./ Л. Орман. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 175 с.

УДК 796.052

ВОЛЕЙБОЛ КАК СРЕДСТВО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ ВУЗА

Тюрина Татьяна Ивановна,
Бессмертнов Павел Александрович
старшие преподаватели педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова,
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье рассматриваются основные направления физического воспитания студентов вуза на учебных занятиях по волейболу, формирования их интереса к физическим упражнениям, а также правильному усвоению физических упражнений данного вида спорта, которому свойственны большой объем нагрузок и интенсивность проведения занятий на любом уровне. Это положение предъявляет очень высокие требования к состоянию здоровья и к физическому развитию студентов вуза.*

Ключевые слова: *волейбол, студенты, волейбол в вузе, физическая культура, физическое воспитание, физическая подготовка, учебно-тренировочный процесс, учебные занятия, педагогическая деятельность.*

Современное физкультурное образование в вузе направлено на физическую подготовку студентов в процессе освоения ими знаний, умений и навыков в различных видах спорта.

В настоящее время стала очень актуальной тема физической подготовки студентов, так как спорт всегда является эмоциональной и интерактивной средой, которая предоставляет возможность демонстрировать не только личностные качества студентов, но и улучшить их физическую подготовку, состояние всего организма в целом. Многолетний опыт педагогической деятельности на кафедре «Физическое воспитание» Западно-Казахстанского университета им.М.Утемисова показывает, что участие в различных спортивных мероприятиях студентов играют важную роль в повышении их эмоционального фона и повышает настроение.

Физическая культура всегда являлась важной и неотъемлемой частью формирования личности современного специалиста, то есть студентов вуза. Данная дисциплина всегда была обязательной для любых специальностей. Физическая культура представляет собой одно из средств формирования развитой личности, а так же улучшения физического и психофизиологического состояния студентов на протяжении всего периода обучения и профессиональной подготовки в процессе обучения в вузе. Несмотря на то, что в наше время в вузах складываются гуманистические воспитательные системы, любая система образования обязана выделять должное место физической подготовке и спорту. Студенты, которые занимаются спортом регулярно, обладают лучшей способностью к обучению. Студенты выделяют время на занятия спортом в вузе, в результате чего у них улучшается концентрация внимания, так же они способны пойти на риски и имеют более позитивное отношение к себе и окружающим, в отличии от тех, у кого спорт отсутствует спорт в жизни.

Одним из наиболее популярных видов спортивных игр в системе обучения студентов в вузе является волейбол, который считается одной из самых популярных игр среди молодежи. Волейбол пользуется высоким спросом благодаря тому, что он прост в обучении и широкодоступен. Волейбол имеет огромное признание среди молодежи, его включили в учебную программу дисциплины «Физическая культура» на занятиях кафедры «Физическое воспитание». Волейбол является атлетическим видом спорта, которым могут заниматься спортсмены, чьё состояние организма можно охарактеризовать высоким уровнем функциональных требований. Данному виду спорта свойственны большой объем нагрузок и интенсивность проведения занятий на любом их уровне, поэтому студенту, занимающемуся волейболом, предъявляют очень высокие требования к состоянию его здоровья и к физическому развитию. Важно отметить, что занятия волейболом направлены на развитие выносливости, так как одной из составляющих этой игры являются прыжки и интенсивность их выполнения, что так же является отличительной чертой волейбола от других видов спорта. Занятия волейболом с каждым годом набирают всё большую популярность в вузе и никогда не теряли своей актуальности среди студентов. Перед проведением игр в волейбол студенты должны повысить уровень своего здоровья, а так же сформировать физические качества, которые пригодятся обучающимся не только во время игр, но и в дальнейшей жизни, в их профессиональном труде после того, как они закончат получать образование.

Анализируя учебный процесс в вузе, кафедры «Физическое воспитание» необходимо отметить, что волейбол повышает работоспособность студентов, понижает риски к утомлению, воспитывает стрессоустойчивость, силу, выносливость, ловкость, внимательность, быстроту скорости реакции, высокую концентрацию и переключаемость внимания, развивает оперативную память, повышается уровень наблюдательности, формируется практическое мышление, умение быстро принимать решения в сложных ситуациях, развивается высокая координация движения.

Для того, чтобы занятия по волейболу способствовали грамотному развитию физических качеств студентов, преподаватели вуза имеют знания анатомических и физиологических особенностей организма, что позволяет на первых учебных занятиях по физическому воспитанию раскрывать содержание техники безопасности на занятиях по волейболу.

Эффективность процесса обучения связана с работоспособностью студента на занятиях по волейболу. Поэтому эффективность педагогической деятельности преподавателей кафедры «Физического воспитания» нашего вуза направлено на формирование работоспособности студентов, что позволяет студентам выполнять технические приемы и тактические комбинации на протяжении всего занятия по

физическому воспитанию. Во время тренировок студенты сохраняют и грамотно распределяют свою активность. Следовательно, в процессе учебных занятий по физическому воспитанию в вузе формируется ряд физических качеств организма студентов, позволяющих нормировать их физическую нагрузку по заданию преподавателя. Любая физическая нагрузка положительно влияет на уровень общей активности студента и его физической и умственной активности, что не скажешь о студентах, которые игнорируют физические нагрузки и занятия спортом. Эти качества будут проявляться только в том случае, если занятия будут направлены на развитие выносливости, смекалки, духа коллективизма и силы. Тренировки по волейболу всегда способствовали развитию быстроты реакции, частоты движений и скорости. Это факт подтверждает то, что профессиональные спортсмены отличаются от любителей своей мгновенной реакцией и достаточно высокой частотой движений. Наряду с другими видами спорта, волейбол развивает умение выполнять сочетание сложных комбинаций, формирует умение максимально быстро принимать решения, в связи с образованием новых условий и задач. В период игры особое место у студентов занимают мышление и зрительное восприятие и внимательность.

В ходе игры волейбол, студентам приходится решать тактические задачи, исходя из оценки большого объема информации о конкретной сложившейся ситуации. Когда студент продумывает стратегию дальнейших действий, он сосредотачивает свое внимание на объекте игры, тренирует зрительную память и невербальное восприятие действительности. Таким образом, волейбол развивает как физические возможности, так и тактическое мышление.

Исследование научной и педагогической литературы и учебных пособий по волейболу позволяют сделать вывод, что игры в волейбол совершенствуют три физиологических компонентов организма студентов: адаптированность; нейротизм; стабильность баланса нервных процессов.

В процессе учебных занятий физическим воспитанием студентов в вузе адаптивность их к занятиям показывает на то, насколько хорошо студент социализирован, на каком уровне находится его самооценка и какой у него социальный статус. Совершенствование данного компонента в процессе занятий волейболом способствуют регуляции психических процессов студентов.

Научные публикации ряда авторов раскрывают вопрос о том, что волейбол способствует балансу между возбуждением в нервной системе. Сбалансированность может существовать лишь в тех случаях, когда нервные процессы одинаково выражены. Люди с сбалансированными нервными процессами характеризуются уравновешенным поведением. Сочетание всех этих компонентов только подчеркивает особую важность эмоционально-психической регуляции в процессе соревновательной деятельности волейболистов, а зрительное восприятие определяет игровую стабильность. Выполнение общеразвивающих упражнений оказывает положительное воздействие на физиологическое состояние организма студентов, а в процесса разминки повышается частота сердечно – сосудистых сокращений, улучшается устойчивость вестибулярного аппарата, увеличивается силовой показатель. Под конец тренировки у студентов наблюдается увеличение поля и глубины зрения, повышается интенсивность, устойчивость и переключение внимания. Все эти показатели объясняют рост общей работоспособности студентов, повышение силы и подвижности нервных процессов.

Волейбол базируется на прыжках, беге, метании и передаче мяча. Регулярные организованные занятия волейболом положительно сказываются на функционировании всех органов чувств, опорно-двигательном аппарате, улучшается работоспособность желудочно-кишечного тракта и системы кровообращения. В период игры в волейбол,

студенты находятся в благоприятных условиях, в которых дается возможность проявить свою силу, ловкость, быстроту, смекалку, коллективизм, и многие другие качества, которые необходимы обучающимся для совершенствования и становления себя как личности. В основу игры в волейбол входит многократное выполнение прыжков, которые несомненно укрепляют отдельные группы мышц и увеличивают их динамическую силу. Только при хорошей подвижности в лучезапястном, локтевом, плечевом суставах, крестцово-позвоночном сочленении, в тазобедренном и голеностопном суставах можно достичь эффективного ведения игры в волейбол.

Нельзя забывать и о психологической подготовке, которая имеет немаловажное значение в волейболе. Этому виду спорта присущ высокий уровень эмоционально-интеллектуальной нагрузки. Развитие волевых качеств является одной из главных задач во время подготовки к игре в волейбол. Рассматриваемая дисциплина помогает развивать такой вид физических качеств, как быстрота. Важно понимать, что это действие должно длиться недолго и студент не должен чувствовать утомления после его выполнения. Из всех физических качеств менее изученным является ловкость, но надо учитывать, что этой ловкости, достаточной в волейболе, может не хватить в других видах спорта. Невозможно не упомянуть о таком физическом качестве студентов, как выносливость. Под выносливостью следует понимать умение учащихся выполнять игровую деятельность без снижения её эффективности на протяжении игрового периода.

Развитие выносливости на тренировках повышает функциональные возможности верхнего дыхательного аппарата, улучшаются реакции сердечно-сосудистой системы на функциональную нагрузку.

Таким образом, волейбол следует рассматривать не только как вид спорта, который способствует достижению высоких спортивных показателей, но и как подготовку студентов к производственному труду людей, чья профессия характеризуется проявлением физических качеств, высокой интенсивностью, устойчивостью, быстротой и точностью переключения внимания, высокой скоростью реагирования и точностью восприятия мышечных усилий. Не стоит сомневаться, что именно волейбол является одним из средств, с помощью которого происходит развитие физических качеств студентов вузов. Рассматривая содержание статьи необходимо отметить, что данное положение учебных занятий по физическому воспитанию включает в своем содержании обучение студентов волейболу так же других вузов Республики Казахстан, так как цели и задачи кафедры «Физическое воспитание» по обучению студентов на учебных и вне учебных занятий волейболу являются стандартными, но требуют современного педагогического обобщения и индивидуального подхода к каждому студенту.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Журавлёва И. В. Поведенческие факторы здоровья подростков //Социология медицины. — 2002. — № 1. — С. 32–47.
2. Ильинич В.И. Студенческий спорт и жизнь. Москва 1995 г.
3. Массовая физическая культура в вузе. Под ред. В.А. Маслякова, В.С. Матяжова. Москва 1991 г.
4. Физическое воспитание студентов и учащихся. Под ред. Н.Я. Петрова, В.Я.Соколова.Минск1988г.
5. Фурманов А. Г. Подготовка волейболистов. – Минск: МЕТ, 2007. – 329 с.: ил.

УДК 796.052

СРЕДСТВА И МЕТОДЫ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ВУЗА

Демченко Людмила Валерьевна
зав.кафедры «Физическое воспитание», старший преподаватель
педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова
Федорченко Людмила Ивановна
старший преподаватель педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова
Уральск, Казахстан

Аннотация: *В данной статье рассматривается система физкультурного образования и физкультурно-педагогическая деятельность кафедры «Физического воспитания» в вузе. Раскрываются основные направления физкультурно-педагогической деятельности преподавателей: сохранение и укрепление здоровья студентов, формирование у них потребности в физическом совершенствовании и здоровом образе жизни.*

Ключевые слова: *физическая культура, физическое воспитание, студенты, педагогическая деятельность, учебный процесс, учебные занятия, здоровый образ жизни, физическая работоспособность, физическое развитие.*

Физическая культура студента имеет важное значение, обеспечивая развитие физических, интеллектуальных способностей и нравственных качеств, психофизической выносливости, повышение физической работоспособности. Физическая подготовка студентов приобретает принципиально важное значение потому, что призвана не только обеспечивать физическое развитие и укрепление организма студентов, но и формировать навыки и потребности в здоровом образе жизни, закладывать фундамент прочности здоровья, общей физической работоспособности и воли будущего специалиста. Несмотря на сложную социально-экономическую ситуацию в стране, возрастающий дефицит финансирования образования, физическая культура по-прежнему остается предметом учебного плана.

Сохранение и укрепление здоровья студентов, формирование у них потребности в физическом совершенствовании и здоровом образе жизни является одной из основных задач системы физического воспитания образовательного учреждения по решению проблемы здоровье-образующего фактора в учебно-воспитательном процессе. Согласно данному положению, на кафедре «Физического воспитания» Западно-Казахстанского университета им.М.Утемисова разработано основное положение о том, чтобы занятия физической культурой приносили максимальную пользу, перед системой в целом и перед каждым занятием в частности должны ставится цели, что в свою очередь требует информированности преподавателя о состоянии здоровья, уровне физической подготовленности каждого студента на каждом этапе обучения. Такая информация имеет большое практическое значение, а поэтому оценка эффективности физического воспитания каждого обучающегося должна проводиться, с одной стороны6 по состоянию его здоровья, а с другой – по уровню развития основных физических качеств, т.е. по уровню физической подготовленности.

Анализ научно-исследовательской литературы, в работах казахстанских ученых в области спортивной педагогики отмечается, что понимание студентом пользы занятий спортом, ведение здорового образа жизни может стать дополнительным резервом формирования разнообразных (в том числе доступных для каждого) видов физической культуры, прогрессивных тенденций в физическом развитии студенческого общества.

Рассматривая теоретические основы физической культуры в вузе, ряд авторов отмечают, что в современной теории физической культуры условно определены три формы ее функционирования в образовательном учреждении неспортивного профиля: спорт, физическая рекреация и физическая реабилитация. Основой данного единства выступает главное средство – физические упражнения, которые являются основной структурной единицей практики. Основная форма функционирования физической культуры в российских учебных заведениях – неспециальное физкультурное образование. В ряде работ названных авторов также указывается на необходимость усиления образовательной направленности физкультурной деятельности в образовательных учреждениях неспортивного профиля, на обеспечение элементарной физиологической грамотности их студентов. Такие мероприятия, кроме признания важности телесного развития, бесспорно, будут способствовать осознанному, творческому отношению к задачам, средствам, методам и формам физкультурной деятельности, формированию отношения к физической культуре как ценности.

Отдельные авторы педагогической теории о физической культуре выделяют условно четыре основные цели физического образования в условиях вуза: достижение целостности знания о человеке, его культуре как системе норм, ценностей, ориентированных на развитие личностных качеств каждого молодого человека; формирование нравственно-эстетических норм интеллигентности студента в единстве с его физкультурной деятельностью; воспитание у студентов потребности и способности руководствоваться в своей жизни гуманистическими мотивами, умения прогнозировать и самокритично оценивать результаты телесного и духовного развития; ориентация студентов на самообразование, саморазвитие, саморегуляцию и самоконтроль в области физической деятельности, непрерывное духовное и физическое развитие.

Основной и доминирующей функцией в вузе является функция обучения студентов, которая включает формирование специальных знаний студента о физическом развитии человека вообще и своего в частности, овладение основами теории и методики занятий физическими упражнениями в различных видах физкультуры, навыками и техникой их выполнения. Но необходимо отметить, что наиболее важной для студентов является функция воспитания в процессе обучения в вузе на занятиях физическим воспитанием, которая обеспечивает сформированность отношения к своему здоровью и физическому развитию как ценности, формирует волю, решительность, готовность преодолеть физические нагрузки (в том числе связанные с напряженным режимом учебы), потребность в регулярных занятиях спортом.

На наш взгляд, наиболее интересной и оригинальной является функция управления, которая включает в себя управление педагогическим воздействием и направлена на развитие у занимающихся студентов силы, ловкости, выносливости, совершенствование тела и духа в процессе физкультурных занятий на кафедре «Физического воспитания», то есть необходимых физических качеств для учебных занятий в вузе и дальнейшей профессиональной деятельности после окончания университета.

Структура физической культуры образовательного учреждения гуманитарного профиля (педагогического факультета ЗКУ им.М.Утемисова) характеризуется не только строением, но и взаимосвязями, которые позволяют им взаимодействовать друг с другом на одном уровне (координационных характер) и в то же время подчиняться друг другу внутри системы – то есть имеют характер подчиненный. Причем каждый из видов физической культуры направлен на решение конкретных задач посредством общих и специфических методов и фор организации физической деятельности студенческой молодежи. Необходимо отметить важную роль осуществления координационного

направления спортивного клуба, который проводит всю физкультурную и спортивную работу совместно с кафедрой «Физического воспитания» университета.

Преподавательский коллектив кафедры «Физического воспитания» в университете осуществляет общественную и личностную потребность, теоретические знания о физкультурной деятельности и становлении личности студентов, подготовке к практике труда. Анализ практического опыта педагогической деятельности учебных заведений обусловлен выделением отдельной специфической отрасли физической культуры, то есть профессионально-прикладной, которая изучает биологические, социальные и дидактические аспекты комплексного влияния прикладных видов физкультурной деятельности и призвана обеспечивать на всех этапах обучения в вузе, а так же формирование личности студентов, создает материальные и духовные ценности, обеспечивают студентов высокой прикладной подготовленностью. Таким образом, в настоящем учебном процессе вуза профессионально-прикладная физическая культура призвана удовлетворять общественные и личностные потребности студентов в формировании личности с характерным комплектом как общих, так и конкретных профессионально-прикладных физических, психофизиологических качеств и функций, двигательных умений и навыков, необходимых для овладения профессией на всех этапах совершенствования в профессиональной деятельности.

Уровень физической культуры студенчества имеет особо важное значение, поскольку он не только влияет на степень освоения учащейся молодежью учебной программы и эффективность их отдачи как специалистов после получения диплома, но и в значительной мере определяет выбор обществом образа жизни. Таким образом в процессе получения образования в вузе студенты получают знания, умения и навыки одного из важных направлений здорового образа жизни: отвлечение от вредных привычек, соблюдение режима учебного дня, режим труда и отдыха, правильного питания, активной двигательной деятельности благодаря качественной педагогической деятельности преподавателей кафедры «Физического воспитания» вуза, в нашем случае это кафедра Западно-Казахстанского университета им.М.Утемисова. К задачам, которые решает сегодня система физического воспитания в образовательном учреждении, можно отнести: воспитание потребности в физическом совершенствовании и здоровом образе жизни и включение студентов в активную физкультурно-спортивную деятельность по освоению ценностей физической культуры; формирование системы теоретических знаний и практических умений в области физической культуры; обеспечение необходимого уровня профессиональной готовности будущих специалистов, включающей физическую подготовленность, тренированность, работоспособность, развитие профессионально значимых физических качеств и психомоторных способностей; полноценное использование средств физической культуры для профилактики заболеваний, сохранения и укрепления здоровья, овладения умениями по самоконтролю в процессе физкультурно-спортивных занятий.

Однако, во многих вузах имеются и противоречия, которые сдерживают решение основных задач физического воспитания студентов: неполное соответствие учебных программ сути указанных задач; недостаточность или отсутствие мотивов для их решения у преподавателей физического воспитания образовательных учреждений неспортивного профиля; недостаточную материальную базу для реализации процесса физического воспитания студентов; недостаточный уровень физического развития и образования поступивших в вуз, отсутствие потребности в физическом совершенствовании; неопределенность требований к минимальному уровню физического развития поступающих в образовательные учреждения. Одним из важных пунктов для преодоления затруднений является необходимость обеспечения физической культуры и спорта

профессиональными кадрами. Это направление работы сегодня является одним из главных для системы профессионального образования, то есть для оптимизации образовательного учебно-воспитательного процесса со студентами – будущими специалистами нашего государства.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. - М.:ФК и спорт, 1990
2. Бальсевич Б.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура и воспитание, образование, тренировка. 1996. № 2.
3. Виленский М.Я.,Карповский Г.К. Мотивационно-ценностное отношение студентов к физическому воспитанию и пути его направленного формирования // Теория и практика физической культуры. 1984. № 10.
4. Головина В.А. Развитие физкультурно-оздоровительной работы в высшей школе на современном этапе: дис. … канд. пед. наук. М., 2002. 178 с.
5. Кульназаров А.К. Организационно-педагогические основы совершенствования физкультурного движения Республики Казахстан. - СПб., 1999. - 73 с.
6. Матвеев Л.П., Новиков А.Д. Теория и методика физического воспитания // под общ. ред. Л.П. Матвеева и А.Д. Новикова. 2-е изд., испр. и доп. М., 1976. Т.2.
7. Салов В.Ю. Теоретические и методические основы формирования здорового образа жизни учащейся молодёжи средствами физической культуры. – СПб., 2001. – 382с.

УДК 796.052

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРЕДСОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ И СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ЮНЫХ СПОРТСМЕНОВ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ КИКБОКСИНГОМ

Покотилова Аделина Александровна
аспирант БелГУ
Белгород, Россия

Аннотация: *В данной статье раскрываются основные направления предсоревновательной и соревновательной подготовки юных спортсменов, занимающихся кикбоксингом. Автор определяет ключевые моменты формирования необходимых физических качеств юных спортсменов на учебно-тренировочных занятиях по кикбоксингу.*

Ключевые слова: *кикбоксинг, спорт, кикбоксер, учебно-тренировочный процесс, бокс, начальная подготовка, физические качества, предсоревновательный период, соревновательный период.*

Интерес к развитию кикбоксинга в нашей стране требует от специалистов этого направления искать и разрабатывать новые формы, методы и средства тренировки для спортсменов различного квалификационного уровня этого вида спорта.

Анализ литературных источников, популярной научной литературы по видам спорта, педагогические наблюдения показывают, что до сих пор основная часть тренеров применяет методические разработки, которые имеются в боксе. Несомненно, на

начальной стадии создания научно методических основ кикбоксинга это является достоверным для начальной подготовки спортсменов в виде спорта «кикбоксинг». Однако к настоящему времени, когда спортивное мастерство кикбоксеров нового поколения выросло, выявились и новые особенности, характерные именно для кикбоксинга. В первую очередь, это относится к тренировке квалифицированных кикбоксеров на этапе предсоревновательного и соревновательного периода юных спортсменов.

Большинство тренеров применяют так называемую тренировочную модель, которая подразумевает ретроспективу деятельности. Однако эта модель - качественная. И хотя немало высококвалифицированных спортсменов подготовлено подобным образом, при современной конкуренции сделать это становится все труднее, так как конкретность между спортсменами с каждым годом повышается.

На основе анализа подготовки кикбоксеров определен в упрощенной форме месячный тренировочный цикл, т.е. разработана модель 4 недельной продолжительности. По сформированной модели анализировались соотношения между нагрузками в отдельных (частных) группах упражнений (парциальные нагрузки) и построения общих и парциальных нагрузок по тренировочным циклам (занятиям, неделям, месяцам). Объем тренировочных нагрузок в этой модели оценивался в относительных единицах (процентное отношение объема нагрузки меньшего цикла к объему нагрузки более продолжительного цикла).

Отличительной особенностью методики планирования учебно-тренировочных занятий по кикбоксингу с юными спортсменами является точная последовательность расчетных операций. Поскольку даже самая совершенная теория, самый совершенный метод должны проверяться на практике, то есть констатирующем и поисковым экспериментом с юными спортсменами, занимающихся кикбоксингом. Эти эксперименты должны показать реальное состояние дел, то есть учебно-тренировочного процесса, его содержание, особенностей и эффективности на учебных занятиях с юными спортсменами, занимающимся кикбоксингом.

Выявленные целесообразные нагрузки в педагогических экспериментах для юных спортсменов, занимающихся кикбоксингом предполагают достижение ими соответствующего уровня показателей состояния подготовленности к соревнованиям, изменяющихся в процессе тренировки, прямо или косвенно влияющих на конечный результат.

Проведенный анализ доступной научной, учебно-методической литературы показывает, что в систему подготовки юных спортсменов включены следующие направления: группы физических упражнений имеющих сходство с соревновательными упражнениям и с условиями соревнований: общеразвивающие (ОФП); специально-подготовительные (СПУ); упражнения на снарядах (УнаС), содействующие совершенствованию технико-тактического мастерства (СТТМ); условные бои (УБ); соревновательные упражнения (вольные бои и спарринги - ВБС); соотношения параметров усредненной относительной интенсивности (УОИ) в представленных группах упражнений; распределения основных параметров общей нагрузки (объема и интенсивности) по недельным циклам; распределение объема и парциальных (частных) нагрузок по зонам интенсивности.

Изучение и анализ особенностей построения тренировки с учетом успешно и не удачно выступивших на соревнованиях юных кикбоксеров, позволяет выделить критерии результатов выступления юных спортсменов: занятое место на соревнованиях; оценка спортсменом качества личного выступления; оценка качества выступления тренером.

Естественно, удачно выступившие юные спортсмены получали по показателям 4-5 баллов, а спортсмены не достигшие необходимого положительного результата имели оценки ниже 4 баллов.

Таким образом, в процессе соревновательной деятельности юные спортсмены по кикбоксингу показали уровень своей спортивной подготовки и по группе определились лидеры и недостаточно подготовленные спортсменов. Данные результаты позволяют для тренеров делать выводы и принципиально подойти к вопросу особенности подготовки юных спортсменов, занимающихся кикбоксингом.

В процессе учебно-тренировочной деятельности с юными спортсменами, занимающимися кикбоксингом определялось влияние тренировочных нагрузок различных по интенсивности и распределению объемов недельных нагрузок. Эксперимент проводился на базе Детско-юношеской спортивной школы с юными спортсменами, занимающихся кикбоксингом начальных разрядов.

Анализируя специфику содержания двигательной деятельности в кикбоксинге необходимо отметить, что она обусловлена высокой динамичностью, постоянной сменой стрессовых ситуаций различного характера, необходимостью поддержания оптимального веса, позволяющего обеспечить рациональное соотношение компонентов двигательного акта и согласованность их основных параметров. К физическим качествам кикбоксера следует отнести силу, быстроту, выносливость, ловкость, гибкость, способность к сохранению равновесия. Их развитие является одной из важнейших составляющих спортивной подготовки. Процесс развития физических качеств, повышения их уровня принято обозначать как физическую подготовку. Физическая подготовка подразделяется на общую и специальную. Общая физическая подготовка направлена на гармоничное развитие физических качеств с тем, чтобы оказать положительное влияние на результативность спортсмена, эффективность его подготовки в целом. Средствами общей физической подготовки являются упражнения из таких видов двигательной активности, как гимнастика, легкая атлетика, плавание, тяжелая атлетика, спортивные игры и т. д.

Особо следует остановиться на движения, по характеру усилий, форме и темпо-ритмовым характеристикам соответствующие кикбоксингу (махи ногами, метания, прыжки, элементы борьбы и др.). В целом упражнения по совершенствованию уровня общей физической подготовки создают хорошие предпосылки для выполнения значительных объемов работы по совершенствованию техники, тактики, развитию физических качеств, проявляемых в специфических движениях кикбоксера. Специальная физическая подготовка направлена на развитие физических качеств в соответствии с требованиями кикбоксинга. Это проявление силы, быстроты, выносливости, гибкости, способности к сохранению равновесия в ударах, защитах, перемещениях, их различных комбинациях и т. д. Как общая, так и специальная физическая подготовка во многом определяются дисциплиной, в которой специализируется спортсмен (семи-, лайт-, фулл-контакт и т. д.), его индивидуальными особенностями (стиль ведения боя, предпочтение тех или иных технико-тактических действий и т. д.). Для одних спортсменов приоритетным является развитие особо высокой быстроты в одиночных движениях при достаточном уровне развития других качеств, для других особое значение имеет скорость серийных действий, третьи особо много внимания уделяют развитию силы удара и способности не терять ее на протяжении всего боя. Характерные особенности спортсмена в отношении степени развития физических качеств широко используются для описания его индивидуальности: сильный, быстрый, выносливый и т. д.. В целом спортсмен высокого класса должен обладать и очень высоким уровнем работоспособности и устойчивостью по отношению к сбивающим факторам в процессе тренировок и соревнований, хорошей восстанавливаемостью после высоких нагрузок и хорошим

здоровьем в целом. В противном случае ему не по силам выполнять в необходимом объеме работу, направленную на достижение нужных показателей спортивного мастера с тем, чтобы реально рассчитывать на медали международного уровня. Современный кикбоксинг в отношении уровня развития физических качеств соревнующихся – спортсменов.

При работе со спортсменами следует учитывать явление "переноса" тренированности с общеразвивающих упражнений на специальные. С одной стороны, практика показывает, что после начального качественного скачка занятия только кикбоксингом могут существенно ограничить возможности достижения и сохранения высоких стабильных результатов спортсмена, с другой стороны - физическая подготовка спортсмена и рост уровня его мастерства должна становиться все более специализированной. Поэтому в начале годичного цикла подготовки объем работы, связанный с упражнениями общеподготовительного характера, достаточно высок, по мере же приближении соревновательного периода все большее внимание уделяется упражнениям специального характера. На начальных этапах подготовки (новички и др.) достаточно ярко проявляется положительная связь между общей подготовкой и специальной. Более быстрые в упражнениях общеподготовительного характера оказываются в упражнениях специального характера. По мере же роста уровня квалификации «перенос» тренированности с общих упражнений на специальные уменьшается. Уменьшается и зона режимов работы, ведущих к повышению уровня развития физического качества.

Прирост в силе, скорости, выносливости и т. д. требует все больших затрат времени и усилий, направленных на достижение этого прироста. Да и прирост этот по мере роста уровня достижений становится все более скромным. Поэтому даже незначительное снижение интенсивности выполняемого упражнения, скорости и т. д. может сделать нагрузку неэффективной с точки зрения повышения уровня развития данного качества (силы, выносливости и др.). В данном случае нагрузка не будет носить развивающего характера. Двигательные действия в кикбоксинге сопровождаются болевыми ощущениями как на тренировочных занятиях (ушибы, различного рода повреждения опорно-двигательного аппарата), так и в процессе соревновательной деятельности (удары и противодействия противника, спортивные травмы). Очевидно, что умение стойко переносить болевые стрессы способствует формированию мужества, силы воли и других черт характера. Высокая скорость действия кикбоксера, насыщенность разнообразными движениями различной сложности создают жесткие условия ведения поединка: в десятые доли секунды найти эффективный прием для проведения, нейтрализующего или опережающего удара. Эти задачи не только требуют высокого уровня всех сторон спортивной подготовленности боксера, но и предусматривают поиск новых подходов, раскрывающих дополнительные резервы реализации природных возможностей организма. Такие резервы заложены в развитии и совершенствовании комплекса двигательных координаций, среди которых ведущую роль играют сила, ловкость гибкость, выносливость.

Основу специфического содержания спортивной тренировки составляет физическая подготовка спортсмена. Это процесс воспитания физических способностей, необходимых в спортивной деятельности. Физическая подготовка неразрывно связана с повышением общего уровня функциональных возможностей организма, разносторонним физическим развитием, укреплением здоровья. Предпосылкой к выбору спортивной специализации служат определенные природные данные, уровень физического развития как результат регулярных занятий бегом, плаванием, лыжами, подвижными и спортивными играми, а также профессиональных занятий. Недооценка физической подготовки приводит к

«однобокому» развитию и, неизбежно, к неустойчивым спортивным результатам, прекращению со временем спортивного роста. Физическая подготовка кикбоксеров, как и во многих видах спорта делится на общую и специальную. Специальная подготовка включает упражнения направленные преимущественно на совершенствование специальных боксерских качеств. Специальную физическую подготовку подразделяют на две части: предварительную и основную.

В процессе общей физической подготовки спортсмен получает разностороннее физическое развитие, характеризующееся высоким уровнем силы, быстроты, выносливости, гибкости, ловкости. Это улучшает здоровье спортсмена. А чем крепче здоровье, тем лучше спортсмен воспринимает тренировочные нагрузки и достигает высокого уровня. Для развития основных физических качеств у кикбоксѐров применяется большое количество разнообразных упражнений: на силу, на выносливость, на быстроту, на гибкость, на ловкость. Тренировки, состоящие из упражнений, требующих быстроты, силы, выносливости, лучше развивают каждое из этих качеств, нежели тренировка каждого из них в отдельности. Например, развитие силы и быстроты обуславливает развитие взрывной силы у кикбоксѐров.

Резюмируя выше изложенное, необходимо отметить, что в основу учебно-тренировочного занятия с юными спортсменами, занимающихся кикбоксингом включены виды физической подготовки, позволяющие разностороне развивать юных спортсменов и формировать у них основные физические качества: силу, быстроту, выносливость, ловкость, гибкость, позволяющие достигать высокого спортивного уровня, как на учебно-тренировочных занятиях, так и на соревнованиях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Бойко, В. Н. Комплексная оценка перспективности юных кикбоксеров в процессе отбора на этапе начальной спортивной подготовки : автореф. дис. ... канд.пед. наук / Черненко Ю.К. – Сургут, 2005. – 21 с.
2. Джероян, Г.О. Предсоревновательная подготовка боксеров / Г.О. Джероян, Н.А. Худадов. – М. : Физкультура и спорт, 1974. – 151 с.
3. Филимонов, В.И. Бокс, Кикбоксинг, рукопашный бой / В.И. Филимонов, Р.А. Нигмедзянов. – М. : Инсан. – 415 с.

УДК 37.013

КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ СИФАТИНИ ОШИРИШДА ИНТЕГРАЦИЯЛАШГАН ДАРСЛАРНИ АҲАМИЯТИ

Баротов Муслимбой Усмонович - п.ф.н., доцент
Тошкент давлат педагогика университети
Жалолов Ҳасан Низомович
Юнусобод тумани Халқ таълими бўлими табиий фанлар услубчиси
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация: *Таълим тизимида интеграциялашган дарсларни ташкил этиш орқали ўқув ва таълим-тарбия мақсади сифатида таълим олувчининг билимини ривожлантиришга, ўқитишда мавжуд бўлган тор ихтисосликни янада кенгайтиришга имконият яратади.*

Таянч сўзлар: *интеграция, конференция, таълим-тарбия, узлуксизлиги ва узвийлик, интеллектуал салоҳият, ғоя, амалий машғулот.*

Посредством организации интегрированных уроков в системе образования, как образовательной и педагогической цели, это позволяет развить знания учащегося, еще больше расширить имеющуюся узкую специализацию в обучении.

Ключевые слова: *интеграция, конференция, образование, преемственность и преемственность, интеллектуальный потенциал, идея, практика.*

By organizing integrated lessons in the education system, as an educational and pedagogical goal, this allows you to develop the knowledge of the student, further expand the existing narrow specialization in teaching

Key words: *integration, conference, education, continuity and continuity, intellectual potential, idea, practice.*

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2018 йил 24 октябрь куни олий таълим соҳасини янада ривожлантириш, кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кенгайтириш масалаларига кенг тўхталиб ўтдилар.

Шундан келиб чиқиб, интеграциялашган дарсларни ташкил этиш орқали ўқув ва таълим-тарбия мақсади сифатида талабаларга барча нарсалар бир-бирига боғланганлигини тизим сифатида акс эттирадиган билим бериш керак. Масалан, Ю.М Колягин, ўқитиш тизимига нисбатан "интеграция" тушунчаси икки маънога яъни: мақсад ва ўқитиш воситаси сифатида қараган.

Интеграция ўқитиш воситаси сифатида таълим олувчининг билимини ривожлантиришга, ўқитишда мавжуд бўлган тор ихтисосликни янгилашга қаратилган бўлиши лозим. Амалиёт шуни кўрсатадики, дарс жараёнида маълум бир мавзу ўзига хос тарзда талқин қилиниши мумкин. Мавзуни тушунтиришдаги бундай ноаниқлик ва ҳар хил атамалар ўқувчи ва талабаларни дарс жараёнида берилган маълумотларни идрок этишини мураккаблашади ҳамда уларнинг ўқишга бўлган мотивациясининг сезиларли пасайишига сабаб бўлади. Шунинг учун, таълим сифатини оширишда интеграция ва фанлараро алоқаларни инобатга олган ҳолда дарсларни ташкил этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Қуйидаги жадвалда ўқув машғулотни фанлараро алоқа шаклларини интеграциясини кўрамиз.

Фанлараро алоқани амалга оширишга имкон берадиган ўқув машғулот шакллари		
Назарий тренинг	**Ўзаро аралаш дарслар**	**Амалий машғулотлар**
1. Фанлараро мавзулар	1. Фанлараро кириш дарслари	1. Дарсда ечиладиган мураккаб вазифалар
2. Фанлараро мавзуларда семинарлар	2.Фанга тегишли мавзулараро алоқалар	2. Лаборатория иши
3. Комплекс семинарлар	3. Бирлаштирилган дарслар	3. Фанлараро амалиёт
4. Фанлараро ташкил қилинган конференциялар	4. Фанлараро умумлаштирувчи дарслар	4. Амалий дарслар

Таълим жараёнидаги интеграция натижаси-талабаларда янги билимларни сифат жиҳатдан ошишига олиб келади, уларнинг ижодкорлигини ҳамда таълим олишга бўлган қизиқиш мотивациясини оширади. Фанлаларо алоқаларни амалга оширишга имкон берадиган ўқув машғулотлари шакли интеграциялашган дарсдир.

Талаба ва ўқувчилар интеграциянинг бевосита иштирокчиси сифатида дарс жараёнида керакли маълумотларни турли манбалардан топа олиши, олинган

маълумотларни тушуниши, ўқитувчи билан мунозарага кириш имкониятига эга бўлиши, бошқаларни тинглай олиши, дарс жараёнида бошқа фанлардан олинган билимлардан фойдалана олиши керак. Бунинг учун талаба ва ўқувчиларнинг билим олишга бўлган хохиш-истакларини ривожлантириш керак бўлади. Бунда ўқитиш, ишлаб чиқариш ва амалга оширишни ташкил қилиш усуллари, воситалари ва шакллари асосланган таълим технологияларини ўқув жараёнига қўллаш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Ҳар қандай интеграциялашган дарсларда талаба ва ўқувчилар ғайриоддий нарсаларни қидириб топишни, муаммони ҳал қилишни, алоқаларни ўрнатишни, таққослашни, хулосалар чиқаришни ўрганади.Бунинг натижасида ҳар қандай таълим олувчида фанга қизиқиш ортади ва дунёқараши ривожланади.

Интеграциянинг ўзига хос хусусияти бу- таълим олувчиларнинг турли хил усулларни қўллашга интилишларини талаб қилади ҳамда фикрлаш фаолиятини ривожлантиради. Бундай дарсларда таълим олувчиларда мулоҳаза юритиш, етакчилик қилиш, бошқа фанлардан олган билим ва далилларга асосланиб, фикрлашлари ривожланади.

Интеграциялашган дарснинг асосий ўзига хослиги- бу кенг қамровли танланган мавзуни ўрганиш, унинг кўп қиррали маъносини кўрсатиб беришдан иборат.

Ўз тажрибамизга асосланиб, интеграциялашган дарсларни ташкил қилишга тайёрланишда, ўқитувчилар кўп меҳнат қилишлари, кўпроқ вақт сарфлашлари орқали таълим олувчиларга етарли даражада билим бера олади.

Интеграциялашган дарс янгилик эканлигини билиш учун, “инноватцион фаолият” нима эканлигини билиб олиш керак. М.В.Кларин фикрича инноватция- бу фаолиятдаги барча янги ўзгаришларга олиб келадиган ўқитувчи, унинг фаолиятини янги шаклларининг намоён бўлиши таълим сифатини оширишдир: “Инноватция нафақат янгиликларни яратиш ва тарқатишга, балки фаолият ва фикрлаш услуби сифатида ҳам қаралади. Умуман олганда интеграция усулидан фанлараро алоқалар ва таълим мазмунини оптималлаштиришга қаратилган такрорланишни, номувофиқликни бартараф этишда ҳозирги кунда кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Интеграциялашган дарслар талаба ва ўқувчиларни қобилиятларини жуда яхши ривожланишига олиб келади:

- ҳар қандай таълим олувчининг мавзу бўйича билим олиш даражаси ўсиб боради;
- ўтилаётган мавзу бўйича умумий кўникмалар ривожланади;
- таълим олувчиларнинг мулоқот қобилиятлари ривожланади, мотивацияси ортади;
- фикрлаш қобилияти (ўқув материалларини таҳлил қилиш ва умумлаштириш) яхшиланади.

Интеграция жараёнида ўқитиш ва тарбия орасидаги ўзаро чегаралар йўқ қилинади, ҳар бир таълим олувчининг қобилиятлари ривожланади, ҳамда ўқитувчи қуйидаги педагогик ғояларни мақсадга мувофиқ амалга оширади:

1. таълим жараёнини инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш, таълим олувчининг нафақат билим ҳажмини ўзлаштиришга, балки шахснинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга, юксак маънавий-ахлоқий қадриятларни шакллантиришга ва фаолликка йўналтириш;

2. таълим жараёнининг узлуксизлиги ва узвийлигини таъминлаш;

3. таълим олувчининг интеллектуал салоҳиятини очиб бериш ва такомиллаштириб бориш учун тенг шароитлари яратиш.

Дарснинг интеллектуал вазифалари билан бир қаторда, фанлараро интеграцияни қўллашда натижасида янада мураккаб муаммоларни ҳал қилиш мумкин:

- ✓ дунёнинг уйғун бирлиги ҳамда унда инсон ўрни тўғрисидаги ғояларни

шакллантириш;

- ✓ ҳар бир шахсни ижодий салоҳиятини ривожлантириш;
- ✓ ёшларни ахлоқий фазилатларини шакллантириш, эстетик баҳо бериш ҳамда атроф-муҳитга эҳтиёткорлик муносабатини тарбиялаш.

Хулоса қилиб, айтганда интеграциялашган дарсларни ташкил қилиш таълим олувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини оширишга ҳамда фан дастурларини замон талабларига мос равишда ўзгартиришга катта ёрдам беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев 2018 йил 24 октябрь куни олий таълим соҳасини янада ривожлантириш, кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини кенгайтириш масалаларига бағишланган йиғилишдпги нутқи. Тошкент-2018 йил.

2. Колягин Ю.М., Алексенко О.Л. Интеграция школьного обучения //Начальная школа. – 1990, – № 9.

UDK 37.013

YOSH KURASHCHILARNING TEXNIK-TAKTIK TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MAXSUS MASHQLARNING SAMARADORLIGI

O.E.Toshmurodov
SamDU dosenti
V. Aliboyeva
SamDU magstranti
Samarqand, O’zbekiston

Annotatsiya. *Ma’lumki, kurash sporti yoshlarning jismoniy madaniyatini takomillashtirishning asosiy vositalaridan biridir. Yosh kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini oshirishda maxsus mashqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Maqolada yosh kurashchilarning texnik-taktik harakatlarga o’rgatish jarayonidagi uchraydigan muammolar va ularni maxsus jismoniy mashqlar yordamida bartaraf etilishi asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Kurash, sport, kurashchini, texnik mahorat, taktik mahorat, jismoniy mashq.*

Аннотация. *Борьба, как известно, является одним из основных средств совершенствования физической культуры молодежи. Важное значение в повышении технико-тактической подготовки юных борцов имеет использование специальных упражнений. В статье обоснованы возникающие проблемы в процессе обучения юных борцов технико-тактическим действиям и их устранение с помощью специальных физических упражнений.*

Ключевые слова: *Борьба, спорт, борец, технические навыки, тактические навыки, физические упражнения.*

Annotation. *Wrestling, as you know, is one of the main means of improving the physical culture of young people. The use of special exercises is of great importance in improving the technical and tactical training of young wrestlers. The article substantiates the problems that arise in the process of training young wrestlers in technical and tactical actions and their elimination with the help of special physical exercises.*

Keywords: *Wrestling, sports, wrestler, technical skills, tactical skills, physical exercises.*

Bugun yoshlarimiz jismoniy kamoloti bilan bog'liq ishlarga davlat siyosati darajasida qaralmoqda. Natijada o'tgan davr mobaynida yoshlarni jismoniy barkamol etib tarbiyalash uchun barcha sharoitlar yaratilib berildi. Zero, har tomonlama kamol topgan insonni tarbiyalab, voyaga yetkazmasdan turib kelajagi buyuk davlat qurush mumkin emasligini e'tirof etgan hukumatimiz bu masalaga alohida g'amxo'rlik qilib kelmoqda. Yaratilayotgan imkoniyatlar tufayli jismoniy tarbiya va sport, ayniqsa, kurash sporti tom ma'noda umummilliy harakatga aylandi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Ma'lumki, kurash sporti yoshlarning jismoniy madaniyatini takomillashtirishning asosiy vositalaridan biridir. Bundan tashqari, kurash eng qadimiy, hammabop va keng tarqalgan sport turidir. Qadimda kurash barcha bayramlar va tantanalar bezagi bo'lib kelgan. Ushbu bayramlarda g'alaba qozongan va yuksak jismoniy sifatlar: texnik, taktik mahoratga ega bo'lgan mashhur kurashchilarni o'zbek xalqi "polvonlar" deb atashgan. Biz yosh milliy kurashchilarning texnik-taktik harakatlarga o'rgatish jarayonida maxsus jismoniy mashqlar yordamida natijalarni o'rganish oldimizga maqsad qilib qo'ydik.

Oldimizg qo'ygan maqsadga erishish uchun, kuzatuv (10 kishi) va tajriba (10 kishi) guruhlari tashkil etildi. Kuzatuv guruhi amaldagi BO'SM dasturi asosida shug'ullandilar, tajriba guruhi 4 esa oy davomida (amaldagi tartib asosida shug'ullanishdan tashqari) quyidagi barcha jismoniy va texnik usullarini maxsus mashqlar ta'sirida ijro etib kelishdi.

1. "Most" holatida, maksimal tezlikda 10 marta chap tomonga va 10 marta o'ng tomonga aylanish.
2. Maksimal tezlikda qo'g'irchoq kurashchini 5 marta ko'tarib tashlash.
3. Tatami (marta) bo'ylab oldi va orqa tomonlarga o'z o'qi atrofida aylanib maksimal tezlikda aylanish.
4. O'rtacha tezlikda qo'g'irchoq kurashchini 10 marta ko'tarib tashlash.
5. Maksimal tezlikda 10 marta oldinga, 10 marta orqaga umbaloq oshish.
6. O'rtacha tezlikda qo'g'irchoq kurashchini ko'tarib, o'z o'qi atrofida 10 marta o'ng tomonga, 10 marta chap tomonga aylanish.
7. Joydan turib yuqoriga vertikal yo'nalishda 6 marta sakrab (ikki oyoq bilan, depsinib), har sakraganda havoda navbatma-navbat o'ng va chap tomonlarga 360^0aylanib yerga tushish.
8. Og'irlashtirilgan to'ldirma qopini beldan ko'tarib tashlash (maksimal tezlikda 5 marta).
9. Har bir mashq bajarilgandan so'ng 90 soniya davomida mushaklarni bo'shashtiruvchi-taranglashtiruvchi nafas olish funksiyasini tiklovchi mashqlar qo'llanildi.

Har ikkala guruhda tadqiqot boshi va oxirda quyidagi testlar olindi: joydan turib, ikki oyoq bilan depsinib, uzunlikka 5 karra sakrash (sm); turnikda tortilish (soni); brus'yada qo'llarni bukish-yozish (soni); "qo'g'irchoq" kurashchini 30 soniya davomida "supurib" tashlash (soni); "qo'g'irchoq" kurashchini 3 daqiqa. davomida aylantirib tashlash (soni). Vestibulyar analizatorining aylanma tezlanishlarga qarshi muvozanat saqlash funksiyasi-tik turgan holatda ko'zni yumib, boshni o'ng tomonga katta amplitudada aylanma harakat bo'ylb muvozanatni yo'qotgancha aylantirish testi yordamida aniqlandi.

Ushbu testlar mukammalligi qator tadqiqotchilar tomonidan isbotlangan.

Tadqiqotda ishtirok etgan kurashchilar texnik mahorati olishuv davomida raqibni aylantirib tashlash usulini 3 soniya va 3 daqiqa. muddatda ijro etish sifatini 10 ballik tizim asosida yuqori malakali kurashchi-yekspertlar (5kishi) tomonidan baholandi. Tadqiqot 2020 yilning sentyabrdan 2020 yilning dekabr oyi oxirigacha SOZIMI kurash zalida tashkillashtirildi. Dastlab mavzuga doir adabiyotlar taxlil qilinib va ilg'or amaliy tajribani umumlashtirish asosida masalaning axvoli o'rganildi. Turli xil usulda kurash olib boruvchi kurashchilarning o'quv mashg'ulot jarayonida qo'llaniladigan yuklamalar mazmuni tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari: Nazorat va tadqiqot

guruhlarida tadqiqot boshlanishi va yakunida qayd etilgan ko'rsatkichlar 1 va 2.- jadvalda berilgan.

"Qo'g'irchoq" kurashchining 30 soniya davomida supirib tashlash testi yordamida baholanadigan maxsus tezkor kuch nazorat guruhida faqat 1,6 martaga ortgan bo'lsa, tadqiqot guruhida ushbu ko'rsatkich 4,2 martaga teng bo'ladi. Mazkur test mashqlari 3 daqiqa. davomida ijro etgan nazorat guruhi kurashchilarida dastlab 32,2 martaga teng miqdor qayd etilgan bo'lsa, tadqiqot so'ngida -33,6 martani tashkil etdi. Farq 1,4 marta. Tadqiqot guruhida tezkor kuch chidamliligini ifodalovchi bu ko'rsatkich 31,6 martadan 36,2 martagacha edi. Ya'ni o'sish farqi 4,6 marta. Tadqiqot davomida tadqiqot guruhida qo'llanilgan jismoniy mashqlar oralig'ida navbatma-navbat berib borilgan aylanma tezlanish mashqlari ushbu guruh kurashchilari vestibulyar analizator funksiyasining yuqori darajada shakllanishiga olib keladi. Vestibulyator apparati-muvozanat saqlash markazining aylanma tezlanishga bo'lgan qarashi turg'unligi 26,2 soniyaga oshdi. Nazorat guruhida bu ko'rsatkich atiga 3,3 soniyaga o'zgardi xolos. Yuqorida qayd etilgan tadqiqot natijalari tajriba guruhida qo'llangan jismoniy mashqlar majmuasining o'ta afzalligidan dalolat beradi. Aytish joizki, tadqiqot yakunida tajriba guruhida qayd etilgan maxsus tezkor kuch va maxsus tezkor kuch chidamliligi shu yoshdagi yuqori malakali kurashchilarda kuzatilgan natija darajasida rivojlanganligi tasdiqlandi. Ushbu taqqoslov qo'llarni bukuvchi (turnikda tortilish) va yozuvchi (brus'yada qo'llarni bukuvchi (turnikda tortilish) va yozuvchi (brus'yada qo'llarni bukish-yozish) mushaklarni kuchiga ham taalluqli.

Yo'naltirilgan jismoniy mashqlarni aylanma tezlanishlar ta'sirida qo'llash natijasida shakllangan vestibulyator turg'unlik tajriba guruxida muvozanat saqlash funksiyasining anchagina mukammallashganligi tasdiqlaydi. Bunday uslubiyat asosida muvozanat saqlash turg'unligini mashg'ulotlar davomida orttira borish sport mahoratini shakllantirish, qolaversa musobaqa taqdirini ijobiy hal etish imkonini beradi. Bu borada olib borilgan ayrim izlanishlar natijalari fikrimiz dalilidir. O'tkazilgan pedagogik tadqiqot nafaqat jismoniy sifatlar (kuch, tezkor kuch, tezkor kuch chidamliligi) vestibulyar analizatorining muvozanat saqlash funksiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan mashqlarning o'ta samarali ekanligini tasdiqladi balki ushbu mashqlarni texnik mahoratga ijobiy ta'sir etganligini hamda isbotlab berdi. Texnik mahorat milliy kurashda qo'llaniladigan asosiy texnik usullardan biri aylantirib tashlash misolida baholandi. Ushbu usulni ma'lum vaqt davomida qayta-qayta ijro etish saviyasi yuqori malakali kurashchidan iborat ekspertlar yordamida 10 ballik mezon asosida baholandi. Nazorat va tajriba guruhlaridagi kurashchilar texnik mahoratining shahsiy ko'rsatkichlari 1 va 2 - jadvallarda qayd etilgan.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, tadqiqot boshida nazorat va tajriba guruhlaridan olingan natijalar soni va sifati jihatidan bir-biridan deyarli farq qilmadi. Ya'ni, tekshirilgan kurashchilarda jismoniy sifatlar, aylanma tezlanishlar ta'sirida muvozanat saqlash va texnik mahorat taxdaqiqaan bir xil darajada shakllangan.

1-jadval

Nazorat guruhida texnik usulni 30 sek va 3 daqiqa davomida bajarish soni va sifati (mak 10 ball).

Tekshiriluvchilar	***Usulni 30 soniya.da bajarish***				***Usulni 3 daq.da bajarish***			
	"T" boshida		"T" oxirida		"T" boshida		"T" oxirida	
	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati
1.T-v	8	4	7	6	29	3	34	5
2.S-v	7	5	8	4	34	2	36	4
3.U-v	9	7	6	5	36	4	34	7
4.A-v	6	3	9	7	32	4	33	6
5.X-v	6	2	8	5	32	5	32	7
6.D-v	8	3	7	6	32	2	34	5

7.F-v	6	5	7	4	34	4	32	6
8.K-v	7	4	9	7	33	3	35	4
9.A-v	7	3	9	4	30	4	32	5
10.K-v	8	4	8	4	30	3	34	4
X	7,2	4,0	8,8	5,4	32,2	3,4	33,6	5,3

2-jadval

Tajriba guruhida texnik usulni 30 son va 3 daq davomida bajarish soni va sifati (mak 10 ball)

Tekshiriluvchilar	***Usulni 30 soniya.da bajarish***				***Usulni 3 daq.da bajarish***			
	"T"boshida		"T" oxirida		"T"boshida		"T" oxirida	
	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati
1. F-v	9	4	13	7	31	4	38	7
2. K-v	8	4	12	10	30	3	36	8
3. D-v	7	3	11	8	34	4	33	7
4. P-v	8	5	10	6	33	6	34	8
5. S-v	6	4	13	8	32	5	35	6
6. A-v	8	5	12	7	34	6	36	6
7. O-v	7	4	13	9	28	3	37	7
8. U-v	8	6	12	7	32	5	36	8
9. F-v	8	3	10	7	32	3	41	6
10.T-v	7	4	12	6	30	4	35	8
	7,6	4,2	11,8	7,5	31,6	4,3	36,6	7,1

4 oylik tadqiqotdan so'ng nazorat va tajriba guruhlarida ushbu ko'rsatkichlar bo'yicha keskin o'zgarish qayd etiladi. Chunonchi, nazorat guruhida 30 soniya supirib tashlash va 3 daqiqa. davomida aylantirib tashlash usulini ijro etish soni tadqiqot boshida 7,2 va 32,2 martaga teng bo'lsa, tadqiqot yakunida bu ko'rsatkichlar atigi 8,8 va 33,6 martagacha o'sdi. Usulni texnik jihatdan ijro etish sifati tadqiqot boshida 4,0 va 3,4 ball bilan baholangan bo'lsa, tadqiqot yakunida bu ko'rsatkichlar 5,4 va 3 ball miqdorida oshdi. Ko'rinib turibdiki, texnik mahoratning o'sish farqi 4 oydan so'ng ham aytarli katta emas. Tajriba guruhida esa aksincha, olingan ko'rsatkichlar nihoyatda katta farq bilan yakunlandi (3 jadval). Jumladan, supirib tashlash usulini 30 soniya. davomida ijro etish soni tadqiqot boshida 7,6 marta ijro etish sifati esa 4,2 balni tashkil etgan bo'lsa, tadqiqot yakunida bu ko'rsatkichlar 11,8 marta va 7,5 ball miqdorgacha o'sdi.

Ushbu texnik usulni 3 daqiqa davomida ijro etish bo'yicha olingan ko'rsatkichlar muvofiq ravishda 31,6: 4,3 va 36,2 va 7,1 miqdor darajasida bo'ladi.

3-jadval

Nazorat va tajriba guruhlari kurashchilarda texnik usulni 30 soniya. va 3 daqiqa davomida bajarish soni va sifati (mak 10 ball).

Texnik usul	***Tadqiqot boshida***				***Tadqiqot yakunida***			
	N		**T**		**N**		**T**	
	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati	soni	sifati
"Qo'g'irchoq" kurashchining 30 sek. Davomida supirib tashlash soni va sifati (texnikasi)	7,2	4,0	7,6	4,2	8,8	5,4	11,8	7,5
"Qo'g'irchoq"	32,2	3,4	31,6	4,3	33,6	5,3	36,2	7,1

kurashchining 3 daqiqa. davomida aylantirib tashlash soni va sifati (texnikasi)								

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot davomida qo'llanilgan jismoniy tayyorgarlik jarayoni jismoniy sifatlarni rivojlantirish, vestibulyar analizatorining aylanma tezlanishlar ta'siriga qarshi turg'unligini (muvozanat saqlashni) oshirish va texnik mahoratni shakllashtirishda yuqori samaraga ega o'ta muhim manba ekanligi isbot qilindi.

ADABIYOTLAR:

1.Абдиев А.Н. Динамика состояний борцов 16-17 лет на послесоревно-вателном этапе в процессе многосикловой подготовки: Автореф. дис..канд. пед. наук.-Т.: 1994.- 24 с.

2.Абдиев А.Н. Борба. Организация восстановителного тренировочного процесса в предсоревнователном этапе. Монография. -Т., 1997.- 138 с.

3.Кабанов А.А. Опорност как принсип развития координации движений в борбе // Теория и практика физической культури. - Москва, 2002. - № 9.. с. 46-49.

4.Керимов Н.А.Скоростно - силовая подготовка дзюдоистов и борсов волного стиля: Метод, рекомендации.-Т., 1990. - 20с.

5.Керимов Н.А. и др. Система планирования и контроля учебно-тренировочных нагрузок в волной борбе // "Olimpiya xarakatini rivojlantirish, olimpiya ta'limotini joriy etish va Sidneyda o'akaziladigan XXVI Olimpiya o'yinlariga tayyorgarlik masalalariga bag'ishlangan" III Respublika ilmiy-amaliy anjumani maqolalar to'plami". -T., 1999. 27 aprel, - 113-116 b.

6.Kerimov F.A. Kurash tushaman. - T., 1990. - 210 b.

7.Kerimov F.A. Sport kurashi nazariyasi va usuliyati. - T.: O'zDJTI, 2005. - 245 b.

8.Atoyev A. Q. O'quvchi yoshlarni o'zbek kurashiga o'rgatish usuliyoti. – T. 2005. 84 b.

УДК 37.013

УЗЛУКСИЗ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯ КОНЦЕППИЯСИ"НИНГ ҚИЗЛАР ТАРБИЯСИДАГИ ПЕДАГОГИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Мухаббатхон Бакиева Камалиддиновна
Андижон вилояти ХТҲҚТМОХМ катта ўқитувчиси
Андижон, Ўзбекистон

Аннотация: *Мақолада республикамиз ўқувчи қизларидаги ижтимоий фаол шахс фуқаролиги компетентлигини шакллантиришнинг педагогик аҳамияти ёритилган. Хусусан, муаллиф ўқувчи қизлардаги фаолликни оширишда жамиятимизнинг таъсири ва ўрни катталиги, бунда давлатимиз томонидан яратиладиган шарт-шароитларнинг муҳим эканлигини эътироф этади. Шу билан бирга қизлардаги фаоллик тушунчасини уларнинг онгида ривожлантиришда педагоглардан юксак маҳорат талаб этишини таъкидлаб, бунда ўқитувчи ва ўқувчининг узвий ҳамкорлик ўрнатиш лозимлигини қайд этган.*

Калит сўзлар: *маънавий-маърифий муҳит, фаол фуқаролар, концепция, ижтимоий фаоллик, Ҳаракатлар стратегияси, таянч компетенциялар, мафкуравий иммунитет, интеллектуал капитал, педагог, маҳорат.*

"**Миллий тикланишдан — миллий юксалиш сари**" ғояси асосида Ўзбекистон тараққиётнинг янги даврига қадам қўйгани, амалга оширилаётган кенг кўламли ижтимоий-иқтисодий ва маънавий-маърифий соҳалардаги ислоҳотлар юртимиз тараққиётига замин яратмоқда. Юртимизда илм-фан, таълим-тарбия соҳаларида амалга оширилаётган катта ўзгаришлар, хусусан, мактаб таълимини ривожлантириш борасидаги ислоҳотлар буюк умуммиллий мақсадга, умумхалқ ҳаракатига айланиб бормоқда.

Бугун Президент Шавкат Мирзиёев раҳбарлигида мамлакатимиздаги янгиланиш ва ислоҳотлар ҳақида сўз кетганда жаҳон ҳамжамияти "**Янги Ўзбекистон**" деган иборани тилга олмоқда. Бу юртимиздаги ўзгаришларга берилган муносиб баҳодир. Айниқса, мамлакатимиздаги мана шундай ижобий ўзгаришлар дунё ҳамжамиятида Ўзбекистонга бўлган қизиқишни янада ошириб, унинг халқаро майдондаги нуфузини тобора мустаҳкамлашга хизмат қилмоқда.

Мамлакатимизда кейинги йилларида мактаблардаги маънавий-маърифий муҳит, ўқитувчи касбининг обрўйи, нуфузини ошириш, янги давр педагогларини тарбиялаш, педагогика фанини ривожлантириш, инновацион таълим технологияларини жорий этиш борасида улкан ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2019 йил 3 майдаги ПҚ-4307-сон қарори ижросини таъминлаш, шунингдек, ёшларни мустақил ҳаётга дунёқараши кенг, фаол фуқаролар этиб тарбиялаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги 1059 - сон қарорига кўра, "Узлуксиз маънавий тарбия концепцияси"[1] қабул қилинган эди.

Мазкурга кўра, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида назарда тутилган аҳоли, айниқса ёшлар тарбияси билан боғлик вазифаларни самарали амалга ошириш, уларни тинч-осойишта ҳаёт учун энг зарур таянч компетенциялар билан таъминлаш, маънавий тарбияни баҳолашнинг илмий асосланган индикаторларини ишлаб чиқиш, тарбия жараёнида узлуксизлик, узвийлик тамойилларига таянган ҳолда, аввало, онанинг ҳомиладорлик даврини тўғри ташкил этиш, гўдаклар ва болаларни маънавий тарбиялаш бўйича асосий йўналишларни белгилаш кўрсатиб ўтилган эди.

Шунингдек, ёшларда Ватанга садоқат, тадбиркорлик, иродалилик, мафкуравий иммунитет, меҳр-оқибатлилик, масъулиятлилик, бағрикенглик, ҳуқуқий маданият, инновацион фикрлаш, меҳнатсеварлик каби муҳим фазилатларни болаликдан бошлаб босқичма-босқич шакллантириш, ҳомиладорлик давридан бошлаб 30 ёшгача давом этадиган узлуксиз маънавий тарбияни[2] амалга оширишда ота-она, тарбиячи, ўқитувчи, узлуксиз таълим муассасалари ва маҳалла жамоатчилигининг ўзаро самарали ҳамкорлиги механизмини ишлаб чиқиш ва ҳаётга жорий этиш, аҳолининг фарзанд тарбияси бўйича билимларини, педагогик маданиятини ошириш, фуқароларни узлуксиз маънавий

---

[1] Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги "Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлар тўғрисида"ги 1059-сонли қарори // Халқ сўзи, 2020 йил 4 январь.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020.

тарбиянинг жаҳон тажрибасида синовдан ўтган самарали педагогик технологиялари, усуллари ва амалга ошириш шакллари билан мунтазам таништириб бориш асосий вазифа сифатида эътибор қаратилган.

Дунёвий тараққиётдан маълумки, тарбия ва таълимни бир-биридан алоҳида ажратиб бўлмайди, бу икки жараён ўзаро уйғун, узлуксиз асосда ташкил этилгандагина одобли, ахлоқий фазилатларга эга, юксак маънавиятли, шу билан бирга билимдон, зукко, руҳан ва жисмонан соғлом, кенг дунёқараш ва тафаккурга эга, замонавий касб-ҳунар эгаси бўлган ватанпарвар ёшларни етиштириб беради. Айнан, мазкур омиллар, Ўзбекистонда ёшлар тарбиясини замонавий асосда илмий-технологик ислоҳ қилиш борасида олиб борилаётган ишлар уни бугунги кун эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда илмий асосланган таянч компетенциялар, фазилатлар асосида шакллантиришни талаб этмоқда.

Бугунги кунда глобаллашувнинг тобора авж олиши тарбияга янгича, ва тизимли ёндашувни тақозо этмоқда. Бу эса қиз болада таянч фазилатларни кафолатли шакллантиришда оила, мактабгача таълим, умумий таълим, ўрта махсус касб-ҳунар ва олий таълим муассасалари, маҳаллаларнинг ижтимоий-педагогик имкониятларини тўлиқ юзага чиқаришни ва улар орасида илмий-методик узвийликни янги даражага кўтаришни талаб этади.

Ҳозирги пайтда дунё миқёсида кескин тус олиб бораётган шиддатли рақобатга фақат замонавий илм-фан ва инновация ютуқларини кенг жорий этиш орқали муносиб жавоб бериш стратегик вазифа сифатида бизнинг фаолиятимизда устувор йўналишга айланмоқда. Бу борада мамлакатимиз ёшларини Ватанга садоқат, бурч ва масъулият, ташаббускорлик ва бошқа фазилатларини шакллантириш орқали мустақил ҳаётга кириб келаётган қизларнинг ҳаётда ўз ўринларини топишларида бир қатор муаммоларни юзага келтирмоқда[3]. Жумладан, айрим ўқувчи-қизларда юксак мақсадларнинг шаклланмаганлиги, ўзини ўзи ўқишга сафарбар қилиш, ирода, матонат, тиришқоқлик, ҳаракат фазилатлари етарли ривожланмаганлиги таълим сифатига ҳам зарар кўрсатаётганлигини кузатиш мумкин. Маънавий тарбия соҳасида ўқитувчиларнинг фаолиятини методик таъминловчи ўқув материаллари, шу жумладан, маънавий тарбия соҳасига оид методик қўлланмалар, ўқувчилар учун зарур дарсликлар етарли эмаслиги намоён бўлмоқда. Ушбу камчиликларни олдини олиш ва бартараф этишда “Узлуксиз маънавий тарбия” концепциясини муваффақиятли амалга ошириш орқали маънавий тарбия тизимини янада ривожлантириш алоҳида аҳамият касб этади.

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, қиз болалар тарбияси жамиятнинг бўлажак хотин-қиз фуқаролари дунёқарашини белгилашда муҳим ўрин тутади. Қизларимиз фазилатларини ҳар тарафлама ривожлантириш, биринчи навбатда уларни мустақил фикрловчи, фаол фуқаро этиб тарбиялаш жамият тараққиётининг самарасини белгиловчи муҳим педагогик масаладир. Шунингдек, ота-онанинг қиз фарзандини турли тўгаракларга аъзо қилиши, спорт билан шуғуллантириши, вақтини бекор ўтказишга йўл қўймаслиги, зарур бўлганда мактаб жамоатчиликни, ички ишлар бўлимлари билан ҳамкорликда иш олиб бориши вояга етмаган қизларни ҳаётга тайёрлашда катта аҳамиятга эга.

Бошланғич синф ўқувчи қизларида ижтимоий-фаол шахс сифатларини тарбиялашда қўйидаги вазифаларга эътибор қаратиш муҳим аҳамият касб этмоқда:

- жойларда ота-оналар университетларини фаолиятини кучайтириш ва бу орқали, бошланғич синф ўқувчи қизларида ижтимоий-фаол шахс сифатларини тарбиялаш;

[3] Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. B-4

- мазкур ёндашувда ахлоқий, маънавий, миллий, мафкуравий, сиёсий, ҳуқуқий ижтимоий тарбия йўналишларининг ўзаро алоқадорлиги яхлит ёндошув – “Узлуксиз маънавий тарбия Концепцияси”да очиб бериш;
- мактаб маънавий-маърифий ишларининг назарий, ижтимоий-педагогик моҳиятини ойдинлаштириб, тарбиянинг гендер мазмунини бойитиш;

Бу эса халқимизнинг миллий тарбия хазинасидаги фазилатларини ёшларимиз, айниқса, бошланғич синф ўқувчи қизлари онгига етказиш орқали уларда миллий ғурур, миллий ифтихор, Ватанга муҳаббат ва истиқлол ғояларига садоқат туйғуларини тарбиялашда муҳим аҳамият касб этади.

АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги “Узлуксиз маънавий тарбия концепциясини тасдиқлаш ва уни амалга ошириш чора-тадбирлар тўғрисида”ги 1059-сонли қарори // Халқ сўзи, 2020 йил 4 январь.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи, 2020 йил 28 январь.

3. Sh.Usanov, Sh.Axmedova. Qizlar tarbiyasining o‘ziga xos xususiyatlari. O‘quv-uslubiy qo‘llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2018. B-4

4. Қўчқаров В. Миллий ўзликни англаш ва сиёсий-ижтимоий жараёнлар. – Тошкент: Академия, 2008. – 124 б.

5.Ўзбекистон Республикаси. Минг йилликнинг ривожланиш мақсадларига хотин-қизлар аҳволини яхшилаш бўйича миллий ҳаракат дастури доирасида эришиш. – Тошкент, 2005. – 160 б.

6. Фитрат А. Оила ёки оила бошқариш тартиблари. – Тошкент: Маънавият, 2000. – 110 б.

7. Ўрта Осиёда педагогик фикр тараққиётидан лавҳалар. – Тошкент: Фан, 1996. –Б. 276.

UDK 82-1

XALQ ARDOQLAGAN ADIB

Bekposhsha Rahimova
UrDU dotsenti, f.f.n.
Moxira Yuldasheva
UrDU Adabiyotshunoslik yo‘nalishi I-bosqich magistri
Urganch, O’zbekiston

O‘zbek adabiyoti favqulodda talant egalari va noyob iste’dod sohiblariga boy adabiyotdir. Ana shunday tug‘ma iste’dod sohibi, el ardoqlagan ijodkorlardan biri O‘zbekiston xalq yozuvchisi O‘tkir Hoshimovdir. Uning asarlari xalq orzu-umidlarini, dardu-armonlarini bilan yo‘g‘rilgan. O‘tkir Hoshimov o‘ziga xos yozuvchi bo‘lib, qaysi mavzuda qalam tebratmasin, o‘z qahramonlarini hayotiy, jonli odam sifatida tasvirlaydi, ularning ruhiyati, botiniy olamini ham teran yoritadi. Zero, yozuvchining o‘zi ta’kidlaganidek, “qaysi yozuvchining kitobini o‘qiganda asardagi odamlarni shunchaki “personaj” emas, tirik inson deb qabul qilsangiz, sevgan

qahramoningiz o‘lib qolsa, qattiq iztirobga tushsangiz, o‘sha adib haqiqiy yozuvchi bo‘ladi”[4]. Qariyib ellik yil ijod qilgan O‘tkir Hoshimov asarlari insonni hayajonga soladigan, vijdonini uyg‘otadigan, ezgulikka chorlaydigan asarlardir.

O‘tkir Hoshimov to‘la ma’noda xalq yozuvchisi edi, uning deyarli barcha asarlari xalq diliga, qalbiga chuqur o‘rnashgan. Adib o‘zining dastlabki “Cho‘l havosi” qissasini yaratgandan so‘ng uning kelajakda o‘zbek nasrining yetuk ustunlaridan biri bo‘lishi bashorat qilina boshlandi. Xususan, A.Qahhorning samimiy tilaklari bilan yo‘llangan maktubida yozuvchi ijodiy kelajagiga ishonch ruhi aks etgan. Abdulla Qahhor 1963 yilning oktabrida O‘tkir Hoshimovga yozgan xatida shunday fikrlarni o‘qiymiz: “Cho‘l havosi”ni o‘qib suyunib ketdim. Birdan lov etib alanga bilan boshlangan ijodning kelajagi porloq bo‘ladi. Qissa juda sof, samimiy, iliq, tabiiy, rohat qilib o‘qiladi”[5]. Darhaqiqat, buyuk adibning salkam oltmish yil oldin aytgan fikrlari o‘z isbotini topdi. O‘tkir Hoshimovning hikoya, qissa va romanlari sof o‘zbekona milliy ruhda, samimiy, iliq, tabiiy, rohat qilib o‘qiladigan, vaqt sinoviga bardoshli asarlar bo‘lib kelmoqda. Chunki bu asarlarda o‘zbek millatining olami manaman deb yaqqol ko‘rinib turadi. Yana bir muhim jihati shundaki, O‘tkir Hoshimov yaratgan qahramonlarini xuddi tirik odamdek gavdalantiradi, ularni hayotda uchratgandek, ular bilan muloqat qilgandek bo‘lasiz. Kitobxon ularning quvonch va dardlariga sherik bo‘ladi, birlarini yaxshi ko‘rib qoladi, ba’zilaridan esa nafratlanadi. Shu bois ham matbuotda kitobxonlar tomonidan O‘tkir Hoshimov asarlari qahramonlariga bag‘ishlangan qator maktublar, she’rlar paydo bo‘ldi. Muzaffar, Kimsan, Robiya, Ra’no (“Ikki eshik orasi”), Rustam, Shahnoza (“Tushda kechgan umrlar”) kabi obrazlarga bag‘ishlab yozilgan she’rlar shular jumlasidandir.

Darhaqiqat, adibning “Bahor qaytmaydi” (1970), “Qalbingga quloq sol”(1973), “Dunyoning ishlari” (1982), “Ikki eshik orasi” (1986), “Tushda kechgan umrlar” kabi asarlari o‘zbek adabiyotining ma’naviy mulkiga aylangan nodir durdonalardir. Bu asarlarda o‘zbek xalqining urf-odatlari, sodda-donishmandligi samimiy tasvirlanadi. Yozuvchi qahramonlar ruhiy olamini, ularning his-tuyg‘ularini zamon, muhit bilan uyg‘unlikda haqqoniy tasvirlaydi. Adabiyotshunos U.Normatov “Ikki eshik orasi” romanidagi badiiy zamon va makon chegarasini quyidagi fikrlarida aniq va tiniq ifodalaydi: “... yirik ijtimoiy, maishiy-axloqiy roman. Asar uzoq davrlik voqealarni, ko‘plab kishilar taqdiri, hayot yo‘lini, xilma-xil ijtimoiy, ma’naviy-axloqiy muammolarni o‘z ichiga qamrab oladi. Roman voqealarining bir uchi 30-yillarning boshlariga, qishloqlardagi kollektivlashtirish davri hodisalariga borib tutashsa, ikkinchi uchi 70-yillarning oxiriga kelib taqaladi. Shunday bo‘lsa-da, romanning markazida Ulug‘ Vatan urushi davri, urush yillaridagi o‘zbek qishlog‘i hayoti, urush va inson, urushning kishilar taqdiriga ko‘rsatgan chuqur ta’siri, ular qismatida, zurriyotida, dilida qoldirgan jarohatlari muammosi turadi”[6]. Haqiqatan ham romanda olim juda to‘g‘ri qayd etganidek, deyarli yarim asrlik davr voqealari qamrab olingan. “Ikki eshik orasi” romani o‘zbek adabiyotida katta yutuq, o‘ziga xos voqelik bo‘ldi, desak sira mubolag‘a bo‘lmaydi. Zero, bu romanda urush deb atalmish baloning insoniyat boshiga solgan ofatlari ancha keng epik ko‘lamda yoritilgan bo‘lib, shu davrga qadar o‘zbek adabiyotida bunday badiiy asar yaratilmagan edi. Asar xalq tomonidan katta qiziqish bilan kutib olinganligi, uning qayta-qayta nashr qilinganligi, kitobxonlarning mazkur asarga bo‘lgan ehtiyoji katta ekanligi adib mahoratidan dalolatdir. Romanda juda katta (ellikka yaqin) obrazlar galeriyasi yaratilgan bo‘lsa-da, har bir obrazning (epizodik obraz bo‘lsa ham) kitobxon yodida qolishi romanning muvaffaqiyatidan dalolatdir. Adibning “Tushda kechgan umrlar” romani ham urush va uning salbiy oqibatlari insoniyat boshiga moddiy jihatdan qanchalik talofat etkazsa,

---

[4] Hoshimov O‘. Yarim asr daftari. –Toshkent. “Movaraunnahr” nashriyoti. 2014. B.73.
[5] Qahhor A. Yoshlar bilan suhbat. –Toshkent: 1967. –278 b.

[6] Норматов У. Тақдирлар романи / Ҳошимов. Ў. Икки эшик ораси. –Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1989. – Б. 537.

xalq tiynati va ongida undan ham ko‘proq og‘riqli azoblar qoldiradi. Asarda afg‘on urushi voqealari, 30-yillar qatag‘oni, “o‘zbek ishi” kabi millatning o‘g‘riqli davrlari jonli tasvirlarda beriladi. Shoir Qo‘chqor Norqobil asar haqida shunday fikrlarni keltiradi: “Tushda kechgan umrlar” o‘zbek romanchiligida o‘g‘ir yukni yelkalab maydonga chiqdi. Ulug‘ Xemenguey asarlaridagi kabi urush oralab inson yuragiga yo‘l oldi”. Darhaqiqat, mazkur romanda muhabbat va nafrat yonma-yon tasvirlanadi. Asarda, ayniqsa, Rustam obrazining avg‘on urushi davridagi ruhiyati, keying hayotidagi azobli dardlari juda ishonarli chizilgan. Asarda olamning butun alamli jihatlari Rustam taqdiri orqali tasvirlangan deyish mumkin.

Adib asarlari xususida fikr yurita turib, “O‘tkir Hoshimov ijodining bosh yo‘nalishi tasvirdagi samimiylik deb bemalol aytish mumkin. Yozuvchi qalamga olgan qahramonlarini ichdan nurlantirishga yoxud ularning ruhiyati zulumotga nechog‘lik g‘arq bo‘ganligini ta’sirchan tarzda aks ettirishga intiladi. Uning asarlari qahramonlari mehnat yoxud urush qahramonlari emas, aynan badiiy qahramonlardir. Ya’ni ular – tirik odamlar. O‘z tiynatiga, dunyoqarashiga, fe’liga, yashash tarziga ega bo‘lgan shaxslardir”[7].

Adib asarlari kitobxonni o‘ziga jalb qilishining yana bir jihati shundaki, hikoya, qissa va romanlarning tili shirador, xalq tiliga hamohanglik kuchli, shoirona his va romantik ruh bo‘rtib turadi. Xullas, O‘tkir Hoshimov adabiy merosi o‘zbek xalqining ma’naviy boyligi sifatida mangulikka daxldordir.

УДК 37.013

ИНТЕРАКТИВНОЕ ОБУЧЕНИЕ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Насуллоева Озода Хайруллоевна
учитель математики школы № 13
Навоийской области Зарафшонского города, Узбекистан

В статье рассматриваются условия эффективного применения интерактивного обучения на современном этапе преподавания математики в начальной школе. Использования учителем на уроках математики интерактивных технологий обучения и позволяет осуществить такое развитие. Именно они эффективнее, чем другие педагогические технологии, способствуют интеллектуальному, социальному и духовному развитию школьника, формируют готовность жить и работать в гуманном, демократическом обществе; создают позитивные отношения между членами единого коллектива; воспитывают самоуважение, уважение других и их мнений и убеждений. Применяя на уроках интерактивные технологии обучения, учитель вносит в учебный процесс элементы исследования, поиска, сравнения различных фактов, явлений, позиций, выводов помогает ученику четче определить собственную точку зрения.

К интерактивным технологиям обучения относятся: микрофон, мозговой штурм, займи позицию, обучая – учусь, работа в парах, работа в тройках, разыгрывание сюжетной задачи, ажурная пила, круг идей, аквариум и другие. Теоретически технологии интерактивного обучения можно разделить на две большие группы: групповые и фронтальные. Групповые технологии предусматривают взаимодействие участников малых групп: работа в парах («лицом к лицу, один – вдвоем - все вместе»); работа в

[7] Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent.2007.B.171.

тройках; изменяемые (ротационные) тройки; 2+2=4; карусель; работа в экспертной группе; аквариум.

Фронтальные технологии: большой круг; микрофон; незаконченные предложения; мозговой штурм; анализ дилеммы (проблемы); мозаика. Следовательно, интерактивное обучение — это специальная форма организации познавательной деятельности, которая имеет конкретную, предполагаемую цель — создать комфортные условия обучения, при которых каждый ученик чувствует свою успешность, интеллектуальную состоятельность. Это совместное обучение, взаимообучения (коллективное, групповое, обучение в сотрудничестве), где и ученик и учитель являются равноправными, равнозначными субъектами обучения, понимают, что они делают, рефлексируют по поводу того, что они знают, умеют и осуществляют. Учебный процесс организован таким образом, что практически все учащиеся вовлечены в процесс получения знаний. Совместная деятельность учащихся в процессе познания, освоения учебного материала означает, что каждый вносит свой индивидуальный вклад, происходит обмен знаниями, идеями, способами деятельности. Причем, происходит это в атмосфере доброжелательности и взаимной поддержки, что позволяет не только получать новые знания, но и развивать саму познавательную деятельность, поднимает ее на более высокие формы кооперации и сотрудничества. Организация интерактивного обучения предусматривает моделирование жизненных ситуаций, использование ролевых игр, совместное решение проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей ситуации.

Используя модель "Карусель", учитель вовлекает всех учеников класса в активную работу при фронтальной проверке знаний. Дети выступают в роли учителя или ученика во время ответа на вопрос и постоянно должны аргументировать утверждение, доводить собственное мнение. Также применение интерактива при решении задач, способствует участию большего количества детей класса в умении выполнять самоанализ, проверку, самопроверку и взаимопроверку, которая тоже влияет на развитие интеллектуальных и математических способностей ученика, даёт ему возможность быть уверенным в своих размышлениях и в своём выборе. Интерактивные технологии могут использоваться почти на всех структурных этапах урока, как при проверке домашнего задания, так и во время обобщения и систематизации знаний.

Подытоживая такой фрагмент урока, могу сказать, что применение интерактивных технологий – это очень тяжелый и кропотливый труд учителя, который должен уметь организовывать такую работу, он должен продумать каждый шаг урока, понимать куда именно и как включать в структуру урока интерактивные технологии обучения.Используя интерактивные технологии мы делаем урок интересным для учащихся, они становятся активными соучастниками всего того, что происходит на уроке, а не получают готовый алгоритм решения задачи от учителя.

Вывод. Интерактивные технологии – это не совсем новый, но творческий, интересный подход к организации учебной деятельности учащихся. Их необходимо применять на уроках математики, так же как и на других уроках.

УДК 159.9

ЭРТА БОСҚИЧЛАРДА ИЖТИМОИЙ ЕТИМЛИКНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ЮЗАСИДАН МАЖМУАВИЙ ИШЛАР МАЗМУНИ

Хусанова Дилноза Гафуровна
Республика болалар ижтимоий мослашуви маркази, бўлим раҳбари
Ўзбекистон

Аннотация: *Мақолада бола ҳаётининг илк босқичларида ижтимоий етимликни олдини олиш юзасидан мажмуавий фаолият мазмуни, жумладан боладан воз кечилишининг сабаблари, воз кечилиши хатарини эрта босқичда аниқлаш бўйича тавсиялар, олиб бориладиган ишлар мазмуни ёритилган.*

В статье освещено содержание комплексной деятельности по профилактике социального сиротства на ранних этапах жизни ребенка, в частности, причины отказа от ребенка, рекомендации по выявлению риска отказа на ранних этапах, содержание проводимой профилактической работы.

Калит сўзлар: *ижтимоий етимлик, профилактика, мажмуавий ёндашув, чақалоқдан воз кечиш, боланинг оилада яшашга бўлган ҳуқуқи, ҳиссий боғланганлик.*

Чақалоқлардан воз кечилишини олдини олиш боланинг оилада яшашга, ўзининг келиб чиқиши ҳақидаги маълумотлардан хабардор бўлиш, ўзининг яқинлари, яқин қаридошлари даврасида ўсиб улғайишга бўлган ҳуқуқи бузилишининг олди олинишидаги муҳим чора ҳисобланади. Ушбу ҳуқуқнинг амалга оширилиши, боланинг фаровонлиги барқарорлигининг таъминланиши боланинг ота-онаси каби унга яқин бўлган инсонлари билн алоқаларининг сақланилишига йўналтирилган бўлиши керак.

Чақалоқлардан воз кечилишини олдини олишдан ***мақсад*** – она ёки ота-оналарни қўллаб-қувватлаш бўйича ҳамкорликдаги саъй-ҳаракатларни амалга ошириш орқали боланинг ўз оиласида сақлаб қолинишига йўналтирилган мажмуавий чораларни ташкил қилишдан иборат.

Аёл, шу жумладан оилани қўллаб-қувватлаш бўйича мажмуавий чораларнинг амалга оширилиши – ижтимоий етимликни олдини олишга йўналтирилган чораларнинг ажралмас қисмидир. Айниқса бу чоралар ижтимоий, психологик ва бошқа омиллар аёлни / оилани ўз фарзандидан воз кечишга ундаётган илк босқичларда амалга оширилиши жуда муҳимдир.

Боладан воз кечилишини ёки унинг ташлаб кетилишини олдини олиш соҳасидаги халқаро тажрибани инобатга олиб ишни шартли равишда хатар даражаси бола учун юқори бўлган қуйидаги вазиятларда бошлаш зарур:

- аёл ҳомиладорликнинг илк босқичларида оилавий поликлиникаларга ёки гинекологик марказларга ҳомилани олиб ташлаш (аборт қилиш) нияти билан мурожаат қилганида;
- аёл ҳомиладорлик муҳлати жуда катта бўлганлиги ва аборт қилиш мақсадидаги тиббий аралашув юзасидан қарши кўрсатмалар бўлганида ҳомилани сақлаб қолишга мажбур;
- туғруқдан олдинги босқич: депрессия ҳолатидаги аёлга бир қанча қарорлар орасидан – боладан воз кечиш йўли билан у барча бошқа муаммолардан қутулиши мумкиндек туюлгани учун у шу қарорни қабул қилишга мойил. Айни вазиятда у ўзининг шахсий ва моддий муаммоларини ўзи мустақил ҳал қилишга қодир эмаслиги ва ҳеч кимга ёрдам учун мурожаат қила ололмаслиги билан боғлиқ ташвиши ва безовталиги сабабли

боладан воз кечиш – қийин ҳаётий вазиятидан қутулишнинг ягона йўлидек идрок қилинади;

- туғруқхонага мурожаат қилган ҳомиладор аёл шахсини тасдиқловчи ҳужжатга эга эмас, унинг хатти-ҳаракатлари ва эмоционал ҳолатида безовталиги кузатилади;

- туғруққа қадар ва ундан кейинги даврда аёл ўзини тўқима исм ва фамилия билан таништиради;

- туғруқхонадаги аёл туғруқдан сўнг чақалоқни парвариш қилишни истамвай, кўкраги билан озиқлантиришдан бош тортади, буни турли сабаблар билан тушунтириши мумкин;

- аёл туғруқхонада бўлган даврида болани кўпинча қаровсиз ва зарур парваришсиз қолдириши мумкин;

- яқинлари ёки қариндошлари бўлмаган аёл;

- аёл чақалоққа нисбатан совуққон бўлиб, меҳр ва муҳаббатини кўрсатмайди;

- болани ташлаб кетиш билан боғлиқ ниятлари ҳақида гапиради;

- аёлни туққунгача ва туққандан кейинги даврида унга шубҳали инсонлар ҳамрохлик қиладилар;

- ёш она кўпинча болани яқинлари ёки танишларига қолдириб кетади, болани ривожлантириш, уни оззиқлантириш, соғлиғига қараш ва уни парваришлашга бефарқ бўлиб, тегишли ғамхўрлик, фаоллик ва масъулиятни намоён қилмайди;

- аёл фарзандини “вақтинча” тўлиқ давлат таъминотидаги муассасалар васийлигига жойлаштиришга амалий ёрдам берилишини сўраб давлат органларига мурожаат қилади.

Юқоридаги барча санаб ўтилган вазиятларда боланинг ташлаб кетилиши хавфидан далолат берувчи “сигнал”ларни пайқай олишни билиши лозим.

Ушбу кўринишдаги “сигнал”лар ҳомиладор аёл/она ва болага ҳар томонлама кўмак берилишига мўлжалланган зарур хизматларнинг ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши учун хизмат қилиши керак. Аёлнинг ўз вақтида аниқланиб, унга тегишли кўмакнинг берилиши унинг реабилитацияси, ҳаётидаги қийинчиликларни енгиши ҳамда боланинг ўз оиласида сақлаб қолинишига имконият беради. Аёл/оиланинг муаммосига ўз вақтида самарали аралашиш ҳолатларида унинг реабилитацияси, ҳаётий муҳим муаммоларни ўзи еча олишига эришиш эҳтимоли катта бўлади.

Таъкидлаш жоизки, агар аёл унинг учун яқин бўлган инсонларидан кўмак ва ғамхўрликни ҳис қиладиган бўлса – демак, боладан воз кечилишини олдини олиш имкониятига умид қилса бўлади. Чунки ёлғизлик ҳисси, қўлида гўдак бола билан кечиши мумкин бўлган мураккаб келажакдан қўрқув – аёлни ушбу қарорга итарувчи асосий омил ҳисобланади.

Боладан воз кечиш фикри ташаббускори ёки шу фикрга “итарувчилар” кўпинча аёлнинг қариндошлари бўлади, айниқса у вояга етмаган ёки “эрсиз туғаётган” бўлса; кўп фарзандли оилада – яна битта бошқа болани боқиш ёки тарбиялашга “қодир эмас ёки тайёр эмасмиз” деб билувчи турмуш ўртоғи бўлиши мумкин. Амалиётда шундай ҳолатлар ҳам учрайдики, бунда манфаатдор учинчи шахслар аёлни фарзандидан воз кечишга ундашлари мумкин.

Шу муносабат билан ҳам аёлни қўллаб-қувватлашга қаратилган мажмуавий чоралар қуйидаги хизмат турлари кўрсатилишини назарда тутиши лозим: психологик, маънавий, тиббий, молиявий, моддий, ҳуқуқий, хужалик-маиший кўмак, заруриятда ишга жойлаштириш ёки ўқишини давом эттиришга кўмаклашиш.

Хизматларнинг ушбу турлари аёлнинг психологик ва моддий муаммоларини ҳал қилишга, унинг ҳаёти тарзи яхшиланиши, онанинг ҳуқуқий саводхонлигини, болани парваришлаш ҳамда соғлом ўстириш бўйича оналик салоҳиятини ривожлантириш учун қулай ва хотиржам ижтимоий муҳитни яратишга йўналтирилган чораларни қамраб олиши

лозим. Туққан аёлни мажмуавий кузатиб бориш жараёнидаги аҳамияти кам бўлмаган йўналишлардан бири – бу унинг маълумот олишида қўллаб-қувватлашдан иборат. Туққан аёл хали ўрта умумий ёки касб таълимини ҳали тугаллатмаган бўлса, унга мажбурий таълимнинг ушбу босқичини тугаллатиш учун қулай шароитларнинг яратилиши бўйича тегишли чораларни кўриш муҳим. Бунинг якуни эса – тегишли таълим босқичини тугаллатгани ҳақидаги шаҳодотнома ёки дипломни олишдир. Айни даврда аёлни қўллаб-қувватлаш бўйича чоралар истиқбол режаларни ҳам кўзлаб белгиланиши лозим, чунки ёш она келгусида фарзандини боқа олиши учун маълумотга ҳамда келгусида унинг касбий фаолияти учун асос бўлиб хизмат қиладиган маълумоти ҳақидаги тегишли дипломга эга бўлиши керак.

Шундай қилиб, аёл билан чақалоқлардан воз кечилишини олдини олишга йўналтирилган ишнинг ***қуйидаги босқичларини*** ажратиш мумкин:

1. Чақалоғидан воз кечиш истагини оғзаки тарзда билдирган аёлни аниқлаш. Мазкур ҳаракатлар одатда кўпинча туғруқ комплексларида ёки аёллар маслаҳатхоналарида амалга оширилади.

2. Вазиятни ўрганиш ва воз кечиш мотивларини аниқлаштириш. Чақалоқдан воз кечиш истагини билдирган аёлнинг яшаётган ва рўйхатдан ўтган манзили ҳақидаги маълумотларни тўплаш, боладан воз кечиш сабабларини аниқлаш, бунга ундаган шарт-шароитларга оид маълумотларга аниқлик киритиш, аёлнинг туғруқ комплексидаги яшаши ҳолатига таъсир кўрсатувчи омилларни, она ва боланинг соғлиғи ҳолатини ўрганиш.

3. Аёл билан кўмакли кузатув ишларини амалга оширувчи муассаса ёки ташкилот, ёҳуд Ижтимоий хизмат раҳбарининг мазкур вазият бўйича ишларнинг бошланиши борасидаги қарор қабул қилиши.

4. Масъул мутахассисни белгилаш ва уни аёл билан ишлаш учун бириктириш. Ушбу мутахассиснинг вазифаси болани биологик оилада сақлаб қолиш учун маъқул бўлган шароитларни яратишга, аёлни фарзандидан воз кечишига ундовчи омилларни бартараф қилишга йўналтирилган зарур саъй-ҳаракатларни амалга оширишдан иборат.

5. Аёлнинг фарзандида воз кечиши юзасидан қарорини ўзгартиришга қаратилган бирламчи ишлар. Болан оилада сақлаб қолиш борасидаги агланилган қарор чиқаришига ёрдам бериш. Англанилган ота-оналик туйғусининг шаклланишига кўмаклашиш. Мазкур босқичнинг асосий мақсади аёлни ўз фарзандини олиб кетишига “кўндириш”дан эмас, балки ўзидаги болани тарбиялай олиши ҳамда боқа олишига имкон берувчи ресурсларини кўра билишига, зарурiятда эса етишмаётган, лекин муҳим бўлган бошқа ресурсларни жалб қилиш бўйича ёрдам беришдан иборат бўлиши лозим.

УДК 37.013

ЁШЛАРНИ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШ ЙЎЛЛАРИ

О.Худоёрова п.ф.н.,доц.
Д.Хакимова п.ф.ф.д., доц
А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ
С.Бурхонова
Тошкент Молия институти. Доц
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация. *Ушбу мақолада ёшларни мустақил фикрлашга ўргатишнинг асосий негизи, имкониятлари, ўзига хос жиҳатлари, мазмун-моҳияти, йўллари, усуллари, воситалари аниқланган. Шунингдек, ёшларнинг мустақил фикр юритишида таълим-тарбия жараёнини тўғри лойиҳалаштиришга доир илмий-амалий тавсиялар берилган.*

Калит сўзлар: *Фикр, янгича фикрлаш, дунёқараш, мустақил фаолият, масъулият, фаол субъект, комиллик, хурфикрлилик, соғлом ижодий-интеллектуал муҳит, ташаббускорлик, фидойилик.*

Таълим-тарбия ишларини янгича ташкил этиш асосида ёшларнинг мустақил фикрлай олишини таъминлаш талаб этилади. Чунончи, мустақил фикрлаш комилликнинг асосий белгисидир. У аввало, англаш, фикр юритишдан бошланади. Мустақил фикр юритиш жараёни ёшларда фикр, мулоҳаза, ғоя, фараз, мақсад кабиларни вужудга келтиради. Мустақил фикр юритишнинг мустаҳкам негизини шахсий эҳтиёж, қизиқиш, майл, қобилият, истеъдод, салоҳият ташкил этади.

Айтиш мумкинки, ёшларнинг ўзи фаоллик билан ҳаракат қилиши ва мустақил фаолият кўрсатиши, ўз устида тинимсиз ишлаши натижасида уларнинг лаёқати, истеъдоди, қобилияти ўсиб боради. Бу борада давлатимиз раҳбари таълим ва тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, илм-фан инновацияларни тараққий эттиришга бўлган эътиборни янада кучайтириш кераклигини алоҳида таъкидладилар. “Биз ўз олдимизга мамлакатимизда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этишдек улуғ мақсадни қўйган эканмиз, бунинг учун янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган муҳит ва шароитларни яратишимиз керак. Бунда аввало, таълим ва тарбияни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, илм-фан ва инновацияларни тараққий эттириш миллий ғоямизнинг асосий устунлари бўлиб хизмат қилиши лозим. Ушбу мақсад йўлида ёшларимиз ўз олдига катта марраларни қўйиб, уларга эришишлари учун кенг имкониятлар яратиш ва ҳар томонлама кўмак бериш – барчамиз учун энг устувор вазифа бўлиши зарур. Шундагина фарзандларимиз халқимизнинг асрий орзу-умидларини рўёбга чиқарадиган буюк ва қудратли кучга айланади”[8].

Ўзбекистонда амалга оширилаётган демократик ислоҳотлар муваффақиятининг муҳим шарти халқимизнинг, ҳар бир фуқаронинг ижтимоий фаоллигига таянишдир. Шунга кўра, ёшларнинг илмий тафаккур тарзи даражаси, ижодий фикрлаш салоҳиятини такомиллаштириш давр талабидир. Ёшлар янгича фикрлаш асосларини яхши эгаллаб олсагина, улар бой тарихий, тарбиявий меросни ва замонавий, маънавий, инсоний сифатларни онгли равишда ўзлаштирадилар. Сифатли таълим-тарбия ёшларга бахту саодат, илм ва тажриба, диёнат, билимдонлик, гўзаллик, эзгуликни бахш этади ва тўғри

[8] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 29-декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

йўлни кўрсатади. Бунда ўқитувчи ўз фанини чуқур билиши ва ўқитишда худди шу жиҳатларни ҳисобга олиши лозим. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, “Фарзандларнинг қалбига илм-фан зиёсини сингдириб, сифатли ва мукаммал таълим олишини таъминлаш асосида уларнинг эл-юртга муносиб баркамол инсонлар этиб тарбияланишини муваффақиятли амалга оширишда заҳматкаш устозлар меҳнати таҳсинга лойиқ”[9].

Мустақил фикрлайдиган ёшлар маданийлашган онги ва ақли орқали комилликка интилади, ҳаётининг мазмунини бойитади, шу асосида жамиятининг гўзал ва фаровон бўлишига эҳтиёж сезади. Мустақил фикрлаш ва фаол изланиш, ҳурфикрлилик ва тафаккурнинг дунёвийлашувига кенг йўл очади ва унинг эркинлигини таъминлайди ҳамда янгича дунёқараш ва фикрлаш тарзини намоён этади.

Дунёвийлик тафаккурнинг илмийликка таяниши орқали таъминланади. Масъулият, ижодкорлик етишмаган жойда тафаккур ҳеч қачон фаол ва мустақил бўлмайди. Мустақил фикрлаш ақлий фаолиятнинг юксак шакли бўлиб, инсон тушунчасининг олий мақомидир ҳамда атроф муҳитни, ижтимоий ҳодисаларни, воқеликни билиш қуроли бўлиб, шахс фаолиятини амалга оширади.

Абу Наср Форобий инсоннинг ақлини ривожлантириш орқали, уни мустақил фикрлайдиган қилиб тарбиялаш масаласини жамият қуришнинг муҳим шартларидан бири сифатида қараган. “Ақл қуввати туфайли инсон гўзал билан хунукни бир-биридан айира олади, санъат билан билимни яратади”[10].

Ижтимоий ҳаётдаги ҳар қандай муносабат ва хатти ҳаракатлар мустақил фикрлаш ёрдамида намоён бўлади. Фикр ҳаётий, табиий жараёнларни инсон миясида акс этиши, боғланиши ва ривожланишидир. Фикр босқичлари: англаш, мушоҳада, шуур, тафаккурдан иборат ижодий ишлар, ихтиролар, кашфиётлар тафаккурнинг маҳсулидир. Ақлий билиш ҳиссий билишдан озуқа олиб, унинг мазмунини бойитади ва имкониятини кенгайтиради. Тафаккур, мустақил фикр юритиш - соғлом инсон миясининг фаолияти, ажралмас хусусияти, яшаш шаклидир. Фикр юритишнинг мустақиллиги деганда ўқувчининг ихтиёрий равишда ўз олдига аниқ мақсад, янги вазифалар қўя билиши, улар юзасидан амалий ва назарий фикр юритиши, натижани кўз олдига келтира олиши, қўйилган муаммони ҳеч кимнинг кўмагисиз, ўз ақлий изланиши туфайли турли йўл, усул, восита топиб, мустақил равишда ҳал қилишдан иборат ақлий қобилиятни тушуниш керак.

Фикр юритиш қобилияти барча соғлом инсонларга хосдир. Мустақил фикрлаш ўз ўзини онгли англаш орқали ҳар бир ишни олдиндан ўйлаб амалга ошириш бўлиб, инсон ички руҳий-маънавий изланишларининг натижасидир. Мустақил фикр юритиш инсоннинг ақл-заковатини кенгайтиради ва мустаҳкамлайди. Мустақил фикрловчи эркин шахс жамиятнинг бебаҳо хазинаси ва тараққиёт манбаи, инсониятнинг буюк маънавий бойлигидир.

Мустақил фикрлаш ўзининг самарадорлиги, долзарблиги, универсаллиги билан ёшларни комиллик сари етаклайди. Уларнинг янги фикр, ғояларни ўзлаштиришларига кенг йўл очади ва бахтли-саодатли бўлиб яшаш имкониятини таъминлайди.

Маълумки, Ўзбекистоннинг барқарор ривожланиши учун замонавий ижодкор ва янгича фикрлайдиган тафаккур соҳибларини тарбиялаш энг муҳим вазифадир. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев “Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун

---

[9] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 30 сентябрдаги Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи.

[10] Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. - Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. - Б. 149-150.

давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”[11], - деб таъкидлайди.

Ёшларнинг мавжуд интеллектуал салоҳиятидан самарали фойдаланиш асосида уларнинг мустақил фикрлашини шакллантириш, масъулиятини ошириш, ташаббускор, фидойи, ватанпарвар бўлишига эришиш мумкин. Ушбу талабларни амалга ошириш учун таълим-тарбия жараёнида илғор педагогик технологиялардан кенг фойдаланиш, энг муҳими ёшларни фаолиятли ёндашув асосида замонавий таълим жараёнининг фаол субъекти, айнан ўз фаолиятининг хукмдорига айлантириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Ёшларни мустақил фикрлашга ўргатишда таълим-тарбия жараёнини тўғри лойиҳалаштиришга жиддий эътибор бериш зарур ҳисобланади. Бунда: - ўқув жараёнларини инновацион бошқариш ва моделлаштириш, таълимда янгиликларни қўллаш;

- ёшларнинг мустақил ва ижодий фикрлаш қобилиятини ҳисобга олиш, уларнинг ижодий ишлаши учун шароитлар яратиш;

- ёшларнинг фаоллиги, ташаббускорлиги, ўз-ўзини ривожлантиришига кенг йўл очиш ва уларнинг фаолияти давомида янги-янги ютуқларни қўлга киритишига эришиш;

- бозор талабидан келиб чиққан ҳолда ёшларнинг интеллектуал фаолияти, фантазияси, ихтирочилик ва яратувчанлик қобилиятини ривожлантириш, таълим жараёнининг таъсирчанлигини ошириш;

- ёшларнинг ҳар қандай фаолиятга ижодий ёндашув асосида мустақил фикрлай олиши, дунёқараши ва тасаввурини ўстириш, билиш фаолиятини фаоллаштириш, уларнинг мустақил эркин ижодий фикр-мулоҳаза юритишида-лаёқати, қобилияти, истеъдоди иқтидори иштиёқи, қизиқиши ва интилишларини тўғри йўналтириш;

- ёшларнинг юксак дунёқараши, интеллектуал салоҳияти, мустақил билим олиши ва ҳар қандай фаолиятга қизиқиши, мустақил ёндашуви, хатти-ҳаракати, ички ҳис, туйғу, руҳияти, муваффақиятларини таҳлил этиш асосида тадқиқотчилик ва ижодий фаолиятини кучайтириш;

- ёшларнинг жамият тараққиёти ва фаровонлигига фақат маърифат дунёвий ва диний билим, замонавий илм-ҳунарларни чуқур эгаллаш орқали эришиш мумкинлигини яхши ҳис этиш масъулиятини ошириш ва ҳоказо.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, мустақил фикрлашда тилимиз-хазина, мулкимиздир. Унинг софлигини муқаддас деб билиб, мустақил фикр юритайлик ва умумий билимдонликка эришайлик. Ёшларнинг ватанига бўлган чинакам меҳри уларнинг мустақил ижодий фикри ва ўз тилига бўлган муҳаббати билан белгиланади. Бунинг учун ёшларимиз ўз маърифатини билимига қараб юқори даражага кўтариши ва нурли келажагини олдиндан кўра олиши керак бўлади. Шунга кўра, ёшларнинг онги ва қалбига инновацион ғояларни чуқур сингдириш ва уларнинг ижодий ғоялари, ишланмаларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, интеллектуал ривожлантириш, мустақил фикрлаш қобилиятини тўлиқ амалга ошириш зарурдир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29-декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 30 сентябрдаги Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги

[11] Ш. Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.Тошкент. “Ўзбекистон”. 2016. 14-бет.

нутқи. “Ўқитувчи ва мураббийлар – янги Ўзбекистонни барпо этишда катта куч, таянч ва суянчимиздир”.

3. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. - Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. - Б. 149-150.

4. Ш. Мирзиёев. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.Тошкент. “Ўзбекистон”. 2016. 14-бет.

5. Холиқов А.А. Педагогик маҳорат / – Т.: “Tafakkur-bo`stoni” нашриёти. 2011 й.

6. Омонов Н.Т. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат / – Т.: “Iqtisod–moliya”. 2009 й.

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

Кабылкаева Сабина Ерлановна (Алматы, Қазақстан)……. 3
Serzhan Altyngul ……. 6
Магзумова Гульсара Базарбаевна (Кокшетау, Казахстан) ……..……. 10
Кисметов К. Л., Куаншалиева Р. Ж. (Орал, Қазақстан) 16
Безруков Александр Сергеевич (Павлодар, Казахстан) ……..……..……. 20
Ибраймжанова Л. Р., Айылшиева А.Ш. (Тараз. Қазақстан) 23
Ордабаева Раушан Билановна, Искакова Даринаш Аркабаевна (Тараз, Қазақстан).. 27
Ордабаева Раушан Билановна, Искакова Даринаш Аркабаевна (Тараз, Қазақстан).. 31
Ширинбаева Гулбахира Койбагаровна (Казақстан, Алматы қаласы) 35
Каипова Жанат Мамыржанкызы (Қазақстан, Алматы) 41
Сүлеймен Әсел Қалтайқызы (Алматы, Қазақстан) 44
Адиетова Раугангуль Мизамгалиевна (Атырау, Қазақстан) 49
Болатбаева Зергул Муратбековна (Түркістан облысы, Қазақстан) 52
Сатбекова Фариза Жаппарқызы, Усенбаева Кулдана Аскеровна (Қарағанды, Қазақстан) 55
Rakhimova Dilrabo Oktyabrovna, Shomurodov Sherali Shuxratovich (Kashkadarya region, Uzbekistan) 58
Аренова Асыл Хадыржановна (Актау, Казахстан) 62
Аубакенова Эльвира Абаевна (Талдықорған, Қазақсан) 65
Тулегенова Жазира Кенесовна (Қостанай, Қазақстан) 68
Сарсенбаева Бибигул Ермаханбетовна (Шымкент, Казахстан) 69
Б. Т. Дүйсенбек (Шымкент қ. Қазақстан) 75
Алметов Негматжан Шадиметович, Қалыбекова Айнура Сальхадиновна (Шымкент, Қазақстан) 78
Ағаділова Айзат Бегайдарқызы (Қызылорда, Қазақсан) 81
Ошакбаева Марал Муслимқызы, Рахимбаева Венера Бектасовна, Каденова Анипа Максутхановна (Талдықорған, Қазақстан) 84
Оразалиева Кулпаршин Уразбековна (Шымкент, Қазақстан) 90
Джетписбаева Сарсенгул Уразбековна (Шымкент, Қазақстан) 93
Булатов Олжас Кантемирович (Уральск, Казахстан) 97
Нурушев Миржан Махметұлы (Уральск, Казахстан) 100
Байтілеуов Хангелді Мақсотұлы (Уральск, Казахстан) 105
Жакеев Кожагали Темиргалиевич (Уральск, Казахстан) 109
Джумагалиев Асхат Хамитович, Бекбаев Сатыбалды Шамранович (Уральск, Казахстан) 113
Тюрина Татьяна Ивановна, Бессмертнов Павел Александрович (Уральск, Казахстан) 117
Демченко Людмила Валерьевна, Федорченко Людмила Ивановна (Уральск, Казахстан) 121
Покотилова Аделина Александровна (Белгород, Россия) 124
Баротов Муслимбой Усмонович, Жалолов Ҳасан Низомович (Тошкент, Ўзбекистон) 128
O.E.Toshmurodov, V.Aliboyeva (Samarqand, O'zbekiston) 131
Мухаббатхон Бакиева Камалиддиновна (Андижон, Ўзбекистон) 135
Bekposhsha Rahimova, Moxira Yuldasheva (Urganch, O'zbekiston) 138
Насуллоева Озода Хайруллоевна (Узбекистан) 140

Хусанова Дилноза Гафуровна (Ўзбекистон) 142
О.Худоёрова, **Д.Хакимова**, **С.Бурхонова** (Тошкент, Ўзбекистон) 145

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического журнала
«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2021: CENTRAL ASIA»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешім

Подписано в печать 08.02.2021
Формат 190х270. Бумага офсетная. Печать CP
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.